

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΔΡΙΕΝΤΖΑΚΗ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ

**Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ**

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΒΛΑΤΑΔΩΝ

45

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΥΤΗΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑΝ
ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΕΩΣ ΒΑΣΕΙ
ΠΑΤΕΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

(Ειρηναῖος, Βασίλειος, Χρυσόστομος)

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΕΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1983

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΒΛΑΤΑΔΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

ANALECTA VLATADON

EDITED BY

PANAYOTIS C. CHRISTOU

45

GREGORIOS LARENTZAKIS, The Church of Rome and its Bishop

Copyright: Patriarchal Institute for Patristic Studies

Thessaloniki 1983

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ πατερικὴ σκέψις δὲν παρέχει μόνον δυναμισμὸν εἰς κάθε ἱστορικὴν στιγμήν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκειται αὕτη, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται συγχρόνως καὶ ὡς ὁδηγὸς πρὸς λύσιν διαφόρων συγκεκριμένων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν προβλημάτων.

Τοῦτο διαπιστοῦται καὶ εἰς τὴν σύγχρονον Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, εἰς τὴν ὁποίαν θεωρεῖται ἤδη ὑπὸ πολλῶν ὀνομαστῶν θεολόγων ἢ ἀναβίωσις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐπιστροφή εἰς τὰς πηγὰς, μία βασικὴ προϋπόθεσις διὰ τὴν ἐπανεξέτασιν καὶ οἰκουμενιστικῶν προβλημάτων ἀκριβῶς βάσει τῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῶν καὶ λύσεις πρὸς προώθησιν τοῦ δεδικαιολογημένου βασικοῦ αἰτήματος τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἐν βασικώτατον πρόβλημα εἰς τὸν σύγχρονον οἰκουμενισμόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπασχολήσῃ ὅπωςδήποτε καὶ τὸν ἤδη ἀρξάμενον θεολογικὸν Διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀναμφιβόλως καὶ τὸ ἐκκλησιολογικὸν θέμα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος καὶ συγκεκριμένως ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης εἰς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν.

Διὰ τὸν βασικὸν τοῦτον λόγον προσεπάθησα εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν νὰ ἐρευνήσω τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θέσεις ὀρισμένων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τὰ συμπεράσματα ρωμαιοκαθολικῶν ἐρευνητῶν, παλαιότερων καὶ νεωτέρων, μὲ σκοπὸν τὴν διαπίστωσιν, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ὑπάρχει προσέγγισις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

Τὴν τελικὴν τῆς μορφῆν ἔλαβεν ἡ παροῦσα ἐργασία κατόπιν καὶ τῆς συνεργασίας μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ μου καθηγητοῦ Θεοδώρου Ζήση, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ πάντας τοὺς καθηγητὰς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθη ἡ παροῦσα διατριβὴ πρὸς λήψιν καὶ τοῦ ὀρθοδόξου διδακτορικοῦ διπλώματος.

Ὁφείλω ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσω τὸν σεβαστὸν μοι Γέροντα μη-

τροπολίτην Αυστρίας κ. Χρυσόστομον και τὸν σεβαστὸν και ἀγαπητὸν
 μοι μητροπολίτην Γερμανίας κ. Αὐγουστῖνον διὰ τὴν οικονομικὴν ἐνί-
 σχυσιν τῆς παρούσης ἐκδόσεως. Αὐτονόητοι ἐπίσης εἶναι αἱ εὐχαριστίαι
 μου πρὸς τὸ Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν διὰ τὴν δημο-
 σίευσιν τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἰς τὴν σειρὰν «Ἀνάλεκτα Βλατάδων».

Graz Φεβρουάριος 1982

Γρηγόριος Λαρεντζάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	9
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΞΟΜΑΛΥΝΣΙΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΕΩΣ ΣΧΕΣΕΩΝ

1) Κοινή διαπίστωσις ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει	19
2) Ἀνάγκη ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΘΟΛΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΕΙΡΗΝΑΙΟΝ

1) Ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος καὶ ἡ μοναδικότης τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκ- κλησίας	37
2) Μοναδικότης τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας;	41
3) Ἀπόψεις ὀρθοδόξων θεολόγων	57
4) Προσέγγισις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου ἀπό- ψεως;	65

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΕΙΟΝ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ

1) Ὁ Ἰωάννου καὶ ὁ Amleto Giovanni Cicognani	69
2) Ἐπιστολὴ 70: «Ἀνεπίγραφος περὶ Συνόδου»	71

3) Ἐπιστολή 90: «Τοῖς ἀγιωτάτοις ἀδελφοῖς καὶ ἐπισκόποις τοῖς ἐν τῇ Δύσει»	78
4) Ἐπιστολή 92: «Πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους»	80
5) Ἐπιστολή 242: «Τοῖς Δυτικοῖς»	82
6) Ἐπιστολή 243: «Πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους ἐπισκόπους περὶ τῆς καταστάσεως καὶ συγχύσεως τῶν Ἐκκλησιῶν»	86
7) Ἐπιστολή 263: «Τοῖς Δυτικοῖς»	90
8) Ἐπιστολή 203: «Τοῖς παραλιώταις ἐπισκόποις»	93
9) Ἡ θέσις τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης κατὰ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου	100

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΙ Ο
ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΡΩΜΗΣ

1) Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος γράφει εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Ἰννοκέντιον	107
2) «Περὶ Ἱερωσύνης» 2,1	116
3) Πρωτεῖον Πέτρου καὶ (ἢ) πρωτεῖον τῶν ἐπισκόπων Ρώμης;	116
Συμπεράσματα	121
ZUSAMMENFASSUNG	134
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	145

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

- AHC *Annuario Historiae conciliorum.*
 AHP *Archivum Historiae Pontificiae.*
 Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens, *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens. Koinonia.* Erstes ekklesiologisches Kolloquium zwischen orthodoxen und römisch-katholischen Theologen. Referate und Protokolle. Wien-Lainz-1.-7. April 1974. *Εκδ. im Auftrag des Stiftungsfonds PRO-ORIENTE, Innsbruck-Wien-München 1976.
- Dienst an der Einheit *Dienst an der Einheit. Zum Wesen und Auftrag des Petrusamts.* *Εκδ. v. Joseph Ratzinger. Mit Beiträgen von Giuseppe Alberigo, Jean-Jacques von Allmen, Paul Hoffmann, Walter Kasper, Franz Mußner, Ludger Oeing, Hanhoff, Damaskinos Papandreou, Joseph Ratzinger und Wilhelm de Vries (Schriften der Katholischen Akademie in Bayern, *εκδ. v. Franz Henrich, Bd. 85) Düsseldorf 1978.
- ΕΕΘΣΘ *Ἐπιστημονικὴ Ἑπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.*
- FKGG *Forschungen zur Kirchen—und Geistesgeschichte.*
 ΓΠ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.*
 GrTS *Grazer Theologische Studien.*
 KI *Κληρονομία.*
 Konziliarität und Kollegialität *Konziliarität und Kollegialität als Strukturprinzipien der Kirche. Das Petrusamt in ökumenischer Sicht. Christus und seine Kirche—christologische und ekklesiologische Aspekte,* *εκδ. Pro-Oriente, Innsbruck-Wien-München 1975.
- ΝΣ *Νέα Σιών.*
 OkF *Ökumenisches Forum.*
 ÖR *Ökumenische Rundschau.*
 OrChrP *Orientalia Christiana Periodica.*
 OstKSt *Ostkirchliche Studien.*
 Petrusamt und Papsttum *Zum Thema Petrusamt und Papsttum,* *εκδ. Georg Denzler u.a., Stuttgart 1970.
- ΘHE *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια.*
 US *Una Sancta.*
 ZKG *Zeitschrift für Kirchengeschichte.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ πρώτη οἰκουμενιστικὴ πράξις τοῦ πάπα Ρώμης Ἰωάννου-Παύλου τοῦ Β' ὑπῆρξεν ἡ ἐπίσκεψις αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ἔδραν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς Θρονικῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τὴν 29ῃν καὶ 30ῃν Νοεμβρίου 1979. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ὑπῆρξεν τυχαῖον.

Κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἐπίσκεψιν ἀνεκοινώθη ἡ ἔναρξις τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν¹, ὁ ὁποῖος ἤρχισεν εἰς Πάτμον καὶ Ρόδον μεταξὺ τῆς 29ης Μαΐου καὶ τῆς 3ης Ἰουνίου 1980.

Βεβαίως ἀποτελεῖ καλὴν προϋπόθεσιν διὰ τὸν Θεολογικὸν τοῦτον Διάλογον, τὸ ὅτι διὰ ποικίλων γεγονότων καὶ γενικώτερον διὰ τοῦ Διαλόγου τῆς Ἀγάπης ἔχει προετοιμασθῆ τὸ ἔδαφος καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα, οὕτως ὥστε τὸ «ἐπὶ ἴσοις ὄροις» τόσον ἀπὸ ὀρθοδόξου ὅσον καὶ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς νὰ θεωρῆται ὡς εἰλικρινῆς καὶ ἀπαραίτητος βᾶσις πρὸς τοῦτο καὶ μάλιστα διὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν μία ἀρκετὰ μεγάλῃ ἀλλαγῇ τρόπου σκέψεως καὶ ἐνεργείας.

Συγκεκριμένως, τὸ ὅτι τὸ Διάταγμα περὶ Οἰκουμενισμοῦ τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου ἀπεφάσισε τὴν δυνατότητα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου καὶ μάλιστα «ἐπὶ ἴσοις ὄροις» (*pari cum pari agat*)², ἀποτελεῖ

1. Πρβλ. GREGOR LARENTZAKIS, "Die Ankündigung des katholisch-orthodoxen theologischen Dialogs. Zum Besuch des Papstes Johannes-Paul II. beim Ökumenischen Patriarchen Dimitrios I. in Konstantinopel (29.-30. November 1979)", *ÖkF* 3 (1980) 93-100. GREGOR LARENTZAKIS - JUSTINUS GREIFENEDER, "Der Besuch des Papstes Johannes-Paul II. beim ökumenischen Patriarchen Dimitrios I. (29.-30. November 1979)", *OstKSt* 29 (1980) 165-190, ὅπου εὐρίσκονται ἅπαντα τὰ κείμενα μεταφρασθέντα εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Ἴδε καὶ GERASSIME-CHRYSOSTOM ZAPHIRIS, "Die Römisch-katholische, interorthodoxe und interkirchliche theologische und ökumenische Bedeutung der Papstreise zum Phanar", *Θεολογία*, 51 (1980) 692-721.

2. *Ökumenismuskonkordat* II, 9. Πρβλ. καὶ ΓΡΗΓ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Ὁ Θεολογικὸς Διάλογος ἰδίᾳ μετὰ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας», *Στάχυς* 8-9 (1967) 27.

πράγματι μίαν μεγάλην πρόοδον διὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀποδεικνύουσιν τὴν μεγάλην ἀλλαγὴν νοοτροπίας τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ στάσεως ἔναντι τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν καὶ κυρίως ἔναντι τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας³. Ἀποδείξιν τούτου ἀποτελεῖ π.χ. τὸ γεγονός, ὅτι παλαιότερον ὄχι μόνον κάθε συμμετοχὴ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν ἀπηγορεύετο⁴, καὶ ἐζητεῖτο ἀπὸ ὅλους τοὺς μὴ ρωμαιοκαθολικοὺς χριστιανοὺς ἢ «ἐπιστροφή» αὐτῶν εἰς τὴν μίαν μάνδραν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λέξει ἀπεδοκιμάζετο καὶ ἀπερρίπτετο κάθε σκέψις περὶ ἑνὸς θεολογικοῦ ἢ γενικώτερον περὶ ἑνὸς διαλόγου μετὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς ἐπὶ ἴσοις ὅροις, *aequo jure ἢ parēs cum pari*, ὡς ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Yves Congar⁵.

Παρομοίας προτάσεις πρὸς ἀλλαγὴν τρόπου σκέψεως, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γενικωτέραν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ τὴν στροφήν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον εὐρίσκομεν εἰς ἄρκετοὺς θεολόγους τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς. Ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφέρω τὴν γνώμην τοῦ πρώην Ἀρχιεπισκόπου Μονάχου καὶ νῦν Προέδρου τῆς Glaubenskongregation Καρδινάλιου Josef Ratzinger ὁ ὁποῖος διαπιστώνει μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «Διὰ τὴν καθολικὴν θεολο-

GREGOR LARENTZAKIS, «Die Neujahrsbotschaft von 1959 des Ökumenischen Patriarchen Athenagoras I», *OstKSt* 21 (1972) 193.

3. Βεβαίως ὑφίσταται εἰσέτι ἡ αὐτοπεποιθῆσις τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς ὡς καταφαίνεται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὸ Διάταγμα περὶ Οἰκουμενισμοῦ τῆς β' Βατικ. Συνόδου, ὅπου ἀναγινώσκωμεν τὰ ἐξῆς: «Attamen frates a nobis seiuncti, sive singuli sive Communitates et Ecclesiae eorum, unitate illa non fruuntur, quam Iesus Christus iis omnibus dilargiri voluit quos et in nobitatem vitae regenerativ et convivificativ, quamque Sacrae Scripturae et veneranda Ecclesiae Traditio profietentur. Per solam enim catholicam Christi Ecclesiam, quae generale auxilium salutis est, omnis salutatum mediorum plenitudo attingi poteste. Uni nempe Collegio apostolico cui Petrus praest credimus Dominum commisisse omnia bona Foederis Novi, ad constituendum unum Christi corpus in terris, cui plene incorporentur oportet omnes, quid ad populum Dei iam aliquo modo pertinent». *Διάταγμα περὶ Οἰκουμενισμοῦ I*, 3. Περὶ τοῦ θέματος τούτου πρβλ. καὶ I. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ, «*H B' ἐν Βατικανῶ Γενικῇ ρωμαιοκαθολικῇ σύνοδος καὶ ἡ οἰκουμενικῇ προσπάθεια αὐτῆς κατ' ὀρθόδοξον θεώρησιν*», Θεσσαλονίκη 1965, σ. 30 ἐξ.

4. «Διάταγμα τοῦ Heiliges Offizium τοῦ Βατικανοῦ τῆς 8ης Ἰουλίου 1927», *Acta Apostolicae Sedis* 19 (1927) 278. Πρβλ. YVES CONGAR, «Fünfzig Jahre der Suche nach Einheit», *OR* 626 (1977) 274. Περὶ τῆς ἀρνητικῆς στάσεως τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως πρβλ. καὶ I. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ, «*H Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ σύγχρονος Οἰκουμενικὴ Κίνησις*», Θεσσαλονίκη 1951, σ. 3 ἐξ. σημ. 2.

5. «Ἐγκύκλιος Mortalium animos», *Acta Apostolicae Sedis*, 20 (1928) 5-16 Πρβλ. καὶ YVES CONGAR, ἔνθ' ἄν. σ. 275.

γίαν εἰς τὴν Γερμανίαν ἐσήμαινε Οἰκουμενικὴ Κίνησις ἐπὶ μακρὸν χρόνον διάλογον μόνον μεταξύ καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν. Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐθεωρεῖτο ὅτι κατῴκει εἰς ἄλλους ἀστέρας, τοπικῶς καὶ πνευματικῶς σχεδὸν ἀπλησίαστος. Καὶ ἐὰν ὄρισμένοι σπανίως ἐνεθουσιάζοντο ἕνεκα τῆς ξενιζούσης λαμπρότητος καὶ μεγαλοπρεπείας τῆς ἀνατολικῆς Λειτουργίας, παρέμενεν ὁ ἐνθουσιασμός οὗτος ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ ξενίζοντος καὶ τοῦ ἀκατανοήτου. Πρὸς τοῦτο ἔπαιξεν ἀσφαλῶς σημαντικὸν ρόλον καὶ εἰς σιωπηρὸς ἐγωϊσμός, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐθεωρεῖτο ὁ δυτικὸς τρόπος σκέψεως ὡς εὐρισκόμενος εἰς τὰ ὕψη τῆς συγχρόνου ἐρεῦνης, μὲ τὴν δικαιολογίαν μάλιστα, ὅτι ἕνεκα τούτου ἀνέμενεν ἕως ὅτου ἀνέλθῃ καὶ ἡ Ἀνατολὴ εἰς τὰ αὐτὰ ὕψη.

Ἐν τῷ μεταξύ, δόξα τῷ Θεῷ, ἔχουν ἀλλάξει τὰ πράγματα ἀρκετά. Ἡ εἰσοδος τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνεφάνισεν τὴν ζῶσαν παρουσίαν τῆς δυνάμεως τῆς πίστεως καὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς ἓνα χῶρον, εἰς τὸν ὁποῖον ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ πνεύματος δὲν ἀνεμένετο μεγάλη ἀπήχησις. Πλεῖστα ὄσα θέματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον ἐπιτυχίαν εἰς τὸν διάλογον μεταξύ Καθολικισμοῦ καὶ Προτεσταντισμοῦ ἔγιναν ἐνταῦθα διὰ μιᾶς ἐπιτευκτά... Ὁ Οἰκουμενικὸς Διάλογος διὰ τῆς εἰσόδου τοῦ τρίτου μέλους (ἦτοι τῆς Ὁρθοδοξίας) ἐκέρδισεν ἕκτασιν καὶ βάθος, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐλπίδας»⁶.

6. J. RATZINGER, "Vorwort", ST. HARKIANAKIS, *Orthodoxe Kirche und Katholizismus*, σ. 7 ἔξ: "Für die Katholische Theologie in Deutschland hieß Ökumene sehr lange nur katholisch-protestantisches Gespräch. Die Ostkirche schien auf einem anderen Stern zu wohnen, räumlich und geistig so gut wie unerreichbar. Allenfalls begeisterte man sich gelegentlich an dem fremdartigen Glanz und der alten Würde ostkirchlicher Liturgie, aber solche Begeisterung galt dem Fremden und Fremdbleibenden. Ein stiller Hochmut war gewiß auch am Werk, der allein westliches Denken auf der Höhe heutigen Fragens wähnte und sich berechtigt hielt, ruhig abzuwarten, bis auch der Osten auf diese Höhe vorrücken würde.

Inzwischen ist gottlob vieles anders geworden. Das Eintreten der Orthodoxie in den Weltkirchenrat hat die lebendige Gegenwarts kraft von Glaube und Überlieferung der Ostkirche in einem Forum deutlich werden lassen, in dem man dafür angesichts der Dominanz des angelsächsischen Geistes wenig Resonanz erwartet hatte. Vieles, was dem katholisch-protestantischen Dialog versagt geblieben war, schien hier auf Antrieb zu gelingen: Daß Schrift und Überlieferung zusammengehören, der alte Streitpunkt, das fand nun hier einhellige Zustimmung; auch die katholische Sakramentenlehre, das Zueinander von Gnade, Freiheit, Werk und reinem Umsonst der göttlichen Huld, die Verehrung der Gottesmutter alles dies wurde viel freundlicher und verstehender aufgenommen, da es von der Orthodoxie kam als wenn es im klas-

Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι ὑφίστανται ἀμοιβαίως εἰσέτι, ἐκτὸς τῶν δογματικῶν διαφορῶν καὶ πλεῖστα ὅσα προβλήματα ψυχολογικοῦ χαρακτήρος, δυσπιστίαι, προκαταλήψεις, ἄγνοια ἢ καὶ ὠρισμένα σημεῖα ἐκκλησιαστικοπολιτικοῦ χαρακτήρος, τὰ ὁποῖα πολλακίς ἐνεργοῦν ὡς τροχοπέδη ἢ καὶ δημιουργοῦν νέα προβλήματα εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς πλήρη ἐνότητα ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ ἀληθείᾳ.

Ὡς πρώτη ὁμὰς θεμάτων τοῦ ἤδη ἀρξαμένου ἐπισήμου Θεολογικοῦ Διαλόγου μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καθορίσθη ἡ διδασκαλία περὶ τῶν Μυστηρίων καὶ συγκεκριμένως «Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος». Ὁ καθορισμὸς τοῦ θέματος τούτου δεικνύει καὶ τὴν μέθοδον τοῦ Θεολογικοῦ τούτου Διαλόγου: Εἶναι συμφέρον νὰ ἐξετασθοῦν πρῶτον τὰ θέματα ἐκεῖνα, περὶ τὰ ὁποῖα ὑφίσταται συμφωνία ὡς πρὸς τὴν θεολογικὴν αὐτῶν κατανόησιν ἢ καὶ διατύπωσιν, βάσει τῶν ὁποίων θὰ διαπιστωθῇ καὶ ἐπικυρωθῇ τὸ μέγεθος τῆς ἤδη ὑφισταμένης ἐνότητος καὶ ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ εἰλικρινείας καὶ μὲ τὴν πραγματικὴν πρόθεσιν πρὸς εὗρεσιν ἱκανοποιητικῆς λύσεως, δύνανται ἄνευ προκαταλήψεως καὶ πολεμικῆς νὰ ἐξετασθοῦν καὶ τὰ θέματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰς οὐσιαστικὰς διαφορὰς καὶ τὰ πραγματικὰ ἐμπόδια, τὰ μὴ ἐπιτρέποντα εἰσέτι τὴν πραγματοποίησιν τῆς πλήρους ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἀσχοληθῶ λεπτομερῶς οὔτε μὲ τὴν πρώτην κατηγορίαν τῶν ἀναφερθέντων θεμάτων τοῦ ἤδη ἀρξαμένου Θεολογικοῦ Διαλόγου, ἀλλ' οὔτε καὶ μὲ τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῶν οὐσιαστικῶν διαφορῶν γενικῶς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰ πραγματικὰ ἐμπόδια διὰ τὴν ἀναβίωσιν τῆς πλήρους ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον σκοπεύω ἐνταῦθα εἶναι νὰ παρουσιάσω ὠρισμένας καὶ μόνον πτυχὰς ἐνὸς καὶ μόνον θέματος, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ πρέπει νὰ καταστῇ τὸ ἀντικείμενον τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου. Τὸ σοβαρώτερον τοῦτο θέμα εἶναι ἡ θέσις τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, ἥτοι ὁ παπικὸς θεσμὸς ὡς οἰκουμενιστικὸν πρόβλημα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁμολογοῦν οἱ πάντες καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ὀρθόδοξοι καὶ μὴ ρωμαιοκαθολικοὶ θεο-

sischen gegenüber des jahrhundertelangen Streits von Katholizismus und Reformation vorgetragen wurde. Der ökumenische Dialog hatte durch das hereintreten des dritten Partners an Weite und Tiefe, aber auch an Hoffnung gewonnen”.

λόγοι, αλλά και θεολόγοι και εκκλησιαστικά πρόσωπα και αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφέρω μόνον μίαν γνώμην ἐκ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τὴν τοῦ πρώην πάπα Ρώμης, Παύλου τοῦ Στ'. Ἄν καὶ οὗτος ἦτο ἀπολύτως πεπεισμένος περὶ τοῦ ἀπολύτου πρωτείου αὐτοῦ καὶ εἶχεν διατυπώσει τὰς ἀντιλήψεις αὐτοῦ εἰς πλεῖστα ὅσα κείμενα⁷, παρ' ὅλα ταῦτα δὲν παρέμεινεν ἀδιάφορος εἰς τὴν οἰκουμενιστικὴν προβληματολογία, ἀλλ' ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ὁ παπικὸς θεσμὸς ἐτόνισεν ὅπως ἀνεπιφυλάκτως τὰ ἐξῆς: «Τί ἔχομεν νὰ εἴπωμεν διὰ τὴν δυσκολίαν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκουν τόσον μεγάλην οἱ κεχωρισμένοι ἀδελφοί μας, διὰ τὴν δυσκολίαν, ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τοῦ καθήκοντος, τὸ ὅποιον ἀνέθεσαν εἰς ἡμᾶς ὁ Χριστὸς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ καὶ τὸ ὅποιον τόσον ἐπιτακτικῶς ἐπεκύρωσεν ἢ παράδοσις ἡμῶν; Τὸ γνωρίζομεν πολὺ καλά. Ὁ πάπας εἶναι ἄνευ ἀμφιβολίας τὸ δυσκολώτατον ἐμπόδιον ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ οἰκουμενισμοῦ. Τί ἔχομεν νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτοῦ;» Τὰ ἀνωτέρω ἐδήλωσεν μεταξὺ ἄλλων ὁ πάπας τὴν 28ην Ἀπριλίου 1967 ἐν τῇ γενικῇ Συνελεύσει τῆς Γραμματείας τῆς ἐνότητος τοῦ Βατικανοῦ⁸. Ἐπὶ τῆς διαπιστώσεως αὐτῆς τοῦ πάπα γράφει καὶ ὁ W. de Vries, ὅτι τὴν πραγματικότητα αὐτὴν ἐκφράζει διὰ πρώτην φορὰν εἰς πάπας τόσον εἰλικρινῶς, καὶ συμπεραίνει, ὅτι ὄντως εἰς τὴν σημερινὴν συγκεκριμένην μορφήν του τὸ παπικὸν πρωτεῖον εἶναι πράγματι τὸ κύριον ἐμπόδιον διὰ τὴν ἐπανένωσιν⁹. Ἐπίσης ὁ γνωστὸς ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος Yves Congar ὁμολογεῖ: «Τὸ γνωρίζομεν ὅλοι καὶ αὐτὸς ὁ πάπας Παῦλος ὁ Στ' τὸ ἔχει ἀναφέρει κατ' ἐπανάληψιν,

7. Πρβλ. W. DE VRIES, *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, σ. 84: "...auch nicht Papst Paul VI, der von seinem Primat sehr überzeugt ist und nicht auf seine Jurisdiktion über den Orient verzichten würde. Hier darf man sich keine Illusionen machen". J. RATZINGER, ἐνθ. ἀν. σ. 85: "Zum Kontext von Anno Ineunte gehören alle offiziellen Äußerungen von Papst Paul VI. Da hat es aber auch sehr primatsbetonte Aussagen gegeben!». Τοιαύτας δηλώσεις τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Στ' περὶ τῆς σχετικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀντιλήψεως αὐτοῦ ἴδε ἐν: GEORG DENZLER, "Der Primat in den Aussagen der Päpste seit Pius IX", *Zum Thema Petrusamt und Papsttum*, σ. 27 ἐξ.

8. *Information Service*, 1967/2 σ. 4 ἐξ. Πρβλ. G. LARENTZAKIS, "Die dogmatische Begründung der Synodalität und der Gremialität", *Konziliarität und Kollegialität*, σ. 64.

9. W. DE VRIES, "Grenzen des päpstlichen Primats", *Theologisches Jahrbuch*, Leipzig 1973, σ. 327 Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Kirche der Vielgestalt, Entwicklung der Kirche in Ost und West*, Recklinghausen 1969, σ. 93.

ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ πάπα ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν δυσκολίαν εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν ἐνότητα»¹⁰. Καὶ ὁ Ekkart Sauser ἀναφέρει: «Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ πάπα ἀνήκουν ἀσφαλῶς εἰς τὰς τραγικωτάτας ἐκφράσεις τοῦ Παύλου τοῦ Στ' καὶ εἶναι συγχρόνως ἡ ὀξυτάτη αὐτοκριτική, τὴν ὁποίαν ἐξέφρασέν ποτε εἰς πάπας ἐν σχέσει πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν»¹¹. Πράγματι αἱ δηλώσεις αὗται τοῦ πάπα ἀποτελοῦν μίαν σημαντικὴν ὁμολογίαν καὶ δίδουν τὸ δικαίωμα καὶ εἰς τοὺς ρωμαιο-καθολικοὺς θεολόγους νὰ θέσουν τὸ αὐτὸ ἐρώτημα «τί ἔχωμεν νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτοῦ;» καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ εὑρουν μίαν ὀρθὴν ἀπάντησιν.

Εἰς τὸ ἐπόμενον πρῶτον κεφάλαιον θὰ προσπαθῶ νὰ παρουσιάσω τὴν σπουδαιότητα τοῦ θέματος διὰ τὴν ἐξομάλυνσιν τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ μάλιστα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν πρώτην χιλιετηρίδα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

10. YVES CONGAR, "Fünfzig Jahre der Suche nach Einheit", *ÖR* 26 (1977) 281.

11. EKKART SAUSER, *So nahe steht uns die Ostkirche*, Frankfurt am Main 1980, σ. 84: "Diese Worte gehören sicher zu den tragischsten Aussprüchen Paul VI. Sie stellen zugleich die schärfste Selbstkritik dar, die je ein Papst in Richtung Ökumene geübt hat". Πρβλ. GIUSEPPE ALBERIGO, "Für ein zum Dienst an der Kirche erneuertes Papsttum", *Concilium* 11 (1975) 524: "Eine so schwerwiegende Erklärung kann nicht nur eine bloße Zwischenbemerkung sein".

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΞΟΜΑΛΥΝΣΙΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΣΕΩΣ ΣΧΕΣΕΩΝ

1) Κοινή διαπίστωσις ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει

Ὡς βάσις διὰ τὸν περαιτέρω Θεολογικὸν Διάλογον καὶ διὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται τόσον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἡ πρώτη χιλιετηρὶς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀρχίζοντες δὲ ἀπὸ ἐπίσημα κείμενα δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι εἰς τὸ κοινὸν ἀνακοινωθὲν ἐπὶ τῇ ἄρσει τῶν ἀναθεμάτων μεταξὺ Ρώμης καὶ Κων/πόλεως τῆς 7ης Δεκεμβρίου 1965 ἀναφέρεται ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῶν ἀμοιβαίων οἰκουμενιστικῶν προσπαθειῶν καὶ συγκεκριμένως τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων τοῦ ἔτους 1054. Εἰς τὸ ὡς ἄνω κοινὸν ἀνακοινωθὲν ἀναφέρονται μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Πραγματοποιοῦντες τὴν χειρονομίαν ταύτην ἐλπίζουσιν (ὁ πάπας καὶ πατριάρχης), οὐχ ἦττον, ὅτι αὕτη ἔσται εὐάρεστος τῷ Θεῷ...καὶ ἐκτιμηθήσεται αὕτη ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ συνόλου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας...ἵνα ἐπαναβιώσωσιν, ἐπὶ μείζονι ὠφελείᾳ τῶν ψυχῶν καὶ προσέλευσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ τὴν πλήρη κοινωνίαν τῆς πίστεως, τῆς ἀδελφικῆς ὁμονοίας καὶ τῆς μυστηριακῆς ζωῆς, ἣτις ὑφίστατο μεταξὺ αὐτῶν διαρκούσης τῆς πρώτης χιλιετηρίδος τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας»¹. Ὁ Wilhelm de Vries ἐχαρακτήρισεν τὸ κείμενον τοῦτο ὡς τὴν μέχρι τότε ἐναργεστέραν καὶ σαφεστέραν μορφήν τῆς πραγματοποιηθησομένης ἐνότητος μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν². Καὶ ὁ Καρδινάλιος Νεαπόλεως Οὔρσι κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς

1. Δήλωσις κοινὴ τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Στ' καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, *Τόμος Ἀγάπης*, σ. 283.

2. W. DE VRIES, *Kirche der Vielgestalt*, σ. 87: "Wie eine echte Wiederherstellung der Einheit aussehen soll, wurde bislang nie so klar und deutlich in einem offiziellem Dokument der Kirche gesagt wie in der gemeinsamen Erklärung zwischen Papst und Patriarch vom 7. December 1965.

τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὡς ἀρχηγὸς τῆς παπικῆς ἀντιπροσωπείας πρὸς ἑορτασμὸν τῆς δεκαετίας ἐπὶ τῇ ἄρσει τῶν ἀναθεμάτων μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἀνέφερον τῇ 14.12.1975 μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἀπὸ τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου καὶ ἑξῆς ἔχομεν ἀνακαλύψει, μὲ καρδίαν κεκαθαυμένην καὶ πνεῦμα ἡρεμώτερον, ὅτι ἐπὶ χιλιετίαν ὄλαι αἱ Ἐκκλησίαι Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἔζησαν τὴν ζωὴν τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν ἠνωμένοι διὰ τῆς ἀδελφικῆς κοινωνίας ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ μυστηριακῇ ζωῇ καίτοι ἑκατέρω ἠκολούθησε τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὁδόν, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας (unitatis redintegratio ἀρ. 14) ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ, ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ τάξει, ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ ἐν ταῖς θεολογικαῖς διατυπώσεσι (unitatis redintegratio ἀρ. 14-17). Ἀκριβῶς τὴν ζῶσαν ταύτην συμφωνίαν θέλομεν νὰ ἀποκαταστήσωμεν καὶ νὰ ἀναπτύξωμεν ἐντὸς μιᾶς πλήρους κοινωνίας»³. Πρὸς ἑορτασμὸν τοῦ αὐτοῦ γεγονότος καὶ εἰς Graz Αὐστρίας ἔλαβεν χώραν μία «οἰκουμενικὴ Ἀκαδημία» διοργανωθεῖσα ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τοῦ Graz, τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἰδρύματος Pro-Oriente καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῆς Steiermark μεταξὺ τῆς 25ης καὶ 26ης Ἰανουαρίου 1976⁴. Κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦτον ἐτόνισεν μεταξὺ ἄλλων ὁ τότε καθηγητὴς, πρῶν Ἀρχιεπίσκοπος Μονάχου καὶ νῦν πρόεδρος τῆς Glaubenskongregation Καρδινάλιος Josef Ratzinger, ὅτι «σήμερον δὲν εἶναι χριστιανικῶς ἀδύνατον, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἦτο ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα δυνατόν»⁵. Καὶ πλέον συγκεκριμένως ἀνεφέρθη ὁ Ratzinger καὶ εἰς τὸ θέμα, μὲ τὸ ὅποιον ἀσχολούμεθα ἐνταῦθα, ἦτοι μὲ τὴν θέσιν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης εἰς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν καὶ μὲ τὰς δυνατότητας εὐρέσεως λύσεως ἐπὶ τοῦ δυσχερεστέρου τούτου προβλήματος καὶ ἀνέφερον ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι «Ἡ Ρώμη ὀφείλει νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν οὐδὲν περισσώτερον ἐκείνου, τὸ ὅποιον ὑπῆρχεν καὶ ἐβιοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ χιλιετηρίδι»⁶. Ἐνταῦθα λοιπὸν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ratzinger τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ

3. *Στάχυς*, 40-51 (1974-1977) 230.

4. Περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τούτου ἴδε πάντα τὰ κείμενα ἐν: *ÖkF*, 1 (1977). Πρβλ. καὶ ΓΡΗΓ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Σταθερὰ πορεία», σ. 241 ἑξ. *Ökumene Konzil Unfehlbarkeit*, σ. 191 ἑξ. *Tomos Agapis*, Γερμανικὴ μετάφρασις τοῦ Τόμου Ἀγάπης, ἐκδ. Pro-Oriente σ. 205 ἑξ.

5. JOSEF RATZINGER, "Prognosen für die Zukunft des Ökumenismus", *ÖkF* 1 (1977) 36: ". . . daß nicht heute christlich unmöglich sein kann, was ein Jahrtausend lang möglich war".

6. J. RATZINGER, "Prognosen", σ. 36 "Rom muß von Osten nicht mehr an Primatslehre fordern, als auch im ersten Jahrtausend formuliert und gelebt wurde". Πρβλ. ΓΡΗΓ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Σταθερὰ Πορεία», σ. 255.

παπικού θεσμοῦ τῆς πρώτης χιλιετηρίδος ὡς ἀρκετόν. Καὶ ὁ W. de Vries ἐτόνισεν εἰς τὴν Βιέννην ὅτι «δὲν ἐπιθυμοῦμεν μίαν ἐπιστροφήν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Πατρός, ἀλλὰ τὴν ἔνωσιν, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος τῆς πρώτης χιλιετηρίδος»⁷. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν θεματολογίαν περὶ τῆς ὑφῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς «ἐξελίξεως» αὐτῆς ἐκ τῆς πρώτης χιλιετηρίδος ἀνέφερον ὁ αὐτὸς θεολόγος καὶ παλαιότερον τὰ ἐξῆς: «Ἡ ὑφῆ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβάλλεται μέχρις ἑνὸς ὀρισμένου βαθμοῦ. Οὐχ ἦττον ὅμως ἀδυνατῶ νὰ διανοηθῶ, ὅτι οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῆς ὑφῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας ἐμφανίζονται μόλις χίλια ἔτη μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ μάλιστα ὡς ἀπολύτως νέα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἔχουν οἱ πρῶτοι αἰῶνες καὶ γενικώτερον ἡ πρώτη χιλιετηρίς τῆς Ἐκκλησίας ἀποφασιστικὴν σημασίαν διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ἡμῶν»⁸.

Ποία εἶναι ὅμως ἡ κατάστασις τῆς πρώτης χιλιετηρίδος καὶ πῶς ἐκδηλοῦται ἡ θέσις τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἰς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως;

Ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς εἶναι γνωστὴ ἡ ἄποψις καὶ ἡ τοποθέτησις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφέρω μίαν διατύπωσιν τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἡ ὁποία ἐγένετο αἰτία καὶ σχολίων μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων. Ὅτε ἐπεσκέφθη ὁ πάπας Παῦλος ὁ Στ' τὸν οἰκουμενικὸν τοῦτον πατριάρχην εἰς Φανάριον τὴν 25ην Ἰουλίου 1967 ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ ἐγκαρδίως δεκτὸς κατὰ τὴν δευτέραν αὐτῶν τούτων συνάντησιν.

Χαιρετίζων ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης τὸν πάπα ἀνέφερον μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «Καὶ ἰδοὺ ἔχομεν, παρὰ πᾶσαν κατ' ἄνθρωπον προσδοκίαν, ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν τὸν τῆς Ρώμης Ἐπίσκοπον, τὸν καὶ πρῶτον τῆι τιμῇ ἐν ἡμῖν, τὸν τῆς ἀγάπης προκαθήμενον (Ἰγνατίου Ἀντιοχ., Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμαίους, Πρόλογος, Π.Ε. 5, 801). Καὶ ἰδοὺ ἀμφότεροι, κατέναντι τῆς κοινῆς ἀγίας εὐθύνῃς ἡμῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸν κόσμον»⁹.

Ἀμφότεροι λοιπὸν ἴστανται πρὸ τῆς κοινῆς εὐθύνῃς πρὸς τὴν

7. *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, σ. 88: "Wir wollen nicht eine Rückkehr ins Vaterhaus, sondern die Union, die Wiederherstellung der Einheit des ersten Jahrtausends".

8. W. DE VRIES, «Die Kollegialität auf Synoden des ersten Jahrtausends», *Orientierung* 33 (1969) 243 Πρβλ. G. LARENTZAKIS, «Die dogmatische Begründung der Synodalität und der Gremialität», *Konziliarität und Kollegialität* σ. 68 καὶ ΓΡΗΓ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Δογματικὴ κατοχύρωσις τῆς συνοδικότητος καὶ συλλογικότητος ἐν τῇ ὀρθοδ. Θεολογίᾳ», *ΓΠ* 59 (1976) 97.

9. *Τόμος Ἀγάπης* ἀρ. 173, σ. 380.

Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸν κόσμον. Ὁ πατριάρχης δὲν κάμνει διάκρι-
σιν ποιητικήν. Κοινὴ εἶναι ἡ εὐθύνη· δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερα ἢ γε-
νικωτέρα εὐθύνη τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου. Ἡ εὐθύνη αὕτη ὑφίσταται
κατὰ πρῶτον ἔναντι «τῆς Ἐκκλησίας». Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι
ὁ πατριάρχης χρησιμοποιεῖ τὸν ἐνικὸν ἀριθμὸν καὶ ἀσφαλῶς δὲν ἐν-
νοεῖ μόνον τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ τουλάχιστον καὶ τὴν
Ρωμαιοκαθολικὴν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς. Καὶ οἱ δύο ἔχουν κοινήν
εὐθύνην ἐντὸς τῆς *μῆς* Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Πλὴν ὅμως ὁ πατριάρχης γνωρίζει τὴν τάξιν καὶ τὴν ἱστορικὴν
τοποθέτησιν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἀπὸ
τῆς πρώτης χιλιετηρίδος. Ἡ δευτέρα οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Κων-
σταντινουπόλει (381) διετύπωσεν εἰς τὸν 3ον κανόνα αὐτῆς: «Τὸν μὲν
Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς *μετὰ*
τὸν τῆς Ρώμης Ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ρώμην»¹⁰. Ὡσαύ-
τως καὶ εἰς τὸν 28ον κανόνα τῆς τετάρτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς
Χαλκηδόνος (451) ἀναγινώσκουμεν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ ἐξῆς: «Καὶ
τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατὸν πενήκοντα θεοφιλέστατοι ἐπί-
σκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς Νέας Ρώμης ἀγιοτάτω
θρόνῳ...καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσιν πρεσβεῖων τῇ πρεσβυτέρῃ βασι-
λίδι Ρώμῃ, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθε πράγ-
μασι, *δευτέραν* μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσιν...»¹¹.

Παρὰ τὸ κοινὸν «τῆς ἀγίας εὐθύνης» λοιπὸν εἶναι ὁ πάπας, ὁ
ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης, ὁ πρῶτος τῇ τιμῇ, ὁ «προκαθήμενος τῆς ἀγά-
πης» καὶ κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου. Ἄνευ οὐδεμιᾶς
ἀμφιβολίας ἀνήκει τὸ «πρωτόθρονον»¹² εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης
καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει κατὰ
τὴν διατύπωσιν τοῦ πατριάρχου Πρωτεῖον διοικητικῆς ἐξουσίας, μά-

10. ΑΜΙΑΚΑ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, *Οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι*
Ἀθῆναι 1949², σ. 36.

11. ΑΜ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, *Οἱ ἱεροὶ κανόνες*, σ. 59. Καὶ οἱ δύο οὗτοι κανόνες δὲν
ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Ρώμης ἀλλὰ κατὰ τοῦ Ἀλεξανδρείας. Ἡ πρώτη θέσις, ἥτοι
τὰ πρεσβεῖα, τοῦ Ρώμης παρέμειναν ἀδιαφιλονίκητα. Πρβλ. περὶ αὐτοῦ ΜΑΞΙΜΟΥ
Μητρ. Σάρδεων, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ορθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*,
Θεσσαλονίκη 1972, σ. 94 ἐξ. καὶ 217: «Εἰδικώτερον διὰ τὴν θέσιν τοῦ Ρώμης, «οὐ-
τως ἢ ἄλλως, ἀνεγνωρίζοντο τὰ πρωτεῖα καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ τιμὴ κατὰ τοὺς κανόνας».
Οὐδεὶς ὑπῆρξεν ὁ ἀντιλέγων. Ἀντιθέτως οἱ ἀνατολικοὶ οὐδεμίαν παρέλειψαν εὐ-
καιρίαν ὅπως ἐκδηλώσωσι πρὸς τὸν πρωτόθρονον Ρώμης τὸν βαθύτατον σεβασμὸν
καὶ τὴν προσήκουσαν τιμὴν...». GREGOR LARENTZAKIS, «Die Neujaursbotschaft
von 1959 des Ökumenischen Patriarchen Athenagoras I. Der Anfang eines neuen
Klimas» *OsikSt* 21 (1972) 189 ἐξ.

12. Πρβλ. ΜΑΞΙΜΟΥ, Μητρ. Σάρδεων, *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον*, σ. 217.

λιστα δὲ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς plenitudo potestatis, ἀλλὰ πρωτεῖον τιμῆς. Καὶ λέγοντας πρῶτον θρόνον, ἢ πρωτόθρονον, ἀσφαλῶς εἶναι σαφὲς ὅτι δὲν ἐννοεῖται «ἀνώτατος θρόνος»¹³ μὲ δικαιώματα ἐξουσίας πρὸς τοὺς «κατωτέρους ἢ ἐλλάσσονας» θρόνους τῶν ἄλλων Πατριαρχείων.

Ἐναφερόμενος καὶ ὁ Μητροπολίτης Τρανουπόλεως Δαμασκηνὸς εἰς τὸ θέμα τοῦ πρωτείου ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς τονίζει τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν περὶ τοῦ πρωτείου τιμῆς καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ πρωτείου ἐξουσίας, παραπέμπων εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ πατριάρχου Ἀθηναγόρου τοῦ Α΄ εἰς τὸν ἀναφερθέντα χαιρετισμὸν πρὸς τὸν πάπα Παῦλον τὸν Στ΄. Ὁ Σεβ. Τρανουπόλεως σχολιάζων τὸν χαιρετισμὸν τοῦτον τονίζει τὰ ἑξῆς: «Αὕτη ἡ ἀρχαιοπρεπὴς ὁμολογία οὐδὲν γνωρίζει φυσικὰ περὶ ἑνὸς πρωτείου ἐξουσίας καὶ σημαίνει μόνον τὴν ἐκδήλωσιν τιμῆς καὶ ἀγάπης»¹⁴.

Τὸν αὐτὸν χαιρετισμὸν τοῦ πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ὁ ὁποῖος (χαιρετισμὸς) ἀντικατοπτρίζει τὴν συγκεκριμένην ὀρθόδοξον θεολογικὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν βασικὴν ἄποψιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, ἐσχολίασεν καὶ ὁ Josef Ratzinger τόσον εἰς Βιέννην εἰς τὸ Ἐκκλησιολογικὸν Kolloquium τοῦ 1974 ὅσον καὶ εἰς Graz εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἤδη βαρυσήμαντον ὁμιλίαν αὐτοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὴν Βιέννην ἐτόνισεν τὰ ἑξῆς: «Εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ πατριάρχης διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης δὲν ἐγκαταλείπει τὸ ἔδαφος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι δὲν ὁμολογεῖ ἕνα δυτικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας. Ἀλλὰ τονίζει ὁμως ὅλως ἰδιαιτέρως καὶ σαφῶς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔχει νὰ ἀναφέρῃ ἢ Ἀνατολὴ περὶ τῆς σειρᾶς τῶν πρεσβείων τῶν ἐπισκόπων ἐκείνων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ ἄξιζε τὸν κόπο νὰ σκεφθῆ κανεὶς, μήπως ἡ ἀρχαιοπρεπὴς αὕτη ὁμολογία, ἡ ὁποία οὐδὲν γνωρίζει περὶ «τοῦ πρωτείου ἐξουσίας», ἀλλὰ ὁμολογεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τιμῆς καὶ ἀγάπης, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀρκετὴ ἐκφρασις

13. Περὶ αὐτοῦ ἴδε καὶ STYLIANOS HARKIANAKIS, "Über die gegenwärtige Situation der orthodoxen Kirche", *Kyrios* 6 (1966) 229: "Aber das ist ein gewaltiger Unterschied". Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "Die Entwicklung der Ekklesiologie in der neueren griechisch-orthodoxen Theologie" *Catholica* 28 (1974) 10.

14. DAMASKINOS PAPANDREOU, "Das Papsttum im Dialog zwischen der römisch-katholischen und der orthodoxen Kirche", *US* 34 (1979) 41: "Dieses archaische Bekenntnis weiß natürlich nichts vom Jurisdiktionsprimat und bedenkt nur einen Erweis von 'Ehre' (timé) und Agape". Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "Bleibendes und Veränderliches im Petrusamt. Überlegungen aus orthodoxer Sicht", *Dienst an der Einheit*, σ. 159 ἑξ.

της θέσεως της Ρώμης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν πυρῆνα τοῦ πράγμα-
τος»¹⁵.

Συμφώνως πρὸς τὴν διατύπωσιν ταύτην τοῦ Ratzinger εἶναι σα-
φές ὅτι οὗτος γνωρίζει ἀκριβῶς τὸ περιεχόμενον τοῦ χαιρετισμοῦ
τούτου: 1) ὁ πατριάρχης ἐκφράζει τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν, 2) πρό-
κειται περὶ τῆς τάξεως τῶν ἐν ἴσοις ἐπισκόπων, 3) πρόκειται περὶ τῶν
πρεσβείων τιμῆς καὶ ἀγάπης καὶ 4) ἀσφαλῶς ὄχι περὶ τοῦ πρωτείου
ἐξουσίας κατὰ τὴν δυτικὴν ἀντίληψιν. Παρ' ὅλα ταῦτα θέτει ὁ Ratzin-
ger τὴν ὑποθετικὴν ἐρώτησιν, ὅτι θὰ ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῆ, ὅτι
τὸ περιεχόμενον τοῦ χαιρετισμοῦ τούτου, θὰ ἤρκει τουλάχιστον κατὰ
τὸν πυρῆνα διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς θέσεως τοῦ Ρώμης ἐν τῇ Κα-
θόλου Ἐκκλησίᾳ. Βεβαίως εἰς τὴν σκέψιν του ταύτην εἶναι ὁ Ratzin-
ger πολὺ προσεκτικὸς, πλὴν ὅμως συγχρόνως πολὺ τολμηρὸς διότι
καθορίζει τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων δύναται ὁ θεολογικὸς Διάλο-
γος ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ἀδιεξόδου.

Καὶ τὸ ὅτι ὁ Ratzinger ἦτο τολμηρὸς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου
ἔδειξεν ἀργότερον εἰς τὸ Graz διὰ τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀναφερ-
θεῖσαν ἤδη εὐκαιρίαν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς δεκαετίας ἐπὶ τῆς ἄρσεως
τῶν ἀναθεμάτων. Καὶ κατὰ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ἀνεφέρθη εἰς τὸν
χαιρετισμὸν τούτου τοῦ πατριάρχου Ἀθηναγόρου καὶ ὄχι μόνον ἐπα-
νέλαβε τὴν ὡς ἄνω σκέψιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπροχώρησεν πολὺ περισ-
σότερον, μὲ σχόλια καὶ διαπιστώσεις καὶ μὲ συγκεκριμένας προτά-
σεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον πλέον τὸν χαρακτήρα μιᾶς ὑποθετικῆς ἐρω-
τήσεως. Ἐπὶ λέξει ἀνέφερον, ὅτι διὰ τοῦ χαιρετισμοῦ τούτου «ἀνε-
φέροντο διὰ τοῦ στόματος τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέ-
του τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τοῦ παπικοῦ πρωτείου τῆς πρώτης χιλιε-
τηρίδος καὶ πλέον τούτων ὀφείλει ἡ Ρώμη νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ»¹⁶. Καὶ

15. J. RATZINGER, "Anathema-Schisma. Die ekklesiologischen Folgerungen der Aufhebung der Anathemata", *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, σ. 110: "Es ist klar, daß der Patriarch damit nicht den ostkirchlichen Boden verläßt und sich nicht zu einem westlichen Jurisdiktionsprimat bekennt. Aber er stellt deutlich heraus, was der Osten über die Reihenfolge der an Rang und Recht gleichen Bischöfe der Kirche zu sagen hat und es wäre nun doch der Mühe wert zu überlegen, ob dieses archaische Bekenntnis, das von 'Jurisdiktionsprimat' nichts weiß, aber eine Erststellung an 'Ehre' (timé) und Agape bekennt, nicht doch als eine dem Kern der Sache genügende Sicht der Stellung Roms in der Kirche gewertet werden könnte".

16. J. RATZINGER, "Prognosen für die Zukunft des Ökumenismus", *ÖkF* σ. 36 ἑξ.: "Wenn Patriarch Athenagoras am 25.7.1967 beim Besuch des Papstes im Phanar diesen als Nachfolger Petri, als den ersten an Ehre uns, den Vorsitz der Liebe, benannte, findet sich im Mund dieses großen Kirchenführers der wesentliche

ή ενδιαφέρουσα αυτή διαπίστωση του δογματολόγου και νυν Καρδινάλιου έχει τριπλήν σημασίαν:

1) Αυτή είναι θεολογικῶς και ιστορικοδογματικῶς πλήρως κατοχυρωμένη, δεδικαιολογημένη και χαράσσει νέας γραμμάς διὰ τὸ ἀκανθῶδες τοῦτο θέμα τοῦ ἤδη ἀρξαμένου θεολογικοῦ Διαλόγου.

2) Συμφωνεῖ ἀπόλυτα μετὰ τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν περὶ τῆς σημασίας τῆς πρώτης χιλιετηρίδος διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος και ἐκφράζει τὴν κοινὴν βάσιν διὰ τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασίαν τοῦ προβλήματος τούτου και 3) θεωρῶ τὴν γνώμην ταύτην συγχρόνως ὡς αἴτημα και καθῆκον διὰ τὴν Ἀνατολὴν και τὴν Δύσιν, ὅπως πράξωμεν πᾶν τὸ δυνατόν, διὰ νὰ ἐπανεύρωμεν χωρὶς συναισθηματικὰς προκαταλήψεις και ἀπολογητικὰ κίνητρα τὴν σωστήν και ἀπὸ κοινοῦ ἀποδεκτὴν ἔκφρασιν και διατύπωσιν τοῦ θέματος τούτου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος τῆς πρώτης χιλιετηρίδος.

Τὰς ἀπόψεις ταύτας τοῦ Ratzinger ἐχαρακτήρισεν και ὁ Καρδινάλιος τῆς Βιέννης Franz König ὡς σημαντικὰς διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν και τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἰδρύματος Pro-Oriente εἰς Φανάριον παρὰ τῷ Οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ τῇ 31-3-1979¹⁷. Ὁσαύτως και ὁ γνωστὸς ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος Congar παρέμπει μεταξὺ ἄλλων και εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Ratzinger διὰ τὴν εὑρεσιν δυνατοτήτων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς πλήρους κοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο τούτων Ἐκκλησιῶν¹⁸.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὑπάρχουν και εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Ratzinger ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ συζητηθοῦν. Καὶ ἐνῶ οὗτος ἀνέφερεν εἰς Βιέννην, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνακληθῇ τὸ Δόγμα τοῦ 1870 οὔτε και νὰ θεωρηθῇ τοῦτο ὡς ὑποχρεωτικὸν μόνον διὰ τὴν Δύσιν¹⁹, εἰς τὸ Graz ἐπροχώρησεν οὗτος περισσότερον και ἐδήλωσεν ὅτι ἀπὸ

Gehalt der Primatsaussagen des ersten Jahrtausends und mehr muß Rom nicht verlangen». Ἡ ὑπογράμμισις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ RATZINGER Πρβλ. και ΓΡΗΓ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Σταθερὰ Πορεία», σ. 255. Ἐνδιαφέροντα εἶναι και τὰ ὅσα ἀναφέρει και ὁ π. Ἰ. ΡΩΜΑΝΙΔΗΣ (*Ρωμηοσύνη*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 48 ἐξ.) περὶ τῆς Α' χιλιετηρίδος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν 5 Ρωμαϊκῶν πατριαρχείων και συγκεκριμένως τῆς Ἐκκλησίας και τοῦ ἐπισκόπου τῆς Πρεσβυτέρας Ρώμης.

17. Πρβλ. «*Ἐπίσκεψις*», Ἔτος 10ον Ἀριθ. 208, 15-4-1979, σ. 10.

18. YVES CONGAR, "Fünfzig Jahre der Suche nach Einheit", *ÖR* 26 (1977) 280.

19. J. RATZINGER, *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, σ. 136: "Auch ist eine Rücknahme von 1870 nicht möglich, ebensowenig daß man diese Definition nur für den Westen verbindlich erklärt".

καθολικῆς πλευρᾶς «εἶναι ἀδύνατον νὰ χαρακτηρισθῆ ἡ μορφή τοῦ πρωτείου τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνος ὡς ἡ μοναδική καὶ ὡς ὑποχρεωτική δι' ἅπαντας τοὺς χριστιανούς»²⁰. Καὶ μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἀνοίγονται νέαι δυνατότητες, πρὸς συζήτησιν τοῦ θέματος τούτου, δυσχεραίνονται ὁμως αὐται ὅταν ἐν συνεχείᾳ προτείνεται ἡ ἀμοιβαία ἀποδοχὴ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ἐν τῇ σημερινῇ αὐτῶν μορφῇ, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν ἐν τῇ ἐξελίξει καὶ τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος. Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα: Παραμένει λοιπὸν τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τὸ δόγμα τῆς Α' Βατικανῆς Συνόδου ὡς ἐσωτερικὸν μόνον θέμα τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς; ἢ μήπως ἰσχύουν καὶ σήμερον αἱ παρατηρήσεις τοῦ W. De Vries τῆς Βιέννης τοῦ 1974 ὅταν οὗτος ἀνέφερεν: «Ἡ Ρώμη δὲν εἶναι ἀκόμη ἐτοίμη νὰ ἀποδεχθῆ τὰς συνθήκας ταύτας, οὔτε καὶ ὁ πάπας Παῦλος ὁ Στ', ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπόλυτα πεπεισμένος περὶ τοῦ πρωτείου αὐτοῦ, καὶ ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἤθελε νὰ παραιτηθῆ ἐκ τῆς διοικητικῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπ' αὐτοῦ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν ψευδαισθήσεις»²¹. Ὁ μητροπολίτης Τρανουπόλεως Δαμασκηνὸς ἀναφερθεὶς εἰς τὴν ἄποψιν ταύτην τοῦ De Vries εἶπεν, ὅτι ἴσως ἔχει περισσότερον δίκαιον εἰς ρεαλιστῆς ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς ἀπὸ ἕνα αἰσιόδοξο συστηματικὸ θεολόγο²². Βεβαίως δὲν ἀνεφέρετο ὁ Σεβ. εἰς τὸν Ratzinger ἀλλὰ εἰς τὸν E. Lanne. Διὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Ratzinger ἀνέφερεν εἰς ἄλλος ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος, ὁ Heinz Schütte, ὅτι ἡ Ρώμη δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους πρῶτον τὴν ἀποδοχὴν τῶν δογμάτων τῆς Α' Βατικανῆς Συνόδου καὶ μετὰ ταῦτα νὰ πραγματοποιοῦσε τὴν ἐνότητα, δεδομένου ὅτι ἀρκεῖ ἡ πίστις τῆς Α' χιλιετηρίδος. Ὁ Schütte ἀναφέρει μάλιστα, ὅτι ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Ratzinger καὶ ἡ ἐνδεχομένη λύσις αὕτη θὰ εἶχεν καὶ ἐπιπτώσεις εἰς τὸν Διάλογον μεταξὺ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας²³. Καὶ ναὶ μὲν ἔχει δίκαιον ὁ Schütte, ὅταν ἀναφέρῃ ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι συμφωνοῦν μὲ τὴν ἄποψιν περὶ τῆς

20. J. RATZINGER, «Prognosen», σ. 36: «Aber er kann andererseits unmöglich die Primatsgestalt des 19. und 20. Jahrhunderts für die einzig mögliche und allen Christen notwendige ansehen». Πρβλ. ΓΡΗΓ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Σταθερὰ Πορεία», σ. 255.

21. *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, σ. 84.

22. DAMASKINOS PAPANDREOU, *Bleibendes und Veränderliches im Petrusamt*, σ. 158.

23. HEINZ SCHÜTTE, "Was heißt "Einheit in der einen Gemeinschaft" (Verfassung ÖRK III, 1), "Ad veram unitatem Ecclesiae" (CA VVII). Zwölftes Kirchnergespräch der Evangelischen Michaelsbruderschaft 12.-16. März 1980, σ. 50 ἐξ.

διδασκαλίας τῆς πρώτης χιλιετηρίδος, ὅτι δηλαδή αὕτη ἀρκεῖ καὶ ὅτι πέραν τούτου δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀπαιτήσῃ ἡ Ρώμη, πλὴν ὅμως ὁ μητροπολίτης Τρανουπόλεως, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει ὁ ἀναφερθεὶς ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος, ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὴν ἄποψιν τοῦ Ratzinger ἀλλὰ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Breve «Anno Ineunte» τῆς 25ης Ἰουλίου 1967, τὸ ὁποῖον ἔδωσεν ὁ πάπας Παῦλος ὁ Στ' εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἀθηναγόραν τὸν Α' κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς τὸ Φανάριον. Ὅπως καὶ ἐὰν ἔχη τὸ πρᾶγμα παραμένει γεγονός, ὅτι αἱ προτάσεις τοῦ Ratzinger περὶ τῆς πρώτης χιλιετηρίδος ἀποτελοῦν νέας βάσεις πρὸς περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

Παρὰ τὴν ἄποψιν ὅμως ταύτην τοῦ Ratzinger περὶ τῆς Α' χιλιετηρίδος ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἀπόψεις ἐπ' αὐτοῦ ἄλλων ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων. Ὁ δογματολόγος Karl Binder π.χ. πρώην καθηγητῆς τῆς καθολ. Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης, ἀναφερόμενος μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὸ θέμα τοῦ πρωτείου ἐξουσίας καὶ τοῦ ἀλαθῆτου τοῦ πάπα τονίζει, ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη ὑπῆρχεν ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ μάλιστα ὅτι τοῦτο ἀποδεικνύουν καὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπὶ λέξει γράφει τὰ ἐξῆς: «Τὸ πρωτεῖον ἐξουσίας τοῦ πάπα Ρώμης, ἦτοι τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος διώρισε τὸν Πέτρον ὡς ὄρατὴν κεφαλὴν τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας (Ματθ. 16, 16-19 Λουκ. 22, 31.32. Ἰωαν. 21, 15-17) καὶ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ληφθεῖσα ἀνωτάτη καὶ εἰδικὴ διοικητικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, εἰς τὸν ἐκάστοτε κανονικὸν Διάδοχον τοῦ Πρίγκηπος τῶν Ἀποστόλων μεταβιβάζεται εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης, ἀνεγνωρίζετο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος καὶ ὑπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἀποδεικνύουν ρητῶς μαρτυρίαι Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων...²⁴ Ἐνταῦθα λοιπὸν ἰσχυ-

24. K. BINDER, *Die wichtigsten Lehrunterschiede* σ. 38: Der Jurisdiktionsprimat des römischen Papstes, das heißt, die Tatsache, daß der Herr selbst Petrus zum sichtbaren Haupt der streitenden Kirche bestellt hat (Mt 16, 16-19; Lk 22, 31.32; JO 21, 15-17) und daß dessen von Christus empfangene höchste und eigentliche Regierungsgewalt über die Gesamtkirche auf den jeweiligen rechtmäßigen Nachfolger des Apostelfürsten, den Bischof von Rom, übergeht, wurde bis in das neunte Jahrhundert hinein mehr oder weniger auch von der morgenländischen Kirche anerkannt. Das bezeugen ausdrücklicher Zeugnisse von Vätern und Kirchenschriftstellern wie Ignatius von Antiochien (+ um 110), Bischof von Dionysius von Korinth (2. Jahrhundert), Eusebius von Cäsarea (+ 339) und anderen. Rekurse an die Autorität des römischen Papstes beispielweise durch die Patriarchen Cyrillus von Alexandrien

ρίζεται ὁ Binder ὅτι εὐθὺς ἐξ' ἀρχῆς, τόσον εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς τῆς Α' χιλιετηρίδος, ὑπάρχει τὸ πρωτεῖον ἐξουσίας μάλιστα ὡς ἀνωτάτη διοικητικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἣδη ἐν πλήρει ἐξελίξει ἐφ' ὅσον μάλιστα τοῦτο ἐδόθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰς τὸν Πέτρον καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ.

Καὶ οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ πάπα κατὰ τὴν Α' Βατικανὴν Σύνοδον ἔφερον μάλιστα τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς ἐδίδασκον ἄνευ ἀμφιβολίας περὶ τοῦτου καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδεὶς ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἐκκλησίας μέχρι καὶ τοῦ 13ου αἰῶνος, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἀνέφερον τὸν πάπα καὶ μάλιστα μὲ διάφορα χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα, ὡς π.χ. θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, φρούριον τῆς πίστεως, διδακτικὴ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας, Ἐπίσκοπος τῶν Ἐπισκόπων, Πατὴρ Πατέρων, Ἀγιώτατος Πατὴρ, κλπ. κλπ., ὡς ἀναφέρει ὁ Martinez²⁵. Ἐπίσης ὁ κύριος εἰσηγητὴς τοῦ ἀλαθήτου κατὰ τὴν περίοδον τῆς προετοιμασίας, ἀρχιεπίσκοπος Cardoni, ἀνέφερον ὅτι «παντοῦ ἦτο σαφὲς ὅτι ὁ πάπας ἦτο ἀλάθηντος. Δὲν ὑπῆρχεν σχεδὸν κανένα δόγμα, διὰ τὸ ὁποῖον νὰ δύνανται νὰ ἀναφερθοῦν τόσα πολλὰ καὶ θαυμαστά ἐπιχειρήματα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος»²⁶. Ἀντιθέτως ὁ Καρδινάλιος Rauscher οὐδὲν κείμενον γνωρίζει ἐκ τῶν πρώτων ὀκτῶ αἰῶνων, τὸ ὁποῖον θὰ ἀνεφέρετο εἰς τὸ ἀλάθητον τοῦ πάπα²⁷.

2) Ἀνάγκη ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων ἀπόψεων καθίσταται σαφές, ὅτι ὑπάρχει πληθὺς γνωμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον δὲν συμφωνοῦν πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ καὶ καταπολεμοῦν ἢ μία τὴν ἄλλην. Περὶ τῆς προβληματολογίας ταύτης ἔχουν γραφῆ ἐπίσης ἀρκετά.

Π.χ. εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου του «Ἱστορία τοῦ Παπισμοῦ» ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Remigius Bäumer, ὁ ὁποῖος συνεπλήρωσε

und Nestorius von Konstantinopel in den Jahren 430 und 431, durch den Archimandriten Eutyches und den Patriarchen Flavian von Konstantinopel im Jahre 448, und die Akten allgemeiner Konzilien. Ἀκριβῶς ὁμως ἡ σημασία πάντων τούτων πρέπει νὰ ἐξετασθῆ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἤδη ἤρχισεν ἐν τῇ ρωμ. ἐκκλησίᾳ.

25. MANSI 52, 1025 C. Παρὰ AUGUST BERNHARD HASLER, *Pius IX (1846-1878), Päpstliche Unfehlbarkeit und 1. Vatikanisches Konzil. Dogmatisierung und Durchsetzung einer Ideologie* (Päpste und Papsttum, 12, I) Stuttgart 1977, σ. 225 ἐξ.

56. Παρὰ Α. Β. HASLER, αὐτόθι.

27. Πρβλ. Α. Β. HASLER, ἐνθ. ἀν. σ. 217 καὶ σημ. 10.

καὶ ἐξέδωσε τὸ ἔργον τοῦ τὴν 30ὴν Μαρτίου 1972 ἀποθανόντος φίλου του August Franzen, τὰ ἐξῆς: «Τὸ νὰ γράψῃ κανεὶς τὴν ἱστορίαν τοῦ Παπισμοῦ ἀποτελεῖ ἓν τόλμημα. Ὁ κίνδυνος δὲν εὐρίσκεται μόνον εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἐκλογὴν καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς ὕλης, ἀλλὰ κυρίως εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον. Σχεδὸν κανένα θέμα ποτὲ δὲν ὑπῆρξεν τόσον διαφιλονικούμενον ὅσον τὸ τοῦ Παπισμοῦ. Τὸ σύνολον τῶν γνωμῶν ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς θερμοτάτους ὑμνητὰς καὶ θαυμαστὰς καὶ φθάνει μέχρι τοὺς ἀσπόνδους ἐχθροὺς καὶ πολεμίους... Μόνον μία ἀντικειμενικὴ καὶ νηφαλία θεώρησις sine ira et studio, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν δικαίαν κρίσιν τοῦ προβλήματος τοῦ 'Παπισμοῦ'»²⁸. Ἐν συνεχείᾳ τονίζει, ὅτι μία τοιαύτη ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ βάσει τῶν ἐξελίξεων τῆς ἐρμηνευτικῆς τῆς Βίβλου, τὰ νέα ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας θὰ πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ συμπεριληφθοῦν πλήρως καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τοῦ προβλήματος²⁹. Βεβαίως ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία καὶ θὰ πρέπει νὰ διεξάγεται ἀντικειμενικά, ἄνευ ἀπολογητικῶν προϋποθέσεων διὰ νὰ εὐρεθῇ μία λύσις ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ συγκεκριμένως ἐπὶ τοῦ ἀκανθώδους προβλήματος: πῶς πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἓν πρωτεῖον ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἤτοι ποίαν θέσιν πρέπει νὰ κατέχῃ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διότι ἓν εἶναι σαφὲς τόσον ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ὁρθοδοξίας ὅσον καὶ ἐντὸς τοῦ Καθολικισμοῦ, ὅτι τὸ πρωτεῖον ὡς τοῦτο διδάσκεται καὶ ἐξασκεῖται σήμερον ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Καὶ ὁ Wilhelm de Vries θέτει τὸ ἐρώτημα: «Ποίαν μορφήν πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ πρωτεῖον;» Οὗτος γνωρίζει ὅτι ἡ ἐρώτησις αὕτη εἶναι βασικὴ. Δὲν δίδει ἀμέσως μίαν καταφατικὴν ἀπάντησιν ἀλλὰ μίαν ἀρνητικὴν ἢ ὁποία ὅμως ἔχει μεγίστην σημασίαν. Λοιπόν: «Ποίαν μορφήν πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ πρωτεῖον;» ἀπάντησις: «Ὀπωσδή-

28. AUGUST FRANZEN, REMIGIUS BÄUMER, *Papst geschichte, Das Petrusamt in seiner Idee und in seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche*, Freiburg in Br. 1974, σ. 13: "Eine 'Papstgeschichte' zu schreiben ist ein Wagnis. Das Risiko liegt nicht allein in der notwendigen Auswahl und Beschreibung des Stoffes, sondern vor allem auch im Gegenstand selbst. Ist doch kaum ein Thema seit jeher so umstritten wie das Papsttum. Der Chor der Stimmen reicht von den höchsten Lobrednern und Verehrern bis zu den erbittertsten Hassern und Bekämpfern, „Nur eine sachlich-nüchterne Betrachtung, sine ira et studio, kann zu einer gerechten Beurteilung des Problems 'Papsttum' führen".

29. Αὐτόθι.

ποτε όχι αυτήν την όποίαν έχει σήμερα»³⁰. 'Επί τής διαπιστώσεως ταύτης έπαρατήρησεν ό Lengsfeld, ότι διά τής εκφράσεως ταύτης τοῦ De Vries ανοίγεται έν νέον και καρποφόρον πεδίον διά περαιτέρω συζητήσεις και διαπραγματεύσεις³¹.

Τούτο σημαίνει, ότι ή ένασχόλησις με τó σοβαρότατον τούτο θέμα τοῦ πρωτείου, όχι μόνον είναι δεδικαιολογημένη αλλά και άπολύτως αναγκαία.

Βεβαίως ή έργασία αύτη είναι δύσκολος και ή νέα λύσις ή όποία επιδιώκεται δέν σημαίνει τήν εύρεσιν μιᾶς λύσεως συμβιβασμοῦ, ή όποία δέν θα έχη όντολογικήν σταθεράν βάσιν. Και επί τοῦ προκειμένου έχει δίκαιον ό Ratzinger όταν παρατηρεῖ, ότι ή άπαιτήσις διά μίαν αλήθειαν πρέπει νά τεθῆ μόνον εκεί όπου τούτο είναι άπόλυτα αναγκαίον και αναμφίβολον. 'Απ' έναντίας δέν πρέπει κάτι νά θεωρηθῆ ως αλήθεια, τó όποιον είναι μόνον μία ιστορικῶς εξελιχθεῖσα μορφή, ή όποία εύρίσκεται κατά τó μᾶλλον και ήττον εις στενήν σχέσηιν με τήν αλήθειαν³². Και έφ' όσον τονίζει τούτο ό Ratzinger δέν είναι δύσκολον νά αντιληφθώμεν ή τουλάχιστον νά υποθέσωμεν ότι ένίοτε ή και πολλάκις συνέβη τó αντίθετον, ήτοι έθεωρήθησαν ιστορικά εξελίξεις ως ταυτόσημοι πρòς τήν αλήθειαν αύτην καθ' έαυτήν, πράγμα τó όποιον είχαν άρνητικὰς επιπτώσεις εις τήν 'Εκκλησίαν και τήν ένότητα αύτης.

'Η διαπίστωσις όμως, ποῖα στοιχεῖα είναι ιστορικά εξελίξεις και ποῖα ανήκουν εις τόν πυρήνα τής αληθείας, ό όποῖος πρέπει νά μείνη άμετάβλητος, άπαιτεῖ σοβαράν και άντικειμενικήν έργασίαν, ή όποία θα βοηθήσῃ και έν συνεχείᾳ εις τήν εύρεσιν λύσεως οικουμενικῶν προβλημάτων.

'Ως τοιαύτας σοβαράς έργασίας πρòς τόν άνωτέρω σκοπὸν θεωρῶ πληθὺν έργασιῶν υπό ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων έντὸς τής Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας, οἱ όποῖοι πιστοὶ εις τήν 'Εκκλησίαν αυτῶν και άντικειμενικοὶ εις τὰς έρεῦνας αυτῶν επιθυμοῦν νά υπηρετήσουν τήν αλήθειαν και τήν 'Εκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Διά τόν λόγον τούτον

30. "Die entscheidende Frage ist: Was für eine Spitze? Wie soll der Primat aussehen? Jedenfalls nicht so wie heute", *Papsttum als Ökumenische Frage*, σ. 146.

31. Αὐτόθι: "Ich habe den Eindruck, daß sich hier ein sehr fruchtbares Feld für weitere Auseinandersetzungen eröffnet..."

32. JOSEF RATZINGER, "Prognosen für die Zukunft des ökumenismus", *ÖkF* 1 (1977) 36: "Es darf nicht als Wahrheit auferlegt werden, was in Wirklichkeit geschichtlich gewachsene Form ist, die mit der Wahrheit in einem mehr oder weniger engen Zusammenhang steht".

δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, πολὺ ὀλιγώτερον νὰ δικαιολογήσω, τὴν στάσιν τοῦ Hans Grotz, ὁ ὁποῖος κατακρίνει καὶ καταδικάζει συναδέλφους του, ἀκριβῶς διότι ἀσχολοῦνται ἀντικειμενικῶς μὲ τὰ ἀνωτέρω προβλήματα καὶ συγκεκριμένως μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ παπικοῦ πρωτείου. Ὁ θεολόγος οὗτος φθάνει μάλιστα εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἀμφισβητῇ καὶ τὴν ιδιότητα τῶν συναδέλφων αὐτοῦ ὡς καθολικῶν θεολόγων καὶ θέτει τὴν ιδιότητα αὐτὴν ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, διότι αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἔχουν σκοπὸν νὰ μειώσουν τὴν ἀγανάκτησιν τὴν προερχομένην ἐκ τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἢ νὰ ἄρουν αὐτὴν τελείως. Ταῦτα ἀναφέρει οὗτος παρὰ τὸ ὅτι γνωρίζει καὶ ἀναφέρει ὅτι τὸ παπικὸν πρωτεῖον δημιουργεῖ ἀγανάκτησιν ὄχι μόνον εἰς τοὺς μὴ ρωμαιοκαθολικοὺς³³.

Ἐν συνεχείᾳ τονίζει ὁ Grotz, ὅτι ἡ θεολογία δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ «διευκολύνῃ» τὸ πιστεύειν, ἀλλὰ νὰ ἐπεξηγῇ, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει κανεὶς ἐν ὑπακοῇ πίστεως νὰ ἀποδέχεται³⁴. Τὸ ὅτι ἡ θεολογία ὀφείλει νὰ ἐργάζεται ἐν «ὑπακοῇ πίστεως» δὲν ἀμφιβάλλει οὐδεὶς. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι ἐξ ἴσου ἀυτονόητον, εἶναι τὸ ὅτι δυνάμεθα καὶ ἔχομεν μάλιστα καθῆκον πρὸς τοῦτο, ὅπως ἐρευνήσωμεν ἀντικειμενικῶς τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀναμφιβόλως ἔχομεν καὶ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ διαπιστώσωμεν ποῦ ἀκριβῶς ἔγκειται τὸ κρίσιμον ἢ τὸ ἀσαφὲς ἢ καὶ τὸ ἐσφαλμένον σημεῖον εἰς τὴν προβληματολογίαν αὐτὴν.

Καὶ διὰ νὰ εἴμεθε εἰλικρινεῖς, εἰς τὴν προβληματολογίαν περὶ τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ δὲν ὑπάρχουν δυσκολίαι μόνον ἀναφορικὰ μὲ τὸ οἰκουμενικὸν θέμα, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένα καὶ σαφῆ καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑφ' ὄλων ἀποδεκτά, ὡς παρατηρεῖ πολὺ ἔντονα καὶ ὁ πολὺς Karl Rahner, ὁ ὁποῖος τονίζει τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεύνης ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου³⁵. Βεβαίως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἀναφερθῶ

33. "Das Ärgernis besteht nicht nur für Nichtkatholiken. Manche Katholiken tragen noch schwerer daran, weil ihr eigener Glaube eine Wiedervereinigung der Christen zu verhindern scheint. So tritt in manchen 'Katholischen' Aufsätzen das Bestreben zutage, das Ärgernis des Päpstlichen Primats zu entschärfen oder gar aus der Welt zu schaffen". Die Stellung der römischen Kirche anhand frühchristlicher Quellen, *AHP* 13 (1975) 7.

34. Αὐτόθι: "In der Theologie kann es aber nicht darum gehen, den Glauben zu 'erleichtern', sondern zu klären, was man im 'Glaubensgehorsam' als gültig anzunehmen hat".

35. KARL RAHNER, *Vorfragen zu einem ökumenischen Amtsverständnis*, (Questiones Disputatae 65). Freiburg-Basel-Wien 1974, σ. 9. Dieser Band "will innerhalb einer offenen theologischen Disputation, die nicht abgeschlossen ist, sondern weiter-

έκτενῶς εἰς τὰς δυσκολίας καὶ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα διαπιστοῦνται ἐντὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Πλὴν ὅμως πρέπει, ἔστω καὶ παρεπιπτόντως, νὰ ἀναφερθῆ τὸ ὄνομα τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου Hans Küng, ὁ ὁποῖος διεπίστωσεν ἄνευ δισταγμοῦ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τοῦ δόγματος τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθῆτου τοῦ πάπα. Ἡ ὀξεία κριτικὴ αὐτοῦ διετυπώθη κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τύπον ἐπερωτήσεως εἰς τὸ πολύκροτον ἔργον αὐτοῦ «Ἀλάθητος; μία ἐπερωτήσις»³⁶.

Ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἡσχολήθη μὲ τὸ βιβλίον τοῦτο ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας Στυλιανός, ὁ ὁποῖος διαπιστοῖ, ὅτι ὁ Küng «δὲν περιορίσθη εἰς τὸ νὰ γράψῃ καὶ καταδικάσῃ μόνον τὰ ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ κακῶς ἔχοντα, ἀλλὰ συγχρόνως κατέρριψε καὶ πᾶσαν ἔννοϊαν διδακτικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐθεντίας, ἐπιτιθέμενος ἐξ ἴσου ἀδιαλλάκτως καὶ κατὰ τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας περὶ ἀλαθῆτου τῆς Ἐκκλησίας»³⁷.

Αἱ ἀντιδράσεις κατὰ ἡ ὑπὲρ τοῦ H. Küng ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας ὑπῆρξαν πολυάριθμοι, ἐπιπροσθέτως δὲ δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν, ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν ἀπόψεων καὶ τῆς δράσεως τοῦ θεολόγου τούτου, καθὼς ἐπίσης καὶ ἔνεκα τῶν ἀντιδράσεων τοῦ Βατικανοῦ ἐξελίχθη μία σοβαρὰ κίνησις ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀντικατοπτρίζεται καὶ εἰς τὸν ὄγκον τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς³⁸. Αἱ ἀντιδράσεις τοῦ Βατικανοῦ, λόγῳ τῆς συνε-

gehen muß, eine Meinung vortragen, besser: Fragen stellen Bedenken darüber anmelden, daß die Sache, um die es geht, doch nicht so ganz klar sei, sondern weiterüberlegt werden müsse...". σ. 24 ἔξ. "...fragte ich mich...und wieder wußte ich mir keine Antwort". σ. 26. "Aber 'man wird doch noch fragen dürfen' ...warum sollte dies einem Theologen des Rechts in der Kirche verwehrt sein?" σ. 32 "Fragen, die sicher noch sehr dunkel sind".

36. H. KÜNG, *Unfehlbar? Eine Anfrage*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1970.

37. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ, μητρ. Μιλητουπόλεως, νῦν ἀρχιεπ. Αὐστραλίας, «Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς διδακτικῆς αὐθεντίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ βιβλίου τοῦ H. Küng, *Unfehlbar?* 1970), *Κληρονομία* 3 (1971) 97.

38. Πρβλ. *Zum Problem Unfehlbarkeit. Antworten auf die Anfrage von Hans Küng*, ἔκδ. ὑπὸ Karl Rahner (Quaestiones Disputatae 54), Freiburg-Basel-Wien² 1971. Ἐν μέρος τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς περὶ τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ ἐξ αἰτίας τοῦ H. Küng ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν BERNADETTE BROOTEN καὶ KARL-JOSEF KUSCHEL ἐν: *Fehlbar? Eine Bilanz*, ἔκδ. ὑπὸ HANS KÜNG, Zürich-Einsiedeln-Köln, 1973, σ. 515-524. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀνταπαντᾷ ὁ H. Küng εἰς τὰς διαφόρους «ἀπαντήσεις» ἐπὶ τῆς ἐπερωτήσεως αὐτοῦ. Ἐπίσης εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὑπάρχουν ἐργασίαι καὶ ἄλλων συγγραφέων.

χιζομένης συγγραφικής και γενικωτέρας δράσεως του θεολόγου τούτου ἔφθασαν εἰς τὸ κατακόρυφον αὐτῶν, ὅτε ἀπηγορεύθη εἰς αὐτὸν ἡ συνέχισις τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς παραμονῆς του ἐντὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης τὴν 15ην Δεκεμβρίου 1979 διὰ τοῦ ἐγγράφου τῆς Glaubenskongregation καὶ διὰ τῆς συγκαταθέσεως βεβαίως τοῦ ἀρμοδίου ἐπισκόπου τῆς ἐπαρχίας, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Τυβίγγης³⁹.

Ἡ ὅλη συζήτησις καὶ ἡ δραματικὴ ἐν πολλοῖς ἐξέλιξις τῆς ὑποθέσεως ταύτης τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ τούτου θεολόγου κατέδειξεν ἀναμφιβόλως τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀντικειμενικῆς ἐρεῦνης τοῦ προβλήματος τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ τόσον ἐντὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας, ὅσον καὶ διὰ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν.

Καὶ ὁ Grotz τονίζει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ τοῦ προβλήματος καὶ τονίζει μάλιστα, ὅτι ἡ ἐργασία του αὐτῆ καθὼς ἐλπίζει, ἀποτελεῖ μίαν συμβολὴν εἰς τὸν διάλογον μετὰ τῶν ὀρθοδόξων, οἱ ὅποιοι «οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν καθολικῶν τιμοῦν ἐξόχως τοὺς ἐκκλησιαστικὸς Πατέρας καὶ θεωροῦν αὐτοὺς ὡς «κανονικὰς ἀθθεντίας»⁴⁰. Βεβαίως ἔχει δίκαιον ὁ Grotz, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι τιμοῦν τοὺς Ἐκκλησιαστικὸς Πατέρας καὶ θεωροῦν αὐτοὺς ὡς ἀθθεντίας πρὸς διατύπωσιν τῆς πίστεως, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι καὶ τὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐξάγονται ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν Πατέρων εἶναι πάντοτε τὰ αὐτὰ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, ἐφ' ὅσον αἱ προϋποθέσεις καὶ τὰ θεολογικὰ ἢ «ἰδεολογικὰ» κριτήρια, βάσει τῶν ὁποίων πραγματοποιεῖται ἡ ἐρμηνεία αὐτῶν δὲν εἶναι τὰ αὐτά. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχει δίκαιον ὁ Stockmeier τοῦ ὁποίου τὰς ἐργασίας μ.ἄ. χαρακτηρίζει ὁ Grotz ὑποτιμητικῶς ὡς «καθολικὰς» ἐργασίας (ἐντὸς εἰσαγωγικῶν), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει, ὅτι εἰς τὸ θέμα τοῦ πρωτείου τὰ κείμενα τῶν Πατέρων χρησιμοποιοῦνται ἀκριβῶς διὰ νὰ ὑποστηριχθῇ ἀμοιβαίως ἡ διαφορετικὴ ἀντίληψις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως⁴¹. Δὲν πρέπει λοιπὸν

39. Περὶ πάντων τούτων τῶν ἀντιδράσεων μετὰ πλείστων ὄσων ἐγγράφων, γραμμάτων κ.λ.π. ἴδε ἐν: *Der Fall Küng. Eine Dokumentation*, ἐκδ. ὑπὸ NORBERT GREINACHER καὶ HERBERT HAAG, München-Zürich 1980. πρβλ. καὶ *Der Fall Küng. Ein ökumenisches Problem. Dokumentation*, ἐκδ. ὑπὸ PETER KARNER, Wien 21980. Ἐνταῦθα εὐρίσκονται πλείσται ὄσαι ἀντιδράσεις, δημοσιεύσεις, ἄρθρα κ.λ.π. περὶ τοῦ ἔργου τοῦ H. Küng ἴδε μ.ἄ.κ. καὶ Hans Küng. *Weg und Werk*, ἐκδ. ὑπὸ H. Häring, K. Kuschel καὶ M. Gentner, München-Zürich 1978 κ.λ.π.

40. H. GROTZ, αὐτόθι: "Vielleicht könnte sie aber ein Beitrag sein für ein Gespräch mit orthodoxen Christen, die ja, nicht weniger als die Katholiken, die Kirchenväter als normierende Autoritäten in Ehren halten".

41. PETER STOCKMEIER, "Römische Kirche und Petrusamt im Licht frühchristlicher Zeugnisse", *AHP* 14 (1976) 258.

ἐκ τῶν προτέρων νὰ κατακρίνεται ἢ νὰ καταδικάζεται ἡ προσπάθεια εὐσυνειδήτων θεολόγων, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν διὰ τῆς ἀντικειμενικῆς κριτικῆς ἐρεύνης καὶ ἄνευ ἀπολογητικῶν κινήτρων νὰ συμβάλουν εἰς τὴν λύσιν τῶν ὑπαρχόντων προβλημάτων καὶ συγκεκριμένως τοῦ προβλήματος, τὸ ὅποιον μᾶς ἀπασχολεῖ ἐνταῦθα ἐν σχέσει μὲ τὰς πηγὰς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Οὗτοι δύνανται νὰ συμβάλουν εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας περισσότερο τοῦ Grotz, καὶ ἐὰν ἀκόμη οὗτοι δὲν τὸ ἀναφέρουν *expresis verbis*, ὡς τοῦτο πράττει ὁ Grotz.

Τέλος καὶ ὁ Gongar ἐτόνισεν ἤδη πολὺ παλαιότερον τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὰς πηγὰς⁴² καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς κριτικῆς ἐρεύνης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Οὗτος ἐτόνιζεν ἤδη τὸ 1958, ὅτι εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖον, ὅπως ἀλλάξωμεν στάσιν ἀπέναντι τῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος καὶ ἐξετάσωμεν τὰ γεγονότα τῆς Ἱστορίας περισσότερο ἀντικειμενικά. «Τὸ μεγάλο βοηθητικὸν μέσον διὰ τὴν ἀνανέωσιν τῶν ἀπόψεών μας εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἡ *ἔρευνα τῆς Ἱστορίας* κατὰ τρόπον εἰλικρινῆ καὶ μὲ κατανόησιν»⁴³.

Ἔνεκα τούτου θὰ ἀναφερθῶ ἐν συνεχείᾳ εἰς ὀρισμένα παραδείγματα ἀντικειμενικῆς ἐρεύνης μερικῶν πηγῶν τῆς πρώτης χιλιετηρίδος χωρὶς βεβαίως νὰ ἐγείρεται ἡ ἀξίωσις, ὅτι ἐξαντλεῖται τὸ θέμα

42. YVES CONGAR, "Das ökumenische Anliegen", *US* 13 (1958) 223): "Rückkehr zu den Quellen".

43. "Das große Hilfsmittel für die Erneuerung unserer Auffassungen ist deshalb das *Studium der Geschichte* in einer loyalen und einsichtsvollen Haltung..." YVES CONGAR, "Das Ökumenische Anliegen", σ. 217 καὶ 218 "Ich bin sicher, daß unsere Vorfahren mehr spekulatives oder theoretisches Wissen hatten als wir, für Geschichte hatten sie jedoch zweifellos weniger Erfahrung und Sinn. Daher schrieben sie auch leichter gewissen Fragen mit nur lokalem Charakter oder bestimmten theologischen Zeitauffassungen eine absolute Geltung zu. Die Geschichte des Streites zwischen den Griechen und Lateinern im 9. und 11. Jahrhundert zeigt derartige Vorgänge in Fülle». Καὶ ἐν τῇ VIII. Γενικῇ Συνελεύσει τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1979 ἐψηφίσθη μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ ἐξῆς, τὸ ὅποιον θεωρεῖται ὡς σύστασις διὰ τὰς Ἐκκλησίας: «1.6. Darstellung der Kirchengeschichte. Die Annäherung der Kirchen erfordert die Überprüfung der Art und Weise, wie die Geschichte der Kirche dargestellt wird. Engere Gemeinschaft kann nur zustande kommen, wenn die Kirchen ihre Vergangenheit gemeinsam sehen lernen...», *Einheit im Geist, Vielfalt in den Kirchen*. Bericht der VIII. Vollversammlung der Konferenz Europäischer Kirchen 18.-25. Oktober 1979 Kreta, Genf 1979, σ. 89 Πρβλ. καὶ GREGOR LARENTZAKIS, "Leben im Geist-Pneumatologie in der ökumene". Über die VIII. Vollversammlung der Konferenz Europäischer Kirchen (KEK), *ÖkF* 3 (1980) 144.

τούτο. Διὰ τῆς παραθέσεως τῶν παραδειγμάτων τούτων ἐπιθυμῶ νὰ καταδείξω ὅτι 1) ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς δὲν πρέπει νὰ παραμένομεν εἰς τὰς παλαιάς μας ἀπόψεις, ὅτι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ οὐδεμία ἀλλαγὴ πραγματοποιεῖται ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, 2) ὅτι πράγματι αἱ πλείσται τῶν νεωτέρων ἀπόψεων εἶναι ἀντικειμενικαὶ καὶ ἄνευ τινὸς ἀπολογητικῆς προκαταλήψεως καὶ 3) ὅτι πολλαὶ τῶν νεωτέρων τούτων ἐρμηνειῶν καὶ συμπερασμάτων συμφωνοῦν μὲ τὰς ὀρθοδόξους ἀπόψεις καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ διαπιστωθῇ μία θετικὴ πρόοδος ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου καὶ τῆς συμπτώσεως τῶν ἀπόψεων ἡμῶν μετὰ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν. Βεβαίως τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι αἱ ἀπόψεις αὗται ἀποτελοῦν ἤδη τὴν ἐπίσημον διδασκαλίαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι ἐντὸς αὐτῆς ὑφίσταται μία δυναμικὴ κίνησις ἢ ὁποῖα ἀσφαλῶς θὰ φέρῃ θετικὰ ἀποτελέσματα. Ἔνεκα τούτου δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῆται αὕτη ὑφ' ἡμῶν ἀλλὰ νὰ παρακολουθῆται μὲ τὸν καλλίτερον δυνατὸν τρόπον καὶ ἄνευ προκαταλήψεως⁴⁴.

Ἄκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀποτελεῖ ἡ παροῦσα ἐργασία μίαν μικρὰν συμβολήν, ἐν σχέσει μὲ πηγὰς τῆς πρώτης χιλιετηρίδος, αἱ ὁποῖαι εἶναι βασικαὶ διὰ τὸ θέμα ἡμῶν.

Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἀναφερθῶ κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν κειμένων τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνου.

44. Περὶ αὐτοῦ ἐτόνισεν λίαν ἐπιτυχῶς καὶ ὁ Ι. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ: «Πράγματι, μετὰ γνησίου χριστιανικοῦ οἰκουμενικοῦ ἐνδιαφέροντος πρέπει νὰ παρακολουθῆται ἐφ' ἑξῆς καὶ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἢ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς καθημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἐφαρμογὴ καὶ ἀνάδειξις τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς Γ' περιόδου τῆς Β' Βατικανίου Συνόδου (ἢ ὁποῖα ἐν τῷ μεταξύ ἔχει εἰσέλθει εἰς τὴν Δ' καὶ τελευταίαν φάσιν αὐτῆς), παρὰ τὰς σκιάς τὰς ριπτομένας ἐπ' αὐτῶν ἐκ τῶν προβολομένων δυσχερειῶν». (*Ἡ Β' ἐν Βατικανῷ Γενικὴ ρωμαιοκαθολικὴ σύνοδος καὶ ἡ οἰκουμενικὴ προσπάθεια αὐτῆς κατ' ὀρθόδοξον θεώρησιν*, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 46).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΘΟΛΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΕΙΡΗΝΑΙΟΝ

(*"Ελεγχος III,3,2"*)

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ Εἰρηναίου «Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως» ὑπάρχει ἔν κείμενον, τὸ κεφάλαιον III αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἔχει συζητηθῆ πολὺ. Τὸ κείμενον αὐτὸ εὐρίσκεται εἰς τὸ ἐπικεντρον τῶν ὁμολογιακῶν συζητήσεων μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν¹ καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπιχείρημα περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου. Περὶ αὐτοῦ παρατηρεῖ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος Norbert Brox, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει ἐπιτευχθῆ συμφωνία μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων παρατάξεων ὡς πρὸς τὸ νόημα τοῦ κειμένου ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐλπίζει, ὅτι θὰ ἐπιτευχθῆ τοιαύτη².

Ἐκ τῶν ἐρμηνειῶν ὅμως τοῦ κειμένου τούτου τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ὑφίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν μία ἀλλαγὴ σκέψεως, δεδομένου ὅτι δὲν παραμένουν πάντοτε τὰ ἀπολογητικὰ κίνητρα εἰς τὸ προσκλήνιον,—ὡς ὁμο-

1. "Die fast nicht mehr zu übersehende Literatur zu diesem Abschnitt zeigt, wie schwierig es ist, eine sowohl dem Kontext als auch der Wortbedeutung gerechtwerdende Auslegung zu finden". GEORG GÜNTHER BLUM, *Tradition+Sukzession. Studien zum Normbegriff des Apostolischen von Paulus bis Irinäus* (Arbeiten zur Geschichte und Theologie des Luthertums, IX), Berlin und Hamburg 1963, σ. 208.

2. NORBERT BROX, "Rom und "jede Kirche" im 2. Jahrhundert. Zu Irinäus, adv. haer. III, 3, 2," *AHC* 7 (1975) 42: "Einerseits haben die älteren konfessionellen Polemiken mit ihrer häufigen Abgeschmacktheit die Bemühungen um solche "berühmten" Texte mit konfessionellkontroverser Auslegung nicht interessanter gemacht. Andererseits ist ihre Attraktivität durch die vielen minutiösen historisch-philologischen Analysen, die ein Text wie adv. haer. III, 3, 2 erlebt hat und folglich wohl erheischt, nicht gesteigert worden. Vor allem aber ist über den Textsinn trotz allem eine Einigung nicht erzielt worden. Nach allen Bemühungen kann es wirklich aussichtslos scheinen, über das Erreichte hinaus etwas zu erreichen".

λογεί και ὁ αὐτὸς Brox³—και κατ' ἀκολουθίαν ἐμφανίζεται και μία διαφορετική, περισσότερο ἀντικειμενική, ἐρμηνεία τοῦ χωρίου τούτου ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου⁴ δὲ και ἕνεκα τῆς νεωτέρας αὐτῆς προσπάθειας τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων ἐπιτυγχάνεται μία κατὰ τὸ μᾶλλον και ἥττον συμφωνία μεταξὺ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν τούτων θεολόγων και τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, οὕτως ὥστε νὰ θεωροῦνται αἱ ἐργασίαι αὗται ὡς μία, ἔστω και μικρὰ συμβολή, πλὴν ὁμως οὐσιαστικὴ συμβολή, και διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου και τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Πρὸς καλλιτέραν κατοχύρωσιν τῶν ἀνωτέρω θὰ προσπαθήσωμεν ἐν συνεχείᾳ νὰ παρουσιάσωμεν διὰ συντόμων τὰ τέσσαρα ἀνωτέρω σημεία ἦτοι: 1) Τὴν παλαιότεραν και μερικῶς νεωτέραν ἀπολογητικὴν ἐρμηνείαν, 2) τὴν νεωτέραν ἄνευ μονομερῶν ἀπολογητικῶν κριτηρίων, 3) τὴν ἄποψιν τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων και 4) τὴν ἐπιτυγχανομένην συμφωνίαν μεταξὺ Ἀνατολῆς και Δύσεως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἐκκλησιολογίας.

1) Ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος και ἡ μοναδικότης τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας

Ὡς γνωστὸν ὁ Εἰρηναῖος θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, κυρίως τοῦ παρελθόντος, ὡς εἷς τῶν σπουδαιοτέρων μαρτύρων τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου διὰ τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ, ἐν τῷ κειμένῳ⁴: «ad hanc enim Ecclesiam propter potentio-rem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his qui sunt undique conservata est ea quae est ab apostolis traditio»⁵. Ὑπὸ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου Albert Lang χαρακτηρίζεται μάλιστα ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος ὡς «ὁ πρῶτος θεωρητικὸς τοῦ πρωτείου» τῆς Ρώμης⁶. Ὁ Lang συμπεραίνει ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἀναγνωρίζει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης «τὸ ὑπερέχον πρωτεῖον» —potentior (potior) principalitas—«τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς συνέπειαν, ὅτι μόνον ἡ ὑπὸ τῆς Ρώμης ἐγκριθεῖσα Παράδοσις παρέχει αὐτὴ καθ' ἑαυ-

3. Αὐτόθι.

4. Ὡς γνωστὸν διεσώθη τοῦτο μόνον λατινιστί. Περί τῆς χρονολογίας τῆς μεταφράσεως ἴδε: N. Brox, «Rom und «jede Kirche» σ. 43 ἐξ.

5. Ἐλεγχος και Ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, III, 3, 2, Λατινιστί Adv. haer. ἐκδ. Sch. 211.

6. ALBERT LANG, *Fundamentaltheologie*, τ. 2, Der Auftrag der Kirche, München 1962³, σ. 148: «Als der erste Theoretiker des Primats gilt Irenäus von Lyon».

τὴν αὐτάρκη ἐγγύησιν διὰ τὸ ἀνόθευτον τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως⁷. Ἀργότερον τονίζει ὁ αὐτὸς θεολόγος, ὅτι τὴν πρώτην καὶ σαφεστάτην μαρτυρίαν διὰ τὴν σημασίαν τοῦ διδακτικοῦ ἀξιώματος τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Εἰρηναίῳ, (Ἐλεγχος... III,3,y). Ὑπὸ τοῦ θεολόγου τούτου ἐπισημαίνεται ἡ μεγίστη σημασία τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς κατὰ τὸν Εἰρηναῖον καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ σημασία τῶν Ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀναφερόμενος εἰς τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Εἰρηναίου καὶ ἀφοῦ τονίσῃ, ὅτι διὰ τῆς ἀτελοῦς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου δὲν εἶναι ἀκριβῆς ἡ ἔρμηνεία αὐτοῦ, διαπιστοῖ ὅτι τὸ νόημα τοῦ κειμένου τούτου εἶναι σαφές: «Ἡ Ρώμη κατέχει μίαν ἀποφασιστικὴν προτεραιότητα... Καὶ ἐνῶ ὁ Εἰρηναῖος θεωρεῖ ὅλας τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας καὶ ὄλους τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους ὡς δυναμένους νὰ περιπέσουν εἰς σφάλμα, ἦτο δι' αὐτὸν μόνον ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ αὐτάρκης ἐγγύησις διὰ τὴν καθαρὰν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν»⁸.

Καὶ κατὰ τὸν J. P. Kirsch ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ὑπερέχει πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ εἶναι τὸ ἐπίκεντρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀρχηγός, τοῦ ὁποίου ἡ ποιμαντικὴ φροντίς ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας⁹. Πρὸς κατοχύρωσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ αὐτοῦ παραπέμπει μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὸ γνωστὸν χω-

7. Ἐνθ. ἀν.: “und spricht (ὁ Εἰρηναῖος), ihr die potentior (potior) principalitas” zu, die bewirkt, daß die von Rom gebilligte Tradition für sich allein genügende Garantie für die Unverfälschtheit der apostolischen Überlieferung gewährt”.

8. Ἐνθ. ἀν. σ. 243 ἐξ.: “Trotzdem steht der Sinn der ganzen Stelle zweifelsfrei fest. Rom besitzt einen entscheidenden Vorrang. Als griechisches Stammwort für die principalitas wird von Harnack αὐθεντία, von van den Eynde ἀρχή, ἀρχαιότης (im Sinn von praestantior origo), von anderen ἐξουσία vorgeschlagen. Das convenire kann nicht lokales Zusammenströmen, sondern nur geistige Übereinstimmung, ist nicht als physischer Zwang zu verstehen, aber auch nicht bloß der Zusammenhang, das ergibt sich auch aus dem Sprachgebrauch. Necessitas est wird nur selten im moralischen Sinn verwendet, sondern meist in logischem Sinn. In qua ist auf Rom zu beziehen und Kausal zu fassen. Die sinngemäße Übersetzung dieser Stelle lautet demnach: ‘Denn mit dieser Kirche müssen wegen ihrer gewichtigen Vorrangstellung alle Kirchen allerorts übereinstimmen, weil in ihr die Christen allerorts die von den Aposteln überkommene Überlieferung unversehrt entgegennehmen konnten’. Während Irenäus alle anderen Kirchen und Bischöfe für irrtumsfähig hielt, war ihm die römische Kirche für sich allein schon die genügende Garantie für die reine apostolische Lehre”.

9. JOHANN PETER KIRSCH, *Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt*, Freiburg im Br. 1930, σ. 239.

ρίον τοῦ Εἰρηναίου^{9α}. Εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν ἐπίσης τῶν K. Bihlmeyer-H. Tüchle ἀναφέρεται, ὅτι ὅλαι αἱ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι πρέπει νὰ συμφωνοῦν, κατὰ τὸν Εἰρηναῖον, μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἕνεκα τῆς *potentior principalitas*¹⁰.

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου, Ἐλεγχος 3,3, ἐρμηνεύει κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ ὁ πατρολόγος Gerhard Rauschen: «Μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ συμφωνοῦν ὅλαι αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι ἐὰν ἔχει διαφυλαχθῆ εἰς αὐτὰς ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις διαφοροετικά»¹¹. Καὶ ὁ Wittig, ὁ ἐκδότης τῆς 6ης καὶ 7ης ἐκδόσεως τῆς Πατρολογίας τοῦ Rauschen ἐρμηνεύει ὁμοίως τὸ χωρίον καὶ μάλιστα ἐντονώτερον διὰ τῆς μνείας καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι ἐπεθύμουν γράμματα κοινωνίας (*gemeinschaftsbriefe*), ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης¹². Εἰς τὴν ἐπομένην ἐκδοσιν τῆς Πατρολογίας αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Altaner ἔχομεν μίαν πλέον συγκεκριμένην διατύπωσιν ὡς πρὸς τὸ πρωτεῖον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἡώμης. Ὁ Altaner ἀναφέρει συμπερασματικῶς, ὅτι «Ἐν τῷ Εἰρηναίῳ εὐρίσκεται... ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ πρωταρχικὴ μορφή τῆς κατοχυρώσεως τοῦ πρωτείου»¹³. Ἄξιον μνείας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Altaner περιγράφει ἐνταῦθα τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας Ρώμης μετὰ τὸν ὄρον «πρωτεῖον» (*primat*) ἐν σχέσει μετὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εἰρηναίου. Ἐν συνεχείᾳ ὁμως θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ὁ Altaner, ὅταν ἐκδίδη πλέον τὴν ἰδικὴν του Πατρολογίαν προβαίνει εἰς μίαν διαφοροποίησιν τῆς διατυπώσεώς του καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ὄρων «πρωτείου» (*primat*) καὶ «προτεραιότητος» (*vorrangstellung*). Οὗτος τονίζει, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος δὲν ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὴν νο-

9α. Ἐνθ. ἀν. σ. 215 καὶ 239.

10. K. BIHLMAYER - H. TÜCHLE, *Kirchengeschichte*, I, Teil. "Das christliche Altertum", Paderborn 1966¹⁸, σ. 115 ἐξ. Τὰ αὐτὰ τονίζονται καὶ εἰς: AUGUST FRANZEN - REMIGIUS BÄUMER, *Papstgeschichte. Das Petrusamt in seiner Idee und in seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche*, Freiburg im Br. 1974, σ. 32.

11. GERHARD RAUSCHEN, *Grundriß der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung der Dogmengeschichte*, Freiburg im Br. 1903, σ. 46: "Mit der römischen Kirche müssen alle übrigen Kirchen übereinstimmen, wenn anders in ihnen die apostolische Tradition bewahrt worden ist".

12. GERHARD RAUSCHEN, *Grundriß der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung des Lehrgehalts der Väterschriften*, ἐκδ. J. WITTIG, Freiburg im Br. 1921⁶⁻⁷, σ. 81. Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τὴν ἐπομένην ἐκδοσιν. *Grundriß der Patrologie. Die Schriften der Kirchenväter und ihr Lehrgehalt*, Freiburg im Br. 1962⁸⁻⁹, σ. 123.

13. GERHARD RAUSCHEN, *Patrologie. Die Schriften der Kirchenväter und ihr Lehrgehalt*, ἐκδ. BERTHOLD ALTANER, Freiburg im Br. 1931¹⁰⁻¹¹, σ. 109: "Bei Irinäus liegt ... die älteste primitive Form der Primatsbegründung vor ...".

μικὴν ὑποχρέωσιν τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν νὰ συμφωνοῦν μὲ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Ὁ Εἰρηναῖος ἐννοεῖ μᾶλλον ὅτι ἡ διαπίστωσις τῆς πίστεως τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας σημαίνει συγχρόνως καὶ τὴν διαπίστωσιν τῆς ὄντως ὑπαρχούσης πίστεως καὶ ὄλων τῶν ὑπολοίπων Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο σημαίνει, κατὰ τὸν Altaner, ὅτι ἡ συμφωνία τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν μὲ τὴν πίστιν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ μίαν ἐνίσχυσιν τοῦ ἀποστολικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, δεδομένου ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου συνεργάζονται τὰ μέλη τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν πρὸς διατήρησιν τῆς ὀρθότητος τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως εἰς τὴν Ρώμην. Μὲ τὴν ἄποψιν ταύτην ἐπιθυμεῖ ὁ Εἰρηναῖος νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐπιχειρηματολογία ἀυτοῦ κατὰ τῶν γνωστικῶν ἀπόψεων, στηριζόμενος εἰς τὴν ἀποστολικότητα καὶ τὴν αὐθεντία καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης¹⁴. Ἐν συνεχείᾳ τονίζει ὁ Altaner, ὅτι καὶ ἂν ἀκόμη διὰ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Εἰρηναίου δὲν ἀποδεικνύεται καὶ δὲν κατοχυροῦται κατ' ἐθέλειαν καὶ ἄμεσα τὸ ρωμαϊκὸν πρωτεῖον, (primat), δεδομένου ὅτι ὁ Εἰρηναῖος δὲν ἐσκόπευε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ θέμα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἀλλὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ κοινὸν τῆς πίστεως μεταξὺ ὄλων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, ἐν τούτοις παραμένει τὸ γεγονός, ὅτι ἐνταῦθα ὑφίσταται ἡ πρώτη, θεολογικῶς ὅμως πολὺ ἀτελής, κατοχύρωσις τῆς προτεραιότητος (Vorrangstellung) τῆς Ρώμης¹⁵. Καὶ ταῦτα ἀναφέρει ὁ Altaner μέχρι καὶ τῆς 4ης

14. BERTHOLD ALTANER, *Patrologie*, Freiburg im Br. 1938, σ. 80. "Irenäus spricht hier nicht, wie sich aus dem ganzen Zusammenhang ergibt, von der rechtlichen Verpflichtung der übrigen Kirchen, mit der römischen im Glauben übereinzustimmen; er will vielmehr sagen, daß die Feststellung des Glaubens der römischen Kirche zugleich auch die Konstatierung des tatsächlich vorhandenen Glaubens aller übrigen Kirchen bedeutet. Um die Unhaltbarkeit der frei erfundenen gnostischen Spekulationen zu erweisen, würde es Irenäus an sich genügen, die ganz anders lautende Glaubensüberlieferung jeder einzelnen apostolischen Kirche aufzuzeigen; um jedoch die Durchschlagskraft seiner Argumentation zu erhöhen, betont er nicht nur die 'wirksamere Führerschaft' der römischen Kirche, die sich für ihn offenbar aus der sie auszeichnenden doppelten Apostolizität (Petrus und Paulus) ergibt, sondern er hebt auch die Mitwirkung der Angehörigen der übrigen Kirchen an der Reinerhaltung der apostolischen Überlieferung in Rom hervor".

15. BERTHOLD ALTANER, Ἐνθ. ἀν.: "Wenn auch die Stelle nicht direkt und unmittelbar den römischen Primat bezeugt und begründet, zumal Irenäus seine Gedanken nicht auf die kirchliche Verfassungsfrage, sondern auf den Nachweis des allen einzelnen Kirchen gemeinsamen, der Gnosis völlig entgegengesetzten Glaubens konzentriert, so bleibt deshalb doch die Tatsache bestehen, daß hier die erste, theologisch allerdings sehr unvollkommene Begründung der Vorrangstellung Roms vorliegt".

ἐκδόσεως τῆς Πατρολογίας αὐτοῦ τὸ 1955. Ἐκδοθεὶς ἀπὸ τῆς 5ης ἐκδόσεως καὶ ἐντεῦθεν εὐρίσκομεν μίαν διατύπωσιν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἁγ. Εἰρηναίου, ἡ ὁποία ἔχει χαρακτηῖρα περισσότερον μοναρχικὸν ἦτοι μὲ περισσότεραν ὑποστήριξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου. Ἐνταῦθα, λοιπόν, ἀναφέρει ὅτι «ἡ διαπίστωσις τῆς πίστεως τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐγγυᾶται συγχρόνως καὶ τὴν ὑπαρξιν τῆς αὐτῆς πίστεως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας»¹⁶. Ἐν συνεχείᾳ λέγει ὅτι διὰ τὴν ἐνισχύσιν τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ ὁ Εἰρηναῖος «τονίζει τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν θέσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἰδρυθεισῶν κοινοτήτων»¹⁷.

Ἐνταῦθα δεόν ἐπίσης νὰ ἀναφερθῆ, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εἰρηναίου ἐχρησιμοποιήθη καὶ κατὰ τὴν Α' Βατικάνειον Σύνοδον καί, ὡς ἀναφέρει ὁ W. De Vries, εἶναι τὸ μοναδικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη ἐκ τῆς ἑλληνικῆς πατερικῆς παραδόσεως πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου¹⁸. Τοῦτο συμπεριελήφθη εἰς τὸ δογματικὸν Σύνταγμα «Pastor Aeternus» τῆς Συνόδου ταύτης^{18a}.

Παρέμεινεν ὅμως ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς μοναδικότητος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης διὰ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀμετάβλητος καὶ ἐνιαία ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας; Εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον θὰ ἴδωμεν ἀκριβῶς τί συμβαίνει.

2) Μοναδικότης τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας;

Ὁ K. Baus ἀναφέρεται εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εἰρηναίου καὶ δέχεται ὅτι διὰ τὸν Εἰρηναῖον ἡ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης κατέχει μίαν σημαντικὴν δύναμιν πρὸς καταπολέμησιν τῆς αἱρέσεως

16. B. ALTANER, *Patrologie*, Fünfte, völlig neu bearbeitete Auflage, Freiburg im Br. 1958, σ. 121: "er will vielmehr sagen, daß die Feststellung des Glaubens der römischen Kirche zugleich auch das Vorhandensein desselben Glaubens aller anderen apostolischen Kirchen garantiert". Περὶ τούτου ἀναφέρει ὁ N. Brox ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ὑπάρχον κείμενον τοῦ Εἰρηναίου. (*Rom und "jede Kirche"*, σ. 64, ὑπόσημ. 59).

17. B. ALTANER, αὐτόθι: "Um jedoch in einer besonders eindrucksvollen Weise die jeder apostolischen Überlieferung hohnsprechenden gnostischen Lehren zurückzuweisen, hebt er die einzigartige Stellung der römischen Kirche im Kreise der von den Aposteln gegründeten Gemeinden hervor". Ἡ διατύπωσις αὕτη ἀπαντᾷται καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ἐκδοσιν τοῦ ἔργου τούτου. Ἴδε: B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, Freiburg im Br. 1978⁸, σ. 114.

18. W. DE VRIES, "Die Entwicklung des Primats in den ersten drei Jahrhunderten", *Papsttum als Ökumenische Frage*, σ. 123.

18a. Πρβλ. R. AUBERT, *Vatikanum I*, Mainz 1965, σ. 359 ἐξ.

τῶν Γνωστικῶν. Καί ναί μὲν δέχεται ὁ Baus, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἕνεκα τῆς διπλῆς «ἀποκλειστικότητος» αὐτῆς (Πέτρος καὶ Παῦλος) κατὰ τὸν Εἰρηναῖον, ὑπερέχει τῶν ἄλλων ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν, πλὴν ὁμως εἰς τὸ χωρίον τοῦ Εἰρηναίου δὲν ἔχομεν ἀποκλειστικότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Ἡ ὀρθὴ ἀποστολικὴ Παράδοσις εὑρίσκεται εἰς τοιαύτας ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας, μία δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ τῆς Ρώμης, ἂν καὶ μὲ ἓνα κάπως πλεονεκτικώτερον τρόπον¹⁹. Καὶ εἰς τὴν ὑποσημείωσιν τονίζει τελικὰ, ὅτι ἂν καὶ πρέπει νὰ παραιτηθῶμεν ἐκ τοῦ γνωστοτάτου χωρίου τοῦ Εἰρηναίου ὡς ἐπιχειρήματος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως περὶ τοῦ πρωτείου, δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ποικιλοτρόπως ὑπάρχουσα ἀνάπτυξις αὐτοῦ δύναται νὰ περιορισθῇ²⁰. Ἀσφαλῶς ὁμως καθίσταται σαφές, ὅτι καὶ διὰ τὸν Baus τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εἰρηναίου δὲν εἶναι δυνατόν πλέον νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου. Ὁ Patrick Dias σχολιάζων τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εἰρηναίου, συγκαταλέγει τοῦτο εἰς τὰ ἐπιχειρήματα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται τὸ ὀρθὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας ἐναντι τῆς διδασκαλίας τῶν Γνωστικῶν. Τὸ κριτήριον τῆς ὀρθότητος αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποστολικότης καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ δρᾶσαντες καὶ δρῶντες ἐντὸς τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἔχουν μίαν συγκεκριμένην ἀρχὴν καὶ ἐν τέλος, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν μεταξύ των νὰ ἀνταλλαγῶν. Τοῦτο σημαίνει, διὰ τὸν Εἰρηναῖον καὶ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ὅτι ἡ «ἀρχὴ» εἶναι οἱ Ἀπόστολοι, μετὰ ἀκολουθοῦν οἱ μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι,

19. K. BAUS, "Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Großkirche", *Handbuch der Kirchengeschichte*, ἔκδ. H. JEDIN, τ. 1, Freiburg, Basel, Wien 1962, σ. 400: "Aus der Reihe der apostolischen Gründungen ragt aber Rom noch hervor, weil, wie allgemein bekannt, Petrus und Paulus hier die Gründer sind. Dann faßt Irinäus zusammen: Mit einer solchen Kirche apostolischer Gründung muß jede Einzelgemeinde übereinstimmen, da eben eine solche Kirche die apostolische Tradition allzeit bewahrt hat. Eine dieser Kirchen ist die römische, diese ist sogar in einer für die Feststellung der apostolischen Überlieferung besonders günstigen Weise, aber sie ist es nicht ausschließlic". ὁ N. BROX ἀναφέρει, ὅτι τὸ hic τοῦ χωρίου τούτου δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ διὰ τοῦ ein solcher, ὅπως τοῦτο πράττει ἐνταῦθα ὁ K. BAUS εἰς τὴν ἀνωτέρω παράφρασιν αὐτοῦ. (N. BROX, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 53).

20. K. BAUS, ἐνθ. ἀν. σημ. 64: "Wenn auf den berühmten Irinäus-Text als einer der Beweise für das frühchristliche Primatsbewußtsein verzichtet werden muß, so wird damit die anderswo vielfach greifbare Entfaltung desselben nicht eingeschränkt".

μέχρι και τοῦ τελευταίου. Διὰ τὸν Εἰρηναῖον καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ, «τὸ τέλος» τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης εἶναι ὁ Ρώμης Ἐλευθερος. Ἡ σειρὰ αὐτὴ δὲν δύναται νὰ ἀλλάξῃ ἀρχομένη ἐκ τῶν ὀπισθεν δηλ. ἐκ τῶν ἐπισκόπων πρὸς τοὺς Ἀποστόλους. Μὲ τὸν ἴδιον τρόπον τονίζει ὁ Εἰρηναῖος, κατὰ τὸν Dias, καὶ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλικὴν ἀθθεντίαν τοῦ Πολυκάρπου, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ καὶ ὡς διδάσκαλον αὐτοῦ. Ἐπειὶ καὶ κατὰ τὸν Dias, ὁ Εἰρηναῖος δὲν ἐσκόπευεν νὰ τονίσῃ διὰ τοῦ χωρίου τούτου τὴν ἀποκλειστικότητα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸ ὀρθὸν τῆς διδασκαλίας κάθε ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας λόγῳ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς²¹.

Διὰ τὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον εἶναι λοιπὸν σοβαρὸν τὸ θέμα τῆς γνησιότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία τότε μόνον δύναται νὰ διασφαλισθῇ ἐφ' ὅσον συνεχίζεται κατὰ ἀδιάκοπον διαδοχὴν ἐκ τῶν Ἀποστόλων μέσῳ τῶν ἐπισκόπων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. «Ἡ νόμιμος ἀθθεντία τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς διαδοχῆς ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, τὴν προερχομένην ἐκ τῶν Ἀποστόλων, δεδομένου ὅτι ὁ ἐπίσκοπος κηρύττει τὰ αὐτά, καθὼς καὶ οἱ Ἀπόστολοι» παρατηρεῖ καὶ ὁ Norbert Brox²². Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον λοιπὸν δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐξωτερικὴ ἀποστολικὴ διαδοχὴ τὸ ἀπόλυτον κριτήριον τῆς ἀθθεντίας τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ ἐσωτερικὸν κριτήριον, ἥτοι ἡ ὀρθότης τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπισκόπου τὸ *charisma veritatis*²³, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀκολουθεῖ

21. PATRICK DIAS, "Kirche in der Schrift und im 2. Jahrhundert", *Handbuch der Dogmengeschichte*, τ. III, Faszikel 3a ἐκδ. M. SCHMAUS, A. GRILLMEIER und L. SCHEFFCZYK, Freiburg im Br. 1974, σ. 165: "Irenäus hat ein großes Vertrauen der Treue und Integrität der ersten Augenzeugen, der verkündenden Apostel und derjenigen, die ihre Worte schriftlich überliefert haben, genauso wie gegenüber dem Glaubensgehorsam und der getreuen Glaubensaufbewahrung in der 'apostolischen Zeit' nachfolgenden Kirche. Gegenüber der Gnosis betont er die Durchsichtigkeit des Überlieferungsweges, die Kontrollierbarkeit der Zeugen und den Glaubenskonsensus der überall verbreiteten Kirchen. Dabei kehrt er nicht die Reihenfolge im Autoritätsverhältnis um wie die Gnostiker, denen der Apostel oder der Apostelschüler nicht mehr war als eine Durchlaufstelle der Überlieferung bis zum Haupt der Sekte, der eigentlichen Lehrautorität. Er betont gerade das Autoritätsgefälle, durch das die Kontinuität und Identität des Glaubens garantiert wird. Die römische Sukzessionsliste wird in stufenweiser Rangfolge aufgestellt, angefangen mit den Aposteln über die Apostelschüler bis hin zum jetzigen Bischof (Eleutherius). In gleicher Weise betont er die apostolische Lehrautorität des Polykarp, dem gegenüber er sich als Schüler sieht".

22. BROX NORBERT, "Charisma veritatis certum (zu Irenäus adv. haer. IV 26, 2)", *ZKG* 75 (1364) 327.

23. Τὸ *charisma veritatis* τῶν Ἐπισκόπων ἐρμηνεύει ὁ Wittig ὡς ἀλάθητον.

καὶ ὁ καλὸς βίος τοῦ ἐν τῇ ἀποστολικῇ διαδοχῇ εὐρισκομένου²⁴ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καθοδηγουμένου ἐπισκόπου.

Ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀποστολικότης τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ πίστεως ἐνέχουν διὰ τὸν Ἁγιον Εἰρηναῖον μεγίστην σημασίαν. Ἔνεκα τούτου κατέχουν καὶ αἱ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι μίαν κεντρικὴν θέσιν ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ καὶ κατ' ἀκολουθίαν καθίστανται αὐταὶ καὶ τὰ κριτήρια τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας, διότι αἱ Ἐκκλησίαι αὐταὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἐπισκόπους ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν Ἀποστόλων. «Episcopi quibus apostoli tradiderunt Ecclesias»²⁵. Τὴν ἔκφρασιν ταύτην πρέπει νὰ τὴν ἐννοήσωμεν κατὰ λέξιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εἰρηναίου, τονίζει ὁ Βροχ. «Οἱ ἐπίσκοποι ἔλαβον τὴν Ἐκκλησίαν ἐκ τῆς χειρὸς τῶν Ἀποστόλων εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην τελειότητος, ἦτοι μὲ τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην καὶ τὸ πολίτευμα ἐκείνον, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χαρακτηρίζουν, κατὰ τὸν Εἰρηναῖον, τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας»²⁶.

GERHARD RAUSCHEN, *Grundriß der Patrologie ...* ἔκθ. J. WITIG, Freiburg im Br. 1921⁶⁻⁷ σ. 81: «Die Bischöfe, welche die 'successio ab apostolis' haben, besitzen das 'charisma veritatis', Unfehlbarkeit (Haer 4, 26, 2)». Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τὴν ἐπομένην ἔκδοσιν μὲ τὴν συγκεκριμενοποίησιν, ἃτι τὸ Χάρισμα τοῦ ἀλάθητου τῶν ἐπισκόπων εἶναι ἀπόρροια τοῦ κληρικοῦ αὐτῶν ἀξιώματος. Freiburg im Br. 1926⁸⁻⁹, σ. 123. Ὁ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ (*Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* Ἀθῆναι 1970³ σ. 73) ἀναφέρει βάσει τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Εἰρηναίου τὰ ἑξῆς: «Οὕτω τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας διευπώθη κατ' ἀρχὰς ὡς προσωπικὸν χάρισμα ἐκάστου ἐπισκόπου. Ἀλλὰ ἡ διατύπωσις αὕτη δὲν ἐπεκράτησε. Τὸ ἀλάθητον ἐκάστου ἐπισκόπου μετεπίσθη ἀργότερον εἰς τὸ ἀπρόσωπον σύνολον αὐτῶν, ἦτοι τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους». Ἀντιθέτως παρατηρεῖ ὁ ΣΤ. ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗΣ, ὅτι τόσον οἱ Ἀπόστολοι ὅσον καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν οἱ Ἐπίσκοποι πρέπει νὰ ἐκλαμβάνονται ὡς σύνολα, δεδομένου ὅτι «οὔτε οἱ Ἀπόστολοι καθ' ἕνα ἕνα ἦσαν ἀλάθητοι» (*περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*, Ἀθῆναι 1965, σ. 63 ὅπου καὶ σχετικαὶ παραπομπαί, καθὼς καὶ σ. 108). Ἐκτὸς τούτου δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος εἶχεν ὑπ' ὄψιν του μὲ τὸ Charisma veritatis τὸ ἀλάθητον, καθὼς τοῦτο ἀργότερον διευπλώθη καὶ καθιερώθη. Πρβλ. καὶ ΒΛΑΣΙΟΥ ΦΕΙΔΑ, *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν*, Ἀθῆναι 1969, σ. 31, σημ. 62.

24. NORBERT BROX, ἔκθ. ἀν. σ. 328: "Amtlicher Charakter und persönliche Qualifikation stehen nicht konkurrierend, sondern beständigkeit neben dem Merkmal der reinen, apostolischen Lehre. Denn wo die Wahrheit ist, da ist auch ein gesunder Wandel; und das Amt bedeutet das Stehen in der Nachfolge im Besitz der gleichen Lehre".

25. ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ, V, 20, 1. Πρβλ. NORBERT BROX, ἐνθ. ἀν. σ. 327. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Altkirchliche Formen des Anspruchs auf apostolische Kirchenverfassung», *Kairos* (1970) 119.

26. NORBERT BROX, *Altkirchliche Formen*. σ. 119 ἑξ.: "Das ist recht wörtlich

Λαῦτα εἶναι τὰ «ἀνεγνωρισμένα κριτήρια»²⁷, τὰ ὅποια δὲν ἔχουν οἱ Γνωστικοὶ καὶ διὰ τῶν ὁποίων δύνανται οὗτοι νὰ καταπολεμηθοῦν. Δικαίως ἀναφέρει μετὰ ταῦτα ὁ Brox, ὅτι τὸ κείμενον, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν ἀναφορὰν τῶν μνημονευθέντων «κριτηρίων» τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἦτοι τὸ κεφ. III,3,2 (καὶ 3,4) «βοηθεῖ μόνον διὰ τὴν ἐπεξήγησιν καὶ διασφάλισιν τοῦ λεχθέντος... Τὸ ἐπιχειρήμα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς πρέπει νὰ εἶναι ἀποδεικτέον... Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἰσχυρίσθη ὁ Εἰρηναῖος γενικῶς ἀποδεικνύει δι' ἑνὸς παραδείγματος ὡς ὀρθὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης»²⁸. Οὕτω πῶς κατὰ τὸν Brox, αἱ ἐκφράσεις *maximae et antiquissimae et omnibus cognitae...ecclesiae* δὲν ἔχουν πρωταρχικὴν καὶ μεγίστην σημασίαν. Αἱ ἐκφράσεις αὗται σημαίνουν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶναι «πολὴ ἀρχαία» καὶ ὄχι «ἡ ἀρχαιοτάτη», διότι ὁ Εἰρηναῖος θὰ ἐγνώριζεν ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη· αὕτη εἶναι ἐπίσης πολὴ μεγάλη²⁹, ἀλλ' οὐδὲν περισσότερον³⁰. Τέλος εἶναι ἀπόλυτα φυσικόν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης θὰ ἦτο περισσότερον γνωστὴ ἀπὸ κάποιαν ἄλλην. Βεβαίως διὰ τὸν Εἰρηναῖον εἶναι ἡ διπλῆ ἀποστολικότης τῆς Ἐκκλησίας πολὴ σημαντικὴ καὶ διὰ τοῦτο κερδίζει τὸ ἐπι-

zu verstehen: Die Bischöfe empfangen die Kirche aus der Hand der Apostel in jenem vollkommenen Zustand, d.h. mit jener Lehre und in der Verfassung, durch welche man nach Irenäus die rechtgläubigen Kirchen zu charakterisieren hat". τοῦ ἰαίου, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 45: "Wem die Apostel die Kirche selbst anvertrauten, denen enthielten sie nicht die Wahrheit vor, um deren Verkündigung willen die Kirchen da sind, und auch nicht etwaige 'verborgene Mysterien', um sie über geheime Traditionen irgendwelchen Randgruppen von erwählten 'Vollkommenen' zu überlassen; der Ort der Lehre ist bei den Aposteln und ihren Nachfolgern, und folglich ist dort auch der Ort der Wahrheit (III 3, 1)".

27. NORBERT BROX, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 44.

28. N. BROX, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 45 ἐξ.: "Der dann folgende, hier für sich thematisierte Text III 3, 2 (und 3, 4) dient zu nicht mehr als zur Exemplifikation und Absicherung des Gesagten (Während in III 4 dann die entsprechenden Konsequenzen und Urteile aus dem dogmatischen Sachverhalt abgeleitet und auch wieder exemplifiziert werden) ...Das Argument der Sukzession muß konkret nachweisbar sein, weil es immerhin einen faktischen Sachverhalt in den Kirchen beschreibt. Was Irenäus generell behauptet hat, belegt er exemplarisch an der Kirche in Rom als richtig".

29. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀμφισβητεῖ ὁ BROX τὴν ἐπικύρωσι τῆς ἀπόψεως τοῦ C. ANDRESEN (*Die Kirchen der alten Christenheit*, Stuttgart, Berlin, Mainz, 1971, 11) ὅστις ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Εἰρηναίου συμπεραίνει ὅτι εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ 2ου καὶ 3ου αἰῶνος ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἦτο ἡ μεγίστη ἐκκλησιαστικὴ Κοινότης τοῦ τότε Χριστιανισμοῦ (*Rom und "jede Kirche"*, σ. 48, ὕποσημ. 14).

30. "Mehr wird nicht gesagt". Ἐνθ. ἄν.

χείρημά του δύναμιν. Πλήν όμως τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἀποκτᾶ διὰ τούτου ἓνα «μοναδικόν» χαρακτήρα ἐντὸς τῆς καθόλου Ἐκκλησίας³¹.

Δυσκολίας παρουσιάζει καὶ κατὰ τὸν Βροχ ἡ διατύπωσις *ad hanc enim ecclesiam*. Οὗτος ἀπορρίπτει τὴν ἄποψιν τοῦ Nautin³², ὅστις προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξη, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ τὴν ἄποψιν τοῦ Stockmeier κ.ἄ., ὅτι τὸ *ad hanc* σημαίνει «πρὸς μίαν τοιαύτην»³³, καὶ καταλήγει, ὅτι ὄντως ὁ Εἰρηναῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης: *ad hanc* σημαίνει «πρὸς ταύτην» τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης.

Τὸ *potentior principalitas* σημαίνει μίαν ποιοτικὴν ὑπεροχὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, βασιζομένην κυρίως ἐπὶ τῆς ἀποστολικότητος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης³⁴. Ἀλλὰ πρὸς ποίαν ἄλλην Ἐκκλησίαν συγκρίνεται ἐνταῦθα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης; διερωτᾶται καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βροχ. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐρωτήματος προσπαθεῖ νὰ δώσῃ μίαν ἀπάντησιν, ἡ ὁποία νομίζω ὅτι εἶναι πολὺ σημαντικὴ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου ἀλλὰ καὶ γενικώτερον διὰ τὸ καθόλου πρόβλημα τῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης εἰς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν καὶ τέλος διὰ τὸν σύγχρονον οἰκουμενικὸν Θεολογικὸν Διάλογον.

Ὁ παραδειγματικὸς χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἔχει ἐνταῦθα μεγίστην σημασίαν, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ γεωγραφικὸς χῶρος, εἰς τὸν ὁποῖον ζῆ καὶ δρᾷ ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος καὶ ἐκ τοῦ ὁποῖου οὗτος προβαίνει εἰς τὰς γνωστὰς αὐτοῦ διατυπώσεις εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίον τοῦ ἔργου του. Κατ' ἀρχὴν ὅμως πρέπει νὰ ἀναφερθῆ ὅτι καὶ ἐκ τῆς λογικῆς κρινόμενον τὸ χωρίον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν μοναδικότητα καὶ ἀποκλειστικότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἐντὸς τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, διότι ὁ Εἰρηναῖος τονίζει, ὅτι θέλει νὰ ἀναφέρῃ μόνον ἓν παράδειγμα ἐλλείπει χρόνου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ παραδείγματα, ἤτοι πολλαὶ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι. Πῶς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ ἀναφέρῃ μόνον ἓν παράδειγμα,

31. "Es gab für Irinäus mehrere 'besondere' Apostel und folglich nicht nur eine 'besondere' Kirche. Bis hierher hat er für Rom also etwas Besonderes, aber nichts Singuläres formuliert". Ἐνθ. ἀν. σ. 50.

32. P. NAUTIN, *Irénee*, "Adv. haer"., III 3, 2. "Eglise de Rome ou Eglise universelle?" *RHR* 151 (1957) 37-63.

33. Π.χ. BAUS, BOTTE, STOCKMEIER. Πρβλ. *Rom und "jede Kirche"*, σ. 52 ἐξ. Ἐκεῖ καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί. Περὶ τὴν ἄποψιν τοῦ STOCKMEIER θά ἴδωμεν ἀργότερον τὰ σχετικὰ.

34. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι χρονολογικὴ. Ἐνθ. ἀν. σ. 55.

ἐὰν δὲν ὑπῆρχον ἄλλα παρόμοια παραδείγματα, καὶ ἐφ' ὅσον θὰ ἠννόει μίαν μοναδικὴν ἀποκλειστικότητα διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Ρώμης, ἄνευ ὑπάρξεως ὁμοίας; Ἐὰν συγκεκριμένως πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι καὶ αὐταὶ αἱ ἀποστολικαὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας θὰ ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ συμφωνοῦν μόνον μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, θὰ ἦτο παράλογον νὰ τονίζῃ ὁ Εἰρηναῖος, ὅτι θέλει νὰ ἀναφέρῃ, ὡς ἐλέγχθῃ, ἐν μόνον παράδειγμα³⁵.

Ἐὰν ὅμως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ γεωγραφικὸς παράγων, ἦτοι ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ὁμιλεῖ εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γαλλίας, τότε εἶναι εὐκόλον νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ κείμενον τοῦτο τοῦ Εἰρηναίου³⁶. «Τὸ βιβλίον ἔχει γραφῆ ἀπὸ ἓνα ἐπίσκοπον τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος εἰς ἓνα μέγαν κίνδυνον ἤθελεν νὰ πληροφρήσῃ καὶ τοὺς χριστιανούς τῆς περιοχῆς του περὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτου νὰ διαφυλάξῃ τοὺτους ἐκ τῆς πλάνης. Ἐνεκα τούτου ἀναφέρει εἰς αὐτοὺς τὴν εἰς αὐτοὺς πλησιέστεραν πηγὴν τῆς ἀνοθεύτου ἐκφράσεως τῆς ἀληθείας, ἦτοι τὴν πλησιέστερον εὐρισκομένην ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἐγγυητὴν τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐξέθεσεν προηγουμένως τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ περὶ τῶν συγκεκριμένων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ὡς φυλάκων τῆς ἀποστολικῆς ἀληθείας»³⁷.

Ἀναφέρει λοιπὸν ὁ Εἰρηναῖος τὴν πλησιέστεραν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἰδικὴν των—τῆς Δύσεως—ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν,

35. N. BROX, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 58: "Irenäus bespricht ein Beispiel: eine Kirche mit ihrem Rang unter den anderen "sehr alten Kirche" (III, 4, 1), die aufgezählt werden könnten. Aber er schreibt nun im "Geltungsbereich" dieser Kirche, die er ausgewählt hat. Wenn man also annimmt, er rede von einer Abhängigkeit sämtlicher Kirchen des Erdkreises von Rom, dann unterstellt man ihm ein beträchtliches Defizit an Logik: Er will das Beispielhafte an Rom zeigen, beschreibt aber Beispiellooses".

36. Ἐνταῦθα κρίνει ὁ Brox λίαν ἀστηρῶς, καὶ δικαίως, τοὺς A. ROUSSEAU καὶ L. DOUTRELEAU τοὺς ἐκδότας τοῦ Γ' βιβλίου τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Εἰρηναίου εἰς τὴν σειρὰν *Sources Chretiens*, τ. 110 καὶ 111, Paris 1974, οἱ ὁποῖοι ἐπιμένουν μετὰ «allzu konventioneller Manier» (N. Brox ἐκθ. ἄν. σ. 58) εἰς τὴν μοναδικότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. (SC, τ. 210 σ. 224 ἐξ.)

37. N. BROX, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 59: "Das Buch ist von einem gallischen Bischof geschrieben, der in akuter Bedrohung die Christen auch seiner Region über Ketzer und Kirche informieren, dadurch vor Irreführung schützen und auf die für sie 'erreichbare' Quelle unverfälschter Wahrheitsverkündigung, nämlich auf die nächstliegende Apostelkirche als Garanten verweisen wollte und zu diesem Zweck seine Belehrungen über Konkrete Ortskirchen als Horte der apostolischen Wahrheit erteilt hat". Πρβλ. καὶ σ. 61 ἐξ.

διότι αἱ ἄλλαι ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς εἶναι πολὺ μακρὰν αὐτῶν³⁸, ἐφ' ὅσον μάλιστα εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Δύσιν ὑπάρχει μόνον μία ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἥτοι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Ἐκ τούτου καταφαίνεται καὶ ὁ ὑπερτονισμὸς τῆς μοναδικότητος αὐτῆς, ἐν τῇ Δύσει ὁμῶς³⁹. Διὰ τὴν Ἀνατολὴν ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι, ἥτοι, ἐγγυηταὶ τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας. Ἐξ' αὐτῶν ἀναφέρει ὁ Εἰρηναῖος τὰς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἐφέσου ἐν Ἀσίᾳ. «Τοῦτο θὰ ἦτο ἀκατανόητον ἐὰν προηγουμένως ἀνέφερον ὁ Εἰρηναῖος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἦτο τὸ παγκόσμιον κριτήριον τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας, ἥτοι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως»⁴⁰. «Μία μοναδικὴ Ἐκκλησία ὡς κριτήριον τῆς καθόλου Ἐκκλησίας δὲν εἶναι εἰς τὴν Ἐκκλησιολογίαν τοῦ Εἰρηναίου οὔτε ἀναγκαῖα ἄλλ' οὔτε ἔχει καὶ νόημα (οἱ ἀπόστολοι ἔδρασαν εἰς πολλὰ σημεῖα καὶ ἄφησαν ἐκεῖ παντοῦ τὸ κήρυγμα αὐτῶν)»⁴¹. Τοῦτο καταφαίνεται, ἐκτὸς τῶν ἀναφερθέντων καὶ ἐκ τῆς δράσεως τοῦ Πολυκάρπου εἰς τὴν Σμύρνην ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου εἰς τὸ ΙΙΙ,3,4, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ τονίζεται ἡ ἀποστολικότης τῆς κοινῆς πίστεως παντοῦ⁴².

Διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν λεχθέντων παραθέτει ὁ Brox καὶ μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν ἐκ τῆς Δύσεως, καὶ συγκεκριμένως τὴν γνώμην τοῦ Τερτυλλιανοῦ, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται καὶ ὡς ἐρμηνευτῆς καὶ σχολιαστῆς τοῦ Ἀγ. Εἰρηναίου. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶναι καὶ διὰ τὸν Τερτυλλιανόν, ἥτοι καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀφρικῆς ἢ πλεονεστεῖρα ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει ὄλως ἰδιαίτεράν σημασίαν διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως. Πλὴν ὁμῶς καὶ διὰ τὸν Τερτυλλιανόν δὲν ὑφίσταται μοναδικότης καὶ ἀποκλειστικότης τῆς Ἐκκλη-

38. Ἐνθ. ἀν. σ. 63: "Die von der unmittelbaren Lehrabsicht her an sich nicht opportune (weil dem Beweisgang nicht entsprechende) Sonderqualifizierung Roms erklärt sich dann aus der ursprünglichen 'pastoralen' Absicht, den westlichen Kirchen 'ihre' apostolische Gründung Rom vorzuführen, nach dem alle anderen Apostelsitze geographisch beträchtlich entfernt und praktisch außerhalb des Gesichtskreises etwa der gallischen Gemeinden lagen".

39. Αὐτόθι. Πρβλ. καὶ σ. 76.

40. Ἐνθ. ἀν. σ. 64: "In III, 3, 4, wird dann nämlich von denselben 'Garantieverhältnissen' in der Asia (Smyrna, Ephesus) gesprochen, was nicht mehr passen würde, wenn vorher gesagt sein sollte, daß Rom universale Normativität hat".

41. Αὐτόθι: "Eine Einzelkirche als Norm der Universalkirche ist in der Ekklesiologie des Irenäus weder notwendig noch sinnvoll (die Apostel wirkten an vielen Stellen und hinterließen dort überall ihre Predigt)".

42. Πρβλ. Ν. Brox, Ἐνθ. ἀν. σ. 69.

σίας τῆς Ρώμης διὰ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν. Καὶ δι' αὐτὸν ὑφίστανται πλείστα ὅσαι τοπικαὶ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι, κέντρα τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ὅταν ἀναφέρῃ μάλιστα οὗτος τοιαύτας ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας, τοποθετεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης εἰς τὴν τετάρτην θέσιν. Τοιαῦτα ἀποστολικά κέντρα εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, τῶν Φιλιππῶν, τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Ρώμης. Ἐπίσης τὰ γεωγραφικὰ πλαίσια ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ θεωρεῖται ἐκάστη Ἐκκλησία εἶναι καὶ διὰ τὸν Τερτυλλιανὸν γνωστά· οὗτος ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «Ἐὰν κανεῖς ἐπιθυμῇ νὰ ἔχη ἀποδείξεις, ἅς ἐρωτήσῃ τὰς ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας. Εἶναι κοντά σου ἡ Ἀχαΐα; Ἔχεις τὴν Κόρινθον. Ἄν δὲν εἶσαι μακρὰν ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, ἔχεις τοὺς Φιλίππους, ἔχεις τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Ἄν δύνασαι νὰ μεταβῆς εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔχεις τὴν Ἐφεσον. Ἄν εἶσαι εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἰταλίας, ἔχεις τὴν Ρώμην»⁴³.

Ὡσαύτως καὶ ἡ στάσις τοῦ Εἰρηναίου κατὰ τὴν διαφωνίαν περὶ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα, καταδεικνύει σαφέστατα, ὅτι δὲν ἀπήτησεν ἀπὸ τὰς Μικρασιατικὰς Ἐκκλησίας νὰ συμφωνήσουν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ὡς θὰ ἐνόμιζέ τις, παρερμηνεύων τὸ προηγουμένως ἀναφερθὲν χωρίον αὐτοῦ⁴⁴. Συμπερασματικῶς τονίζει ὁ ρωμαιοκαθολικὸς οὗτος Θεολόγος, ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εἰρηναίου περὶ Ἐκκλησίας «εἶναι κάθε ἀποστολικὴ Ἐκκλησία (ἀσφαλῶς καὶ ἡ τῆς Ρώμης μὲ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Παῦλον) φῶς καὶ στῦλος δι' ὅλοκληρον τὴν γῆν»⁴⁵.

Ὁ αὐτὸς θεολόγος ἠσχολήθη καὶ ἀργότερον εἰς μίαν διάλεξιν του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Würzburg (17-2-1976) μὲ τὸ ἴδιον κείμενον τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου διὰ νὰ καταδείξῃ πόσον δύσκολον εἶναι νὰ καθορισθῇ ἡ ἡμερομηνία, ἀπὸ τῆς ὁποίας δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου⁴⁶, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ καταδείξῃ «ὡς ἐν παραδείγματι τὴν ἀνακρίβειαν (misere) κατὰ τὴν

43. *Praescr.* 36, 1-3 CChr. I, ἔκδ. R. F. REFOULE, 1954, σ. 216 ἐξ. N. BROX, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 69 ἐξ. Πρβλ. καὶ ULRICH GMELIN, *Auctoritas Römischer Princeps und päpstlicher Primat, Geistige Grundlagen römischer Kirchenpolitik*, Stuttgart 1937, σ. 86. Εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Τερτυλλιανοῦ περὶ τῶν πολλῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν προσθέτει ὁ GMELIN καὶ τὴν ἄποψιν τοῦ Εἰρηναίου, παραπέμπων εἰς τὸ γνωστὸν χωρίον (Ἐνθ. ἀν. σ. 87, σημ. 39).

44. N. BROX *Rom und "jede Kirche"* σ. 70 ἐξ.

45. Ἐνθ. ἀν. σ. 78: "denn nach dem Kirchenbild des Irenäus ist jede Apostelkirche (und dann ganz gewiß Rom mit Petrus und Paulus) eine Leuchte und Säule für den ganzen Erdkreis".

46. N. BROX, "Probleme einer Frühdatierung des römischen Primats", *Kairos* 18 (1976) 81-99.

χρησιμοποίησιν τῶ σχετικῶν πηγῶν εἰς τὴν θεολογικὴν ἔρευναν»⁴⁷. Καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην καταλήγει εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα καὶ τονίζει, ὅτι τὰ σχετικὰ κείμενα τῶν πηγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν κατοχύρωσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου πρέπει νὰ θεωρηθοῦν εἰς τὰ ἐκκλησιολογικὰ πλαίσια, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν καὶ ὄχι εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἐτοποθετοῦντο. Τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη συνεπείας ὄχι μόνον σχετικὰ μετὰ τὴν χρονολόγησιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου. Προτείνει δὲ καὶ συνιστᾷ ἐντατικῶς, ὅπως συνεργασθοῦν οἱ διάφοροι θεολογικοὶ κλάδοι διὰ νὰ προβοῦν εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ὠρισμένων θεολογικῶν θέσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐξελίχθησαν βάσει ὠρισμένων συμφερόντων⁴⁸.

47. N. BROX, *Probleme einer Frühdatierung*, σ. 90: "Diese Überlieferungen über einzelne Apostel am Beginn der einzelnen Kirchen sind auf einem kirchengeschichtlichen Hintergrund zu lesen, der keinen Anlaß zum zentralistischen Kirchenbild gab. Wenn Aussagen aus dem Zusammenhang dieser Aposteltraditionen des 1. u. 2. Jh.s in die Geschichte des römischen Primats unmittelbar als Dokumente für dessen Vorhandensein eingeordnet werden, dann ist das ein nicht nur methodisch heikler, sondern auch inhaltlich, d.h. ekklesiologie-geschichtlich irreführender Vorgriff. Ich mache das an einem Beispiel klar, an dem auch die Misere der diesbezüglichen Quellenbehandlung in der Forschung illustriert werden könnte".

48. N. BROX, *Probleme einer Frühdatierung*, σ. 99: "Man kann das Fazit etwa so ziehen: Bei einer wirklich umsichtigen Quellenanalyse, in der weder die kirchengeschichtlichen Verhältnisse und Vorgänge, noch das erkennbare Gefälle in den Aussagen einzelner einschlägiger Texte übersehen bleiben, werden die Daten unspezifisch, an denen man die Frühgeschichte des römischen Primats üblicherweise festgemacht hat, weil sich zeigt, daß sie in andere ekklesiologische Zusammenhänge gehören als gewöhnlich vorausgesetzt wird. Wie gesagt, das muß Konsequenzen nicht nur für die Datierung, sondern auch für das Verständnis des Primats haben. Sie für seine ekklesiologische Deutung zu ziehen, ist Sache nicht nur einer einzigen theologischen Disziplin. Meine Absicht war es, unter den Aspekten der historischen Theologie an das Problem zu erinnern. Und von ihr aus lautet es z.B. so: Ist die Theologie bleibend in der Weise auf das ab einer bestimmten Zeit geltende Geschichtsbild der Alten Kirche festgelegt, daß sie der zwingenden Meinung sein muß, alle wichtigen Elemente der Kirchenverfassung müßten, um legitimiert zu sein, aus den Tagen der Apostel, also aus den ersten Wochen und Jahren der gesamten Christentumsgeschichte stammen? Die deutliche Kluft zwischen den nachträglich möglichen historischen Kenntnissen und diesem unter bestimmten Bedingungen und Interessen entstandenen alten Bild vom Verlauf der Frühen Kirchengeschichte macht hier wie in anderen, längst bewältigten Fällen gewisse Revisionen im Theologischen Begriff notwendig, die dazu führen, daß die Aussagen der Theologie des Christentums an den Stellen, an denen sie dessen eigene Geschichte mitbetreffen, auch durch die tatsächliche Geschichte (so weit sie bekannt ist) mit-vermittelt werden".

Ὁ καθηγητὴς Johannes B. Bauer ἀναφέρεται εἰς τὸν Εἰρηναῖον καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ γνωστὸν κείμενον αὐτοῦ διὰ νὰ κατοχυρώσῃ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ὀρθῆς παραδόσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ οὗτος ἀκολουθῶν τὴν γνώμην καὶ παραπέμπων εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Ν. Βροχ, τονίζει τὴν σημασίαν τῆς ἀποστολικῆς Παραδόσεως, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὰς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς κατέχουν τὸν ἀποστολικὸν χαρακτῆρα. Τὸ χωρίον τοῦ Ἁγ. Εἰρηναίου περὶ τῆς ἀποστολικότητος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος οὗτος, διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὴν καθαρότητα τῆς πίστεως, ἡ ὁποία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀφορᾷ ὀλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἀλλὰ μόνον τὴν τοπικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως. Διὰ τὸ συγκεκριμένον χωρίον τοῦ Ἁγ. Εἰρηναίου (Adv. Haer. 3,3,2) ἀναφέρει ἐπὶ λέξει: «Εἰς μίαν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν εὐρίσκεται ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις ἐν ἐγγυήσει· αἱ Ἐκκλησίαι αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν πρέπει νὰ συμφωνοῦν μετ' αὐτῆς (ἤτοι τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας) ὡς ἐκ τούτου μετὰ τῆς (ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας) Ρώμης (πρέπει νὰ συμφωνῇ) ἡ Δυτικὴ τοπικὴ Ἐκκλησία»⁴⁹.

Περὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Εἰρηναίου ἀναφέρει καὶ ὁ Robert Eno τὰ ἑξῆς: Ὁ παράγων τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ὡς ἐγγυήσις τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας εὐρίσκεται ἐν συσχετισμῷ μετὰ τὰς τοπικὰς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν πνευματικὸν κέντρον αὐτῶν τὸν ἐπίσκοπον. Ἡ ἐγγυήσις τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς καθίσταται σπουδαιότερα ὅταν εἶναι δυνατὸν διὰ τῆς ἀποστολικῆς αὐτῆς διαδοχῆς νὰ ἀναχθῇ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἓνα ἀπόστολον. Τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Εἰρηναῖος, ὁ ὁποῖος μόνον ὡς παράδειγμα (διότι ὁ χρόνος δὲν ἀρκεῖ) ἀναφέρει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης εἰς τὴν Δύσιν⁵⁰.

Εἰς τὸ ἴδιον περιοδικὸν ἠσχολήθη μετὰ τὸ θέμα τοῦτο καὶ ὁ James

49. "In einer Apostelkirche ist die apostolische Überlieferung garantiert, die Kirchen der zugehörigen Region müssen mit ihr übereinstimmen, mit Rom eben die westliche Teilkirche". JOHANNES B. BAUER, "Das Verständnis der Tradition in der Patristik", *Kairos* 20 (1978) 204 σημ. 35) ὅπου ἐρμηνεύεται ἐτυμολογικῶς καὶ τὸ «πανταχόθεν».

50. "...Indem sie ihre lebendige Verbindung zu dem Gründerapostel durch die greifbare Kette ihrer Bischöfe nachwiesen. Dieser Verifizierungsvorgang ließ sich praktisch für jede einzelne Kirche durchführen, doch aus Gründen der Zeitersparnis beschränkte Irenäus sich in seiner Ausführung auf die römische Bischofsliste, da der dortige Bischofssitz durch das Ansehen seiner Patrone Petrus und Paulus ein besonderes Ansehen genoß (Iren. Adv. Haereses, III, 3.4). ROBERT ENO, "Bewahrung und Interpretation: Die Kirche der Väter", *Concilium* 12 (1976) 417/418.

McCue, ὅστις τονίζει ὅτι ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος ἀποδίδει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης μίαν κεντρικὴν θέσιν, ἴσως διότι αὕτη εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία εἰς τὴν Δύσιν, πλὴν ὅμως ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης τοποθετεῖται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι⁵¹.

Ὡς ἐλέχθη καὶ ὁ Stockmeier ἠσχολήθη μὲ τὸ θέμα τοῦτο καὶ εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ συζήτησις, τὴν ὁποίαν διεξάγει ἐπ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐπίσης ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου Hans Grotz. Ὁ Stockmeier παρατηρεῖ, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εἰρηναίου, ἂν καὶ εἶναι ἀρκετὰ δύσκολον καὶ δυσνόητον, ἐν τούτοις δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μίαν ἀποκλειστικότητα καὶ ἐν πρωτεῖον ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Καὶ κατὰ τὸν Stockmeier γνωρίζει καὶ παραδέχεται ὁ Εἰρηναῖος πολλὰς ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας, εἰς τὰς ὁποίας φυλάσσεται ἡ ὀρθή, ἀποστολικὴ πίστις καὶ διδασκαλία. Ὅταν λοιπὸν ὁ Εἰρηναῖος ἀναφέρεται εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, λόγῳ ἐλλείψεως χρόνου, τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ *ad hanc enim ecclesiam* πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ μὲ τὸ «πρὸς μίαν τοιαύτην Ἐκκλησίαν»...⁵². Ὁ γεωγραφικὸς παράγων παίζει καὶ διὰ τὸν Stockmeier σημαντικὸν ρόλον. Ὁ Εἰρηναῖος ὁμιλεῖ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶναι ἐν παράδειγμα μεταξὺ πολλῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν⁵³.

Ὅπως εἶδομεν καὶ προηγουμένως ὁ Brox συμφωνεῖ μὲ τὸν γεωγραφικὸν παράγοντα, δὲν συμφωνεῖ ὅμως μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ *ad hanc*, τὸ ὁποῖον δὲν σημαίνει «πρὸς τοιαύτην», ἀλλὰ «πρὸς ταύτην», ἥτοι πρὸς τὴν συγκεκριμένην Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Μὲ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην τοῦ *ad hanc* συμφωνεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Grotz, χωρὶς βεβαίως νὰ ἐχη ὑπ' ὄψιν του (ἀλλὰ οὔτε καὶ ἠδύνατο) τὸν Brox. Οὗτος λοιπὸν, ὁ Grotz, ἀντιτίθεται πρὸς τὸν Stockmeier παρατηρῶν, ὅτι τὸ *in hanc* ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ «ταύτη» καὶ ὄχι πρὸς τὸ *in talem*, ἥτοι τὸ «τοιαύτη»⁵⁴.

Ὁ Grotz διὰ τῶν παρατηρήσεών του τούτων θέλει νὰ καταλήξῃ

51. JAMES McCUE, "Der römische Primat in den drei ersten Jahrhunderten", *Concilium* 7 (1971) 247.

52. P. STOCKMEIER, "Das Petrusamt in der frühen Kirche", *Zum Thema Petrusamt und Papsstum* σ. 65: "Mit einer solchen Kirche nämlich...".

53. STOCKMEIER, ἐνθ. ἀν. σ. 66.

54. HANS GROTZ, "Die Stellung der römischen Kirche anhand frühchristlicher Quellen", *AHP* 13 (1975) 53: "Gegen Stockmeier ist zunächst ganz schlicht zu sagen, daß es im lateinischen Text *in hanc* (entsprechend dem griechischen ταύτη), und nicht *in talem* (entsprechend dem griechischen τοιαύτη), heißt, und darum auch im Deutschen 'mit dieser Kirche' und nicht 'mit einer solchen Kirche' heißen muß".

και βεβαίως καταλήγει εις τὸ συμπέρασμά του, ὅτι διὰ τῆς ἐκφράσεώς του ταύτης ὁ Εἰρηναῖος, ἀναφέρεται εις τὴν μοναδικότητα και ἀποκλειστικότητα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης διὰ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς και τῆς Δύσεως, διότι και ἐὰν ἀκόμη τὸ *ad hanc* ἐρμηνευθῆ εὐρύτερον διὰ τοῦ «πρὸς μίαν τοιαύτην Ἐκκλησίαν», τότε και ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ διὰ τοῦ Λίνου και τῶν διαδόχων αὐτοῦ θὰ ἔπρεπεν νὰ ἐρμηνευθῆ εὐρέως ὡς ἀφορῶσα τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν⁵⁵. Διὰ τῆς ἐξεζητημένης ταύτης ἐρμηνείας καταλήγει ὁ Grotz εις τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, καθ' ὄν, ὅ,τι και νὰ συμβῆ, ὅπως και νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εἰρηναίου, θὰ πρέπει νὰ καταλήξωμεν εις τὴν παγκόσμιον σημασίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης και τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς⁵⁶. Ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ὁ Stockmeier τοὺς ἰσχυρισμοὺς τούτους τοῦ Grotz ἐπανερχεται ἐπὶ τοῦ θέματος και ἀπαντᾷ εις αὐτὸν δι' ἑνὸς ἄρθρου του περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος⁵⁷. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔχει ὑπ' ὄψιν του και τὴν ἐργασίαν τοῦ Brox. Δικαίως ἀναφέρει δὲ ὅτι ἡ γραμματικὴ ἐρμηνεία τοῦ *ad hanc* δὲν ἔχει ἀπόλυτον χαρακτῆρα, διότι ναὶ μὲν ἐρμηνεύεται αὕτη διὰ τοῦ «ταύτη» πλὴν ὁμως δὲν ἀποκλείεται και ἡ ἐρμηνεία «τοιαύτη», ὡς μαρτυροῦν και τὰ λεξικά. Τὴν δυνατότητα ταύτην εἶχεν ἀναφέρει και ὁ Brox⁵⁸. Βεβαίως μὲ τὸ «τοιαύτη» περιλαμβάνεται και ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ὡς ἔχουσα παγκόσμιον σημασίαν, λόγῳ τῆς ἀποστολικότητος αὐτῆς, πλὴν ὁμως ὡς μία ἐκ τῶν πολλῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν, οὐχὶ δὲ ὡς ἡ μοναδική⁵⁹. Εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐπικαλεῖται και ὁ Stockmeier τὸν σύγχρονον τοῦ Εἰρηναίου Τερτυλλιανόν⁶⁰. Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐρμηνεία: «πρὸς μίαν τοιαύτην Ἐκκλησίαν...» δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ κείμενον και τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ Εἰρηναίου⁶¹. Δικαίως δὲ καταλήγει

55. H. GROTZ, ἐνθ. ἀν. σ. 54.

56. Αὐτόθι: "Man mag den Text des Eirenaios drehen und wenden, wie man will, um eine universale Bedeutung der römischen Kirche und ihrer Bischöfe kommt man nicht herum".

57. PETER STOCKMEIER, "Römische Kirche und Petrusamt im Licht frühchristlicher Zeugnisse", *AHP* 14 (1976) 357.

58. N. BROX, *Rom und "jede Kirche"*, σ. 53: "nur als ausgesprochene Ausnahme möglich".

59. P. STOCKMEIER, "Römische Kirche und Petrusamt", σ. 370: "Die Kirche Roms besitzt unter diesem Gesichtspunkt auch für Eirenaios universale Bedeutung, weil eben in ihr die apostolische Tradition bewahrt wurde; aber dieser Vorrang eignet ihr offensichtlich nicht allein, sondern allen apostolischen Kirchen".

60. Αὐτόθι.

61. Αὐτόθι.

ὁ Stockmeier εἰς τὸ συμπέρασμά του, ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ ὡς πρὸς τὴν ἔρμηνειαν ἀρχαίων μαρτυριῶν, φυσικὰ καὶ τοῦ Εἰρηναίου, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἐνὸς παγκοσμίου πρωτείου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης⁶². Τὴν Ἐκκλησίαν Ρώμης ὡς παράδειγμα, θεωρεῖ καὶ ὁ Leo Scheffczyk, ἀναφερόμενος εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Εἰρηναίου⁶³, πλὴν ὅμως ἢ καθόλου ἄποψις τοῦ θεολόγου τούτου δὲν ἐπηρεάζεται ἐκ παρομοίων διαπιστώσεων.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἔρμηνεία τοῦ W. De Vries, ὅστις γνωρίζει τὴν νεωτέραν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἔρμηνείας τοῦ Brox καὶ τοῦ Stockmeier, ὡς πρὸς τὸν παραδειγματικὸν καὶ οὐχὶ ἀποκλειστικὸν χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Καὶ οὗτος ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος (De Vries) ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἔρμηνεία τῆς φράσεως *ad hanc enim ecclesiam*, τοῦ Stockmeier εἶναι γλωσσικῶς δυνατὴ, ἔστω καὶ ἀπίθανος. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἔρμηνεία τοῦ Stockmeier ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὰ συμφραζόμενα καὶ πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ὡς παραδείγματος, ὡς θέλει νὰ διατυπώσῃ ὁ Εἰρηναῖος. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι. Αὗται δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπακούουν εἰς τὴν Ρώμην.

Ὁ γεωγραφικὸς παράγων ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ De Vries. Ἐνταῦθα ἐννοεῖται ἡ Ἐκκλησία τῆς Δύσεως. Ἐπιγραμματικῶς τονίζει ὁ θεολόγος οὗτος: «Ἡ Ρώμη εἶναι μόνον ἐν *παράδειγμα* παρὰ τῷ ὁποίῳ δύναται νὰ ἀναφερθοῦν καὶ ἄλλα παραδείγματα. Ἐὰν ἤθελέ τις νὰ λησμονήσῃ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ ἤθελε νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Εἰρηναίου, ὅτι ὑφίσταται μία αὐστηρὰ ὑποχρέωσις δι' ὅλους τοὺς χριστιανούς, ὅπως ἀκολουθοῦν τὴν παράδοσιν τῆς Ρώμης τότε παραποιεῖ τὸ κείμενον ἢ ἰσχυρίζεται ὅλως ἀδίκως, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἔστερεῖτο λογικῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν δι' ἓνα τόσον περίφημον ἄνδρα, καθὼς ἦτο οὗτος. Εἶναι σημαντικὸν τὸ νὰ γνωρίζῃ κανεὶς, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος δὲν ἀναγνωρίζει οὐδαμοῦ ἐν πρωτεῖον τοῦ Πέτρου, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύναται κἄν νὰ γνωρίζῃ καὶ πρωτεῖον ἐνὸς διαδόχου τοῦ Πέτρου»⁶⁴. Τὰς ἀπό-

62. P. STOCKMEIER, ἐνθ. ἀν. σ. 71.

63. L. SCHEFFCZYK, *Das Unwandelbare im Petrusamt*, Berlin 1971, σ. 51.

64. WILHELM DE VRIES, "Die Entwicklung des Primats in den ersten drei Jahrhunderten", *Papsttum als ökumenische Frage*, ἐκδ. τῆς Arbeitsgemeinschaft ökumenischer Universitätsinstitute, München, Mainz 1979, σ. 124: "Rom dient also als Beispiel, neben dem auch andere Beispiele angeführt werden könnten. Wenn man dies vergißt und aus dem Irenäus-Text herausliest, daß eine strenge Verpflichtung für

ψεις ταύτας τοῦ De Vries ἐπεκύρωσεν καὶ ἀπεδέχθη ὡς ὀρθὰς καὶ ὁ J. Blank, ὅστις συμπερασματικῶς ἀνέφερεν, ὅτι ἐὰν κάθε ἀποστολικὴ Ἐκκλησία δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐγγυητὴς τῆς ἀληθείας, τοῦτο σημαίνει ὅπωςδήποτε μίαν πάρα πολὺ ἰσχυρὰν σχετικοποίησιν τῆς σημασίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης⁶⁵.

Καὶ ὁ Pottmeyer τονίζει ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Εἰρηναίου δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς παγκοσμίου πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης⁶⁶. Τέλος καὶ ὁ Walter Kasper παρὰ τὸ ὅτι θεωρεῖ, ὅτι διὰ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Εἰρηναίου ἐκφράζεται μία παγκόσμιος ὑπευθυνότης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ μία βεβαιότης περὶ τῆς παραδόσεως αὐτῆς, ἐν τούτοις ἀναφέρει, ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀξιώσεις ἐνὸς πρωτείου μὲ τὴν ἔννοιαν, τῶν μεταγενεστέρων χρόνων⁶⁷.

alle Christen bestehe, der Tradition von Rom zu folgen, so verfälscht man den Text oder man mutet dem Irenäus einen derartigen Mangel an Logik zu, der bei einem so hervorragenden Mann wie ihm nicht angenommen werden kann. "Es ist wichtig zu wissen, daß Irenäus nirgendwo Petrus einen Primat zuerkennt, folglich auch keinen Primat eines Nachfolgers Petri kennen kann". καὶ σ. 127: "Einen Aufweis für einen schon Ende des 2. Jahrhunderts vorhandenen Primat des römischen Bischofs können wir aus dem Irenäus-Text nicht herauslesen".

65. *Papstum als ökumenische Frage*, σ. 137: "Sie (P. de Vries) haben gesagt, und das ist meines Erachtens auch völlig richtig, daß Irenäus hier nicht von einem universalkirchlichen Primat spricht. Er greift Rom als Beispiel heraus, aber es ist ganz deutlich, daß er ebensogut jede andere apostolische Gründung als Beispiel heranziehen könnte. Rom, und das ist dann durchaus der Westen, hat also ganz unverkennbar ein bestimmtes Gewicht für ihn, aber damit ist überhaupt kein universalkirchlicher Vorsitz in irgendeiner Form anvisiert. Die Frage lautet demnach: Für wen hat Rom diese moralische Autorität? Für Irenäus ganz ohne Zweifel, denn Rom ist diejenige apostolische Gründung, die seinem Bischofssitz in Lyon am nächsten liegt. Aber die anderen apostolischen Gründungen könnten durchaus die gleiche Funktion innehaben. Damit ist doch wohl deutlich eine ungemein starke Relativierung der Bedeutung Roms im Hinblick auf die Apostolizität usw. angedeutet".

66. HERMANN JOSEF POTTMEYER, *Unfehlbarkeit und Souveränität. Die päpstliche Unfehlbarkeit im System der ultramontanen Ekklesiologie des 19. Jahrhunderts*, (Tübinger Theologische Studien 5) Mainz 1975, σ. 355 μὲ παραπομπὰς εἰς τὸν Stockmeier). Τὸν παραδειγματικὸν χαρακτήρα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Εἰρηναίου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ρώμης τονίζει καὶ ὁ KARL-HEINZ OHLIG, (*Braucht die Kirche einen Papst? Umfang und Grenzen des päpstlichen Primats*, Düsseldorf 1973, 35) παραπέμπων εἰς τοὺς P. Stockmeier und J. McCue.

67. WALTER KASPER, "Bleibendes und Veränderliches im Petrusamt", *Concilium* 11 (1975) 527: "Wie in dem etwas späteren Werk des Irenäus von Lyon drückt sich eine universale Verantwortung der römischen Gemeinde wie der Zuverlässigkeit ihrer Tradition, die sich auf die Apostel Petrus und Paulus berufen kann, aus; mit

Νομίζω, ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ἀναφερθέντα ἀρκοῦν διὰ νὰ καταδειχθῆ, ὅτι σήμερον ἡ ἀντίληψις ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Ἀγ. Εἰρηναίου δὲν εἶναι ἐνιαία, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀσφαλῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῆ οὗτος ἀσυζητητὶ ὡς μάρτυς τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ ἀπολύτου πρωτείου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ὡς τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν Ἀ΄ Βατικάνειον Σύνοδον. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρέπει νὰ ἀναφερθῆ καὶ ἡ ἐρμηνεία, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὸ ἔργον Quaestio, τὸ ὁποῖον ἐτυπώθη εἰς τὸ Solothurn τῆς Ἑλβετίας δι' ἐξόδων τοῦ ἐπισκόπου Ketteler τῆς Μαγεντίας, καὶ τὸ ὁποῖον διενεμήθη εἰς τοὺς συνοδικοὺς τῆς Ἀ΄ Βατικανῆς Συνόδου⁶⁸. Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν, λοιπόν, αὐτὴν τὸ «Convenire» τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Εἰρηναίου, σημαίνει, ὅτι «διὰ τῆς ἀδιακόπου κοινωνίας τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν παραμένει αὕτη ἐν τῇ ἀληθείᾳ⁶⁹. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποδεικτικὴν ἰσχὺν τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Εἰρηναίου διὰ τὸ παπικὸν δόγμα τῆς Ἀ΄ Βατικανῆς Συνόδου παρατηρεῖ δικαίως καὶ ὁ Hasler ὅτι ἡ σύγχρονος ἔρευνα περὶ τῆς πραγματικῆς σημασίας τοῦ χωρίου τούτου ἔδικαίωσε τὴν μειονότητα τῆς Συνόδου ἐκείνης καὶ ὅτι σήμερον δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Εἰρηναίου ὡς ὑποστηριζούσης καὶ μαρτυρούσης τὸ ἀλάθητον τοῦ πάπα, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ⁷⁰.

dieser Kirche muß aufgrund ihrer mächtigeren Gründungsautorität jede Kirche... übereinstimmen' (*Adv. haer.* III, 3, 2). Das alles sind beileibe noch keine Primatsansprüche im späteren Sinn!"

68. Περὶ τούτου ἴδε: KLAUS SCHATZ, *Kirchenbild und päpstliche Unfehlbarkeit bei den deutschsprachigen Minoritätsbischofen auf dem I. Vatikanum*, (Pontificia Universitas Gregoriana, Mscellanea Historiae Pontificiae 40) Roma 1975, σ. 271 ἐξ.

69. K. SCHATZ, ἐνθ. ἀν. σ. 276, σημ. 72.

70. AUGUST BERNHARD HASLER, *Pius IX*, (1846-1878). *Päpstliche Unfehlbarkeit und I. Vatikanisches Konzil. Dogmatisierung und Durchsetzung einer Ideologie* (Päpste und Papsttum 12, 1) Stuttgart 1977, σ. 235: "Was Irenäus von Lyon betrifft, hat die neuere Forschung die Einwände der Minorität bestätigt. Von seinem Zeugnis für die päpstliche Unfehlbarkeit ist keine Rede mehr, Vielmehr steht zur Debatte, ob Irenäus überhaupt unter die Primatszeugen gehört. Die Tendenz geht dahin. Bei ihm keine grundsätzliche Vorrangstellung der Kirche Roms, sondern eine Gleichbewertung aller apostolischen Kirchen zu sehen. Irenäus glaubt, in der apostolischen Sukzession ein Kriterium gefunden zu haben, um die wahre von den häretischen Lehren unterscheiden zu können. Theoretisch vermag für ihn deshalb jede apostolische Kirche Modell des wahren Glaubens zu sein. Faktisch jedoch hat Rom einige Vorzüge: den doppelten apostolischen Ursprung, die Stellung als Welthauptstadt, den emsigen Verkehr mit den übrigen Christengemeinden. Sie machen Rom zum geeigneten Stand-

3) Ἀπόψεις ὀρθοδόξων θεολόγων

Ἦδη τὸ 1909 ἠσχολήθη ὁ Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος μὲ τὸ θέμα τοῦτο καὶ γενικώτερον μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος κατὰ τὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον⁷¹.

Κατὰ τὸν Ἀλιβιζᾶτον ὁ Εἰρηναῖος θεωρεῖ τοὺς ἀποστόλους ὄχι μόνον ὡς τοὺς πρώτους τοῦ Εὐαγγελίου κήρυκας, ἀλλὰ συγχρόνως ὡς τοὺς πρώτους θεμελιωτὰς τῆς Ἐκκλησίας⁷² καὶ ὡς τοὺς πρώτους ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους αὐτῆς⁷³. Ὡς ἐκ τούτου κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν οἱ διαδεχθέντες αὐτοὺς ἐπίσκοποι δὲν ἔλαβον ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τὸ ἀποστολικόν, ἀλλὰ τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα⁷⁴, καίτοι βεβαίως οἱ ἀπόστολοι δὲν παρέμειναν εἰς μίαν Ἐκκλησίαν ὡς μόνιμοι Ἐπίσκοποι⁷⁵. Διὰ τὸν Εἰρηναῖον, ὁ ὁποῖος «εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις διατυποῖ καθαρῶς τὴν θεωρίαν τῆς διαδοχῆς τῶν ἀποστόλων διὰ τῶν ἐπισκόπων»⁷⁶ ἐνέχει ἀκριβῶς ἡ ἀποστολικὴ αὕτη διαδοχὴ μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καθόλου, τὴν πίστιν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνουν οἱ ἐπίσκοποι τὸ «χάρισμα τῆς ἀληθείας», ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἀποκτοῦν οὗτοι καὶ μέγα κύρος καὶ αὐθεντίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο πραγματοποιεῖται διότι ἡ διαδοχὴ θεωρεῖται «οὐχὶ μόνον ὡς ἀπλῆ ἐξωτερικὴ ἀνθρωπίνῃ πράξις, ἀλλ' ὡς θεία χάρις»⁷⁷. Παρ' ὅλα ταῦτα «ἐγκατεστάθησαν οἱ ἐπίσκοποι, ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ὡς διάδοχοι αὐτῶν μόνον εἰς τὰς ἐπιμέρους Ἐκκλησίας (ἕκαστος εἰς ἐκάστην). Ὡς λ.χ. ὁ Λῖνος εἰς Ρώμην, ὁ Πολύκαρπος εἰς Σμύρνην κ.ο.κ., οὐδέποτε δὲ εἰς Ἐπίσκοπος ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας»⁷⁸. Αἱ τοιαῦται ἀποστολικαὶ Ἐκκλησιαὶ διὰ τῆς ἀδιασπάστου

ort der Rechtgläubigkeit. Irenäus leitet daraus aber keine einmalige Autorität ab". Ἐκεῖ παραπομπαὶ εἰς συγχρόνους ἐρευνητάς. Τὰ αὐτὰ ἀναφέρει καὶ εἰς τὸ ἀποποιημένον σύγγραμμά του: *Wie der Papst unfehlbar wurde. Macht und Ohnmacht eines Dogmas*. Mit einem Geleitwort von Hans Küng. München-Zürich 1979, σ. 119.

71. Ἡ ἐργασία του αὕτη συνταχθεῖσα τὸ πρῶτον γερμανιστὶ ἀνεγνώσθη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας ἐν τῇ συνεδριάσει τοῦ σεμιναρίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ἡ ἐργασία αὕτη ἑλληνιστὶ ἐδημοσιεύθη ἐν: *Νέα Σιών* 7 (1910) 335-336.

72. Ἐνθ. ἀν. σ. 339.

73. Ἐνθ. ἀν. σ. 40.

74. Αὐτόθι.

75. Ἐνθ. ἀν. σ. 341.

76. Ἐνθ. ἀν. σ. 343.

77. Ἐνθ. ἀν. σ. 345.

78. Ἐνθ. ἀν. σ. 346.

διαδοχής ἀποτελοῦν καὶ τὴν ἐγγύησιν διὰ τὴν γνησιότητα καὶ καθαρότητα τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀληθοῦς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐσκόπευεν μὲν ὁ Εἰρηναῖος νὰ ἀναφέρῃ τοιαύτας Ἐκκλησίας, πλὴν ὅμως τοῦτο θὰ ἦτο μακρηγορία. Ἐνεκα τούτου ἀναφέρει ὁ Εἰρηναῖος καὶ κατὰ τὸν Ἀλιβιζᾶτον, «ὡς παράδειγμα μιᾶς τοιαύτης ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας μόνον τὴν ἀρχαίαν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν»⁷⁹ πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ συμφωνοῦν αἱ ἄλλαι μὴ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι. Ὑφίστανται λοιπὸν καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι κατὰ τὸν Εἰρηναῖον, ὡς ἐκ τούτου «ἐκ τοῦ περιφημοτάτου καὶ πολυθρῦλῆτου χωρίου τοῦ Εἰρηναίου (III,3,2), οὐδεμίαν ὑπεροχὴν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας βλέπομεν, ἀλλὰ τοῦναντίον τελείαν καὶ καθαρὰν ἐξίσωσιν ταύτης πρὸς τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας, αἵτινες ἐπίσης διὰ τῆς ἀδιασπάστου διαδοχῆς τῶν Ἐπισκόπων αὐτῶν κατεῖχον τὴν ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ ἀποστολικὴν παράδοσιν»⁸⁰. Καὶ ὁ Μπαλᾶνος ἔλαβε θέσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου χωρίου, τὸ ὁποῖον οὗτος ἐρμηνεύει κατὰ παρόμοιον τρόπον ὡς καὶ οἱ ἀναφερθέντες ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι ἦτοι: οὐχὶ ἀποκλειστικότης διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Οὗτος λοιπὸν παρατηρεῖ: «ἡ ἰδιάζουσα τιμὴ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ρώμης ἐκ μέρους τοῦ Εἰρηναίου εὐκόλως ἐξηγεῖται, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι εἰς τὰς δυσχερεστάτας τότε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν περιστάσεις ἐζητεῖτο ἡ συγκέντρωσις πάντων περὶ ἓν κέντρον πρὸς συστηματικωτέραν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος. Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι ἐκ μέρους τοῦ ἐν τῇ Δύσει ζώντος Εἰρηναίου ἐπεζητήθη τὸ κέντρον τοῦτο ἐν Ρώμῃ, λόγῳ ἰδίως τῆς πολιτικῆς τῆς θέσεως, ὡς πρωτεύουσης καὶ μεγίστης πόλεως τοῦ κόσμου, ὁ ἐπίσκοπος ἧς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ διὰ τοῦτο μείζονα ἰσχὺν παντὸς ἄλλου, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐπισκοπὴ Ρώμης ἦτο ἡ μόνη ἀποστολικὴ ἔδρα τῆς Δύσεως, ὅπερ διὰ τοὺς ἐν τῇ Δύσει ἐνεῖχε σπουδαίαν σημασίαν. Ἐπὶ τοιούτων ὅμως ἐκ καιρικῶν καὶ τοπικῶν συνθηκῶν στηριζομένων ἀντιλήψεων νὰ ζητῆται νὰ στηριχθῆ ἡ περὶ πρωτείου τοῦ πάπα θεωρία εἶναι ὄντως ἀκατανόητον... Ἄλλως ὁ Εἰρηναῖος τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν δὲν εὐρίσκει μόνον ἐν Ρώμῃ ἀλλ' ἐν πάσῃ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ»⁸¹. Ὁ Τρεμπέλας εἰς τὴν δογματικὴν αὐτοῦ ἐξετάζων τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Εἰρηναίου παρατηρεῖ δικαίως, ὅτι «προκειμένου νὰ ἀποφασίσῃ τις μεταξὺ

79. Ἐνθ. ἀν. σ. 349.

80. Ἐνθ. ἀν. σ. 349 ἐξ.

81. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ, *Πατρολογία*, Ἀθήναι 1930, σ. 115 ἐξ. Καὶ ἐν: *ΒΕΠ* 5, σ. 91, ὑπόσημ. 2.

αίρετικῶν καὶ ὀρθοδόξων προσφεύγει εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ μάλιστα ἐκείνων, αἵτινες διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν ποιμένων τῶν ἀνάγονται μέχρι τῶν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ δὲ θὰ ἦτο μακρὸν νὰ διατρέξῃ τις πάσας ταύτας, ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσῃ τις ποία εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας Ῥώμης»⁸². Βέβαιον πάντως τυγχάνει, «ὅτι οὐ μόνον εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν θὰ ἠδύνατό τις νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῆς ἀληθείας»⁸³.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀναφερθὲν χωρίον τοῦ Εἰρηναίου καὶ ὁ Ἱ. Ἀναστασίου παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς αἵρετικούς παραπέμπει εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν δηλ. εἰς τὰς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν. «Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπαραίτησις αὕτη θὰ ἦτο πολὺ μακρά, διότι θὰ ἀνεφέρετο εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας, περιορίζεται εἰς τὴν μεγαλύτεραν καὶ τὴν ἀρχαιότεραν, γνωστὴν εἰς ὅλους, ἰδρυθεῖσαν καὶ ἐγκατασταθεῖσαν εἰς Ῥώμην παρὰ τῶν δύο ἐνδοξοτάτων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου»⁸⁴. Ἐν συνεχείᾳ τονίζει ὁ Εἰρηναῖος: «Καὶ ἂν μικρὸν τι ζήτημα προκαλῆ συζήτησιν, δὲν πρέπει κανεὶς νὰ προστρέξῃ εἰς τὰς ἀρχαιότερας Ἐκκλησίας, αὐτὰς ὅπου ἔζησαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ νὰ μάθῃ ἀπὸ αὐτὰς διδασκαλίαν ἀληθῆ καὶ προφανῆ ἐπὶ τοῦ συζητουμένου θέματος;»⁸⁵ Εἰς τὰς γνώμας αὐτὰς τοῦ Εἰρηναίου ἀναφέρει ὁ Ἀναστασίου, ὅτι διὰ τὸν Ἐκκλ. Πατέρα «ὄλαι αἱ Ἐκκλησίαι ἔχουν τὴν ὀρθὴν παράδοσιν, ἀκόμη καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τῶν βαρβάρων, διότι ἡ ἀποφασιστικὴ ἀξία εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας... Ἡ ἐγγύησις τῆς πιστότητος αὐτῆς εἶναι ἡ ἐπισκοπικὴ διαδοχὴ, ἡ ὁποία συνδέει

82. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τόμος 2ος, Ἀθῆναι 1959 σ. 398 ἐξ.

83. Αὐτόθι. Εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα καταλήγει ὁ Τρεμπέλας, ὅταν ἀργότερον ἠσχολήθῃ μὲ τὸ αὐτὸ θέμα ἀπαντῶν εἰς ἄρθρον τῆς «Καθολικῆς». Περὶ αὐτῶν ἴδε: Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Περὶ τὸ πρῶτον τοῦ Ἐπισκόπου Ῥώμης*, Ἀθῆναι 1965, σ. 9 ἐξ.

84. Εἰρηναῖος, *Ἐλεγχος* 3, 3, 2. παρὰ Ἱ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, «Αἱ πρὸ τῆς συνόδου τῆς Νικαίας ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Ἀξιώματος τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου», *ΕΕΘΣΠΘ* 17 (1972) 30. Τὸ ἴδιον: «Idee und historische Entwicklung des Petrusamtes vor Nikaia», διάλεξις δοθεῖσα εἰς τὸ 2ον Θεολογικὸν συνέδριον τοῦ Ἰδρύματος Pro-Oriente (13-14 Νοεμβρίου 1970 εἰς Βιέννην) μὲ τὸ γενικὸν θέμα: «Das Petrusamt in ökumenischer Sicht». Αἱ διαλέξεις αὗται μετὰ τῶν συζητήσεων ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰδρύματος Pro-Oriente: *Konziliarität und Kollegialität, Das Petrusamt, Christus und Seine Kirche*, Innsbruck 1975. Περὶ τοῦ συνεδρίου τούτου ἴδε καὶ ΓΡ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Β' Θεολογικὸν συνέδριον τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἰδρύματος Pro-Oriente», *ΓΠ* 44 (1971) 81 ἐξ.

85. Εἰρηναῖος, *Ἐλεγχος* 3, 4, 1.

ἀδιασπάρτως τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἡμερῶν του μὲ τοὺς ἀποστόλους... Ἐν τούτοις προτιμᾷ ὁ Εἰρηναῖος νὰ μνημονεύσῃ τὰς ἀρχαιοτέρας Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι συνδέονται στενῶς μὲ τοὺς ἀποστόλους, τὴν Ἐφεσσον, τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Ρώμην...»⁸⁶.

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων καθίσταται φανερόν, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος καὶ διὰ τὸν Ἰ. Ἀναστασίου ἀναφέρει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης πρῶτον ὡς ἕν παράδειγμα μεταξὺ πολλῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀποκλειστικῆς μοναδικότητος καὶ δεύτερον ἐκ γεωγραφικῶν λόγων διότι εἰς τὴν Δύσιν δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Τὴν ὑπαρξίν πολλῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν ἀνέφεραν, ὡς ἐλέχθη καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπουν μ.ἄ. ὁ Βροχ ὡς εἶδομεν, καθὼς καὶ ὁ Ἀναστασίου⁸⁷.

Τὸν γεωγραφικὸν λόγον διὰ τὸν τονισμὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου ἀναφέρει καὶ ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος: «Ἡ σημασία, ἣν ὁ Εἰρηναῖος ἀποδίδει εἰς τὴν ἐν Ρώμῃ Χριστιανικὴν παροικίαν, ὡς διασώζουσιν τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, ἴσχυε βεβαίως διὰ τὴν Δύσιν, ἐνθα μόνη ἀποστολικὴ Ἐκκλησία ἦτο ἡ τῆς Ρώμης. Θὰ ἦτο ἄτοπον νὰ δεχθῆ τις ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἐπίστευεν ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲν διεσώζετο ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις. Ὁ Εἰρηναῖος εὐρισκόμενος ἐν τῇ Δύσει ἐκφράζει τὴν ἀντίληψιν τῆς Δύσεως»⁸⁸. Καὶ ἔχει μὲν δίκαιον εἰς τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, πλὴν ὅμως μέχρι τῆς τελευταίας προτάσεως, τὸ ὅτι δηλ. ὁ Εἰρηναῖος «ἐκφράζει τὴν ἀντίληψιν τῆς Δύσεως». Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχύῃ, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Εἰρηναίου οὔτε καὶ εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρχεν ἡ τοιαύτη ἀντίληψις περὶ τῆς μοναδικότητος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ὡς μαρτυροῦν καὶ πλείστοι ὅσοι ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, ὡς καταφαίνεται καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν. Ὁ Βασ. Στεφανίδης ἠσχολήθη ἐπίσης μὲ τὸ θέμα τοῦτο τοῦ περιφήμου χωρίου τοῦ Εἰρηναίου, τὸ ὁποῖον δὲν θεωρεῖ ὡς ἀρχὴν καὶ «μαρτυρίαν» βάσει τῆς ὁποίας ἐξελίσσεται μία ἄποψις ἐν τῇ Δύσει, ἀλλὰ ὡς μαρτυρίαν περὶ τῆς ἤδη ὑπαρχούσης γνώμης καὶ ἀντιλήψεως ἐν τῇ Δύσει, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Παπαδόπουλος⁸⁹. Ὁ Στεφανίδης ἐκθέτων τὴν

86. Ι. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, «Αἱ πρὸ τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας», σ. 31. Τὸ ἴδιον «Idee und historische Entwicklung...» σ. 147.

87. Ι. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, «Αἱ πρὸ τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας», σ. 32. Τὸ ἴδιον «Idee und historische Entwicklung...» σ. 148.

88. Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ πρῶτον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης*, Ἀθήναι 1964², σ. 17.

89. ΒΑΣ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, σ. 285 ἐξ.

ἐξέλιξιν τοῦ πρωτείου τῆς Ρώμης τονίζει, ὅτι ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς ἀποστολικότητος μιᾶς Ἐκκλησίας ὑπάρχουν δύο ἀντιλήψεις, τῆς Δύσεως, ὅπου ἡ ἀποστολικότης ἐνέχει μεγίστην σημασίαν λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει μία μόνον ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἢ τῆς Ρώμης καὶ ἢ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλαὶ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι. Ὅλοι αἱ ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι διετήρησαν δὲ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Εἰς τὰς ὑπαρχούσας δύο διαφορετικὰς ἀντιλήψεις τοποθετεῖ ὁ Στεφανίδης τὸν Εἰρηναῖον, ὅστις κατ' αὐτόν, ἐκθέτει καὶ τὰς δύο ἀναφερθείσας ἀντιλήψεις εἰς τὸ γνωστὸν κείμενόν του: «Πρῶτος ὁ Εἰρηναῖος ἀνέφερε τὴν ἀντίληψιν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ συνεδύασεν αὐτὴν μὲ τὴν ἀντίληψιν τῆς Ἀνατολῆς». Οὗτος δικαιολογεῖ τὴν στάσιν τοῦ Εἰρηναίου διὰ τῶν ἐξῆς: «Ὁ Εἰρηναῖος μικρασιάτης ὢν καὶ ἀνατραφεὶς μὲ τὴν ἀνατολικὴν ἀντίληψιν, ἦλθεν εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου ἔζησεν ἐπὶ πολὺ καὶ ἀπέθανεν. Ἐκεῖ ἐγνώρισεν τὴν ἀντίληψιν τῆς Δύσεως, ἐν δὲ τῷ νῷ αὐτοῦ συνεδυσθῆσαν αἱ δύο διάφοροι καὶ ἀντίθετοι αὐταὶ ἀντιλήψεις χωρὶς φυσικὰ νὰ σχηματισθῇ σαφὲς τί. Διὰ τοῦτο τὸ σχετικὸν χωρίον, σωζόμενον ἐν λατινικῇ μεταφράσει, εἶναι δυσνόητον»⁹⁰.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω προσπαθεῖ βεβαίως ὁ Στεφανίδης νὰ δώσῃ μίαν πιθανὴν ἐξήγησιν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, πλὴν ὅμως δὲν νομίζω ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἠδύνατο νὰ εὐρίσκηται εἰς τοιαύτην σύγχυσιν, οὕτως ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ συνδυάσῃ τὰς δύο αὐτὰς «ὑπαρχούσας» ἀπόψεις. Ἐὰν τὸ ἔπραξεν τοῦτο ἐκουσίως, εἶναι ἀκατανόητον διότι ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ μίαν ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν⁹¹, ἐὰν συνέβη τοῦτο εἰς αὐτὸν ἀκουσίως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμεν τοιαύτην ἀδυναμίαν τοῦ ἱ. Πατρός. Ὡς ἐκ τούτου ἡ λύσις πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ κάπου ἄλλου. Ἐκτὸς τούτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔλαβεν ὁ Εἰρηναῖος ἐκ τῆς Δύσεως τὴν ἀντίληψιν ταύτην περὶ πρωτείου καὶ ἀποκλειστικότητος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, δεδομένου ὅτι, ὡς καὶ ἤδη ἐλέχθη, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ μία τοιαύτη ἀντίληψις δὲν ὑπῆρχεν κἂν οὔτε καὶ εἰς τὴν Δύσιν⁹².

90. Β. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ, ἐνθ. ἀν. σ. 286.

91. Ἡ σύγχυσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ μόνον ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως.

92. Διὰ τὰς συνόδους πρὸ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς ἀναφέρει π.χ. ὁ W. de Vries «auf denen das Bewußtsein der Bischöfe, für die ganze Kirche Verantwortung zu tragen, mit aller Deutlichkeit zutage tritt, während vom primat nur erste unklare Spuren sichtbar werden». «Primat und Kollegialität auf den Synoden vor Nikaia», *Konziliarität und Kollegialität*, σ. 155. Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Die kollegiale Struktur der Kirche in den ersten Jahrhunderten», *US* 19 (1964) 296 ἐξ. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ

Ὁ καθηγητὴς Π. Χρήστου ἀσχοληθεὶς μετὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον, ἀνέφερεν εἰς τὸ ἄρθρον αὐτοῦ ἐν τῇ Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, ὅτι ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος ἐθεώρει τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ὡς ὑπάρχουσαν παντοῦ, ὅπου εἶχον ἰδρυθῆ Ἀποστολικαὶ Ἐκκλησίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχεν ἡ ἐγγύησις τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως ἕνεκα τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς. «Ἐπειδὴ ἤρκει ἡ ἀναφορὰ ὀλίγων ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς διαπίστωσιν τῆς διατηρήσεως τῆς ἀληθείας διὰ τῆς ἀδιαταράκτου ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ὁ Εἰρηναῖος περιωρίσθη νὰ σημειώσῃ τὰς τῆς Σμύρνης, τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Ρώμης, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλωστε εἶχεν καὶ προσωπικὴν γνῶσιν. Ἡ σιωπὴ ὡς πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ Ἀντιόχειαν προκαλεῖ ἐντύπωσιν, ἴσως δὲ νὰ ὀφείλεται εἰς πρόθεσιν νὰ ἀποφευχθῆ μνεῖα Ἐκκλησιῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὸν χῶρον ἐνίστε ἦσαν συγκεχυμένα τὰ ὄρια μεταξὺ ὀρθοδοξίας καὶ αἰρέσεως τότε»⁹³. Ὡς πρὸς δὲ τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Εἰρηναίου τονίζει δικαίως ὁ Χρήστου, ὅτι οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι δι' αὐτοῦ κατοχυρώνουν τὸ παπικὸν πρωτεῖον παρερμηνεύουν τὸ χωρίον τοῦτο διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: «Πρῶτον ἡ φράσις «*potentior principalitas*» δύναται κάλλιστα νὰ σημαίνῃ «ἐπισημοτέραν προέλευσιν» ἐκ δύο ἀποστόλων καὶ οὐχὶ «ἀνωτέραν ἐξουσίαν» (πρβλ. ἐν I, 26, 1). Δεύτερον ἡ λέξις «*convenire*» σημαίνει «συνέρχεσθαι» καὶ οὐχὶ «συμφωνεῖν», ὅποτε θὰ ἀπητεῖτο ἀντὶ «*ad hanc*» τὸ «*cum hac*». Τρίτον «*omnis ecclesia*» ἐνταῦθα σημαίνει «πᾶσα Ἐκκλησία» καὶ οὐχὶ «ἅπασα ἡ Ἐκκλησία». Ἐπειτα ἐὰν ἔλεγεν ὁ Εἰρηναῖος, ὅτι πᾶσα Ἐκκλησία πρέπει νὰ συμφωνῇ μετὴν παράδοσιν τῆς Ρώμης, τί ἐννοεῖ; Βεβαίως θὰ ἔπρεπε νὰ συμφωνῇ καὶ ἡ τῆς Ἐφέσου. Ἄλλ' ὅτε ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξετάσῃ τὸ θέμα τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, διεκήρυξεν ὅτι καλῶς ἡ Ἐφεσος διατηρεῖ τὴν ἰδίαν ἐθιμικὴν παράδοσιν καὶ δὲν συμμορφώνεται πρὸς τὴν Ρώμην»⁹⁴. Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Εἰρηναίου τὴν ὁποίαν ἔδωσε τελευταίως ὁ Π. Χρήστου⁹⁵ καὶ ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς:

L. SCHEFFCZYK ἀναφέρει, ὅτι εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας δὲν ὑπάρχει πρωτεῖον ἐξουσίας. (*Das Unwandelbare im Petrusamt*, σ. 53). Καὶ ὁ J. McCUE, τονίζει ὅτι: «während des ganzen 2. Jahrhunderts weder Rom noch irgendeine Kirche von einem römischen Primat spricht oder einen solchen in der Praxis zum Ausdruck bringt». (*Der römische Primat in den drei ersten Jahrhunderten*, σ. 246. Τὰς ἀπόψεις ταύτας ἐχρησιμοποίησεν βεβαίως ὁ HANS KÜNG πρὸς κατοχύρωσιν τῆς θέσεώς του καὶ πρὸς ὑπεράσπισίν του. Πρβλ. *Fehlbar?* σ. 410 ἐξ.

93. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, «Εἰρηναῖος», *ΘΗΕ* 5, 429.

94. Αὐτόθι.

95. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΙΕΒΤΙΣ, «Ἐκκλησία, Ὀρθοδοξία καὶ Εὐχαριστία παρὰ τῷ

«Ταύτη οὖν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν ἐξοχωτέραν αὐτῆς προέλευσιν δεῖ προσέρχεσθαι (ἦτοι ἐπικοινωνεῖν) πᾶσαν Ἐκκλησίαν, τουτέστι τοὺς ἀπανταχόθεν πιστοὺς, ἐν ἧ πάντοτε παρὰ τῶν ἀπανταχόθεν ἐνταῦθα ἐρχομένων πιστῶν τετήρηται ἢ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσις»⁹⁶. Ταῦτα ἀναφέρει ὁ Χρῆστος, διότι εἶναι τῆς γνώμης ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἀναφέρεται εἰς τοὺς πιστοὺς, οἱ ὅποιοι ἔρχονται εἰς τὴν Ρώμην καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι «ἦσαν ἀκατατόπιστοι, συνήρχοντο εἰς τὰς παρασυναγωγὰς ἐκεῖνας τῶν Γνωστικῶν»⁹⁷.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου τονίζει καὶ ὁ Meyendorff ὅτι εἰς ἐκάστην τοπικὴν Ἐκκλησίαν σημαντικὸν ρόλον διαδραματίζει ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγεται οὗτος ἔχων ὑπ' ὄψιν του καὶ τὸ πολὺ συζητηθὲν κεφάλαιον 3 τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου κατὰ αἰρέσεων. Εἰδικώτερον τονίζει οὗτος ὅτι «ὁ Εἰρηναῖος θεωρεῖ τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν ὄχι ὡς μίαν μετάδοσιν προσωπικῶν ἐξουσιῶν...ἀλλὰ κυρίως ὡς διαδοχὴν λειτουργημάτων εἰς ἐκάστην Ἐκκλησίαν». Τοῦτο εἶναι τὸ νόημα τῆς διδασκαλίας του περὶ τῶν «ἀποστολικῶν» καθηδρῶν διδασκαλίας ἐν Ρώμῃ, Σμύρνῃ καὶ Ἐφέσῳ (adv. haer. III)⁹⁸. Ὁ Meyendorff τονίζει ἐν συνεχείᾳ, ὅτι καὶ ὁ Κυπριανὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποψιν αὐτὴν καὶ γενικώτερον, ἢ θέσις τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας βασίζεται ἐπὶ τῆς πραγματικότητος, ὅτι ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν τὴν αὐτὴν βᾶσιν, τὴν πίστιν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου.

Ὁ καθηγητὴς Βλάσιος Φειδᾶς ἐξαίρει τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν τῶν ἐπισκόπων κατὰ τῶν αἰρετικῶν καὶ ἀναφέρει—συμφωνῶν πρὸς τὸν Botte—ὅτι ὁ Εἰρηναῖος διὰ τοῦ γνωστοῦ χωρίου του ἐννοεῖ μᾶλλον «ἀξιολογώτερας ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας (Ρώμης, Ἐφέσου, Σμύρνης κ.ἄ.)»⁹⁹. Ὁ Ἁθ. Δεληκωστόπουλος σχολιάζων τὴν ἀντίληψιν τοῦ Εἰρηναίου περὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ «ἐνισχυμένη» ἀποστολικότης, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης «οὐδόλως ἄγει εἰς τὴν ἀποδοχὴν πρωτείου δικαιοδοσίας. Τοῦναντίον περισσότερο ἐναρμονίζεται αὕτη πρὸς τὴν ἀποψιν, ἥτις ἀποδίδει εἰς τὸν Πέτρον ἀπλοῦν πρωτεῖον τιμῆς, δεχό-

⁹⁶ Ἁγίῳ Εἰρηναίῳ», *Κληρονομία* 3 (1971) 223, σημ. 4 τῆς σ. 222.

96. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, ἐνθ. ἀν. 430.

97. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, ἐνθ. ἀν. σ. 429.

98. JOHN MEYENDORFF, "Die Lehrautorität in der Tradition der orthodoxen Kirche", *Concilium* 12 (1976) 427.

99. ΒΛΑΣΙΟΥ ΦΕΙΔΑ, *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν*, Ἀθήναι 1969, σ. 35, σημ. 76.

μενον τουτον εν τη έννοία του ὄρου «primus inter pares»¹⁰⁰.

Ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου καὶ ἀπὸ δογματικῆς θεωρήσεως ἐξετάζων ὁ καθηγητῆς Μέγας Φαράντος τὸ θέμα τοῦ παπικοῦ πρωτείου, ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Εἰρηναίου¹⁰¹. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καὶ γενικώτερον ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Εἰρηναίου προβαίνει ὁ Φαράντος εἰς τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἱεροῦ Πατρός: «1. Καὶ ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Πέτρος ἴδρυσεν τὴν ἐν Ρώμῃ ἐκκλησίαν, δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ Εἰρηναίου ἢ περὶ πρωτείου ἀξίωσις τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, καθ' ὅσον παρ' αὐτῷ φέρεται καὶ ὁ Παῦλος ὡς «συνθεμελιωτῆς» αὐτῆς. 2. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ταυτισθῆ ἢ ἐν Ρώμῃ τ ο π ι κ ῆ ἐκκλησία πρὸς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν, ἐκ τοῦ λόγου μόνον, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος, ἀναφερόμενος ἐνίοτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, δὲν ἐπισυνάπτει αὐτῇ τὸν οἰκεῖον τῆς πόλεως προσδιορισμόν. Ἐκτὸς τοῦ, ὅτι ἡ πόλις ὑπονοεῖται ἐκ τῶν συμφραζομένων, ἐφ' ὅσον περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐκκλησίας γίνεται λόγος, ὅπερ δηλοῦται ρητῶς ἐν ἀρχῇ, τὸ φαινόμενον τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῆ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, καθ' ὃ ἐκάστη «ἀποστολική» ἐκκλησία, κατὰ τοὺς πρώτους δύο μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, ἔχει ἰσχυρὰν τὴν συνείδησιν ταυτίσεως ἑαυτῆς πρὸς τὴν καθόλου ἐκκλησίαν, ἐντεῦθεν καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τόσον τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν, ὅσον καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διὰ τῆς αὐτῆς ὀνομασίας, ἤτοι «ἐκκλησία». Ἀργότερον, κατὰ τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὑποχωρεῖ ἢ «τοπικὴ» συνείδησις τῶν ἐπὶ μέρος ἐκκλησιῶν χάριν τῆς «κοινῆς» συνειδήσεως τῆς μιᾶς, καθολικῆς Ἐκκλησίας. 3. Τέλος, διὰ τὸν Εἰρηναῖον δὲν τίθεται θέμα «νέου κέντρου» τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἢ Ἱερουσαλὴμ εἶναι, δι' αὐτόν, οὐ μόνον «ἡ μητρόπολις τῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης πολιτῶν», ἀλλὰ καὶ «ἡ Ἐκκλησία, ἐξ ἧς πᾶσα ἔσχηκεν Ἐκκλησία τὴν ἀρχήν». (Ἐλεγχος Γ', XII, δ)»¹⁰².

Ὁ καθηγητῆς Γεώργιος Μαντζαρίδης ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ θέμα περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐνότητος κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας μέχρι τοῦ 3ου αἰῶνος εἰς τὸ 5ον θεολογικὸν συνέδριον τοῦ

100. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Αἱ ἐκκλησιολογικαὶ θέσεις τῆς Ρωμαιο-καθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς δογματικὸν πρόβλημα τοῦ θεολογικοῦ Διαλόγου*, Ἀθῆναι 1969, σ. 91.

101. Οὗτος παραπέμπει εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ H. Denzinger - A. Schönmetzer *Enchiridion Symbolorum*, 1963²², Nr. 3057 καὶ ὄχι εἰς τὴν διασωθεῖσαν ἀρχικὴν λατινικὴν μετάφρασιν.

102. ΜΕΓΑ ΦΑΡΑΝΤΟΥ, *Τὸ παπικὸν πρωτεῖον, Δογματικὴ θεώρησις ἐξ' ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, Ἀθῆναι 1969, σ. 33 ἐξ.

Ἰδρύματος Pro-Oriente ἐν Βιέννῃ μεταξὺ τῆς 12ης καὶ 14ης Ἀπριλίου 1973, ἀνεφέρθη καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον καὶ τὴν σχετικὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ. Οὕτω πῶς ὁ Εἰρηναῖος «τοποθετεῖ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ταυτότητα τῆς πίστεως»¹⁰³. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι «ἡ ἀνὰ τὸν κόσμον διεσπαρμένη Ἐκκλησία διατηρεῖ τὴν ἐνότητά της διὰ τῆς ταυτότητος τοῦ περιεχομένου τῆς παραδόσεως καὶ τῆς πίστεώς της»¹⁰⁴ βάσει τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς καὶ τῆς ἀποστολικότητος τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν. Ἡ πραγματικότης τῆς Ἀνατολῆς δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς Δύσεως. Ἡ ἀποψις αὐτῆ τοῦ Μαντζαρίδου στηρίζεται μᾶλλον εἰς τὴν ἀποψιν τοῦ Στεφανίδου. Ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ ἐνότης εἶναι «δεδομένη πραγματικότης» λόγῳ τῶν πολλῶν Ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν, παρουσιάζεται αὐτὴ εἰς τὴν Δύσιν ὡς τὸ ζητούμενον, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκεῖ ὑφίσταται μόνον μία ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἡ τῆς Ρώμης. «Πρὸς αὐτὴν λοιπὸν ἔπρεπε νὰ συμφωνοῦν καὶ αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι»¹⁰⁵. Ὁ Μαντζαρίδης ἐννοεῖ μᾶλλον ἐνταῦθα τὰς λοιπὰς μὴ ἀποστολικὰς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως. Ἡ σύνθεσις τῶν δύο τούτων ἀπόψεων ἐκφράζεται θαυμασίως, ἀναφέρει ὁ Μαντζαρίδης, ἐν τῷ γνωστῷ χωρίῳ τοῦ Εἰρηναίου «ad hanc enim ecclesiam...». «Ἡ ὑπεροχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἐπιβάλλει καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν συμμόρφωσιν τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν, ἔγκειται εἰς τὴν ἀποστολικὴν παράδοσίν της. Ὅσακις ὁμως πρόκειται περὶ ἄλλων ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν, δὲν ὑφίσταται θέμα συμμορφώσεως, διότι ὑπάρχει ἡ σύμπτωσις, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ κοινὴ ἀποστολικὴ παράδοσις»¹⁰⁶. Σαφέστατα τονίζει λοιπὸν καὶ ὁ Μαντζαρίδης, ὅτι κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Εἰρηναίου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶχε μίαν ἀνεπανάληπτον ἀποκλειστικότητα, ἢ ἐν πρωτεῖον ἐξουσίας ἐν τῇ Καθόλου Ἐκκλησίᾳ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Καὶ ὁ μητροπολίτης Τρανουπόλεως λαβὼν θέσιν περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἀνεφέρθη καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Εἰρηναίου

103. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ, «Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ τρίτου αἰῶνος», *ΓΠ* 56 (1973) 475. Τὸ γερμανικὸν κείμενον ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν: *ΕΕΘΣΘ* 18 (1973) 5-27 μὲ τὸν τίτλον «Das Prinzip der Kircheneinheit nach den Kirchenvätern bis zum 3. Jahrhundert». Μετὰ ταῦτα ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὸν τόμον *Ökumene Konzil Unfehlbarkeit, im Auftrag des Stiftungsfonds Pro-Oriente, Innsbruck-Wien-München* 1979, σ. 117-129.

104. *ΓΠ* αὐτόθι.

105. Ἐνθ. ἀν. 476.

106. Αὐτόθι.

ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου, Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπή... III, 3, 1-4. Καὶ ὁ Θεολόγος οὗτος, ὅστις καὶ λόγῳ τῆς θέσεως αὐτοῦ διαδραματίζει σημαντικὸν ρόλον διὰ τὴν καθόλου Ὁρθοδοξίαν καὶ τὰς σχέσεις αὐτῆς μετὰ τοῦ λοιποῦ Χριστιανισμοῦ, τονίζει, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἀναφέρει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης «ὡς ἓν παράδειγμα» καὶ «ὡς μίαν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν»¹⁰⁷. Ἐν συσχετισμῷ μὲ τὸν σχολιασμὸν τοῦ ὡς ἄνω χωρίου τονίζει οὗτος δικαίως, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ὑπερτονίζεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποστολικότητος, ὡσὰν μόνον ἡ ἀποστολικὴ προέλευσις μιᾶς ἐπισκοπικῆς ἔδρας νὰ κατοχυρώνη καὶ τὰ πρεσβεῖα αὐτῆς¹⁰⁸. Τέλος δύναται νὰ ἀναφερθῆ καὶ ἡ γνώμη τοῦ Ἀθανασίου Γιέβτιτς ὡς ἓν εἶδος συμπεράσματος εἰς τὰς ἐρμηνείας καὶ τὰ σχόλια τοῦ χωρίου τούτου: «Τὸ πολυσυζητούμενον χωρίον τοῦ Εἰρηναίου περὶ πρωτείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης (adv. haer III, 2, 3: Ad hanc enim Ecclesiam propter potentionem principalitatem...etc.), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγράφησαν τόσοι καὶ τόσοι τόμοι εἰς τοὺς τελευταίους 4 αἰῶνας εἰς τὴν Δύσιν, ὅπως καὶ νὰ ἐρμηνευθῆ δὲν δύναται νὰ ἐκκληφθῆ ὡς μαρτυρία ὑπὲρ κάποιας οὐσιαστικῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἔναντι τῶν ἄλλων ἐξ' ἴσου ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν, διότι ὅλον τὸ κείμενον τῶν κεφαλαίων 3, 1-3, 4 τοῦ Γ' βιβλίου *Κατὰ αἰρέσεων* μαρτυρεῖ ἀκριβῶς τὴν ἰσότητα καὶ τὴν καθολικότητα καὶ τὴν πλήρη ἀξιοπιστίαν πασῶν τῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὁ Εἰρηναῖος εἰς τοὺς παρανόμως συναγομένους εἰς παρασυναγωγὰς Γνωστικούς»¹⁰⁹.

4) Προσέγγισις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου ἀπόψεως;

Ἐὰν προσπαθῆσωμεν νὰ ἀξιολογήσωμεν τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα δυνάμεθα συγκεφαλαιουντες τὰς διαφόρους ἀπόψεις νὰ καταλήξωμεν καὶ εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς εἶναι χρήσιμα καὶ διὰ τὴν σύγχρονον ἡμῶν ἐποχὴν καὶ τὸν ἤδη ἀρξάμενον Θεολογικὸν

107. DAMASKINOS PAPANDREOU, "Bleibendes und Veränderliches im Petrusamt", *Dienst an der Einheit*, σ. 149: "Bekannt ist auch die berühmte Stelle bei Irenäus, die eigentlich nur als ein Beispiel betrachtet werden soll, wonach die Kirche Roms als eine apostolische Kirche die Trägerin der authentischen apostolischen Überlieferung ist".

108. Αὐτόθι: "Es soll hier unterstrichen werden, daß es nicht richtig ist, das apostolische Prinzip überzubetonen, als ob der apostolische Ursprung eines Bischofs-sitzes allein seine Vorrangstellung begründen könnte".

109. ΑΘΑΝ. ΓΙΕΒΤΙΤΣ, *Ἐκκλησία, Ὁρθοδοξία καὶ Εὐχαριστία παρὰ τῷ Ἀγίῳ Εἰρηναίῳ*, σ. 222 ἐξ. σημ. 4.

Διάλογον μεταξύ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦλάχιστον εἰς ἓν περιορισμένον μὲν, ἀλλὰ συγκεκριμένον καὶ ἐπίμαχον σημεῖον. Οὕτω πως δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

Ἐκ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς δὲν ἔχομεν πλέον μίαν ἐνιαίαν καὶ μονομερῆ ἐρμηνείαν τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Εἰρηναίου καὶ γενικώτερον μίαν μονομερῆ ἔκθεσιν τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης εἰς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν. Σοβαραὶ προσπάθειαι καὶ ἀντικειμενικαὶ ἔρευναι ἄνευ ὑπερβολικῆς ἀπολογητικῆς καὶ ἄνευ ὑποχρεωτικῆς κατευθύνσεως ἀπέδειξαν, ὅτι καὶ ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται μία διαφορετικὴ ἐρμηνεία τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ Εἰρηναίου ὄχι μόνον ὡς δυνατὴ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναγκαία. Καὶ τοῦτο δὲν συμβαίνει μόνον θεωρητικῶς, ἀλλὰ, ὡς κατεδείχθη ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, καὶ ἐν τῇ πράξει. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων τούτων ἐρευνητῶν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι σήμερον δὲν εἶναι πλέον αὐτονόητος ἡ χρησιμοποίησις τοῦ Εἰρηναίου ὡς μάρτυρος τοῦ πρωτείου, ὀλιγώτερον δὲ καὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Πατρὸς τούτου τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἓν ἐπίσημον καὶ τελικὸν κείμενον μιᾶς Συνόδου, ἡ ὁποία θὰ ἐθεωρεῖτο μάλιστα ὡς Οἰκουμενικὴ, καὶ ἡ ὁποία θὰ εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν θέσπισιν εἰς δόγμα τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ πάπα, ὡς ἔπραξεν τοῦτο ἡ Ἀ' Βατικάνειος Σύνοδος.

Καὶ ναὶ μὲν ὑπάρχουν καὶ σήμερον ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, οἱ ὅποιοι ἐπιμένουν εἰς τὴν «κλασσικὴν» τῶν ἐρμηνείαν, πλὴν ὅμως καὶ τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ, οὗτοι παραμένουν σήμερον, εἰς τὴν μειονότητα καὶ τὰ πορίσματα αὐτῶν δὲν παραμένουν ἄνευ κριτικῆς ὑπὸ συναδέλφων αὐτῶν, ἀδελφῶν αὐτῶν ἐκ τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκ τῆς ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἔχομεν μίαν ἐνιαίαν γραμμὴν καὶ παρὰ τὰς διαφορὰς πτυχὰς τῶν ἐρευνῶν τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων παραμένει σταθερὰ ἡ κεντρικὴ ἐρμηνεία τοῦ γνωστοῦ χωρίου, ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ρώμης δὲν θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου ὡς τὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς-Ἀποστολικῆς διδασκαλίας, πρὸς τὸ ὅποιον πρέπει νὰ συμμορφοῦνται ἅπασαι αἱ Ἐκκλησίαι, ἀποστολικά καὶ μὴ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶναι μία ἐκ τῶν σημαντικωτέρων Ἐκκλησιῶν τοῦ καθόλου Σώματος τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἓν τῶν βασικῶν χριστιανικῶν κέντρων, μεταξὺ πολλῶν, καὶ «παίζει σπουδαῖον ἡγετικὸν ρόλον μεταξὺ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν Ἐκκλη-

σιῶν κατὰ τοὺς δύο πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνας», ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ καθηγητὴς Φαράντος¹¹⁰. Ὡσαύτως ἡ κοινωνία μεταξὺ τῶν ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἢ συμφωνία καὶ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης εἶναι χρήσιμος καὶ ὠφέλιμος, μάλιστα δὲ καὶ ἀναγκαῖα διὰ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν, καὶ δὲν νομίζω, ὅτι ἡ δυνατότης καὶ ἡ ἀναγκαιότης αὕτη δύναται ὑπὸ τινος νὰ διαμφισβητηθῆ. Τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ παρερμηνευθῆ καὶ νὰ θεωρηθῆ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ συνάγεται ἡ ἐξάρτησις πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐκ μόνης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκ μόνου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἢ ὡς παρατηρεῖ ὁ A. Lang, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος «ἐνῶ ὑπελάμβανεν ὡς δυναμένης νὰ πλανηθῶσι πάσας τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, μόνη δι' αὐτὸν ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀπετέλει τὴν ἐπαρκῆ ἐγγύησιν διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας»¹¹¹.

Ἐὰν τώρα συγκρίνωμεν τὰς ἀπόψεις ταύτας τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας μὲ ἐκείνας τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, οἱ ὅποιοι ἄνευ δεσμευτικῆς γραμμῆς ἠθέλησαν νὰ ἐρμηνεύσουν καὶ νὰ ἐκθέσουν τὴν ἄποψιν τοῦ ἱεροῦ Πατρός, ὡς ἀνεφέραμεν προηγουμένως, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἔχει ἐπιτευχθῆ μία ἀξιόλογος πρόοδος καὶ μία προσέγγισις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου ἀπόψεως, ἢ ὅποια εἶναι μία μεγάλη συμβολὴ ἀκριβῶς εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον βάσει τῶν πηγῶν τῆς πίστεως ἡμῶν, καὶ ὡς τοιαύτη πρέπει νὰ ἀξιολογηθῆ καὶ νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ εἰς τὰ περαιτέρω βήματα τοῦ θεολογικοῦ τούτου διαλόγου. Δὲν ἰσχυρίζομαι, ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦλάχιστον ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἀγ. Εἰρηναίου, ἔχει λυθῆ ὀριστικῶς, ὅμως δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι εὑρισκόμεθα ὁπωσδήποτε καθ' ὁδὸν πρὸς ἐπίτευξιν μιᾶς συμφωνίας, ἢ ὅποια θὰ δύναται νὰ ἀναγνωρισθῆ ἄνευ μειώσεως τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ἀρχῶν, αἱ ὅποια ἀσφαλῶς ἀντικατοπτρίζουν τὴν συνείδησιν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἀσφαλῶς δὲ καὶ τῶν ὑπηρετούντων αὐτὴν θεολόγων.

110. ΜΕΓΑ ΦΑΡΑΝΤΟΥ, *Τὸ παπικὸν Πρωτεῖον* σ. 34.

111. A. LANG, *Fundamentaltheologie*, τ. 2, *Der Auftrag der Kirche*, σ. 244.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΕΙΟΝ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ

1) Ὁ Ἰωάννου καὶ ὁ Amleto Giovanni Cicognani

Ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, πλὴν τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου, καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἔθεωρήθη ὡς μάρτυς διὰ τὴν αὐθεντίαν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ ὡς τοιοῦτος ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ὑποστήριξιν καὶ κατοχύρωσιν τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ ὑπὸ πολλῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων¹.

Ἐδῶ ἐπιθυμῶ νὰ περιορισθῶ κυρίως εἰς ὀρισμένας ἐπιστολάς τοῦ ἱεροῦ πατρός, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Ρ.-Ρ. Ἰωάννου πρὸς κατοχύρωσιν τῆς γνώμης αὐτοῦ περὶ τῆς καθέδρας τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου κατὰ τὰς ἀπόψεις τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς τοῦ 4ου αἰῶνος. Τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ πράξω διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους· διὰ τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ρ.-Ρ. Ἰωάννου ἔδωσε τὴν προτροπὴν ὁ Καρδ. τῆς Ρωμ. Κουρίας Cicognani, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε ἀπὸ τὸν συγγραφέα, «ὅπως ἐρευνήσῃ ἀκριβέστερον τὸν θεσμόν τοῦ πρωτείου εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς καὶ ἐν συνεχείᾳ ὅπως ὑποβάλλῃ εἰς αὐτὸν τὰ συμπεράσματα τῆς ἐρέυνης αὐτοῦ». Ὁ συγγραφεὺς ὑπέβαλεν ὄντως τὸ χειρόγραφον τῆς ἐργασίας αὐτοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀναφερθεὶς Καρδινάλιος δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ συνεφώνησε μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἰωάννου, τὰς σχετιζομένας εἰς τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ περὶ τοῦ πρωτείου τῆς Ρώμης². Ὡς ἐκ τούτου τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Ἰωάννου θὰ ἐχρησίμευεν μᾶλλον ὡς σπουδαῖον βοήθημα διὰ τὴν πληροφοριο-

1. Πρβλ. ΑΔ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ἡ Ρώμη», *Ἐναίσιμα ἐπὶ τῇ τριακοστῇ πέμπτῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1931, σ. 39. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μ. Βασιλείου*, Ἀθῆναι 1958, σ. 34.

2. PERIKLES-PETROS JOANNOU, *Die Ostkirche und die Cathedra Petri im 4. Jahrhundert*, bearbeitet v. GEORG DENZLER, (Päpste und Papsttum, τόμος 3) Stuttgart 1972, σ. 2.

δότησιν τῶν ἀρμοδίων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Ἡ πληροφοριοδότησις αὐτή, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν ἐπιτακτικὴν παράκλησιν τοῦ Καρδινάλιου, ὄφειλε νὰ ἦτο μία ἐπιστημονικὴ ἔκθεσις «βάσει τῶν πηγῶν».

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὸ αἴτημα τοῦ Καρδινάλιου καὶ κατοπιν ἐντατικῆς ἐρεύνης «βάσει τῶν πηγῶν» ἰσχυρίζεται ὁ Joannou, ὅτι δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὰ ἐξῆς: «Τὰ ἀναφερθέντα γεγονότα ἀποδεικνύουν, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τοῦ 4ου αἰῶνος γενικῶς ἀναγνωρισθέντα πρεσβεῖα τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐθεωροῦντο ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὑψίστου δικαστοῦ διὰ θέματα τῆς πίστεως καὶ τῆς τάξεως. Τὰ πρεσβεῖα τοῦ πρεσβυτέρου τῆς οἰκογενείας ἐξελίχθησαν εἰς πρωτεῖον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου»³.

Βάσει τῶν πηγῶν, ἦτοι τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Βασιλείου, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησεν ὁ Joannou, ἐκτίθεται ὑπ' αὐτοῦ μετὰ ταῦτα πλέον συγκεκριμένα καὶ ἡ ἄποψις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου πατρὸς ὡς ἐξῆς: "Ενεκα τῶν «ἐκκλήσεων» καὶ τῶν «ἐφέσεων» τοῦ Ἁγ. Βασιλείου πρὸς τὸν Δάμασον καθίσταται σαφές, ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ «εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν Ρώμην ὡς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον»⁴. Μὲ τοὺς χρησιμοποιηθέντας ὅρους «ρωμαϊκὸν δίκαιον», «ἐκκλητον», «ἐφεςις» καὶ «δικαστήριον» λαμβάνει τὸ ὅλον πρόβλημα ἐκ τῶν προτέρων νομικὸν χαρακτῆρα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ἀμέσως ὡς ἀμφίβολον, διότι εἶναι δύσκολον νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς, ὅτι ὁ Ἅγιος Βασίλειος ἐσκέπτετο μὲ παρομοίας νομικὰς κατηγορίας, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον, ὅτι ἐνήργει ἔχων ὡς βάσιν τοιαῦτα νομικὰ πλαίσια, καθὼς θὰ προσπαθῆσω ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐξετάσω καὶ νὰ καταδείξω.

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Joannou φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμά του, χρησιμοποιῶν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰς ἐξῆς ἐπιστολάς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου: 70, 90, 92, 242, 243 καὶ 263, αἱ ὁποῖαι ἐστάλησαν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης Δάμασον. Θὰ ἤθελα ἐπίσης νὰ ἀναφέρω καὶ τὴν ἐπιστολὴν 203 «Τοῖς παραλιώταις ἐπισκόποις». Χρησιμοποιοῦ καὶ ἐγὼ τὴν σειρὰν αὐτὴν τῶν ἐπιστολῶν, χωρὶς νὰ

3. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 19: "Die angeführten Tatsachen beweisen, daß der von der Christenheit des 4. Jahrhunderts allgemein anerkannte Vorrang des römischen Bischofs im Sinne eines höchsten Richters im Glauben wie in der Disziplin verstanden wurde. Dieses Richteramt, das zunächst gewohnheitsrechtlich bestand..., wurde später durch das kaiserliche Orthodoxiedekret zum Staatsgesetz erhoben. Mit anderen Worten: Der Vorrang des Familienältesten entwickelte sich zum Primat im Sinne des römischen Rechts".

4. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 15: "O M. Βασίλειος "Rom als höchstes Gericht anerkannt hat".

ἀσχοληθῶ εἰδικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως αὐτῶν⁵. Ἐπίσης περιορίζομαι περισσότερο εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν.

Ἄς ἀσχοληθῶμεν, ὁμως τώρα μὲ τὴν ἐπιστολὴν 70, ἡ ὁποία ἐστάλη πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Δάμασον καὶ ἐν συνεχείᾳ μὲ τὰς λοιπὰς ἐπιστολάς, αἱ ὁποῖαι προηγουμένως ἀνεφέρθησαν, διὰ νὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἀνταποκρίνεται τὸ συμπέρασμα τοῦ Ἰοαννου πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἱεροῦ πατρὸς.

2) Ἐπιστολὴ 70: «Ἀνεπίγραφος περὶ Συνόδου»

Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν χαρακτηρίζει ὁ Ἰοαννου ὡς «Ἐκκλησίαν τοῦ Βασιλείου Καισαρείας πρὸς τὸν Δάμασον Α'», διὰ τοῦ ὁποίου χαρακτηρισμοῦ λαμβάνει ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἡ διάθεσις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μίαν ἠθελημένην μονόπλευρον χροιάν⁶. Ἐκκλησίς (Rekurs) σημαίνει: «Ἐφεςιν πρὸς μίαν ἀνωτέραν αὐθεντίαν, ἔκκλητον»⁷. Ὁ Ἰοαννου ἐννοεῖ λοιπὸν τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ὡς μίαν τοιαύτην ἔφεςιν νομικοῦ-δικαστικοῦ χαρακτῆρος.

Οὗτος ἐξάγει μετὰ ταῦτα τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου γενόμενος «ἰσχυρὸς τόνισμός ὅτι μόνον ἡ κοινωμία (Communio) μετὰ τῆς Ρώμης εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐγγυηθῇ τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης δύναται διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν...ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν τὴν ἄποψιν τοῦ Βασιλείου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Ρώμης ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας»⁸.

Ἐκτὸς τοῦ Ἰοαννου χρησιμοποιεῖ τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν 70 καὶ

5. Περὶ αὐτοῦ ἴδε, Κ. ΚΑΛΑΙΝΙΚΟΥ, «Συμβολαὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐρεῦνης τοῦ χρόνου συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Βασιλείου», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, 61 (1979) 19-139.

6. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 166: "Rekurs des Basileios von Kaisareia an Damasus I".

7. ALBERT SLEUMER, *Kirchenlateinisches Wörterbuch*, Limburg a.d.Lahn, 1926, σ. 661.

8. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 172. Ὁ Ἰοαννου ἐξάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ "eindringliche Betonung, daß die Communio mit Rom alle in imstande sei, die Einigung in den Kirchen des Orients zu garantieren, daß der Bischof von Rom durch seine Legaten die Ordnung wiederherstellen kann, daß er ihnen die Entscheidungen gegen Rimini zur Orientierung im Glauben vorlegt—all das beweist die Einstellung des Basileios zur Autorität Roms für die katholische Kirche".

ὁ γνωστός θεολόγος Pierre-Thomas Camelot⁹. «Χαρακτηριστικώτερα¹⁰ εἶναι ἴσως ἡ ἐπιστολή, τὴν ὁποῖαν γράφει ὁ Ἅγιος Βασίλειος τὸ ἔτος 371 πρὸς τὸν Δάμασον διὰ νὰ παρακαλέσῃ αὐτὸν νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐνότητα εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπεσχίσθησαν κατόπιν τοῦ Ἀντιοχειανοῦ σχίσματος». Ταῦτα ἀναφέρει λοιπὸν ὁ θεολόγος οὗτος περὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ μετὰ ἀπὸ τρία ἀποσπάσματα, ἤτοι α' ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, β' ἐκ τοῦ Batiffol καὶ γ' ἐκ τοῦ Grumel, καταλήγει εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: «Ὅπως βλέπει κανεὶς, ἢ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης ἀναγνωρισθεῖσα αὐθεντία ἔχει σχέσιν μὲ μίαν ἐκκλησιολογίαν τῆς κοινωνίας. Ἡ κοινωνία μετὰ τῆς Ρώμης ἀποτελεῖ ἐγγύησιν διὰ τὴν ἐνότητα πίστεως τῶν Ἐκκλησιῶν»¹¹. Καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ αὐτὸς θεολόγος: «Ὁ πάπας δὲν εἶναι μόνον ὁ διαιτητής, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνωτάτη αὐθεντία»¹².

Καὶ ναὶ μὲν τονίζει ἀργότερα ὁ Camelot, ὅτι «Μία διδασκαλία πρωτείου ὡς διετύπωνεν αὐτὴν ὁ Ἅγιος Λέων δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς αὐτοὺς (δηλ. εἰς τοὺς Ἕλληνας)»¹³, καὶ ὅτι «ἐφρόντιζον αὐτοί, ὅπως διατηρήσουσιν (εἰς τὴν Ἀνατολήν) τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν»¹⁴, ἀφήνει ὁμως ἰσχυρούσας τὰς προηγουμένας διαπιστώσεις αὐτοῦ, κατοχυρωμένας, ὡς ἐλέχθη, μὲ τὰς ἀπόψεις τῶν Batiffol καὶ Grumel¹⁵. Ὁ Batiffol ἀναφέρει περὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Μ. Βασιλείου τὰ ἐξῆς: «Ἡ Ρώμη ὄφειλε νὰ ἐμφανισθῇ ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἔπρεπε νὰ χορηγήσῃ τὴν κοινωνίαν αὐτῆς εἰς τὰς Ἐκκλησίας, τὰς ἐχούσας τὴν αὐτὴν πίστιν μὲ αὐτὴν, καὶ θὰ ἀποκαθίστατο ἡ ἐνότης μεταξύ τῶν

9. PIERRE-THOMAS CAMELOT, "Die Lehre von der Kirche. Väterzeit bis ausschließlich Augustinus", *Handbuch der Dogmengeschichte*, ἔκδ. Μ. Schmaus, Α. Grillmeier καὶ Leo Scheffczyk, Bd. II, Fasz. 3b, Freiburg im Br. 1970, σ. 41 ἐξ.

10. Ὁ Camelot ἐννοεῖ, χαρακτηριστικώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει εἰς τὴν προηγουμένην πρότασιν: «Der orientalische Episkopat läßt es auch widerstandslos geschehen, daß der Bischof von Rom mit Autorität in die Angelegenheiten des Orients eingreift». Ἐνθ. ἀν. σ. 42.

11. P.-Th. CAMELOT, αὐτόθι: "Wie man sieht, hängt die der Kirche von Rom zuerkannte Autorität mit einer Ekklesiologie der Gemeinschaft zusammen: Die Gemeinschaft mit Rom ist die Gewähr für die Glaubenseinheit der Kirchen".

12. Ἐνθ. ἀν. σ. 43: "Der Papst ist nicht nur der Schiedsrichter, sondern auch die oberste Autorität".

13. Ἐνθ. ἀν. σ. 44.

14. Ἐνθ. ἀν. σ. 45.

15. V. GRUMEL, "Saint Basil et le Siège Apostolique", *EO* 21 (1922) 290, παρὰ P.-Th. Camelot, αὐτόθι.

διΐσταμένων τούτων Ἐκκλησιῶν»¹⁶.

Κατὰ τὴν ἄποψιν λοιπὸν τοῦ Batiffol ἐνταῦθα, ἦτο ἡ ἀθθεντία καὶ τὸ κῦρος τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὀρθώτερον τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης τόσον ἰσχυρόν, οὕτως ὥστε μία ἀπλή παρουσία αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν θὰ ὠδήγει αὐτομάτως ὅλας τὰς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τὰς διΐσταμένας εἰς ὑπακοὴν καὶ συμφιλίωσιν. Καὶ τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ θεολόγου τούτου ὡς ἄποψις τοῦ Μ. Βασιλείου, διαπιστωμένη δῆθεν ἐκ τῆς ἀναφερθείσης 70ῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ.

Καὶ ἡ δευτέρα παραπομπὴ τοῦ Camelot εἰς τὸν Grumel διὰ τοῦ ὁποίου προσπαθεῖ νὰ κατοχυρώσῃ τὴν ἄποψίν του, δὲν διαφέρει ἐκείνης τοῦ Batiffol. Εἰς τὸ χρησιμοποιηθὲν ἀπόσπασμα τοῦ Grumel ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Ἡ Ρώμη εἶναι ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἐν τῇ πίστει καὶ κοινωνίᾳ μετὰ τῆς Ρώμης σημαίνει κοινωνίαν μετὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ἡ κοινωνία αὕτη εἶναι ἡ ἀσφαλεστάτη ἐγγύησις διὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας»¹⁷.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐρμηνεῖες καὶ τὰ συμπεράσματα ὡς ἀπόψεις τοῦ Ἁγίου Βασιλείου εἶναι ἀσφαλῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος λίαν σημαντικὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖον, ὅπως ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνταῦθα χρησιμοποιηθείσης ἐπιστολῆς, διὰ νὰ ἴδωμεν, ἐὰν ὄντως τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς εὐρίσκεται λόγῳ τῆς ἀρειανικῆς αἵρέσεως καὶ ἄλλων ἀκαταστασιῶν εἰς θλιβεράν κατάστασιν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀποκατάστασις καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς ἁρμονικὴν κατάστασιν εἶναι ἀσφαλῶς ἐπιθυμία καὶ καθῆκον ὄλων. Ὡς ἐκ τούτου, βεβαίῳ ὁ Μ. Βασίλειος, τοῦτο εἶναι φυσικὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, τοῦ Δαμάσου: «τερπνὸν δὲ εὖ οἶδα καὶ τῇ σῇ φιλοχρίστῳ διαθέσει καταφανήσεται»¹⁸. Διότι δὲν ὑπάρχει κάτι τὸ χαριέστερον ἀπὸ τοῦ νὰ βλέπη

16. P. BATIFFOL, *Le Siège Apostolique*, σ. 95, παρὰ P.-TH. CAMELOT, ἐνθ. ἀν σ. 42: "Rom bräuchte sich im Orient nur zu zeigen, es müßte den Kirchen, deren Glaube der seine ist, nur die Gemeinschaft gewähren, und unter diesen jetzt entzweiten Kirchen wäre die Einheit wiederhergestellt".

17. V. GRUMEL, *Saint Basile et le Siège Apostolique*, σ. 290: "Rom ist die erste (Kirche) im Glauben, und die Gemeinschaft mit Rom ist die Gemeinschaft in der Rechtgläubigkeit. Diese Gemeinschaft ist die sicherste Gewähr für die Einheit und den Frieden der Kirche".

18. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 70, *Saint Basile, Lettres*, ἐκδ. Yves Courtonne, τ. I, Paris 1957, σ. 164 ἐξ.

κανείς την ένωση των μελών της Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἀγάπης, ἔστω καὶ ἂν αὐτὰ εὐρίσκονται εἰς διαφόρους τόπους. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅλως ἀντιθέτως, ἡ εἰκὼν διὰ τῶν αἰρέσεων εἶναι θλιβερά. Ἡ Ἀνατολή¹⁹ «μεγάλῳ χειμῶνι καὶ κλύδωνι κατασείεται»²⁰.

Μετὰ τὴν διαπίστωση ταύτην, ἀναφέρει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι ἡ μόνη λύσις τῆς καταστάσεως αὐτῆς δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς βοήθειας τῆς Δύσεως, «τῆς ὑμετέρας (δηλ. τοῦ Δαμάσου) εὐσπλαγχνίας ἐπίσκεψιν»²¹. Ἐνταῦθα διὰ τοῦ ὅρου «εὐσπλαγχνία» νοεῖται ὄχι νομικὴ ἀρχὴ ἐξουσίας, ἢ ἀθθεντία ἐκκλησιαστικὴ μετὰ τὴν ἔννοιαν ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ συνεργασία, βοήθεια, ἐνίσχυσις, προερχομένη ἐκ μιᾶς ἀδελφῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καὶ ἡ ὁποία ἀγαπᾶσα συμπνεῖ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς.

Τοῦτο κατοχυροῦται καὶ διὰ τῆς ἐπομένης ἐκφράσεως ἐν τῇ ἐπιστολῇ, διὰ τῆς ὁποίας προσπαθεῖ ὁ Μ. Βασίλειος νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ὅτε πάντοτε ἐχαίρομεν ἔνεκα τῆς ἐνδείξεως τῆς ὑπερέτρου ἀγάπης σας, «τὸ παράδοξον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης»²². Ἡ βᾶσις καὶ τὸ κίνητρον τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης δὲν εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τῆς ὑψίστης διοικητικῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ ἡ ἐλπίς πρὸς βοήθειαν, βασιζομένη ἐπὶ τῆς εὐσπλαγχνίας καὶ τῆς «παραδόξου ἀγάπης» τοῦ πρώτου ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης²³. Καὶ βεβαίως ἔχει μεγίστην σημασίαν ἡ συνεργασία καὶ ἡ βοήθεια ἑνὸς ἐπισκόπου ἀντιπροσωπεύοντος μάλιστα ὀλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως. Ἐνεκα τῆς ἀπόψεως αὐτῆς τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Δύσεως, ἀναφέρει εἰς αὐτόν, ὅτι ἐχάρη ὅταν ἤκουσε περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀποστολῆς ἀντιπροσωπείας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Πλὴν ὅμως διεψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ, διότι ἀντιπρόσωποι δὲν ἐστάλησαν.

19. Διὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀνατολῆς ἴδε: BARNIM TREUCKER, *Politische und sozialgeschichtliche Studien zu den Basilius-Briefen*, Frankfurt 1961, σ. 108.

20. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 70, ἐνθ. ἀν. σ. 165.

21. Αὐτόθι.

22. Αὐτόθι: «καὶ ἐψυχαγώγησεν ἡμᾶς αἰεὶ τὸ παράδοξον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ».

23. Πρβλ. L. VISCHER, *Basilius der Große. Untersuchungen zu einem Kirchenvater des vierten Jahrhunderts*. Basel 1953, σ. 62.

Μετά την διάψευσιν τῶν ἐλπίδων του προσπαθεῖ λοιπὸν ὁ Μ. Βασίλειος διὰ τοῦ γράμματος τούτου, ὅπως ἐκ νέου παρακινήσῃ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης νὰ στείλῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀντιπροσώπους του. Ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἱ. πατρὸς εἶναι συγκεκριμένη, καθὼς ἐπίσης συγκεκριμένον εἶναι καὶ ἐκεῖνον, τὸ ὁποῖον ἀναμένει ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης:

1ον Ὁ συμβιβασμὸς τῶν φιλονεικούντων²⁴, ἢ

2ον ἡ συμφιλίωσις τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ²⁵, ἢ τοῦλάχιστον

3ον ἡ ἀρτιωτέρα ἐπὶ τόπου πληροφοριοδότησις τόσον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Δαμάσου ὅσον καὶ ἐν συνεχείᾳ δι' αὐτῶν καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Πάπα ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα, ποῖοι εἶναι οἱ πραγματικοὶ ὑπεύθυνοι τῆς θλιβερᾶς αὐτῆς καταστάσεως. Ἡ ἀκριβὴς αὕτη γνώσις τῆς καταστάσεως θὰ ὑποβοηθήσῃ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν μεταχείρισιν τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων, μὲ ποίους δηλαδὴ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία καὶ μὲ ποίους ὄχι²⁶.

Ὅταν ὁ Μ. Βασίλειος ἀναφέρει ἐνταῦθα «τοῦ λοιποῦ», τοῦτο σημαίνει, ὅτι μετὰ τὴν ἐπὶ τόπου ἐξέτασιν καὶ διαλεύκασιν τῆς καταστάσεως, θὰ ἔπρεπεν ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης νὰ ἀλλάξῃ τὴν στάσιν αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ θέμα, μὲ ποίους εἶχε κοινωνίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ὁ Wilhelm de Vries ἔγραψεν ἐπ' αὐτοῦ λίαν ὀρθῶς τὰ ἑξῆς: «Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν διακριτικὴν παρατήρησιν, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βασιλείου ἡ Ρώμη εὐρίσκετο μέχρι τότε εἰς κοινωνίαν μὲ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἄξια τῆς κοινωνίας αὐτῆς»²⁷. Πλέον συγκεκριμένα σημαίνει τοῦτο, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀναμένει, ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης βάσει τῶν προσωπικῶν αὐτῶν ἐντυπώσεων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, θὰ διαπιστώσουν, ὅτι οὗτος εἶχεν δίκαιον καὶ ὅτι θὰ ἀποδεχθοῦν τὰς γνώμας αὐτοῦ, τὰς σχετιζομένας μὲ τὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας²⁸.

24. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 70, Courtonne, I, 165: «συμβιβάζοντας τοὺς διεστῶτας».

25. Αὐτόθι: «Εἰς φιλίαν τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐπανάγοντας».

26. Αὐτόθι: «τοὺς γοῦν αἰτίους τῆς ἀκαταστασίας φανερωτέρους ὑμῖν καθιστῶντας, ὥστε καὶ ὑμῖν φανερὸν εἶναι τοῦ λοιποῦ πρὸς τίνας ἔχειν τὴν κοινωνίαν προσῆκε».

27. W. DE VRIES, "Die Ostkirche und die Cathedra Petri im IV. Jahrhundert", *Orientalia Christiana Periodica*, 40 (1974) 132: "Die Gesandtschaft, die Basilius von Damaskus erbittet, wird sich auch darüber besser informieren können, mit wem Communio zu halten ist und mit wem nicht. Das ist ein diskreter Hinweis darauf, daß nach dem Urteil des Basilius Rom seine Communio bisweilen Leuten gewährte, die ihrer nicht würdig waren".

28. Πρβλ. L. VISCHER, *Basilius der Große*, σ. 61: "Die Absicht dieses Briefes ist

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι καὶ παλαιότερον ἐβοήθησεν ἡ Δύσις τὴν Ἀνατολὴν καὶ συγκεκριμένως ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης Διονύσιος τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας²⁹, διὰ τὴν προετοιμάσῃ καὶ παρακινήσῃ ἐντονώτερον τὸν Δάμασον, ὅπως καὶ τώρα βοηθήσῃ, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς εὐρίσκεται εἰς πολὺ ἀθλιωτέραν ἀπὸ τότε κατάστασιν: «Ἐν χαλεπωτέρῳ δὲ νῦν καὶ σκυθρωποτέρῳ τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ πλείονος δεόμεθα τῆς ἐπιμελείας...οὐδὲ δουλείαν σωματικὴν, ἀλλ' αἰχμαλωσίαν ψυχῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐνεργουμένην παρὰ τῶν ὑπερμαχούντων τῆς αἰρέσεως καθορώμεν»³⁰.

Καὶ ἡ τελευταία πρότασις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι πολὺ σπουδαία καὶ βοηθεῖ ἡμᾶς πρὸς ἐξαγωγὴν ὀρθῶν συμπερασμάτων ὡς πρὸς τὴν σωστὴν ἄποψιν τοῦ ἱ. πατρὸς ἀναφορικῶς μὲ τὴν θέσιν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. Ὁ Μ. Βασίλειος παρακαλεῖ καὶ πάλιν: «Ἔστω, εἰ μὴ ἤδη διανασταίητε πρὸς τὴν ἀντίληψιν, μικρὸν ὕστερον οὐδὲ οἷς ὀρέξετε τὴν χεῖρα εὐρήσετε, πάντων ὑπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῆς αἰρέσεως γενομένων»³¹. Πρόκειται περὶ τῆς σοβαρότητος τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἄρνησιν ὑποστηρίξεως καὶ βοηθείας. Αὕτη ἡ τελευταία πρότασις εἶναι μία ἰσχυρὰ κραυγὴ βοηθείας, ἡ ὁποία δὲν ἀντικατοπτρίζει οὐδόλως ἑκκλησίαν πρὸς ἀνώτατον δικαστήριον.

Σχολιάζοντες ἐν τέλει τὴν καθόλου ἐπιστολὴν δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν ἀβιάστως εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: Νομικὴ ἀναγνώρισις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης ὡς τοῦ ἀνωτάτου δικαστοῦ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ κατὰ συνέπειαν ἑκκλησίαις ἐν νομικῇ ἐννοίᾳ πρὸς τὸ ἀνώτατον τοῦτο δικαστήριον ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου δὲν δύνανται κἄν νὰ διαπιστωθοῦν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ.

Εἰς παρόμοια συμπεράσματα καταλήγουν καὶ οἱ J. Schäfer, W. de Vries καὶ Emmanuel Amand de Mendieta.

Ὁ Schäfer ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μὲ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν καὶ καταλήγει ὡς ἐξῆς: «Κατὰ τὴν γενικὴν κατάστασιν ἀνάγκης τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς...ἀπαιτεῖ ὁ νόμος τῆς ἀγάπης, ὅπως ἐπέμβουν οἱ Δυτικοὶ δραστηκῶς εἰς τὰς συνθήκας αὐτὰς καὶ σπεύσουν πρὸς βοήθειαν τῶν καταδυναστευομένων ἀδελφῶν, δεδομένου, ὅτι ὅλαι αἱ Ἐκ-

offensichtlich. Der Westen soll ausdrücklich erklären, daß er mit ihm und seinesgleichen, d.h. dann auch mit Meletius, in Gemeinschaft stehe...".

29. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Βασιλείου "Ἀπαντα, ΕΠΕ, 2, 6. 16.

30. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 70, Courtonne, I, 166.

31. Αὐτόθι.

κλησίαι ἀποτελοῦν ὡς μία ἐνότης τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ὅτι ὁμως ἀνεγνώριζεν ὁ Βασίλειος εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης ἢ εἰς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως δικαιοδοσίαν καὶ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, περὶ τούτου δὲν δύναται νὰ γίνη λόγος. Ἔνεκα τούτου θεωρῶ ὡς μὴ ὀρθόν, τὸ νὰ θελήσῃ κανεὶς νὰ ἐξαγάγῃ μεγάλα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ Βασιλείου ἀναφερομένην εἰς τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐκ μερικῶν ἐκφράσεων αὐτοῦ, ἀποκοπεισῶν ἐκ τῶν συμφραζομένων αὐτῶν»³². Καὶ ὁ Wilhelm de Vries τονίζει: «Μίαν ἀναγνώρισιν τῆς αὐθεντίας τῆς Ρώμης ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ὁ Βασίλειος δὲν κάμνει ποτὲ ἔκκλησιν ἐν εἰδικῇ ἐννοίᾳ πρὸς τὴν Ρώμην· οὔτε καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Μελετίου»³³. Τέλος καὶ ὁ E. Amand de Mendieta ἀναφέρει ὀρθῶς τὰ ἑξῆς: «Αὕτη εἶναι μία ἐπιστολὴ ἐνὸς συναδέλφου πρὸς ἓνα συνάδελφον, μία ἐπιστολὴ ἐνὸς ἐπισκόπου πρὸς ἓναν ἄλλον ἐπίσκοπον, ἀκριβέστερον εἰπεῖν: αὕτη εἶναι ἡ ἐπιστολὴ, τὴν ὁποίαν ἀπευθύνει ὁ μητροπολίτης τῆς Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας πρὸς τὴν ἀδιαφιλονείκτον κεφαλὴν τοῦ Δυτικοῦ Ἐπισκοπάτου, πρὸς τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ οὐδὲν περισσότερον. Τὸ γράμμα τοῦτο παρακαλεῖ διὰ τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Δαμάσου. Τὸ γράμμα τοῦτο δὲν ἀπευθύνεται πρὸς ἓνα Ἱεράρχην, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνεγνώριζετο εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὡς ἡ ἀδιαφιλονείκτος κεφαλὴ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας»³⁴.

Ἡ φροντίς τοῦ Μ. Βασιλείου διὰ τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἐντονος παρακλητικὸς τόνος τῆς ἐπιστολῆς

32. J. SCHÄFER, *Basiliius des Großen Beziehungen zum Abendlande, Ein Beitrag zur Geschichte des 4. Jahrhunderts n. Chr.* Münster 1909, σ. 103: "Bei der allgemeinen Not der Kirchen des Orients, ...erfordert das Gesetz der Liebe, daß die Abendländer tatkräftig in die Verhältnisse eingreifen und den bedrängten Brüdern zu Hilfe kommen, da ja alle Kirchen zusammengehören, τὸ σῶμα τοῦ χριστοῦ bilden. Daß aber Basilius dem Bischofe von Rom oder den abendländischen Bischöfen ein Recht über den Orient zuspricht, davon ist keine Rede. Ich halte es deshalb für verfehlt, aus einigen aus dem Zusammenhange gerissenen Worten große Schlüsse ziehen zu wollen auf Basilius' Stellung zum Primat des Bishofs von Rom".

33. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 132 ἑξ.: "Eine Anerkennung der Autorität Roms über die Gesamtkirche läßt sich m.E. aus dem Brief nicht folgern. Basilius appelliert niemals im eigentlichen Sinne an Rom, auch nicht in der Angelegenheit des Meletius".

34. E. AMAND DE MENDIETA, "Basile de Césarée et Damase de Rome, des causes de leurs négociations", *Biblical and Patristic Studies, ἐν, Memory of Robert Pierre Casey*, ἑκδ. J. Nevilles Birdsall καὶ Robert W. Thomson, Freiburg 1963, σ. 154/155.

ἀδελφοῦ πρὸς ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν εἶναι προφανῆ.

3) Ἐπιστολὴ 90: «Τοῖς ἀγιωτάτοις ἀδελφοῖς καὶ ἐπισκόποις τοῖς ἐν τῇ Δύσει»

Μεταξὺ τῶν ἐπισήμων κειμένων-πηγῶν, τὰς ὁποίας παραθέτει ὁ Ἰωάννου διὰ τὴν κατοχυρώσιν τὴν ἄποψιν αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀνεγνώριζεν τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης ὡς τὴν ὑψίστην αὐθεντίαν καὶ τὸν ἀνώτατον δικαστὴν ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ εἶναι καὶ ἡ 90ῆ ἐπιστολὴ τοῦ ἱ. πατρὸς, ἀποσταλεῖσα «Τοῖς ἀγιωτάτοις ἀδελφοῖς καὶ ἐπισκόποις τοῖς ἐν τῇ Δύσει»³⁵.

Ἐν αὐτῇ εὐχαριστεῖ ὄντως ὁ ἱ. πατὴρ τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης διὰ τὴν ἀποστολὴν «γραμμάτων», τὰ ὁποῖα «τῆς ἀνεπηρέαστου ὑμῶν (δηλ. τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης) ὁμοιοῦσιν καὶ συμπνοίας ἀπόδειξιν ἔχοντα» καὶ ἐκ τῶν ὁποίων «ὁ ἀγαθὸς Θεὸς...ἔδωκεν ἡμῖν καὶ νῦν ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν ὀδυνῶν εὐρέσθαι τινὰ μετρίαν παράκλησιν»³⁶.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι δὲν ὑφίσταται σχέσις νομικῶς ἀπ' ἀλλήλων ἐξηρητημένων Ἐκκλησιῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν προσώπων. Μεγίστην σημασίαν ἔχει ἡ διαπίστωσις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὅτι βασικὴ προϋπόθεσις πρὸς βοήθειαν καὶ εὐσπλαγχνίαν, προερχομένην ἐκ τῆς Δύσεως, τυγχάνει ἡ ὑπάρχουσα ἐνότης, ἢτοι ἡ κοινωμία ἢ βασιζομένη ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διασαλευθῇ ἐκ διαφόρων ἐξωτερικῶν παραγόντων, οὔτε καὶ ἐκ τῆς ὑπαρχούσης γεωγραφικῆς ἀποστάσεως. «Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς ἴδιον ἀγαθὸν ἑαυτῶν ποιούμεθα τὴν ὑμετέραν πρὸς ἀλλήλους σύμπνοιάν τε καὶ ἐνότητα, οὕτω καὶ ὑμᾶς παρακαλοῦμεν συμπαθῆσαι ἡμῶν ταῖς διαιρέσεσι καὶ μὴ, ὅτι τῇ θέσει τῶν τόπων διεστήκαμεν, χωρίζειν ἡμᾶς ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ὅτι ἐνούμεθα τῇ κατὰ τὸ Πνεῦμα κοινωμίᾳ εἰς τὴν ἐνὸς σώματος ἡμᾶς συμφωνίαν ἀναλαμβάνειν»³⁷.

35. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 174 ἐξ.

36. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 90, 1, *Courtonne*, I, 194. Ἡ γερμανικὴ μετάφρασις τοῦ A. STEGMANN, (*BKV*², 46, σ. 132) τῆς φράσεως «μετρίαν παράκλησιν» εἰς «ziemlich viel Trost» εἶναι ὑπερβολικὴ καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πρωτότυπον. Τὸ «μετρίαν» ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ «μειδιάμα τι βραχὺ», τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖται ἀκριβῶς ἐκ τοῦ «μετρίαν παράκλησιν». Καὶ ὁ SCHÄFER ὁμιλεῖ ἐσφαλμένως περὶ «μεγάλης παρακλήσεως», «großer Trost», ἐνθ. ἀν. σ. 111 καὶ 113.

37. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 90, 1, *Courtonne*, I, 195: «Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς ἴδιον ἀγαθὸν ἑαυτῶν ποιούμεθα τὴν ὑμετέραν πρὸς ἀλλήλους σύμπνοιάν τε καὶ ἐνότητα, οὕτω καὶ ὑμᾶς παρακαλοῦμεν συμπαθῆσαι ἡμῶν ταῖς διαιρέσεσι καὶ μὴ, ὅτι τῇ θέσει τῶν τόπων διεστήκαμεν, χωρίζειν ἡμᾶς ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ὅτι, ἐνούμεθα τῇ κατὰ

Τὰ πάθη καὶ αἱ δύσκολοι περιστάσεις τῆς Ἀνατολῆς δύνανται νὰ κινήσουν εἰς «συμπάθειαν τοὺς τὴν Χριστοῦ ἀγάπην πεπαιδευμένους». Ἐνεκα τούτου παρακαλεῖ καὶ παροτρύνει ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς Δυτικούς διὰ τῆς ἐπομένης ἐκφράσεως: «Εἴ τι οὖν παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία Πνεύματος, εἴ τι σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, κινήθητε πρὸς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν. Λάβετε ζῆλον εὐσεβείας, ἐξέλεσθε ἡμᾶς τοῦ χειμῶνος τούτου»³⁸.

Ὅχι λοιπὸν διοικητικῆς ἢ νομικῆς φύσεως προσφυγὴ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοιαύτη ἐπέμβασις τῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως ἀναφέρονται ἐνταῦθα, ἀλλ' ἡ ἀγάπη καὶ ἡ εὐσέβεια τῶν εὐρισκομένων καὶ ζώντων εἰσέτι εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ ἐν ὁμοιοῖα ἀδελφῶν τῆς Δύσεως. Τὸ ὅτι δὲ εἰσέτι θεωρεῖ ὁ Μ. Βασίλειος ὄντως ὑφισταμένην καὶ τὴν ἐν πνεύματι, ἀγάπην καὶ πίστει κοινωνίαν μετὰ τῆς Δύσεως δηλοῖ καὶ ἡ τελευταία πρότασις τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ. «Καὶ πᾶσι δὲ τοῖς γενομένοις κανονικῶς παρὰ τῆς ὑμετέρας τιμιότητος συνθεμέθα, τὸν ἀποστολικὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀποδεξάμενοι»³⁹.

Διερωτᾶται λοιπὸν κανεῖς, διατί καὶ ἐκ ποίου κειμένου τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς παρακινούμενος, συμπεριέλαβεν ὁ Ἰωάννου τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὰ ἐπιχειρήματά του, διὰ τῶν ὁποίων νομίζει, ὅτι δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ.

Καὶ ὁ V. Ernst ἀναφέρει περὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ὅτι «ὁ Βασίλειος παρακαλεῖ τοὺς Δυτικούς διὰ νὰ βοηθήσουν τὴν βαρέως δοκιμασθεῖσαν Ἀνατολήν»⁴⁰. Ὡσαύτως ὁ Schäfer εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ἡ «ἐπιστολὴ 90 ἔχει γραφῆ ἐπὶ τῶν ἐξῆς ἀντιθέσεων: ἐκεῖ ἡ ὀρθὴ πίστις, ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια, ἐνῶ ἐδῶ ἡ αἵρεσις, ὁ ἀγὼν καὶ ἡ φιλονεικία»⁴¹. Καὶ ἐν συνεχείᾳ παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι «Τὸ πρόσταγμα τῆς ἀγάπης, ἡ κοινωνία τοῦ Πνεύματος καὶ τὸ ἀνήκειν εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ παρακινήσουν τοὺς Δυτικούς διὰ νὰ ἐπέμβουν εἰς τὴν Ἀνατολήν βοηθοῦντες»⁴².

τὸ Πνεῦμα κοινωνία, εἰς τὴν ἐνὸς σώματος ἡμᾶς συμφωνίαν ἀναλαμβάνειν».

38. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 90, 2, *Courtonne*, I, 196.

39. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, αὐτόθι. Ἡ γερμανικὴ μετάφρασις τοῦ «ἀποδεξάμενοι» διὰ τοῦ «loben» ὑπὸ τοῦ A. STEGMANN (*BKV*², 46, 134) εἶναι ὑπερβολικὴ ἂν ὄχι σκόπιμος.

40. VIKTOR ERNST, "Basilius des Großen Verkehr mit den Occidentalen", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 16 (1896) 631: "Ep. 90. Basilius bittet die Occidentalen, des schwer bedrängten Orients sich anzunehmen". καὶ ἐν συνεχείᾳ σ. 632: "Basilius fordert die Occidentalen zur Teilnahme an den Leiden Orients auf".

41. J. SCHÄFER, ἐνθ. ἀν. σ. 121 καὶ 123.

42. J. SCHÄFER, ἐνθ. ἀν. σ. 124: "Das Gebot der Liebe, die Gemeinschaft des Geistes, die Zugehörigkeit zu dem σώμα τοῦ Χριστοῦ, das sind die Gründe, welche

4) Ἐπιστολή 92: «Πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Γάλλους»

Περὶ τῆς 92ας ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπάρχουν διάφοροι ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα αὐτῆς. Πλείστοι συγγραφεῖς ἀποδίδουν αὐτὴν εἰς τὸν Μελέτιον Ἀντιοχείας καὶ ἕτεροι εἰς τὸν ἴδιον τὸν Μ. Βασίλειον. Μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ Κ. Καλλίνικος ἔλαβεν θέσιν εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ διὰ λογικῶν πειστικῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὸν Μ. Βασίλειον⁴³.

Ὁ Ἰωάννου ἀποδίδει τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν εἰς τὸν Μελέτιον καὶ ἰσχυρίζεται καὶ διὰ τὸν Μελέτιον, ὅτι οὗτος διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἀνεγνώριζεν τὴν αὐθεντίαν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ ὅτι «μόνον οὗτος (δηλ. ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης) ἦτο εἰς θέσιν, ὅπως διευθετήσῃ τὸ ἀντιοχειανὸν σχίσμα, δεδομένου ὅτι μόνον ἐκεῖνος ὁ ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος θὰ προσληθῆ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ εἶναι ὁ νόμιμος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. Ἔνεκε τούτου καὶ ἔντονος παράκλησις τοῦ Μελετίου διὰ τὴν ἐπέμβασιν ἐκ μέρους τῆς Ρώμης»⁴⁴.

Καὶ ἐὰν ἀκόμη δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείας Μελετίου, ἀφορᾷ ὁμοῦ ὡς ἄνω ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν Μ. Βασίλειον, δεδομένου ὅτι καὶ οὗτος δηλ. καὶ ὁ Μ. Βασίλειος συνυπογράφει ὅπωςδὴποτε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν. Ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ τεθῆ καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐρώτημα, ἐὰν πράγματι διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῆ παρόμοιον συμπέρασμα. Πρὸς τοῦτο θὰ δώσῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἀπάντησιν αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς, ἀσχέτως τοῦ ποῖος εἶναι ὁ συγγραφεὺς.

Τὸ ὅλον περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ ἡ ἀναμενομένη βοήθεια βασίζονται ἐπὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἀδελφῶν. «Οὐ γὰρ δήπου ἠγνοήσατε τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι, ὧν ἡ ἀκοή καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς οἰκουμένης διέδραμεν, οὐδὲ ἀσυμπαθεῖς πού ἡμεῖς πρὸς τοὺς ὁμοψύχους τῶν ἀδελφῶν, μαθηταὶ ὑπάρχοντες τοῦ Ἀποστόλου

die Abendländer bewegen müssen, im Orient hilfreich einzugreifen”.

43. Κ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Συμβολαὶ εἰς τὸ πρόβλημα*, σ. 64 ἐξ. Ἐκεῖ αἱ διάφοροι ἀπόψεις καὶ ἀναίρεσις αὐτῶν.

44. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 179: “Das Schisma von Antiochien könnte allein durch den Bischof von Rom aufgehoben werden; denn der, den der römische Bischof in seine Communio aufnimmt, wird als der rechtmäßige Bischof Antiocheias anerkannt werden. Deshalb die inständige Bitte des Meletios um eine römische Intervention”. Ἀπεναντίας γράφει ὁ L. VISCHER, (ἐνθ. ἀν. σ. 63) “in ep. 92 wirft er (ἦτοι ὁ Βασίλειος) dem Westen in aller Zurückhaltung mangelnde Nächstenliebe vor”.

τοῦ πλήρωμα εἶναι τοῦ νόμου τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην διδάσκοντος»⁴⁵. Καὶ ναὶ μὲν ἀνεμένομεν καὶ προηγουμένως βοήθειαν, πλην ὅμως ἔνεκα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὕτως ἠθέλησεν ὁ Θεός, διὰ νὰ τιμωρηθῶμεν δικαίως. Ἡ αἰτιολόγησις τῆς ἀδρανείας τῶν Δυτικῶν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ καὶ προφανής. Ἐν τελικῇ ἀναλύσει εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ ὑπαίτιοι. Παρ' ὅλα ταῦτα ἐπιθυμεῖ ὁ γράφων, ὅπως καὶ πάλιν παρακαλέσῃ πρὸς βοήθειαν. «Ἄλλὰ νῦν γοῦν καὶ πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ζῆλον καὶ τὴν ἡμετέραν συμπάθειαν διαναστῆναι ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, πάντα μαθόντας... δι' οὗ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐνδύσασθαι σπλάγγχνα οἰκτιρμοῦ καὶ ἀποθέσθαι μὲν πάντα ὄκνον, ἀναλαβεῖν δὲ τὸν κόπον τῆς ἀγάπης, καὶ μήτε ὁδοῦ μήκος μήτε τὰς κατ' οἶκον ἀσχολίας μήτ' ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ὑπολογίσασθαι»⁴⁶. Καὶ ἐνῶ προηγουμένως ἀναφέρει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέτρεψεν, ὅπως οὗτοι περισσότερον τιμωρηθοῦν λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ ἔνεκα τούτου δικαιολογεῖται ἡ ἀδράνεια τῶν Δυτικῶν, γίνεται ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς πλέον σαφῆς καὶ τονίζει εἰς τοὺς Δυτικούς, «ἀποθέσθαι μὲν πάντα ὄκνον» καὶ «μητ' ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ὑπολογίσασθαι». Εἶναι ὅμως δυνατόν κατόπιν τοῦ σχετικῶς αὐστηροῦ τούτου τόνου νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ποιεῖ ἀκριβῶς δι' αὐτῶν ἔκκλησιν ἢ ἔφεςιν εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτοῦ δικαστὴν; Ὁ ἐπιπληκτικὸς τόνος τῶν ἀνωτέρω ἐκφράσεων δὲν ἔχει ἀνάγκην περαιτέρω σχολίων.

Μετὰ δὲ τὴν περιγραφὴν τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς τονίζεται μετ' ἐμφάσεως καὶ θερμῆς παρακλήσεως: «Ἐὼς οὖν ἔτι δοκοῦσιν ἐστάναι τινές, ἕως ἔτι ἴχνος τῆς παλαιᾶς καταστάσεως διασώζεται, πρὶν τέλεον ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπελθεῖν τὸ ναυάγιον, ἐπείχθητε πρὸς ἡμᾶς, ἐπείχθητε ἤδη, ναὶ δεόμεθα, ἀδελφοὶ γνησιώτατοι· δότε χεῖρα τοῖς εἰς γόνυ κλιθεῖσι. Συγκινηθῆτω ἐφ' ἡμῖν τὰ ἀδελφικὰ ὑμῶν σπλάγγχνα, προχυθῆτω δάκρυα συμπαθείας...»⁴⁷. Καὶ πάλιν ὁ παρακλητικὸς τόνος ἀδελφοῦ πρὸς ἀδελφὸν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας.

Τί θὰ πράξετε καὶ πῶς θὰ μᾶς βοηθήσητε, μὴ ἀναμένετε νὰ μάθετε ἀπὸ ἡμᾶς. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θὰ σᾶς φωτίσῃ τί καὶ πῶς θὰ πράξετε. Οὐχὶ λοιπὸν ἐξ ὑπαρχούσης σχέσεως νομικῆς ἀρχῆς ἢ ὑπάρχοντος ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ εἶχεν ἤδη προκαθορισθῆ ὁ τρόπος ἐπεμβάσεως εἰς τὰς δυσκόλους καταστάσεις τῶν ὑφιστα-

45. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 92, 1, *Courtonne*, I, 199.

46. Αὐτόθι.

47. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 92, 3, *Courtonne*, I, 201.

μένων Ἐκκλησιῶν. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θὰ φωτίσῃ τοὺς ἀδελφούς, τοὺς κινουμένους ἐκ ζήλου πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐξ ἀγάπης καὶ συμπαθείας.

Ἡ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκφραζομένη παράκλησις γίνεται πλέον συγκεκριμένη: «Πλὴν γε ὅτι τάχους χρεία πρὸς τὸ περισώσασθαι τοὺς ὑπολειφθέντας καὶ παρουσίας ἀδελφῶν πλειόνων, ὥστε πλήρωμα εἶναι συνόδου τοὺς ἐπιδημοῦντας, ἵνα, μὴ μόνον ἐκ τῆς τῶν ἀποστειλάντων σεμνότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ οἰκείου ἀριθμοῦ, τὸ ἀξιόπιστον ἔχωσιν εἰς διόρθωσιν»⁴⁸. Ἐνταῦθα λοιπὸν ζητεῖται μέγας ἀριθμὸς ἀντιπροσώπων. Τοῦτο ἐνέχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν Μ. Βασίλειον. Ἀλλὰ καὶ ὁ σκοπὸς τῶν πολλῶν τούτων ἀντιπροσώπων-ἐπισκόπων καθορίζεται σαφῶς. Οὗτοι θὰ δυνηθοῦν νὰ λάβουν μέρος εἰς συγκληθησομένην σύνοδον πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος, διότι μόνον τὸ γεγονός, ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς Δύσεως ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἢ μόνον ἡ προσωπικὴ αὐτῶν βαρύτης δὲν ἀρκοῦν. Ὁ Μ. Βασίλειος εὕρισκόμενος ἐπὶ τῆς ἐκκλησιολογικῆς βάσεως τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ ἀπαιτεῖ συνοδικὴν λύσιν καὶ μάλιστα συνεργαζομένων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν προσωπικὴ αὐθεντία, ἀλλὰ κοινωνία ἐπισκόπων ἀδελφῶν κοινωνούντων ἐν τῇ αὐτῇ πίστει καὶ λύοντες συνοδικῶς τὰ ἐκάστοτε προβλήματα.

Καὶ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος W. De Vries σχολιάζων τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, καίτοι ἀποδίδει αὐτὴν εἰς τὸν Μελέτιον Ἀντιοχείας, καὶ βασιζόμενος ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τονίζει, ὅτι ὁ ἀποστολεὺς αὐτῆς «ἐκφράζει μίαν ἔντονον παράκλησιν πρὸς βοήθειαν, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μεταξύ τῶν χριστιανῶν. Παρουσιάζων τὴν κατάστασιν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία εἶναι θλιβερὰ, ἐπιδιώκει νὰ κερδίσῃ τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάραστασιν τῆς Δύσεως πρὸς τερματισμὸν καὶ τοῦ Ἀντιοχειανοῦ σχίσματος»⁴⁹.

5) Ἐπιστολὴ 242: «Τοῖς Δουτικοῖς»

Ὁ Joannou χαρακτηρίζει καὶ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ὡς «Rekurs

48. Ἐνθ. ἀν. σ. 202. Ὁ SCHÄFER, (ἔνθ. ἀν. σ. 125) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Βασίλειος "dachte sich die Hilfe nicht so, daß den Okzidentalern alles überlassen werden sollte", ἀλλὰ "daß die Abendländer mit den rechtgläubigen Bischöfen des Orients zusammen eine Synode abhalten sollten".

49. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 135: "Ebenso wendet sich Meletius...mit einem eindringlichen Appell um Hilfe, mit Berufung auf die Liebe, die unter Christen herrschen muß. Er bittet um Mitleid mit dem Elend des Ostens, um den Beistand des Westens, um dem Schisma im Osten ein Ende zu machen".

ὡς ἔφεσιν-προσφυγὴν τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὸν Δάμασον Α΄»⁵⁰. Ὁ Ἰωάννου ἰσχυρίζεται ὡσαύτως, ὅτι ὁ Σαμοσάτων Εὐσέβιος διέταξε τὸν Βασίλειον νὰ συντάξῃ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Μελετίου καὶ ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτῆς ὑπὸ τῶν ὁμοϊδεατῶν ἐπισκόπων ἐστάλη εἰς Ρώμην ὡς ἐκκλησίᾳ τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας⁵¹. Ἡ διαδικασία αὐτὴ, ὡς περιγράφει αὐτὴν ὁ Ἰωάννου δὲν εἶναι πειστική, διότι δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν θέσιν τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς. Μία τοιαύτη ἐξάρτησις τοῦ ἱ. πατρὸς ἐκ τοῦ Σαμοσάτων Εὐσεβίου, ὡς ἀναλαβόντος τὴν πρωτοβουλίαν καὶ διατάξαντος, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας, ὡς ἐπικυρώσαντος τὴν ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν ὁ Μ. Βασίλειος δῆθεν ὡς ἀπλοῦς «γραμματεὺς» συνέταξεν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Ἀπεναντίας θεωροῦμεν, ὅτι καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἐστάλη κατὰ κύριον λόγον ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Δύσιν⁵².

Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ Ἰωάννου δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ὡς ἐπιχείρημα πρὸς κατοχύρωσιν τῆς γνώμης αὐτοῦ περὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐν τούτοις δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι—καὶ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰωάννου—ὁ Μ. Βασίλειος ὡς ὁ πρῶτος συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ὅπως ἴσως ἔχει σχέσιν καὶ μὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν ἐμμέσως νὰ ἐξάγωμεν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς στοιχεῖα τῆς ἀπόψεως τοῦ ἱ. πατρὸς σχετικὰ μὲ τὸ πρὸς ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀξίζει, ὅπως ἐν συντομίᾳ ἐξετάσωμεν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τονίζεται ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου ἡ ἐμπιστοσύνη τῷ «ἐνδυναμοῦντι ἡμᾶς Χριστῷ», καὶ ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς ἀκόμη δὲν ἀπελπίσθησαν οὔτε καὶ ἐγκατέλειψαν τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν λόγῳ τῶν δυσκολιῶν καὶ τῶν θλιβερῶν καταστάσεων ἕνεκα τῶν διωγμῶν. Οὗτοι παραμένουν ἐκεῖ ἐκπληροῦντες ἀνελλιπῶς τὰ καθήκοντα αὐτῶν, ἐλπίζοντες σταθερῶς εἰς τὸν Σωτῆρα Θεόν, ἔχοντες ὡς παράδειγμα πρὸς μίμησιν τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἰωᾶ ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖ ἀπόλυτα τὴν αἰσιοδοξίαν αὐτῶν⁵³.

50. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 199: "Zweiter Rekurs des Meletius von Antiocheia und der orientalischer Bischöfe an Damasus I".

51. Ἐνθ. ἀν. σ. 201.

52. Κ. ΚΑΛΑΙΝΙΚΟΥ, ἔνθ. ἀν. σ. 74 ἐξ. J. SCHÄFER, ἔνθ. ἀν. σ. 167. V. ERNST, ἔνθ. ἀν. σ. 645.

53. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 242, 1, *Courtonne*, III, 65 ἐξ.

Παρ' ὅλα ταῦτα δὲν ἔπαυσαν οἱ τῆς Ἐκκλησίας νὰ ζητοῦν βοήθειαν καὶ ἐνίσχυσιν ἀπὸ παντοῦ.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐζητήθη βοήθεια εἶναι καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως: «Ὅθεν καὶ πρὸς ὑμᾶς ἀπεβλέψαμεν νῦν, τιμιώτατοι ἀδελφοί»⁵⁴, πλὴν ὅμως ματαίως. Ἡ παρατήρησις αὐτῆ τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι πολὺ ἔντονος, ἐκφρασθεῖσα διὰ τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου 68, 21: «Ἐπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξεν, καὶ παρακαλοῦντα καὶ οὐχ εὔρον».

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν αὐτὴν γίνεται ὁ Μ. Βασίλειος πλέον σαφῆς. Ἡμεῖς ὑπεμείναμεν πάντα τὰ δεινὰ ταῦτα, πλὴν ὅμως, καθὼς ὀφείλει νὰ ἐνδιαφέρηται ἐν μέλος διὰ τὰ προβλήματα τοῦ ἄλλου μέλους τοῦ αὐτοῦ σώματος καὶ νὰ συμπάσχη μετ' αὐτοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔπρεπε καὶ σεῖς, ὅπως σπεύσητε εἰς βοήθειαν ἡμῶν, δεικνύοντες τὴν εὐσπλαγχνίαν σας πρὸς ἡμᾶς: «Οὐ γὰρ ἡ τῶν τόπων ἐγγύτης, ἀλλ' ἡ κατὰ πνεῦμα συνάφεια ἐμποιεῖν πέφυκε τὴν οἰκείωσιν ἢν ἡμῖν εἶναι πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν πεπιστεύκαμεν»⁵⁵.

Διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἔχομεν ἐνταῦθα μίαν ἔντονον παρατήρησιν-μομφὴν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, οἱ ὅποιοι δὲν ἔπραξαν τὸ χριστιανικὸν αὐτῶν καθῆκον, ὅπως βοηθήσουν τοὺς πάσχοντας ἀδελφοὺς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ οὐχὶ ἐκκλησίαν τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἐκκλησίας, ἢ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ Ἀντιοχείας Μελετίου, πρὸς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης.

Καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δευτέρας παραγράφου πιστοποιεῖ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς: «Τί δήποτε οὖν οὐ γράμμα παρακλήσεως, οὐκ ἀδελφῶν ἐπίσκεψις, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὀφειλομένων ἡμῖν παρὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀγάπης γεγένηται;»⁵⁶ Αἱ σαφεῖς διαπιστώσεις καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ἔκθεσις τῶν μεγίστων δεινῶν τῆς Ἐκκλησίας ἔπρεπε νὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ παρακινήσουν τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Δύσεως, ὅπως ἐπέμβουν βοηθοῦντες.

Διὰ ποῖον λόγον εἶναι δυνατὴ μία πραγματικὴ βοήθεια ἐκ τῆς Δύσεως, ἐκτίθεται ὡσαύτως σαφέστατα εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν.

1) Διότι οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς Δύσεως εἶναι ξένοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν: «Οὐ γὰρ τοσοῦτον ὁ συνήθης λόγος ἐνεργεῖν πέφυκεν ὅσον ἡ

54. Ἐνθ. ἀν. σ. 66.

55. Ἐνθ. ἀν. σ. 65.

56. Ἐνθ. ἀν. σ. 66. V. ERNST, (ἐνθ. ἀν. σ. 645) γράφει ἐπ' αὐτοῦ: «Die Orientalen klagen den Occidentalen gegenüber, daß sie trotz ihrer traurigen Lage noch keinerlei Liebeszeichen vom Occident erhalten haben».

ξένη φωνή ἔμποιεῖν τὴν παράκλησιν»⁵⁷.

2) Ἡ παράκλησις τῶν «ξένων» τούτων ἀπεσταλμένων ἐπισκόπων θὰ ἔχη καλλίτερα ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ εἶναι γνωστόν, ὅτι οὗτοι κατέχουν τὴν ὀρθὴν πίστιν, ζῶντες ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας: «καὶ ταῦτα παρὰ ἀνδρῶν γινομένη ἐπὶ τοῖς καλλίστοις τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι γνωριζομένων, ὁποίους ὑμᾶς ἡ φήμη πᾶσιν ἀνθρώποις περιηγέλλει, ἀτρώτους κατὰ τὴν πίστιν διαμείναντας, ἄσυλον τὴν ἀποστολικὴν παρακαταθήκην διαφυλάξαντας»⁵⁸. Τοῦναντίον ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι θλιβερά⁵⁹.

Ὁ Κ. Καλλίνικος παρατηρεῖ, ὅτι εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν 242 καὶ 243 «διαπιστοῦται ὁ ἐσωτερικὸς ἀγὼν καὶ ἡ πάλη, τὴν ὁποίαν διεξάγει ὁ Μ. Βασίλειος μεταξὺ τῆς σκέψεως, ὅτι ἀδίκως γράφει πρὸς τοὺς Δυτικούς καὶ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, ἥτις ἐξαναγκάζει αὐτόν, ὅπως ἀπευθυνθῆ καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς καὶ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν αὐτῶν»⁶⁰. Ὁ Schäfer μάλιστα «ἀναγκάζεται νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδική, εἰς τὴν ὁποίαν δεικνύει ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τοὺς Δυτικούς καθαρὰ τὴν αὐτοπεποίθησιν αὐτοῦ περὶ τῆς ἰκανότητος τῆς προσωπικῆς του δυνάμεως»⁶¹.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων ἐν τῇ ἀναλύσει τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ ποῖος εἶναι ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀποστολεὺς αὐτῆς, δύναται νὰ λεχθῆ συμπερασματικῶς, ὅτι ἐν αὐτῇ δὲν εὐρίσκεται οὔτε ἴχνος ἀναγνωρίσεως τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ὡς τοῦ ἀνωτάτου δικαστοῦ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τοῦ Ἰωάννου. Ὅλως ἀντιθέτως, διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καταρρίπτεται μᾶλλον ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ περὶ τοιαύτης ἀναγνωρίσεως.

57. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 242, 3, *Courtonne*, III, 67.

58. Αὐτόθι.

59. Αὐτόθι.

60. Κ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, ἐνθ. ἀν. σ. 78.

61. J. SCHÄFER, ἐνθ. ἀν. σ. 174, σημ. 1: Ὁ Schäfer muß sogar behaupten, daß dieser Brief der einzige ist, in welchem Basilius den Abendländern gegenüber das Selbstvertrauen, das Bauen auf die eigene Kraft sehr betont. Ἐνδιαφέροντα εἶναι καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει εἰς τὴν προηγούμενην σελίδα (173): "Die Abendländer sind im Besitze des rechten Glaubens; das Gebot der Liebe verpflichtet sie deshalb, den Brüdern, deren Glaube gefährdet ist, beizustehen, damit die eine Kirche nicht gestalten, vielmehr der Leib Christi vollkommen werde".

6) Ἐπιστολή 243: «Πρὸς Ἴταλούς καὶ Γάλλους ἐπισκόπους περὶ τῆς καταστάσεως καὶ συγχύσεως τῶν Ἐκκλησιῶν»

Καὶ διὰ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τοῦ Μ. Βασιλείου «Τοῖς ὡς ἀληθῶς θεοφιλεστάτοις καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς καὶ ὁμοψύχοις συλλειτουργοῖς, τοῖς κατὰ τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν ἐπισκόποις, Βασίλειος ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας»⁶², ἰσχυρίζεται ὁ Joannou, ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς κατεπειγούσης ἐφέσεως-ἐκκλήσεως (Rekurs, Appellation)⁶³ τοῦ ἱ. πατρὸς πρὸς τὸν πάπα Ρώμης Δάμασον καὶ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον⁶⁴, καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἔπρεπε νὰ γνωστοποιηθῆ καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους Γαλλίας, ἦτοι τὸν Ἀμβρόσιον Μεδιολάνων καὶ τὸν Βαλεριανὸν τῆς Aquileia»⁶⁵.

Ἐὰν συγκρίνῃ κανεὶς τοὺς παραλήπτας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ὡς ἀναφέρει αὐτοὺς ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος Βασίλειος καὶ ὡς περιγράφει τοὺς τοὺς ὁ Joannou, μένει ἐκπληκτος διὰ τὴν φαντασίαν τοῦ τελευταίου εἰς τὴν ἀξιολόγησιν καὶ τοποθέτησιν σειρᾶς προτεραιότητος τῶν παραληπτῶν τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Κυρίως παραλήπτῃς εἶναι ὁ Δάμασος Ρώμης, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι θ ἄ ἔ λ ἄ μ β α ν ο ν μ ὀ ν ο ν γ ν ῶ σ ι ν τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἰσχυρίζεται ὁ Joannou. Ἀπὸ ποῖον κείμενον συμπεραίνει τοῦτο; Ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἐπιγραφή τῆς ἐπιστολῆς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Μ. Βασιλείου, διατίλοιπὸν παραποιεῖ αὐτήν; Ἐξ αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιστολῆς εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ Δάμασος Ρώμης δὲν εἶναι ὁ κύριος παραλήπτης, ἀλλὰ οἱ ἐπίσκοποι, «ποθεινότατοι ἀδελφοὶ καὶ ὁμόψυχοι συλλειτουργοὶ» τῶν περιοχῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀσφαλῶς καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης Δάμασος, οὐχὶ ὁμοῦς πρωτίστως καὶ ἀποκλειστικῶς. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Joannou εἶναι σκόπιμος καὶ μονομερής, διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος προσφεύγει ἐφεισιβάλλων εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Δάμασον, ἀναγνωρίζων τοῦτον ὡς τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ὑψίστην δικαστικὴν αὐθεντίαν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ἐξ αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς δυνάμεθα ὅλως ἀβασανίστως

62. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 243, 1, *Courtonne*, III, 69.

63. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 204 καὶ 206.

64. P.-P. JOANNOU, ἐνθ. ἀν. σ. 205: "Der eigentliche Adressat des Briefes sind Damasus und seine Synode".

65. P.-P. JOANNOU, αὐτόθι: "Die von Basileios stammende Überschrift deutet jedoch darauf hin, daß der Brief auch den Bischöfen Galliens, d.h. Ambrosius von Mailand, dem Hauptmetropolitanbischof der Gallia cisalpina, und Valerianus von Aquileia, zur Kenntnis gebracht werden sollte".

νά διαπιστώσωμεν, ὅτι ὁ ἱ. πατήρ ἀπευθύνεται εἰς περισσοτέρους ἐπισκόπους τῆς Δύσεως καὶ παρακαλεῖ αὐτούς, ὅπως βοηθήσουν τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ὁ Χρήστου παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη «ἐστάλη ὡς ἐγκύκλιος προφανῶς εἰς τοὺς πλέον διακεκριμένους δυτικούς ἐπισκόπους»⁶⁶. Οὗτος τονίζει ἐπίσης, ὅτι «ὁ Βασίλειος λόγῳ τῆς φύσεως τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἡ ὁποία θὰ ἐστέλλετο καὶ εἰς πρόσωπα ἄγνωστα, τηρεῖ τοὺς ἐπιστολογραφικούς τύπους τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν προσφώνησιν πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σπανίως κάμνει»⁶⁷. Καὶ ἡ προσφώνησις αὕτη καθ' ἑαυτή, «Τοῖς ὡς ἀληθῶς θεοφιλεστάτοις...» δεικνύει σαφῶς, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος δὲν κάμνει οὐδεμίαν διοικητικὴν ἢ ἀξιολογικὴν τινα διάκρισιν τῶν παραληπτῶν, ἀλλὰ σκέπτεται μὲ τὸ πνεῦμα τῆς συλλογικότητος καὶ συναδελφότητος. Οἱ χρησιμοποιούμενοι ὅροι «ποθεινότατοι ἀδελφοί» καὶ «ὁμόψυχοι συλλειτουργοί» δὲν ἐπιτρέπουν οὐδεμίαν διοικητικὴν διάκρισιν.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς δύνανται νὰ λεχθοῦν τὰ ἑξῆς.

Παρὰ τὸ ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος προσπαθεῖ διὰ μίαν ἀκόμη φοράν μὲ ὅμοιον περιεχόμενον ὡς καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολὴν 242, νὰ ἐπιτύχῃ βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως, ἐν τούτοις δὲν προβαίνει «εἰς συγκεκριμένας καὶ θετικὰς προτάσεις»⁶⁸, ἀν καὶ διαζωγραφίζει διὰ μακρῶν τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Μ. Βασίλειος ἀφοῦ τονίσῃ καθ' ἀρχὴν, ὅτι ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ἐξ Ἐκκλησίας καὶ Δύσεως εἶναι μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἐνότητα τῆς ὁποίας δὲν διαταράσσει ἡ ὑπάρχουσα γεωγραφικὴ ἀπόστασις, διαπιστοῖ ὅτι ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν ἀνάγκην ἀλλήλων καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται ἡ κεφαλὴ νὰ εἴπῃ εἰς τὰ μέλη «δὲν σᾶς χρειάζομαι». Τοῦτο δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτε καὶ εἰς τοὺς πόδας. Τὸ βασικὸν θεμέλιον τῶν σκέψεων τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι ἡ ἐνότης τῶν μελῶν τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία βασιζέται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φρονήματος, τῆς ὁμοψυχίας καὶ τοῦ λόγου τῆς συναφείας⁶⁹, οὐχὶ δὲ μόνον ἐπὶ ἐξωτερικῶν κριτηρίων, ὡς λ.χ. ἐπὶ τῆς γεωγραφικῆς ἐγγύτητος τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἢ ἐκ τῆς ἰσοτιμίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος τῆς καθόλου Ἐκκλησίας.

Καὶ εἰς τὸ παρελθὸν ἐζητήθη ἡ βοήθεια τῆς Δύσεως διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, «ἀλλὰ πάντως διὰ τὸ μὴ ἀναπληρωθῆναι τὴν ἐκδίκησιν ἡμῶν,

66. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Βασιλείου Ἰσπανία*, ΕΠΕ, 2, 31 σημ.

67. Αὐτόθι.

68. Κ. ΚΑΛΑΙΝΙΚΟΥ, ἐνθ. ἀν. σ. 78.

69. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 243, 1, *Courtonne*, III, 68.

οὐ συνεχωρήθητε διαναστῆναι πρὸς τὴν ἀντίληψιν»⁷⁰. Ἡ ἔννοια τῶν γραφομένων εἶναι προφανής. Τὰ δεινοπαθήματα εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶναι ἀπόρροια τῶν ἁμαρτιῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τιμωρία ἕνεκα τούτων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν ἐπέτρεπεν ὁ Θεός, ὅπως οἱ Δυτικοὶ σπεύσουν πρὸς βοήθειαν, μέχρις ὅτου ὀλοκληρωθῆ ἢ τιμωρία αὕτη. Ὁ Μ. Βασίλειος ἀποφεύγει νὰ ἀναφέρῃ κατ' εὐθείαν εἰς τοὺς Δυτικούς, ὅτι οὗτοι δὲν ἔπραξαν τὸ χριστιανικὸν αὐτῶν ἀδελφικὸν καθῆκον, διὰ νὰ μὴ θίξῃ αὐτούς. Διὰ τῶν συλλογισμῶν τούτων δεικνύει, ὅτι δύναται νὰ σκέπτεται καὶ νὰ ἐνεργῇ ὡς ψυχολόγος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει, ὅτι μὲ αἰσθήματα ἐνοχῆς τῶν Δυτικῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῆ θετικὴ ἐνέργεια πρὸς βοήθειαν.

Δι' αὐτὴν ὁμως τὴν βοήθειαν εἶναι προηγουμένως ἀναγκαῖα ἀντικειμενικὴ καὶ πλήρης γνῶσις τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ μάλιστα τόσον ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐπισκόπων τῆς Δύσεως, ὅσον καὶ ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου αὐτοκράτορος αὐτῶν⁷¹. Ἀκριβῶς πρὸς ἀκριβῆ πληροφοριοδότησιν⁷² αὐτῶν περιγράφει ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὸ δευτερον μέρος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τὴν θλιβεράν κατάστασιν τῆς Ἀνατολῆς μὲ σκοπὸν ὅπως μετὰ τὴν γνῶσιν τῆς καταστάσεως παρακινήθοῦν πρὸς βοήθειαν, καταλήγων μὲ τὸ χωρίον τοῦ Δαν. 3, 38: «Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἄρχων οὔτε προφήτης οὔτε ἡγούμενος οὔτε προσφορὰ οὔτε θυμίαμα, οὐ τόπος τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιον Κυρίου καὶ εὐρεῖν ἔλεος».

Ἡ προσεκτικότης τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἡ ψυχολογικὴ τακτικὴ αὐτοῦ, διὰ νὰ θίξῃ τοὺς ἀδελφούς εἰς τὴν Δύσιν, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐπομένης ἐκφράσεως τῆς τρίτης παραγράφου τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς: «Ὡστε οὐ διδασκαλίας ἕνεκεν τοὺς λόγους τούτους ἡμᾶς ποιεῖσθαι νομίζειν προσῆκεν οὐδὲ τοῦ ὑπομῆσαι ὑμῶν τὴν ἐμμέλειαν. Οἶδαμεν γὰρ ὅτι οὐκ ἄν ποτε ἐπιλάθησθε ἡμῶν, οὐ μᾶλλον γε ἢ ἡ μήτηρ τῶν ἐγγόνων τῆς κοιλίας αὐτῆς»⁷³. Βεβαίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ χωρίου δὲν ἐπιτρέπεται, παραβλέποντες τὰ συμφραζόμενα καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ ἱ. πατρὸς, νὰ ἐξαχθῆ συμπέρασμα τι σχέσεως μητρὸς-τέκνου, ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης-Ἀνατολῆς, καὶ κατὰ

70. Αὐτόθι.

71. Πρόκειται περὶ τοῦ νεαροῦ Γρατιανοῦ. Πρβλ. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Βασιλείου Ἀπαντα*, ΕΠΕ, 2, 32, σμ. 3.

72. Πρβλ. J. SCHÄFER, ἐνθ. ἄν. σ. 169: "Man begreift sofort diese Forderung, wenn man die Vorwürfe des Basilius denkt, das Abendland kenne nicht die wahre Lage der Dinge".

73. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 243, 3, *Courtonne* III, 70.

συνέπειαν σχέσεις εξαρτήσεως τῆς δευτέρας ἐκ τῆς πρώτης. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς εἰκόνας τῆς μητρὸς πρὸς τὸ τέκνον αὐτῆς ἀφορᾷ ἐνταῦθα περισσότερο ἐν τὸ «ἐπιλάθησθε ἡμῶν, οὐ μᾶλλον γένη ἢ ἡ μήτηρ τῶν...». Ἄλλωστε καὶ ἐκ τῶν ἐπομένων ἐκφράσεων καταφαίνεται, ὅτι ταῦτα ἀναφέρει ὁ Μ. Βασίλειος ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν ἀνακουφισθῆ καὶ τὴν παρακινήσει αὐτοὺς ὅπως συμπεριλάβουν καὶ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὰς προσευχὰς αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τονίζει εἰς αὐτοὺς δι' ἑνὸς νέου ἐπιχειρήματος, ὅτι τελικὰ βοήθεια πρὸς τὴν Ἀνατολὴν σημαίνει οὐσιαστικὰ βοήθειαν πρὸς ἑαυτοὺς, διότι ἐὰν δὲν ἀποσβῆθῃ ἢ ἐπικίνδυνος αὕτη κατάστασις εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπάρχει ὁ ἄμεσος κίνδυνος νὰ ἐξαπλωθῇ καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὰ αὐτὰ δεινὰ καὶ ἐκεῖ. Τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου περιγράφει ὁ Μ. Βασίλειος λίαν ζωηρῶς διὰ τῆς εἰκόνας τῆς φλογός, ἡ ὁποία κατακαίει τὰ πάντα: «Νῦν δὲ φοβούμεθα μὴ ποτε ἀξανάμενον τὸ κακόν, ὥσπερ τις φλόξ διὰ τῆς καιομένης ὕλης βαδίζουσα, ἐπειδὴν καταναλώσῃ τὰ πλησίον, ἄνηται καὶ τῶν πόρρω. Ἐπινέμεται γὰρ τὸ κακόν τῆς αἰρέσεως, καὶ δέος ἐστὶ μὴ τὰς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καταφαγοῦσα ἔρρηγῃ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸ ὑγιαῖνον μέρος τῆς καθ' ὑμᾶς παροικίας»⁷⁴.

Ἀφοῦ δὲ ὑπενθυμίσει εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, ἡ ὁποία ὑφίσταται ἤδη εἰς τὴν Δύσιν, προήλθεν ἐκ τῆς χειμαζομένης τῶρα Ἀνατολῆς, ἐπιθυμεῖ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶναι κοινός, τόσον τῆς Ἀνατολῆς ὅσον καὶ τῆς Δύσεως, πάλιν μὲ τὸν ἄμεσον σκοπὸν ὅπως παρακινήσει αὐτοὺς πρὸς βοήθειαν.

Τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα, τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, χρησιμοποιεῖ καὶ εἰς τὸ τέταρτον τμῆμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι «ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ κτήματος, τοῦ πατρικοῦ θησαυροῦ τῆς ὑγαινούσης πίστεως ἐστήκαμεν ἀγωνιζόμενοι»⁷⁵. Τοῦτο σημαίνει ἐπὶ πλεόν, ὅτι μέχρι τῶρα πάσχομεν καὶ ἀγωνιζόμεθα καὶ διὰ σᾶς εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει τῶρα νὰ σταλῇ βοήθεια. Αἱ παροτρύνσεις τοῦ Μ. Βασιλείου λαμβάνουν ἔντονον χαρακτήρα, «συναλγήσατε», «ἀγωνιάσατε ὑπὲρ τῶν λαῶν», «ταῖς χειμαζομέναις τῶν Ἐκκλησιῶν χεῖρα ὀρέξατε», «στενάξατε ἐφ' ἡμῖν», χρησιμοποιῶν καὶ ἕνα τόνον ἐλέγχου καὶ παρατηρήσεως: «καὶ μὴ τὸ καθ' ἑαυτοὺς σκοπεῖτε μόνον ὅτι ἐν λιμένεσιν εὐδαίμονες ὀρμίζεσθε, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος πᾶσαν ὑμῖν σκέπην χαραζόμενης ἀπὸ τῆς ζάλης τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας»⁷⁶.

74. Ἐνθ. ἀν. σ. 71. Πρβλ. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Ὁ Μέγας Βασίλειος, οἱ Λυτικοὶ Ἐπίσκοποι καὶ ὁ Ρώμης*, Ἀθήναι 1970, σ. 10.

75. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 243, 4, *Courtonne*, III, 71.

76. Ἐνθ. ἀν. σ. 72.

Εἰς τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς ἐπιστολῆς δικαιολογεῖ διατί δὲν μποροῦν ἐπίσκοποι νὰ μεταβοῦν ἐξ Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν. Διὰ τοῦ γεγονότος τούτου καταδεικνύεται ἐμμέσως πόσον ἐπικίνδυνος εἶναι ἡ κατάστασις τῆς Ἀνατολῆς: «Νῦν δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο δεῖγμα γενέσθω ὑμῖν τῆς κακοπαθίας ἐν ἧ διαγόμεν, ὅτι οὐδ' ἀποδημίας ἐσμὲν κύριοι. Εἰ γάρ τις καὶ πρὸς τὸ βραχύτατον τῆς Ἐκκλησίας ἑαυτοῦ ἀποσταίη, ἐκδότης ἀφήσει τοὺς λαοὺς τοῖς ἐφεδρευουσιν»⁷⁷, διὰ νὰ καταλήξῃ καὶ πάλιν παρακαλῶν τοὺς Δυτικούς πρὸς βοήθειαν.

Ἀποτελεῖ ὄντως ὑπερβολὴν καὶ ἀδικαιολόγητον παρερμηνείαν τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἠθελημένως ἢ ἐξ ἀγνοίας, ἐὰν θελήσῃ κανεὶς ἐξ αὐτῆς νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀποστολεὺς αὐτῆς ἀνεγνώριζε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης ὡς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς ἐκ τούτου, ὅτι διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς προέβη εἰς νομικὴν ἔκκλησιν πρὸς ἐπέμβασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῆς ἐπιβληθῇ ἡ ὀρθὴ πίστις, ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότης καὶ ἡ τάξις εἰς τὴν δοκιμαζομένην Ἐκκλησίαν.

7) Ἐπιστολὴ 263: «Τοῖς Δυτικοῖς»

Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ἀποδίδει ὁ Ἰωάννου εἰς τὸν Μελέτιον Ἀντιοχείας, χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς «τὴν τρίτην ἔφεσιν τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν Δάμασον»⁷⁸. Οἱ περισσότεροι ὅμως τῶν ἐρευνητῶν δέχονται, ὅτι συγγραφεὺς καὶ ἀποστολεὺς καὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Μ. Βασίλειος⁷⁹. Βεβαίως ὡς κύριος παραλήπτης αὐτῆς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης Δάμασος⁸⁰.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τοῦ προβλήματος τοῦ συγγραφέως καὶ ἀποστολέως καὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἀληθεύῃ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἰωάννου, ὅτι καὶ τὸ περιεχόμενον

77. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 243, 5, Courtonne, III, 73.

78. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 212 ἐξ.: "dritten Rekurs des Meletius an Damasus".

79. Πρβλ. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 133. E. SCHWARZ, *Gesammelte Schriften*, τόμ. IV. *Zur Geschichte der alten Kirche und ihres Rechts*, Berlin 1960, σ. 76. E. AMAND DE MENDIETA, *Basile de Cesaree*, σ. 140 καὶ 144 ἐξ. K. BAUS ἔν, *Handbuch für Kirchengeschichte*, τόμ. II/1, ἐκδ. H. JEDIN, Freiburg im Br. 1973, σ. 70 καὶ 261. A. STEGMANN, *BKV*², I, σ. 314 σημ. 1. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Βασιλείου Ἀπαντα*, ΕΠΕ, 2, 42 ἐξ. Ι. ΚΑΡΜΠΗ, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 32 ἐξ. ΒΑΣ. ΤΑΤΑΚΗ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ σκέψη*, Ἀθήνα 1960, σ. 132.

80. Πρβλ. καὶ K. BAUS, ἔνθ. ἄν.

τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ἔν ἐπὶ πλέον ἐπιχείρημα, κατοχυρῶνον τὴν ἄποψιν αὐτοῦ, περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν Πατέρων τοῦ 4ου αἰῶνος.

Κατ' ἀρχὴν ἐκφράζει ὁ Μ. Βασίλειος τὴν ἱκανοποίησιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Δυτικούς διὰ τὴν ἀποστολὴν γραμμάτων καὶ γενικώτερον διὰ τὴν «συμπάθειαν» καὶ διὰ τὰ «σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ», τὰ ὁποῖα ἔδειξαν λόγῳ τῶν δεινοπαθημάτων τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ναὶ μὲν δὲν ἠλλαξεν ἡ κατάστασις αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ὅμως ἡ ἔνδειξις συμπαθείας τῶν ἀδελφῶν τῆς Δύσεως ἔφερε κάποιαν ἱκανοποίησιν, διότι ὑπάρχει ἔστω ἡ καλὴ διάθεσις πρὸς βοήθειαν ἐκ τῶν Δυτικῶν: «Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὰ τραύματα ἡμῶν ὅμοια διαμένει, ἀλλ' οὐν φέρει τινὰ ἡμῖν ῥαστώ- νην τὸ ἐτοίμους ἔχειν τοὺς ἰατροὺς δυναμένους, εἰ καιροῦ λάβοιντο, ταχεῖαν ἐπαγαγεῖν τῶν ἀλγημάτων τὴν ἴασιν»⁸¹. Ἡ παράκλησις πρὸς βοήθειαν καὶ ἐπίσκεψιν αὐτῶν συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς ὑπενθυμίσεως πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν: «Διὸ καὶ πάλιν ὑμᾶς διὰ τῶν ἀγαπητῶν προσφθεγγόμεθα καὶ παρακαλοῦμεν, εἰ μὲν δίδωσιν ὑμῖν ὁ Κύριος ἄδειαν τοῦ ὡς ἡμᾶς πορεύεσθαι, μὴ ὁ κ ν ῆ σ α ι ἡμῶν τὴν ἐπίσκεψιν· ἐ ν τ ο λ ῆ ς γάρ ἐστι τῆς μεγίστης ἡ τῶν ἀσθενούν- των ἐπίσκεψις»⁸². Ἡ κατάστασις περιγράφεται διὰ μελανῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὰ ἐπιτευχθῆ βοήθεια ἀναφέρεται μάλιστα, ὅτι «προσδοκία βοηθείας ἐτέρωθεν οὐδαμόθεν, ἐὰν μὴ ὁ Κύριος δι' ὑμῶν τῶν γνησίως δουλειόντων αὐτῷ ἐξαποστείλῃ τὴν ἴασιν»⁸³.

Διατὶ ἀναμένει ὁ Μ. Βασίλειος οὐσιαστικὴν καὶ δραστηρικὴν βοή- θειαν ἐκ τῆς Δύσεως γίνεται σαφὲς δι' ὅσων ἀναφέρει οὗτος εἰς τὸ δεύτερον τμῆμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ὅχι διότι ἀναγνωρίζεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μία ἀνωτάτη δικαστικὴ ἀρχὴ εἰς τὴν Δύσιν ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας αἱ ἀποφάσεις πρέπει νὰ γίνωνται ἀναντιρ- ρήτως ὑφ' ὄλων ἀποδεκταί, ἀλλὰ 1) διότι ἡ γνώμη καὶ αἱ προτάσεις τοῦ Μ. Βασιλείου, ὡς ζῶντος εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τῶν γεγονό- των εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανίζωνται ὡς μεροληπτικά: «Ὁ μὲν γὰρ παρ' ἡμῶν λόγος ὑποπτὸς ἐστὶ τοῖς πολλοῖς ὡς τάχα διὰ τινος ἰδιω- τικᾶς φιλονεικίας τὴν μικροψυχίαν πρὸς αὐτοὺς ἐλομένων»⁸⁴, ἐνῶ

81. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 263, 1, *Courtonne*, III, 121.

82. Αὐτόθι.

83. Ἐνθ. ἀν. σ. 122.

84. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 263, 2, *Courtonne*, III, 122. Πρβλ. Ι. ΚΑΡΜΠΗ, Ὁρθόδο- ξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθήναι 1973, σ. 623, σημ. 4. Ε. SCHWARZ, *Zur Geschichte der alten Kirche*, σ. 76. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ἐπιστολῆς παρουσιάζει ἐνταῦθα ἐν- διαφέρον: "Sie fängt an mit geschliffener Höflichkeit, bittet wiederum um eine Lega-

2) οί Δυτικοί εύρισκόμενοι μακράν αὐτῶν θεωροῦνται ὡς ἀντικειμενικώτερον κρίνοντες τὰ πράγματα: «Ὑμεῖς δὲ ὅσον μακράν αὐτῶν ἀποκισμένοι τυγχάνετε, τοσοῦτω πλέον παρὰ τοῖς λαοῖς τὸ ἀξιόπιστον ἔχετε»⁸⁵, καὶ 3) ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ἀναφέρεται μόνον μεμονωμένως καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν συμπάρστασιν περισσοτέρων ἐπισκόπων συμφωνούντων καὶ ἐκφραζόντων τὴν ὀρθὴν πίστιν: «Ἐὰν δὲ καὶ συμφῶνας πλείονες ὁμοῦ τὰ αὐτὰ δογματίσητε, δῆλον ὅτι τὸ πλῆθος τῶν δογματισάντων ἀναντίρρητον πᾶσι τὴν παραδοχὴν κατασκευάσει τοῦ δόγματος»⁸⁶. Ἡ λογικὴ συνέπεια τοῦ γεγονότος τούτου, δηλ. τῆς σημασίας τῆς συμφωνίας πλειόντων ἐπισκόπων εἶναι 4) ὅτι τὰ δύσκολα προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἐξετάζονται καὶ νὰ λύονται κατόπιν συνεργασίας ἐπὶ παγχριστιανικοῦ ἐπιπέδου, ἤτοι διὰ συνοδικῶν ἀποφάσεων, συμμετεχόντων ἐπισκόπων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως: «Καὶ ὅτι μὲν ἔδεήμας συνεδρεύοντας μετὰ τῆς ὑμετέρας φρονήσεως, ἐν κοινῇ σκέψει τὰ περὶ τούτων διαλαβεῖν οὐδὲ αὐτοὶ ἀγνοοῦμεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ καιρὸς οὐκ ἐνδίδωσι καὶ τὸ ἀναβάλλεσθαι βλαβερὸν...»⁸⁷.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀγωνίζεται ὄντως διὰ τὴν ἐπίτευξιν συνεργασίας τῶν ἐπισκόπων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, διότι τοῦτο θεωρεῖ ὡς τὸν καταλληλότερον τρόπον ἐπιλύσεως τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν παγχριστιανικὴν σημασίαν. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐσταθῇ ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ νομικῆς ἐφέσεως ἢ ἐκκλήσεως πρὸς τὴν ἀνωτάτην δικαστικὴν ἀρχήν⁸⁸. Καὶ ὁ Γ. Κονιδάρης τονίζει ἐπ' αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος «εἶχε συλλάβει ὀρθῶς τὰ μέσα πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἀληθείας

tion oder doch einen Brief 'zum Trost der Bedrängten und Aufrichtung der Zerbrochenen'. Das klingt wie das Vorspiel einer Petition, die überreden will; es folgt aber eine Kampfschrift, die fordert, um den Gegner, der die Forderungen nicht erfüllen will und kann, ins Unrecht zu setzen".

85. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Αὐτόθι.

86. Αὐτόθι.

87. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 263, 5, *Courtonne*, III, 125 ἐξ. Πρβλ. Κ. BAUS, ἐνθ. ἀν. σ. 70: "In einem Schreiben 'an die Okzidentalern'...vom Jahre 377 hatte Basileios von Kaisareia schon davon gesprochen, daß Ost und West 'in gemeinsamer Beratung' notwendige Entschlüsse in Glaubensfragen hätten treffen müssen". E. SCHWARZ, ἐνθ. ἀν.: "Wenn eine Synode die Urteile fällt, um so besser". καὶ εἰς τὴν σ. 79: "In seiner Kampfschrift hatte Basilius ein Synodalschreiben für wünschenswert erklärt".

88. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 215: "Jedenfalls stellt der Brief eine Berufung gegen die Entscheidung des schlecht informierten an das besser informierte römische Gericht dar".

τῆς ὀρθοδοξίας, τ.ἔ. τὴν ἀνάγκην συνασπισμοῦ καὶ συμποίας τῶν ὀρθοδόξων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, οἵτινες ὄφειλον νὰ γνωρίζουν ἐπακριβῶς τὰ ἐν Ἀνατολῆ»⁸⁹.

Μία μονομερῆς ἀναγνώρισις τῆς Ρώμης, ὡς τῆς ἀνωτάτης αὐθεντίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲν δύναται νὰ διαπιστωθῆ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, διότι ἐκτὸς τῶν λεχθέντων μέχρι τοῦδε, καὶ εἰς δογματικὰ θέματα, —ἀναγνώρισις ἢ καταδίκη προσώπων ἔνεκα δογματικῶν ἀπόψεων—, δὲν συμφωνεῖ ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν μὲ τὰς ἀποφάσεις τῆς Ρώμης. Παράδειγμα πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ θέσις τοῦ Σεβαστείας Εὐσταθίου, ὅστις ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Λιβερίου κακῶς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐδημιούργει ταραχάς. Διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπιπλήττει ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς Δυτικούς καὶ προτρέπει αὐτοὺς μάλιστα μὲ ἔντονον τόνον, ὅπως διορθώσουν τὸ σφάλμα αὐτῶν: «Ἐπεὶ οὖν αὐτόθεν γέγονεν αὐτῷ ἡ δύναμις τοῦ ἀδικεῖν τὰς Ἐκκλησίας καὶ τῇ παρ' ὑμῶν δεδομένη αὐτῷ παρρησία κέχρηται εἰς καταστροφὴν τῶν πολλῶν, ἀνάγκη αὐτόθεν ἐλθεῖν καὶ τὴν διόρθωσιν καὶ ἐπισταλῆναι ταῖς Ἐκκλησίαις τίνα μὲν ἔστιν ἐφ' οἷς ἐδέχθη, πῶς δὲ νῦν μεταβληθείσας ἀκυροῖ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ διὰ τῶν τότε Πατέρων»⁹⁰. Καὶ διὰ τὰ περὶ τοῦ δόγματος τοῦ Μαρκέλλου καὶ τῶν ἄλλων ὑπόπτων περὶ τὴν πίστιν προτρέπει ὁ Μ. Βασίλειος πολὺ σαφῶς: «Τούτων τὴν ἐπιμέλειαν γενέσθαι παρ' ὑμῶν ἐπιζητοῦμεν. Γένοιτο δ' ἂν, εἰ ἐπιστεῖλαι καταξιώσητε πάσαις ταῖς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Ἐκκλησίαις, τοὺς ταῦτα παραχαράσσοντας, εἰ μὲν διορθοῖντο, εἶναι κοινωνικούς· εἰ δὲ ἐπιμένειν φιλονείκως βούλοιντο ταῖς καινοτομίαις, χωρίζεσθαι ἀπ' αὐτῶν»⁹¹. Καὶ ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἐπιζητεῖ τὴν συνεργασίαν, ἡ ὁποία βασίζεται πρωτίστως ἐπὶ τῆς κοινῆς πίστεως καὶ τῆς κοινωνίας τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ πλήρους γνώσεως τῶν πραγμάτων.

8) Ἐπιστολὴ 203: «Τοῖς παραλιώταις ἐπισκόποις»

Ὡς ἐλέχθη, χρησιμοποιεῖ ὁ Ἰωάννου καὶ τὴν 203ην ἐπιστολὴν τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς κατοχύρωσιν τῆς γνώμης αὐτοῦ, σχετικὰ μὲ τὴν ἄποψιν τοῦ Μ. Βασιλείου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀποτελεῖ διὰ τὸν

89. Γ. ΚΟΝΙΑΡΗ, *Ὁ Μέγας Βασίλειος πρότυπον οἰκουμενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου*, Ἀθήναι 1970², σ. 50.

90. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἐπ.* 263, 3, *Courtonne*, III, 124.

91. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἐπ.* 263, 5, *Courtonne*, III, 125.

Joannου καὶ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ W. de Vries «τὴν σπουδαιότεραν ἀπόδειξιν»⁹², ὅτι δῆθεν ὁ ἱ. πατὴρ «ἀνεγνώριζεν τὴν Ρώμην ὡς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον»⁹³.

Ὁ Joannου λοιπὸν ἰσχυρίζεται, ὁ Μ. Βασίλειος διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ποιεῖται ἐξ ὀνόματος τῆς Συνόδου τῆς Καππαδοκίας ἐκκλησιν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Δάμασον κατὰ τῶν συκοφαντιῶν τοῦ Παυλίνου καὶ κατὰ τῆς ἀναγνώρισεως αὐτοῦ. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, ἀναλύων ἐν συντομίᾳ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος παρακαλεῖ τὸν Δάμασον, ὅπως στείλῃ ἀπεσταλμένους αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ ὅποιοι θὰ ἐξετάσουν ἐπιτοπίως τὰς ἀναφερθείσας συκοφαντίας. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν Ἀνατολικῶν ὑπῆρχεν μάλιστα ἡ προθυμία, ὅπως ἐπίσκοποι μεταβοῦν εἰς τὴν Ρώμην πρὸς τὸν Δάμασον, ὅμως μὲ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι καὶ οἱ συκοφάνται θὰ εἶναι παρόντες διὰ νὰ εὑρεθοῦν ἐκεῖ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. (Πρβλ. τὴν κατὰ τὸ ἔθος ἐκκλησιν πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δικαστήριον). Ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν λοιπὸν, ὡς ἐλέχθη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Joannου, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὴν Ρώμην ὡς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον⁹⁴.

Ἀναλύων τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀργότερον ἐκτενέστερον⁹⁵, ἀναφέρει, «παραλήπτῃς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι ὁ Δάμασος μετὰ τῆς Συνόδου αὐτοῦ, καθὼς τοῦτο συμπεραίνεται ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς» καὶ ὅτι «ὁ τίτλος τῆς ἐπιστολῆς 203 ἰσχυρῶς παραλιώταις ἐπισκόποις», ἤτοι τῆς τῆς Ἰταλίας, ἐχρησίμουν μόνον ὡς παραλλαγή, ἐὰν θὰ ἐπιπτε αὐτὴ εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολιτικῶν ὀργάνων»⁹⁶. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ὁ Δάμασος παρεκλήθη, ὅπως στείλῃ ἀντιπροσώπους κλπ. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Joannου εἶναι, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μιᾶς ἐφέσεως εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δικαστήριον.

Διὰ τῆς ἀναλύσεως αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς ὑπὸ τοῦ Joannου καὶ διὰ τοῦ συμπεράσματος, τὸ ὅποιον οὗτος ἐξάγει, ἔχομεν τὴν ἄποψιν τοῦ Μ. Βασιλείου σχετικῶς μὲ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ πρωτείου καὶ τῆς ἀνωτάτης αὐθεντίας τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ὡς μίαν βαρυσήμαντον μαρτυρίαν καὶ ὡς ἐκ τούτου, λόγῳ τοῦ ὅτι, ὡς γνωστὸν, τὸ θέμα τοῦτο

92. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 129: "Das Hauptbeweisstück, das (Joannou) für seine These anführt, ist der Brief Nr. 203 des Basilius".

93. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 15: "...daß Basileios Rom als höchstes Gericht anerkannt hat".

94. Αὐτόθι.

95. Ἐνθ. ἀν. σ. 192 ἐξ.

96. Ἐνθ. ἀν. σ. 193. Πρβλ. καὶ σ. 202.

εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον σοβαρὰ εἶναι ἀναγκαῖον, ὅπως ἐξετασθῆ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς διὰ τὰ διαπιστωθῆ ἂν ἡ γνώμη τοῦ ἀναφερθέντος συγγραφέως ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα⁹⁷.

Ὡς βάσις τῆς ἐξετάσεως τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς δύναται τὰ τεθῆ μία σπουδαιοτάτη ἀρχή, τὴν ὁποῖαν ἐχρησιμοποίει καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος. Ὁ μέγας Πατριάρχης τῆς Ἀλεξανδρείας ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς: «Δεῖ δέ, ὡς ἐπὶ πάσης τῆς θείας Γραφῆς προσήκει ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖον ἐστιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, καθ' ὃν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος *καὶ ἰ ρ ὄ ν*, καὶ τὸ *π ρ ὄ σ ω π ο ν*, καὶ τὸ *π ρ ᾶ γ μ α*, διόπερ ἔγραψε, πιστῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρὰ ταῦτα ἢ καὶ παρ' ἕτερόν τι τούτων ἀγνοῶν ὁ ἀναγινώσκων ἐξω τῆς ἀληθινῆς διανοίας γένηται. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ φιλομαθῆς εὐνοῦχος ἐκεῖνος εἰδῶς, παρεκάλει τὸν Φίλιππον λέγων Ἰδέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο; περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἐτέρου τινός; (Πράξ. 8, 34) Ἐφοβεῖτο γὰρ μή, παρὰ πρόσωπον ἐκλαβῶν τὴν ἀνάγνωσιν, πλανηθῆ τῆς ὀρθῆς διανοίας»⁹⁸.

Εἶναι ἀνάγκη, λοιπόν, τὰ ἐξετασθῆ π ὅ τ ε ἐ γ ρ ᾶ φ η ἢ ἐ π ι σ τ ο λ ῆ αὐτῆ, κυρίως ὁμως πρὸς *π ο ῖ ο ν* ἀπευθύνεται καὶ περὶ *τ ῖ ν ο ς* θ ἑ - μ α τ ο ς π ρ α γ μ α τ ε ῦ ε τ αὶ διὰ τὰ ἐξαχθοῦν ἐν συνεχείᾳ τὰ ὀρθὰ συμπεράσματα.

Ὁ Joannou ἀναφέρει ὅτι αὕτη ἐγγραφή περὶ τὸ τέλος τοῦ 374, ἐνῷ οἱ ἐκδόται καὶ μεταφρασταὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἀναφέρουν τὸ ἔτος 375. Τῆς γνώμης αὐτῆς εἶναι ὁ Παναγιώτης Χρήστου⁹⁹, ὁ Yves Courtonne¹⁰⁰, ὁ Roy J. Deferrari¹⁰¹ καὶ ὁ Anton Stegmann¹⁰².

Καὶ ἐνῷ ἡ χρονολογία δὲν παρουσιάζει μεγάλην διαφορὰν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει καὶ τόσην βαρῦτητα, τὸ θέμα τοῦ παραλήπτου εἶναι ὅλως κεντρικὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται τόσον ἡ ἐρμηνεία τοῦ περιεχομένου, ὅσον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐξαγόμενα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ Joannou, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδο-

97. Πρβλ. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 130: "müssen wir die Stichhaltigkeit dieser Behauptung prüfen".

98. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Katὰ Ἀρειανῶν*, Α', 54, PG 26, 124 B. Πρβλ. GREGOR LAURENTZAKIS, *Einheit der Menschheit. Einheit der Kirche bei Athanasius*. (Grazer Theologische Studien 1) Graz 1978, σ. 260 ἑξ. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἰθανάσιος ὁ Μέγας καὶ ἡ θεολογία τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Ἀθήναι 1975, σ. 51.

99. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Βασιλεῖον Ἀπαντα*, ΕΠΕ, 3, σ. 228.

100. YVES COURTONNE, *Saint Basile, Lettres*, II, Paris 1961, σ. 167.

101. ROY DEFERRARI, *Saint Basil, The Lettres*, τόμ. III, (LCL 243), London 1962, σ. 141.

102. A. STEGMANN, *BKV*², 46, σ. 215.

μεν, δέχεται ὡς παραλήπτας τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Δάμασον καὶ τὴν σύνοδον αὐτοῦ, οἱ ἀναφερθέντες ἐκδóται καὶ μεταφρασταὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς οὐδόλως ἀναφέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Ρώμης Δαμάσου ἐν συσχετισμῷ μὲ τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν. Ὅλως τοῦναντίον ἀναφέρουν, ὅτι αὐτὴ ἀπευθύνεται εἰς τὰς ἐπισκοπὰς τῶν παραλίῶν τοῦ Πόντου αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Σεβαστείας Εὐσταθίου¹⁰³.

Οὗτος ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, μέχρις ὅτου διεκόπησαν αἱ σχέσεις αὐτῶν διὰ δογματικούς λόγους¹⁰⁴. Μετὰ ταῦτα προσεπάθησεν οὗτος, ὅπως ἀποσπάσῃ περισσοτέρους ἐπισκόπους καὶ κερδίσῃ αὐτοὺς μὲ τὸ μέρος του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ κατάρθωσεν, ἐπεκτείνας τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ μέχρι τῶν ἐπαρχιῶν τῶν παραλίῶν τοῦ Πόντου¹⁰⁵. Πρὸς τοὺς ἐπισκόπους λοιπὸν αὐτοὺς ἀπέστειλεν ὁ Μ. Βασίλειος τὴν ἐπιστολὴν αὐτήν.

Ἡ γνώμη τοῦ Joannou, ὅτι ὁ τίτλος τῆς ἐπιστολῆς «τοῖς παραλιώταις ἐπισκόποις» ἐτέθη ὡς σκόπιμος παραλλαγή δὲν εἶναι πειστικὴ. Ἡ στάσις τοῦ Μ. Βασιλείου, τὸ θάρρος αὐτοῦ καὶ ἡ εἰλικρίνεια αὐτοῦ ἔναντι καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ κρατικῶν ὀργάνων εἶναι γνωστὴ, οὕτως ὥστε δὲν ἐξηγεῖται, διατί νὰ παραλλάξῃ τὸν τίτλον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ἐκτὸς τούτου ὁ ἱ. πατὴρ δὲν πράττει κάτι παρόμοιον εἰς καμμίαν ἄλλην ἐπιστολήν.

Ὡσαύτως τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς δὲν προδίδει ἀλληλογραφίαν τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ τῆς Συνόδου αὐτοῦ. Τὸ ὅλον περιεχόμενον δεικνύει, ὅτι ὑφίσταται προσωπικὸν θέμα μεταξὺ τοῦ ἀποστολέως Μ. Βασιλείου καὶ τῶν παραληπτῶν τῆς ἐπι-

103. Πρβλ. YVES COURTONNE, *Saint Basile Lettres*, τόμ. I, σ. XII. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Un témoin du IVe siècle oriental. Saint Basile et son temps d'après sa correspondance*, Paris 1973, σ. 325 ἐξ. ROY DEFERRARI, ἔνθ. ἄν. σ. 141: "Eustathius had effected a separation of a part of the coast of Pontus from the Church of Caesarea, which for a time caused Basil much grief. On the advice of the bishops of Cappadocia Basil addressed an expostulation to these separatists for not coming to him". A. STEGMANN, ἔνθ. ἄν. σ. 214: "D.h. eines Teiles der Diözese Pontica...". Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, ἔνθ. ἄν. σ. 228. W.-D. HAUSCHILD, *Basilius von Caesarea, Briefe*, zweiter Teil (Bibliothek der griechischen Literatur (τόμ. 3) Stuttgart 1973, σ. 180, σημ. 283: "Zu denken ist an das pontische Gebiet um die Bistümer Amisus, Themiscyra, Oenoe, Polemonium". ED. SCHWARZ, ἔνθ. ἄν. σ. 86 ἐξ. L. VISCHER, ἔνθ. ἄν. σ. 60: "Basilius schreibt einmal den Bischöfen am Schwarzen Meer, die von ihm abgefallen sind..." Πρβλ. καὶ σ. 104.

104. Πρβλ. ED. SCHWARZ, ἔνθ. ἄν. σ. 58 ἐξ.

105. Πρβλ. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, αὐτόθι. ED. SCHWARZ, ἔνθ. ἄν. σ. 64. W.-D. HAUSCHILD, ἔνθ. ἄν. καὶ σ. 6.

στολής και όχι μεσιτεία του Μ. Βασιλείου πρὸς λύσιν διαφόρων προβλημάτων, ὡς εἶναι ἡ θλιβερά κατάσταση και τὰ δεινά, τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν αἰρέσεων και τοῦ ἀντιοχειανοῦ ζητήματος.

Ὁ ἱ. πατήρ ἐπιθυμεῖ ὅπως μεταβῆ προσωπικῶς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους παραλήπτας. Τοῦτο ὅμως δὲν κατέστη δυνατόν ἔνεκα διαφόρων λόγων, ἀσθενείας, διοικήσεως, ταραχῶν κλπ. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ και βαρύνει αὐτὸν προσωπικῶς και διὰ τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ μυχέστατα μίαν λύσιν, εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγάπης και τῆς κοινωνίας μετ' αὐτῶν, ἄλλως πως δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῆ «ἄξιος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹⁰⁶.

Ἦλπιζεν ὡσαύτως, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι αὐτοὶ θὰ τὸν ἐπεσκέπτοντο, γνωρίζοντες ἀσφαλῶς τὰς ἐπιθέσεις, τὰς ὁποίας ἐδέχετο ἐκ τῶν αἰρετικῶν¹⁰⁷. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον παρακαλεῖ, ὅπως ἀποστείλουν οὗτοι ἀντιπροσώπους αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ στηρίζουν τοῦτον, και ἐὰν κάπου πλανᾶται νὰ τὸν διορθώσουν, διότι, ὡς ἀναφέρει μὲ μεγάλην ταπεινοφροσύνην, εἶναι ἄνθρωπος ζῶν ἐν σαρκί, ὑποκείμενος «μυρίοις σφάλμασι»¹⁰⁸.

Ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι εἴτε λόγῳ ἀδιαφορίας, εἴτε ἐξ ἐσφαλμένων και μονομερῶν κατηγοριῶν ἐπηρεασθέντες ἀδρανοῦν, προβαίνει ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτήν. Ὁ Hauschild σχολιάζων τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς, ἀναφέρει, ὅτι καθὼς φαίνεται αἱ ἐπιθέσεις τοῦ Σεβαστείας Εὐσταθίου εἶχον ἐνεργήσει εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτάς¹⁰⁹.

Τὰ ἀποτελέσματα μάλιστα τῶν συκοφαντιῶν τούτων ἦσαν τοιαῦτα, οὕτως ὥστε οὗτοι εἶχον διακόψει τὴν Ἐκκλησιαστικὴν κοινωσίαν μετὰ τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐνεκα τούτου ἀναφέρει ὁ ἱ. πατήρ, ὅτι οὗτοι κατεδίκασαν αὐτὸν χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ ἀπολογηθῆ περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς πίστεώς του¹¹⁰. Ἐνταῦθα τίθεται ὅμως τὸ ἐρώτημα: ὑπῆρξαν ποτὲ αἱ σχέσεις τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰ τοῦ Δαμάσου και τῆς Συνόδου αὐτοῦ τοιαῦται και μάλιστα ἐπὶ δογματικοῦ ἐπιπέδου; Ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ὀμιλεῖ ἐνταῦθα μόνον περὶ συκοφαντιῶν, ἀλλὰ περὶ συντελεσθείσης διακοπῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας μετ' αὐτοῦ κα-

106. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 203, 1, *Courtonne*, II, 168.

107. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, αὐτόθι.

108. Αὐτόθι.

109. W.-D. HAUSCHILD, ἐνθ. ἀν. σ. 180: «Anscheinend hatten Eustathius' Angriffe...inzwischen hier gewirkt». Ὡς κατήγορον αὐτοῦ «ὁ Βασίλειος προφανῶς ἐνοεῖ τὸν Εὐστάθιον Σεβαστείας». Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, ἐνθ. ἀν. σ. 233, σημ. 7.

110. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 203, 2, *Courtonne*, II, 169.

τόπιν καταδίκης αὐτοῦ. Μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου ὁμως Ρώμης καὶ τῆς Συνόδου αὐτοῦ δὲν εἶχον διακοπὴ ποτὲ αἱ κανονικαὶ αὐτῶν σχέσεις, παρὰ τὰς δυσφορίας τοῦ ἱ. πατρὸς ἔναντι τῆς τακτικῆς τοῦ Ρώμης καὶ γενικώτερον τῶν Δυτικῶν λόγῳ τῆς στάσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ τμήμα τῆς ἐπιστολῆς, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐρμηνευθῆ οὕτως, ὥστε νὰ θεωρηθῆ, ὅτι παραλήπτης αὐτῆς ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης, εἶναι τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν παυλικὴν εἰκόνα τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἢτοι τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Ἀσφαλῶς τὸ τμήμα τοῦτο ἐπηρέασε καὶ τὸν W. de Vries καὶ ἐθεώρησεν, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐστάλη πράγματι εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης Δάμασον καὶ τὴν Σύνοδον αὐτοῦ¹¹².

Τί ἀναφέρει ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὸ τμήμα τοῦτο; Ἀφοῦ τοποθετεῖ προηγουμένως τὴν ἀγάπην ὡς βάσιν τῆς ἐνότητος καὶ τῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἡ προαίρεσις τῶν χριστιανῶν πρὸς τοῦτο τίποτε δὲν δύναται νὰ χωρίσῃ αὐτούς, τονίζει, ὅτι εἰς εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν, μία ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς ἡ ἴδια. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρει δύο ὑποθέσεις ὡς σχήματα λόγου ὡς ἐξῆς: Εἴτε θεωρεῖτε τοὺς ἑαυτοὺς σας ὡς τὴν κεφαλὴν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, εἴτε θεωρεῖτε τοὺς ἑαυτοὺς σας ὡς κάποιο ἄλλο μέλος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, δὲν δύνασθε νὰ εἴπητε εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἢτοι τοῦ αὐτοῦ σώματος, π.χ. εἰς τοὺς πόδας καὶ εἰς ἡμᾶς: «δὲν σᾶς ἔχομεν ἀνάγκην»¹¹³. Ἀπ' ἐναντίας ἡ συνεργασία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι σημαντικοὶ οἱ παραλληλισμοί, τοὺς ὁποίους κάμνει ἐν συνεχείᾳ ὁ ἱ. πατήρ. «Καὶ αἱ χεῖρες χρειάζονται ἀλλήλας καὶ οἱ πόδες στηρίζουν ἀλλήλους καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ βλέπουν καθαρὰ ὅταν συμφωνοῦν μεταξύ των»¹¹⁴. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ συνεργασία τῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἐνταῦθα ἀναφέρει: ποῦς-ποῦς, χεῖρ-χεῖρ, ὀφθαλμὸς-ὀφθαλμὸς. Διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῶν ζευγῶν, ἐπιθυμεῖ ἀπλούστατα νὰ τονίσῃ τὴν ἰσότητα καὶ ἀναγκαιότητα τῶν συνεργαζομένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁποῦδήποτε καὶ ἐὰν εὐρίσκονται, οἰανδήποτε θέσιν καὶ ἐὰν κατέχουν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Καὶ ἐὰν ἀκόμη ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐστάλη πρὸς τὸν Ρώμης Δάμασον

111. Πρβλ. P. CALASANCTIUS, *De beeldspraak bij den Heiligen Basilius den Grote*, (Studia graeca noviomagensia 2) Utrecht 1941, σ. 137.

112. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 129 ἐξ.

113. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 203, 3, Courtonne, II, 170.

114. Αὐτόθι: «Αἱ τε γὰρ χεῖρες ἀλλήλων δέονται καὶ οἱ πόδες ἀλλήλους στηρίζουσι καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ συμφωνίᾳ τὸ ἑναργὲς τῆς καταλήψεως ἔχουσιν».

μετά της συνόδου αὐτοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ τοῦ ἀναφερθέντος τμήματος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς (εἴτε κεφαλὴν κτλ.) νὰ ἐξαχθῆ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἐθεώρει πράγματι τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης ὡς τὴν κεφαλὴν ἢ ὡς τὸν δικαστὴν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. «Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μιᾶς συγκρίσεως καὶ περὶ ἑνὸς νομικοῦ ὀρισμοῦ» τονίζει καὶ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος W. de Vries, ὁ ὁποῖος μὴ ἀσχολούμενος μὲ τὸ θέμα τοῦ ποῖος εἶναι ὁ παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς καὶ θεωρῶν τὸν Δάμασον ὡς τὸν παραλήπτην, ἀντικρούει καὶ ἀπορρίπτει παρ' ὄλα ταῦτα τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Joannou ἀναλύων τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς. Ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι «ἡ ἄποψις περὶ τῆς Ρώμης ὡς τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται ὡς μία δυνατότης μεταξὺ πολλῶν»¹¹⁵.

Εἰς τὸ ἐπόμενον τμήμα τῆς ἐπιστολῆς παρακαλεῖ ὁ Μ. Βασίλειος, ὅπως δοθῆ ἡ εὐκαιρία καὶ ἐξετασθοῦν αἱ διαφοραὶ αὐτῶν, διὰ νὰ ἀποκατασταθῆ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ κοινωνία ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος δέχεται καὶ προτείνει ἀκόμη ἐὰν θεωρηθῆ ἀναγκαῖον, ὅπως ἀνακριθῆ καὶ ἀπολογηθῆ ἐνώπιον ἀπεσταλμένων σχετικῶς πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως αὐτοῦ. «Ἐτοιμοὶ ἡμεῖς ὑπταίαις χερσὶ τὴν παρουσίαν ὑμῶν ὑποδέξασθαι καὶ προθεῖναι ἑαυτοὺς εἰς ἀκριβῆ βάσανον· μόνον ἀγάπη προηγείσθω τῶν γινομένων...»¹¹⁶. Τὰ εἰρηνικὰ γράμματα, διὰ τὰ ὁποῖα παρακαλεῖ ὁ Μ. Βασίλειος πρέπει νὰ σταλοῦν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπισκόπους ἀκριβῶς ὡς δεῖγμα τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία λόγῳ τῶν συκοφαντιῶν καὶ τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Εὐσταθίου Σεβαστείας εἶχεν διακοπῆ¹¹⁷. Καὶ πάλιν πρέπει νὰ λεχθῆ, ὅτι τὸ ὑπάρχον πρόβλημα εἶναι προσωπικὸν μεταξὺ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τῶν παραληπτῶν καὶ δὲν ἀφορᾷ πρωτίστως τρίτους ὡς ὁ Joannou ἰσχυρίζεται, ὅτι δῆθεν ὁ Μ. Βασίλειος παρακαλεῖ τὸν Δάμασο, ὅπως δεχθῆ εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν τὸν Μελέ-

Τοὺς αὐτοὺς παραλληλισμοὺς κάμνει καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν 97 «τῆ βουλῆ Τυάων», ὅπου θέλει καὶ ἐκεῖ νὰ τονίσῃ τὴν συνεργασίαν τῶν Χριστιανῶν, (*Courtonne*, I, 210 ἐξ.).

115. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 130: "Die Vorstellung von Rom als dem Haupt der Kirche wird also nur als eine von verschiedenen Möglichkeiten hingestellt. Es handelt sich um einen Vergleich, nicht um eine juristische Definition".

116. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἔπ. 203, 4, *Courtonne*, II, 171.

117. Ὁ W. DE VRIES, ἐκλαμβάνων ὡς παραλήπτην τῆς ἐπιστολῆς τὸν Δάμασον δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσῃ εἰς ποῖον πρέπει νὰ σταλοῦν τὰ εἰρηνικὰ γράμματα: «In dem angeführten Text...wird aber nur genereall um 'Friedensbriefe' gebeten; für wen ist nicht gesagt». »ἐνθ. ἀν. σ. 133.

τιον και να αποστείλῃ εἰς αὐτὸν εἰρηνικὰ γράμματα¹¹⁸.

Συμπερασματικῶς, λοιπὸν δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δὲν ἐστάλη κἄν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Δάμασον καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ αὕτη ὡς ἔκκλησις τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ἄλλὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη ἐστάλη εἰς τὸν Ρώμης δὲν εἶναι δυνατόν ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς νὰ ἐξαχθῆ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀνεγνώριζε τοιαύτην τινὰ θέσιν εἰς τὸν Ρώμης ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἰοαννου, ἀντικρουόμενος ὑπὸ τοῦ W. de Vries λέγοντος ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ὅτι «μία ἀναγνώρισις τοῦ Δαμάσου ὡς τῆς Κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας ὁπωσδήποτε δὲν ὑφίσταται ἐνταῦθα»¹¹⁹.

9) *Ἡ θέσις τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης κατὰ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου*

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν καὶ νὰ διατυπώσωμεν τὴν καθόλου ἄποψιν τοῦ Μ. Βασιλείου περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰδικότερον περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐντὸς τῆς καθόλου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ συνεξετασθοῦν καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ ἱ. πατρός, καθὼς ἐπίσης καὶ ἄλλαι ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πρὸς ἄλλα πρόσωπα, ὡς π.χ. πρὸς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον Ἀλεξανδρείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁ Ἰοαννου οὐδόλως πράττει.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἐπιβάλλεται μία σύντομος μνεῖα τῶν κυριωτέρων σημείων, τὰ ὁποῖα διευκρινίζουν ἀκόμη περισσύτερον τὴν στάσιν τοῦ Μ. Βασιλείου ἔναντι τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ συγκεκριμένα δεικνύουν, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ἀπηυθύνετο ἀποκλειστικῶς¹²⁰ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης ὡς εἰς τὸν ἀνώτατον δικαστήν

118. P.-P. JOANNOU, *Die Ostkirche*, σ. 189.

119. W. DE VRIES, αὐτόθι: "Aus all dem geht hervor, daß dem Basilios am Urteil des Damasus sehr viel gelegen war; aber daraus eine juristische Appellation zu machen, scheint uns doch sehr gewagt. Eine Anerkennung des Damasus als des Hauptes der Kirche liegt jedenfalls nicht vor".

120. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, σ. 34: Ἄλλ' εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς ἀπροκαταλήπτους ἐρευνητὰς τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δογμάτων αὐτῆς, ὅτι παρόμοια διαβήματα ἦσαν συνήθη πρὸς τοὺς κορυφαίους ἢ προεστῶτας τῶν ἀρχαίων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους αὐτῶν, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ μεγάλων δογματικῶν ζητημάτων, ἀναφερομένων εἰς τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν, χωρὶς βεβαίως οἱ ἐπίσκοποι ἐκεῖνοι νὰ ἐγείρωσιν ἐκ τούτου ἀξιώσεις πρωτεῶν κυριαρχικῶν, ὡς ἐπραξε μόνος ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, σ. 9.

ἐφεσιβάλλων καὶ ἐπιθυμῶν, ὅπως δι' αὐτοῦ καὶ μόνον ἐπιβληθῆ λύσις τῶν προβλημάτων τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐὰν μάλιστα ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ χαρακτηρισμοί, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ὁ Μ. Βασίλειος διὰ τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκθέσεως εἰς αὐτὸν τῆς καταστάσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ παρακλητικὸς τόνος πρὸς μεσολάβησιν καὶ συμπαράστασιν τοῦ «στύλου τῆς ὀρθοδοξίας»¹²¹, εἶναι δυνατόν, παρερμηνεύοντες βεβαίως ταῦτα, νὰ φθάσωμεν εἰς ὑπερβολικὰ συμπεράσματα, ὅτι ἤθην ὁ Μ. Βασίλειος ἀνεγνώριζεν αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἀθανάσιον Ἀλεξανδρείας ὡς τὴν ὑψίστην αὐθεντίαν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ἐν συνεχείᾳ θὰ προβῶμεν εἰς σύντομον παρουσίασιν μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, καὶ συγκεκριμένως τῆς ἐπιστολῆς 66.

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἡ ὁποία «φέρει πράγματι χαρακτῆρα προγραμματικόν»¹²², καταφαίνεται σαφέστατα, ὅτι οὗτος ἀνεγνώριζεν τὸν «Πατριάρχην» Ἀλεξανδρείας οὐσιαστικὰ ὡς τὸν ἡγέτην τῆς Ὀρθοδοξίας»¹²³.

Ἀφοῦ συγκρίνη ὁ Μ. Βασίλειος τὴν παλαιότεραν καλλιτέραν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν σύγχρονον αὐτοῦ ἀξιοθρήνητον κατάπτωσιν, δύο γνωστὰς εἰς τὸν Ἀθανάσιον καταστάσεις, τονίζει ἐπιγραμματικῶς: «Ἄλλ' ὥσπερ τὸ πολὺ τῆς λύπης τὴν σὴν τελειότητα περιίσταται, οὕτως ἡγοῦμεθα προσήκειν καὶ τῆς ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν μερίμνης τὸ πλεόν τῆ σῆ διαφέρειν φρονήσει»¹²⁴. Μὲ τὴν ἔκφρασιν εἰς πληθυντικὸν «ὅπερ τῶν Ἐκκλησιῶν μερίμνης...» παραδέχεται ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι ἡ μέριμνα τοῦ Μ. Ἀθανασίου δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας καὶ Αἰγύπτου, ἤτοι μόνον εἰς τὰ ἀσθηρῶς καθωρισμένα διοικητικὰ αὐτοῦ σύνορα, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ πέραν τούτου, χωρὶς βεβαίως τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἐννοεῖ ἐνταῦθα νομικὴν δικαιοδοσίαν ἐξουσίας¹²⁵.

121. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖ. «Εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον», 26, PG 35, 1112B.

122. Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Ὁ Μ. Βασίλειος πρότυπον, σ. 48.

123. ΠΑΝ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Βασιλείου Ἀπαντα, ΕΠΕ, 1, 322 σημ.

124. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 66, 1, Courtonne, I, 157.

125. Τὴν εὐρύτεραν αὐτὴν δικαιοδοσίαν περιγράφει ὁ Μ. Βασίλειος καὶ εἰς τὴν 69ην ἐπιστολὴν αὐτοῦ: «Ὅτι τῶν μὲν ἄλλων τοῖς πλείστοις ἐξαρκεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον περισκοπεῖν, σοὶ δὲ οὐχ ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλ' ἡ μέριμνά σοι πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τὸσαύτη ὅση καὶ τῆς ἰδίας παρὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότητος ἡμῶν ἐμπιστευθείσης ἐπίκειται, ὅς γε οὐδὲνα χρόνον διαλείψεις διαλεγόμενος, νοθετῶν, ἐπιστέλλων, ἐκπέμπων τινὰς ἑκάστοτε τοὺς ὑποτιθεμένους τὰ βέλτιστα». (Courtonne, I, 161).

Ἐν συνεχείᾳ τονίζεται, ὅτι εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν δύνανται νὰ βοηθήσουν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως, ἐὰν βεβαίως πρὸς τοῦτο θελήσουν. Ὁ κεντρικὸς ὅρος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι ἡ «σύμπνοια», διὰ τοῦ ὁποῖου δὲν δηλοῦται σχέσις νομικῆς ἐξαρτήσεως, ἀλλὰ κοινωνίας, ὁμονοίας καὶ ἀγάπης καὶ μάλιστα ὄχι μόνον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἀλλὰ πλειόνων Δυτικῶν ἐπισκόπων· καὶ τοῦτο ἐνέχει μεγίστην σημασίαν.

Καὶ ἐὰν οἱ Δυτικοὶ ἔδειξαν συμπαράστασιν καὶ ἐβοήθησαν ἐν ἡ δύο πρόσωπα, τὰ ὁποῖα μετέβησαν ἐκεῖ καὶ τὰ ὁποῖα, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, ἠκολούθουν τὴν κακοδοξίαν, ἀσφαλῶς θὰ δύνανται νὰ συμπαρασταθοῦν καὶ νὰ βοηθήσουν καὶ ἡμᾶς.

Οἱ χαρακτηρισμοί, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ ὁ Μ. Βασίλειος μετὰ ταῦτα εἶναι λίαν σημαντικοί: «Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατότερος; Τίς συνιδεῖν τὸ δέον ὀξύτερος; Τίς ἐνεργῆσαι τὰ χρήσιμα πρακτικώτερος; Τίς πρὸς τὴν καταπόνησιν τῶν ἀδελφῶν συμπαθέστερος; Τίς τῆς σεμνοτάτης σου πολιᾶς πάση τῇ Δύσει αἰδεσιμώτερος;... Ἐκπεμπόν τινὰς ἐκ τῆς ἀγίας ὑπὸ σέ Ἐκκλησίας ἄνδρας δυνατοὺς ἐν τῇ ὑγαινοῦσῃ διδασκαλίᾳ πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Δύσιν ἐπισκόπους, διήγησαι αὐτοῖς τὰς κατασχούσας ἡμᾶς συμφοράς, ὑπόθου τρόπον ἀντιλήψεως, γενοῦ...»¹²⁶. Ἀσφαλῶς θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ συγκριθοῦν αἱ ἐκφράσεις αὗται πρὸς ἐκείνας, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ὁ Μ. Βασίλειος γράφων πρὸς τὸν Ρώμης Δάμασον ἢ πρὸς τοὺς Δυτικοὺς ἐπισκόπους, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν καὶ ἐκείνας ὀρθῶς καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς καθόλου ἀπόψεως τοῦ ἱ. πατρός, ἄνευ ἀπολυτοποιήσεων.

Καὶ εἰς τὴν ἐπομένην παράγραφον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος καὶ μόνος ἄνευ τῆς συνεργασίας τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Δύσεως εἶναι εἰς θέσιν νὰ λύσῃ τὸ ἀντιοχειανὸν πρόβλημα, ἥτοι τὸ ἀντιοχειανὸν σχίσμα διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ ἐπισκόπου Μελετίου: «Πρὸς μὲν οὖν τὰ λοιπὰ τῆς Ἀνατολῆς Ἰσως σοὶ καὶ πλειόνων συνεργίας προσδεῖ καὶ ἀνάγκη ἀναμένειν τοὺς ἐκ τῆς Δύσεως. Ἡ μέντοι τῆς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν Ἐκκλησίας εὐταξία προδήλως τῆς σῆς ἡρτηται θεοσεβείας, ὥστε...»¹²⁷. Ἐν συνεχείᾳ ἐπαναλαμβάνει τὸ αὐτὸ τονίζων: «Τῷ ὄντι δὲ τῆς σῆς δεῖται σοφίας καὶ εὐαγγελικῆς συμπαθείας τὰ ἐκείνης τῆς πόλεως ἄρρωσθήματα»¹²⁸, καὶ καταλήγει μὲ τὴν ἰσχυρὰν

126. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 66, 1, Courtonne, I, 157 ἐξ.

127. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 66, 2, Courtonne, I, 158.

128. Αὐτόθι.

παρακκλησιν: «Πάλιν οὖν και ἐνταῦθα τῆ σῆ μεγαλοφυῖα πρέπειν τῆν τῶν τηλικούτων διακονίαν ἐλπίζομεν, ὥστε...ὑποτάξει δὲ πάντας ἀλλήλοις ἐν ἀγάπῃ και τὴν ἀρχαίαν ἰσχὺν ἀποδοῦναι τῆ Ἐκκλησίᾳ»¹²⁹.

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν και ὡς «συγχρονιστῆς» τῶν ἐνεργειῶν Ἀνατολῆς και Δύσεως, διὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ ὁποῖου ὄχι μόνον θὰ ἐπληροφοροῦντο οἱ Δυτικοὶ ἀντικειμενικῶς περὶ τῆς πραγματικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἀλλὰ και θὰ ὑπεδεικνύετο εἰς αὐτοὺς και ὁ «τρόπος ἀντιλήψεως». Διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς διαπιστοῦμεν μετὰ τοῦ Διαμαντοπούλου, ὅτι «τὴν λύσιν τοῦ ἀντιοχεικοῦ σχίσματος ἐξαρτᾶ (ὁ Μ. Βασίλειος) ἀπὸ μόνῃς τῆς ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως τοῦ Ἀθανασίου»¹³⁰.

Και εἰς ἄλλας ἐπιστολὰς καταφαίνεται ἡ μεγάλη ἐκτίμησις τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν Μ. Ἀθανάσιον. Εἰς τὴν 80ὴν ἐπιστολὴν ἀναφέρει π.χ. μετὰξὺ ἄλλων και τὰ ἐξῆς: «Ὅσον τῶν Ἐκκλησιῶν τὰ ἀρρωστήματα ἐπὶ τὸ μείζον πρόεισι, τοσοῦτον πάντες ἐπὶ τὴν σὴν ἐπιστρεφόμεθα τελειότητα, μίαν ἑαυτοῖς ὑπολείπεσθαι τῶν δεινῶν παραμυθίαν τὴν σὴν προστασίαν πεπιστευκότες»¹³¹. Εἰς τὴν 67ην προσπαθεῖ νὰ πείσῃ και πάλιν τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ὅπως ἀναγνωρίσῃ τὸν Μελέτιον, ὡς κανονικὸν ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας, τακτοποιημένου και τοῦ Παυλίνου τιμητικῶς, ὅπως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λυθῆ τὸ μέγα πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, ἔνεκα τούτου τοῦ σχίσματος. Ἀσφαλῶς ἐγνώριζεν ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι διὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου θὰ ἐπηρεάζετο και ἡ Δύσις, ἀναγνωρίζουσα ἐν συνεχείᾳ και αὐτὴ τὸν Μελέτιον. Δυστυχῶς ὅμως ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν ἐπράγματοποιήθη¹³². Εἰς τὴν 69ην τονίζει και εἰς τὸν Ἀθανάσιον τὴν ἀναγκαιότητα καταδίκης τοῦ Μαρκέλλου, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριζον οἱ Δυτικοί, και παρακαλεῖ αὐτὸν ὅπως ζητηθῆ ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως ἡ ἀναθεώρησις τῶν στάσεων αὐτῶν ἐναντι τῶν αἰρετικῶν¹³³. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ἀνεγνώριζεν ὁ Μ. Βασίλειος τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης ἢ τὸν ἐπίσκοπον αὐτῆς ὡς τὴν ὑψίστην δικαστικὴν αὐθεντίαν ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, αἱ ἀποφάσεις τῆς ὁποίας ὄφειλον

129. Ἐνθ. ἀν. σ. 158 ἐξ.

130. ΑΔ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἡ Ρώμη, σ. 41, σημ. 1. Καὶ ὁ J. SCHÄFER, γράφει ἐπ' αὐτοῦ: «Ferner suchte er einer etwaigen Opposition vorzubeugen, indem er Athanasius bat, er möge, ohne erst auf das Abendland zu warten, das Schisma von Antiochien entfernen und, wie die folgenden Briefe zeigen, Meletius anerkennen». (Ἐνθ. ἀν. σ. 83).

131. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 80, Courtonne, I, 181.

132. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 67, Courtonne, I, 159 ἐξ.

133. Πρβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπ. 69, 2, Courtonne, I, 163.

νά γίνωνται ἀσυζητητεὶ ἀποδεκταί, ὡς τελεσίδικοι;

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καθίσταται σαφές, ὅτι τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰοαννοῦ πρὸς κατοχύρωσιν τῆς ἀπόψεως αὐτοῦ, ἴτοι ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης ὡς τὸν ἀνωτάτον δικαστὴν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ ὡς ἐκ τούτου ὡς ἀνωτάτην ἀρχήν, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀποδεικνύουν τὴν ἄποψιν αὐτήν. Ἀπεναντίας δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ αὐτὰ κείμενα πρὸς κριτικὴν καὶ ἀπόρριψιν τῆς ἀπόψεως τοῦ Ἰοαννοῦ. Καὶ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος W. de Vries ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἄποψις τοῦ Ἰοαννοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐσταθῇ, διότι «δὲν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν πῶς αὕτη δύναται νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα»¹³³. Κατὰ συνέπειαν δὲν δύναται πλέον νὰ θεωρηθῆται καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἰοαννοῦ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὡς μία ἀντικειμενικὴ καὶ βάσει τῶν πηγῶν πραγματοποιηθεῖσα ἔρευνα καὶ ἔκθεσις πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ Βατικανοῦ περὶ τῆς ἀντιλήψεως τῆς Ἀνατολῆς ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς Ἐδρας τοῦ Ρώμης κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα.

Περὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Μ. Βασιλείου ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οὗτος ἀπηυθύνετο πρὸς τοὺς Δυτικοὺς γενικώτερον καὶ ὁσάκις ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης δὲν ἀνέμενεν τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐθεντίας αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐζήτει δι' αὐτοῦ τὴν συμπαράστασιν πλειόνων ἐπισκόπων τῆς Δύσεως καὶ μάλιστα τὴν σύγκλησιν μιᾶς Συνόδου. Καὶ ὁ Καρμίρης γράφει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος «τὴν συμπαράστασιν καὶ συναντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως πρὸς ἐπικράτησιν καὶ ἐδραΐωσιν τῆς πίστεως τῆς Νικαίας» καὶ ὑπερνίκησιν τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ ἐναναφορὰν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς φυγαδευθείσης ἀπ' αὐτῆς ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν εἰρήνης ἐζήτει ἀκριβῶς ἐκ μέρους τῶν δυτικῶν ἐπισκόπων συλλογικῶς, καὶ οὐχὶ ἐκ μέρους τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης, οὕτινος ἠγνόει, ἀπὸ συμφώνου μεθ' ὅλης τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας,

133. W. DE VRIES, *Die Ostkirche*, σ. 144: "Weil wir nicht sehen, wie sie mit den historischen Tatsachen vereinbart werden kann». Ὁ V. ERNST δικαιολογεῖ τὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν Δυτικῶν ὡς ἐξῆς: «Der Not gehorchend, suchten in den Jahren 365 ff. die nichtarianischen Bischöfe Asiens die Hilfe des Westens zu gewinnen» (ἐκθ. ἀν. σ. 660). Καὶ ἀργότερον ἀναφέρει ἐπ' αὐτοῦ: «Basilius des Großen Briefwechsel mit dem Occident kennzeichnet seine ganze kirchengeschichtliche Bedeutung. Wie er hier trotz inneren Widerstrebens an der Herstellung einer Verbindung weiterarbeitet, die er nur einmal als für seine Partei nutzbringend erkannt hat...» (ἐκθ. ἀν. σ. 663).

τὸ λεγόμενον πρωτεῖον ἐξουσίας καὶ μονοκρατορίας ἐπὶ συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας...»¹³⁴.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθα ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ Μ. Βασιλείου, νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὅπως συνάγωμεν καὶ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἐθεώρει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ὡς μέλη τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἐνὸς Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς ἐκ τούτου ἔχουν καθῆκον τὰ μέλη τοῦ αὐτοῦ Σώματος, ὅπως ἔρχονται εἰς βοήθειαν καὶ συμπαράστασιν τῶν πασχόντων¹³⁵, βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἀγάπης καὶ συμπνοίας καὶ οὐχὶ βάσει νομικῶν ἢ διοικητικῶν μόνον καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων. Ἡ γεωγραφικὴ ἀπόστασις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως δὲν δύναται νὰ διασαλεύσῃ τὴν ἀγάπην ταύτην, τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν ἐνότητα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ πάντων τούτων δυνάμεθα μετὰ τοῦ Μ. Βασιλείου νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι μία οὐσιαστικὴ συνεργασία τῶν ἐπισκόπων τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὄχι μόνον εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἀναγκαία, ἀλλὰ ὅπωςδῆποτε καὶ δυνατὴ, ἐὰν πρὸς τοῦτο ὑπάρχουν αἱ ὀρθαὶ βάσεις καὶ προϋποθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ θέλησις πρὸς τοῦτο. Ἀκριβῶς τὴν θέλησιν καὶ διάθεσιν τῶν Δυτικῶν καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Δαμάσου δὲν ἠδυνήθη νὰ κερδίσῃ ὁ Μ. Βασίλειος παρὰ τὰς κατ' ἐπανάληψιν προσπαθείας αὐτοῦ¹³⁶.

Τέλος δύναται νὰ λεχθῇ συμπερασματικῶς, ὅτι ὄχι μόνον ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι δὲν δύνανται νὰ δεχθοῦν τὴν ἄποψιν τοῦ Ἰωάννου περὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Μ. Βασιλείου ἀναφορικῶς μὲ τὴν θέσιν τῆς ἑδρας καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ ἔνεκα τούτου δὲν ὑφίσταται πλέον ἐνιαία γραμμὴ οὔτε καὶ εἰς τὸ «ἐπιχείρημα» τοῦτο ἐκ τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτεῖου ἐξουσίας καὶ κυριότητος, ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας.

134. Ι. ΚΑΡΜΠΗ, *Ὁ Μέγας Βασίλειος, οἱ δυτικοὶ ἐπίσκοποι καὶ ὁ Ρώμης*, σ. 12.

135. Πρβλ. Α. THIERMEYER, ἐν: Κ. GAMBER, *Orientierung an der Orthodoxie, Die Tradition der Ostkirche als Richtschnur in Liturgie und Verkündigung*, Regensburg 1981, σ. 24: «Aus seinen Briefen spüren wir deutlich die Überzeugung, daß ein Glied am Leibe Christi nur dann gesunden kann, wenn es im Verbund mit den Ganzen bleibt. Losgelöst stirbt ab. Nur so ist sein Bitten und Flehen an den Westen zu verstehen, sein Mühen um den engeren Zusammenschluß von Ost und West».

136. Πρβλ. καὶ Ι. ΚΑΡΜΠΗ, *Ὁ Μέγας Βασίλειος, οἱ δυτικοὶ ἐπίσκοποι...σ. 12* ἔξ. Α. THIERMEYER, ἐνθ. ἀν. σ. 27: «Aus Rom aber erntete er nichts als Enttäuschung und verstandnislose Antworten, die voll Unkenntnis und außerdem anmaßend waren». Πρβλ. καὶ Θ. ΖΗΣΗ, *Γεννάδιος Β' Σχολάριος. Βίος, συγγράμματα, διδασκαλία*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 23.

Ὅχι μόνον δὲν ἀνεγνώριζεν ὁ Μ. Βασίλειος τὸν πάπα ὡς τὴν ὑψίστην αὐθεντίαν καὶ τὸν ἀνώτατον δικαστήν, αἱ ἀποφάσεις τοῦ ὁποίου θὰ ἦσαν φυσικὰ τελεσιδικιοί, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ὁποῖα ζητεῖ ὁ Μ. Βασίλειος ἀπὸ τὸν πάπα καὶ εἰς δογματικὰ θέματα, θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Barbel ὡς «ἀπαράδεκτοι ὄροι», τοὺς ὁποίους θέτει ὁ ἱ. πατὴρ πρὸς τὸν Πάπαν¹³⁷. Ἐκ τούτων δὲ καταφαίνεται, ὅτι καὶ ἡ ἄποψις τοῦ Altaner δὲν δύναται νὰ εἰσσταθῇ, ὅτι ὁ ἱ. πατὴρ ἀνεγνώριζεν εἰς τὸν πάπαν Ρώμης ἕναν κεντρικὸν ρόλον δι' ὅλα τὰ δογματικὰ θέματα¹³⁸. Παρὰ ταῦτα ὀφείλει καὶ ὁ Altaner, βασιζόμενος εἰς τὴν ἄποψιν τοῦ Rauschen, νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος δὲν βλέπει εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης τὴν «νομικὴν κορυφὴν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας»...ἀλλ' ὅτι οὗτος, (ἦτοι ὁ Μ. Βασίλειος) ἐστήριζεν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμόνοιαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ σύνολον τῶν ὁμοφρόνων ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι μεταξὺ αὐτῶν ἐπικοινωνοῦν δι' ἀλληλογραφίας καὶ δι' ἀπεσταλμένων. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἀνήκει ἀσφαλῶς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ ἱ. πατρὸς—καὶ κατὰ τὸν Altaner—ὡς ὁ ἀρχηγὸς τῶν Δυτικῶν ἐπισκόπων¹³⁹.

137. J. BARBEL, *Geschichte der frühchristlichen griechischen und lateinischen Literatur*, τ. 1, Aschaffendung 1969, σ. 170. Ὁ BARBEL οὕτω πως δικαιολογεῖ τὴν ἄρνησιν τοῦ Ἀθανασίου πρὸς μεσολάβησιν πρὸς τὸν Πάπα Δάμασον: «Das war reichlich viel verlangt, und Athanasius, an den diese Botschaft gerichtet war (ἦτοι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μ. Βασιλείου), zögerte und winkte schließlich ab, weil er sehr wohl wußte, daß man Rom keine unannehmbaren Bedingungen stellen konnte...».

138. B. ALTANER-A. STUIBER, *Patrologie*, «Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter», Freiburg, Basel, Wien, 1978⁸, σ. 297: «auch wenn er (ἦτοι ὁ Μ. Βασίλειος) ihm (ἦτοι εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης) in allen dogmatischen Fragen die maßgebende Rolle zuerkennt». Τὴν ἄποψιν ταύτην ἐξέθεσεν διὰ πρώτην φοράν τὸ 1938, ὅτι ἐξέδωσεν τὸ πρῶτον, μόνον ὑπὸ τὸ ὄνομά του, τὴν Πατρολογίαὶν τοῦ G. RAUSCHEN, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκδόσει τὸ 1931.

139. Αὐτόθι: «Im römischen Bischof sieht Basilius noch nicht die jurisdiktionelle Spitze der Gesamtkirche...Die Einheit und Einogkeit soll in einer durch steten Brief- und Botenverkehr bverbundenen Gemeinschaft gleichgesinnter Bischöfe bestehen, zu denen er auch den Bischof von Rom, aber mitten unter den anderen und als Führer der abendländischen Bischöfe, zählt». Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει ὁ ALTANER σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ WITIG, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσεν τὴν Πατρολογίαὶν τοῦ G. RAUSCHEN καὶ μάλιστα ἐκ 8ης καὶ 9ης ἐκδόσεως: G. RAUSCHEN, *Grundriß der Patrologie*. «Die Schriften der Kirchenväter und ihr Lehrgehalt», Freiburg im Br. 1926, σ. 254. Καὶ ἐνῶ ὁ WITIG ἀναφέρει τὰ ἀνωτέρω εἰς τὴν παράγραφον Die Lehre von der Kirche δημιουργεῖ ὁ ALTANER εἰδικὴν παράγραφον «Päpstlicher Primat» ἤδη ἀπὸ τοῦ 1938 εἰς τὴν ἰδικὴν του πλέον Πατρολογίαὶν (*Patrologie*, Freiburg im Br. 1938, σ. 185) διὰ νὰ ὁμολογήσῃ ἐν αὐτῇ, ὅτι καὶ ὁ Μ. Βασίλειος δὲν ἀναγνώριζε νομικὸν πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Διατίλοιπὸν δημιουργεῖ εἰδικὴν παράγραφον περὶ πρωτείου;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΡΩΜΗΣ

Ὡς ὑποστηρικτῆς τῆς διδασκαλίας τοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, τοῦ πάπα, ἐθεωρήθη ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων κυρίως δὲ κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος. Ἐνεκα τούτου πρέπει νὰ ρίψωμεν ἕν βλέμμα καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν θεολόγων τούτων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διὰ νὰ διαπιστώσωμεν, ἂν ἐπ' αὐτοῦ ὑφίσταται ἐνιαία γραμμὴ καὶ ἂν σήμερον ἰσχυρίζονται οὗτοι τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ θέματος τούτου ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν.

1) Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος γράφει εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης Ἰννοκέντιον

Ὡς γνωστὸν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων ἢ ἐπιστολὴ τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον¹ ὡς ἀποδείξεις, ὅτι δῆθεν ὁ ἱ. πατὴρ ἀνεγνώριζεν τὸν πάπαν ὡς τὴν ὑψίστην αὐθεντίαν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὑποβάλλει εἰς αὐτὸν «ἔφεσιν».

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπάρχει μία ἐξέλιξις καὶ θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ λεχθῆ, μία διόρθωσις ὡς πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην μεταξὺ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, οὕτως ὥστε σήμερον ἔχει ἐπιτευχθῆ μεταξὺ τῶν θεολόγων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου μία κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συμφωνία. Ἄς ἴδωμεν ὁμῶς τὰς ἐπὶ μέρους γνώμας τῶν θεολόγων.

Ὁ Καρδινάλιος Marini π.χ.² «προσπαθεῖ δι' ἐξεζητημένης ἐπιχειρηματολογίας νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον δεχόμενον

1. Πρόκειται κυρίως περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐν PG 52, 535-536 καὶ περὶ τῶν ἐκφράσεων: «Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης σχεδὸν ἀπάσης ὁ παρὼν ἡμῖν ἀγὼν πρόκειται».

2. Kard. MARINI, *Il primato die S. Pietro e des suoi successori in San Giovanni Crisostomo*, Rom 1919 (Ἔκδ. 2a 1922).

τὸ πρωτεῖον ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας»³, καθὼς παρατηρεῖ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ὁ καθηγητὴς Μουρατίδης καὶ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς ἤδη προηγουμένως ὁ Chr. Baur⁴. Ἐκ τῆς ἀναφερθείσης ἐργασίας τοῦ Marini ἐπηρεάζεται καὶ ἡ Πατρολογία τοῦ G. Rauschen. Καὶ ἐνῶ οὗτος εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς Πατρολογίας του⁵ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου δὲν ἀναφέρει κἄν τὸ θέμα περὶ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, εὐρίσκομεν τοῦτο εἰς τὴν ἐπανεκδοθεῖσαν καὶ ἐπανηθεῖσαν Πατρολογίαν του τὸ 1921 ὑπὸ τοῦ Joseph Wittig καὶ μάλιστα κατόπιν ἀβασανίστου παραπομπῆς εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη ἐργασίαν τοῦ Καρδιναλίου Marini. Εἰς τὴν ἔκδοσιν λοιπὸν ταύτην ἐπεξεργάζεται ὁ ἐκδότης Wittig εἰδικὴν παράγραφον περὶ τοῦ «Πρωτείου τοῦ Πέτρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ» καὶ συμπεραίνει, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος μαρτυρεῖ τὸ πρωτεῖον τοῦ Πέτρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὀλιγώτερον διὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἐκφράσεων αὐτοῦ σχετικὰ μὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆν, περισσότερον δὲ διὰ τῆς ἐπισήμου ἐκκλήσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπα Ἰννοκέντιον τὸν Α' ⁶. Τὴν 8ην καὶ 9ην ἔκδοσιν τῆς Πατρολογίας ταύτης τοῦ Rauschen ἐπεμελήθη ὁ αὐτὸς Wittig μὲ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον ὡς πρὸς τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, βάσει τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον⁷. Τὴν ἐπομένην ἔκδοσιν, 10ην καὶ 11ην, ἐπεμελήθη καὶ ἐπεξεργάσθη ἐκ νέου ὁ B. Altaner, ὁ ὁποῖος ἐπεξεργάσθη καὶ τὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ ὡς ἐκ τούτου κατέληξεν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ συναδέλφου του Wittig, ἀναφέρων, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ κατ' ἐπανάληψιν

3. Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἀπεδέχτο ὁ ἱερός Χρυσόστομος τὸ Παπικὸν Πρωτεῖον; Ἀθῆναι 1959, σ. 5, σημ. 2. Πρβλ. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἀθῆναι 1962, σ. 139, σημ. 1.

4. CHR. BAUR, *Der Heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit*, τ. 1, München 1929, σ. 289: "Darin (εἰς τὸ ἔργον του) sucht er (ὁ Marini) mit Hilfe eines kunstvollen Gebäudes von scharfsinnigen Schlußfolgerungen aus einer Anzahl von Stellen bei Chrysostomus zu beweisen, daß dieser unbedingt als Zeuge für den Jurisdiktions-primat der Nachfolger Petri in Rom gelten müsse".

5. GERHARD RAUSCHEN, *Grundriss der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung der Dogmengeschichte*, Freiburg im Br. 1903, σ. 118 ἐξ.

6. GERHARD RAUSCHEN, *Grundriß der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung des Lehrgehalts der Väterchriften* ἔκδ. J. WITTIG, Freiburg im Br. 1961⁶⁻⁷, σ. 189: "Chrysostomus selbst bezeugt den Primat Petri und seiner Nachfolger weniger durch seine gelegentlichen Andeutungen dieser Lehre als durch seine feierliche Appellation an Papst Innozenz I.".

συζητηθέντος γράμματος τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον τὸν Α΄ ἐκ τῆς δευτέρας ἐξορίας αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῆ ἢ ἀναγνώρισις τοῦ πάπα ὡς ὑψίστης αὐθεντίας ἐκκληίου⁸. Ἀσφαλῶς ἐπηρέασθη ὁ Altaner μ.ἄ. καὶ ὑπὸ τοῦ Chr. Baur, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Marini μετὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον εἶναι ὀλιγότερον πειστικὸν καὶ ἀποδεικτικόν, διότι ὁ ἱ. πατὴρ ἔστειλεν τὸ αὐτὸ γράμμα μετὰ τὸ ἴδιον περιεχόμενον καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους τοῦ Μιλάνου καὶ τῆς Ἀκηλυίας. Ἐκτὸς τούτου ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἀπέστειλε παρόμοια γράμματα καὶ εἰς τοὺς Ἐπισκόπους Θεσσαλονίκης καὶ Καρχηδόνας. Ὡς ἐκ τούτου δὲν θὰ ἠδύνατο οὐδεὶς νὰ φαντασθῆ καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν, ὅτι ὁ ἱ. πατὴρ ἐδέχετο πρωτεῖον ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης ἢ Καρχηδόνας. Ὁ Chr. Baur ἀναφέρει, ὅτι ὁ πυρὴν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἱ. πατρὸς πρὸς τὸν Πάπα Ἰννοκέντιον εἶναι ὅτι οὗτος, δηλ. ὁ Χρυσόστομος, παρακαλεῖ τὸν πάπα καὶ τοὺς δύο ἀναφερθέντας ἐπισκόπους, ὅπως μὴ ἐπηρεασθοῦν ἐκ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ἀναγνώρισουν οὗτοι τὴν ἄδικον καταδίκην καὶ τὸν ἐκθροπισμὸν αὐτοῦ καὶ κυρίως, ὅπως οὗτοι μὴ διακόψουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν αὐτῶν μετ' αὐτοῦ⁹.

Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται καὶ ὑπὸ τοῦ Altaner εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν καὶ διορθωθεῖσαν Πατρολογία τῶν G. Rauschen¹⁰ καὶ ἀργότερον εἰς τὴν ἰδικὴν του Πατρολογία ἀπὸ τοῦ 1938 καὶ ἐξῆς¹¹

7. GERHARD RAUSCHEN, *Grundriß der Patrologie. Die Schriften der Kirchen väter und ihr Lehrgehalt*, ἔκδ. J. WITTIG, Freiburg im Br. 1926⁸⁻⁹, σ. 284.

8. GERHARD RAUSCHEN, *Patrologie, Die Schriften der Kirchenväter und ihr Lehrgehalt*, ἔκδ. BERTHOLD ALTANER, Freiburg im Br. 1931¹⁰⁻¹¹, σ. 257: "Auch aus dem viel zitierten Schreiben an Papst Innozenz I., das er nach seiner zweiten Absetzung nach Rom sandte, kann nicht die Anerkennung des Papstes als oberste Appellationsinstanz herausgelesen werden".

9. CHR. BAUR, *Der Heilige Johannes Chrysostomus*, σ. 290 ἐξ.: "Diesem Brief begegnet man gewöhnlich in der Reihe der großen 'Appellationen', die Apologeten und Dogmatiker zum Beweis der Anerkennung des römischen Primates anführen. Indes kommt die Bedeutung dem 'Appell' den Chrysostomus unmittelbar nach seiner zweiten Absetzung an Papst Innozenz and gleichzeitig in gleichem Wortlaut an die Bischöfe von Mailand und Aquileja richtete, bestimmt nicht zu. Der Kern des Briefes ist der: Chrysostomus bittet den Papst und die zwei genannten Bischöfe, sie möchten sich durch die Bemühungen seiner Gegner nicht auf Seiten des Unrechts ziehen lassen, seine ungerechte Absetzung nicht anerkennen und vor allem die kirchliche Gemeinschaft mit ihm nicht aufheben".

10. GERHARD RAUSCHEN, *Patrologie*, ἔκδ. B. ALTANER σ. 257.

11. BERTHOLD ALTANER, *Patrologie*, Freiburg im Br. 1938, σ. 209.

εις τὰς διαφόρους αὐτῆς ἐκδόσεις, μέχρι καὶ τῆς τελευταίας ἐκδόσεως καὶ ἐπεξεργασίας αὐτῆς ὑπὸ τοῦ A. Stuiβer¹².

Καὶ ὁ Wilhelm de Vries ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ θέμα περὶ τῆς φροντίδος τοῦ πάπα διὰ τὴν ἐνότητα τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἀνεφέρθη καὶ εἰς τὸ περιστατικὸν τοῦτο τοῦ ἱ. Χρυσόστομου ἐν σχέσει μὲ τὴν καταδίκην αὐτοῦ καὶ τὸ γράμμα αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπα Ἰννοκέντιον καὶ προβαίνει εἰς τὴν σαφειστάτην διαπίστωσιν, ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τυπικὴ ἐκκλήσις μὲ νομικὸν χαρακτήρα πρὸς τὴν Ρώμην¹³. Καὶ ἐκ τῆς περιπτώσεως λοιπὸν αὐτῆς καθίσταται σαφές, ὅτι ἡ αὐθεντία τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ W. de Vries, πλὴν ὅμως οὗτος ἀναφέρει, ὅτι ἡ αὐθεντία αὕτη δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ «παντοῦ» εἰς τὴν Ἀνατολήν¹⁴, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀφήνει νὰ ἐννοηθῆ, ὅτι κάπου εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἢ ὑπὸ τινων ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ αὐθεντία αὕτη τοῦ πάπα ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Διότι ποῖος ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ τῆς Ἀνατολῆς ἢ ποία σύνοδος ἀνεγνώρισεν τὴν ἀνωτάτην αὐθεντίαν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας; Ὁ Karl Heinz Ohlig τονίζει: «Ἡ ἀξίωσις τῆς Ρώμης οὐδέποτε ἀνεγνωρίσθη εἰς τὴν Ἀνατολήν»¹⁵.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἀναφέρει ἐπιγραμματικῶς καὶ ὁ Chrysostomus Baur, ὁ ἱ. Χρυσόστομος δὲν ἐζήτησε π ρ ο σ ω π ι κ ῆ ν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα, ἀλλὰ παρεκάλεσεν αὐτόν, ὅπως φροντίσῃ διὰ τὴν σύγκλησιν μιᾶς συνόδου, ἢ ὁποία θὰ ἦτο πλήρως ἀντικειμενικὴ καὶ ἄνευ προκαταλήψεως διὰ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην παράταξιν. Ὅντως ὁ πάπας προσεπάθησε πρὸς τοῦτο, πλὴν ὅμως ματαίως. Δὲν δύναται τις λοιπὸν νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος μετὰ ἀπὸ μίαν ἄδικον συνοδικὴν καταδίκην προσέφυγεν, ἐφεσιβάλλων εἰς τὴν προσωπικὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πάπα, ὅστις θὰ ἀπεφάσιζεν προσωπικῶς, ὡς ἄτομον¹⁶.

12. BERTHOLD ALTANER - ALFRED STUIBER, *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg im Br. 81978, σ. 330: "Auch aus seinem ersten an Papst Innozenz I. (404) gesandten Schreiben kann nicht die Anerkennung des Papstes als oberste Appellationsinstanz herausgelesen werden..."

13. W. DE VRIES, "Das Mühen des Papsttums um die Einheit der Kirche", *Dienst an der Einheit*, σ. 58: "Es handelt sich hier kaum um eine formelle Appellation an Rom".

14. Αὐτόθι: "Aber diese Autorität wurde im Osten nicht überall anerkannt".

15. KARL-HEINZ OHLIG, *Braucht die Kirche einen Papst? Umfang und Grenzen des päpstlichen Primats*, Düsseldorf 1973, σ. 55: "Im Osten wurde der Anspruch Roms niemals anerkannt".

16. CHR. BAUR, ἔνθ. ἀν. σ. 291: "Tatsächlich verlangte Chrysostomus nichts

Διὰ τῆς διατυπώσεως τοῦ Franz Xaver Sappelt: «Καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς προσεπάθησεν ὁ Ἰννοκέντιος ὁ Α΄ νὰ παρουσιάσῃ καὶ ἐξασκήσῃ τὴν αὐθεντίαν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐδρας, κυρίως κατὰ τὴν τραγωδίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου»¹⁷, προδίδεται μία συγκεκριμένη τάσις τοῦ συγγραφέως νὰ φανερώσῃ ὄχι τόνον τὴν εὐεργετικὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ἰννοκεντίου πρὸς βοήθειαν διὰ τὸν ἀδικούμενον Χρυσόστομον, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἰσχύος τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, πρᾶγμα ὅμως, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὴν ἀποτελεσματικότητά των ἐνεργειῶν τοῦ πάπα, αἱ ὁποῖαι, καθὼς ὁμολογεῖ ἐν συνεχείᾳ καὶ αὐτὸς ὁ Sappelt ἔμειναν ἄνευ θετικοῦ ἀποτελέσματος¹⁸.

Ὁ ἱστορικὸς Baus ἀναφέρεται εἰς τὸ θέμα τῆς καταδίκης τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου καὶ τοῦ γράμματος αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπα Ρώμης Ἰννοκέντιον ἄνευ ὅμως ἀπολογητικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ γεγονότος τούτου. Ὁ θεολόγος οὗτος ἀναφέρει ἁπλῶς, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ ἐζήτησε βοήθειαν ἀπευθυνθεὶς πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀκηνῆς, τῶν Μεδιολάνων καὶ τῆς Ρώμης¹⁹. Ἐνδια-

so anhaltend und konsequent, als die Berufung einer neuen unparteiischen Synode und das war es auch, was dann der Papst mit aller Energie zu erreichen suchte. Leider umsonst. Man kann also nicht gut behaupten, Chrysostomus habe von dem ungerechten Urteil einer Synode an die persönliche Entscheidung des Papstes appelliert”.

17. FRANZ XAVER SEPPELT, *Der Aufstieg des Papsttums. Geschichte der Päpste in den Anfängen bis zum Regierungsantritt Gregors des Großen*, Leipzig 1931, σ. 152: “Auch in der Kirche des Ostens bemühte sich Innozenz I die Autorität des römischen Stuhles zur Geltung zu bringen, so vor allem in der Tragödie des Johannes Chrysostomus”. Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει ὁ Sappelt καὶ εἰς τὸν Α΄ τόμον τῆς *Geschichte der Päpste*, München 1956, σ. 139 ἑξ. Ὁ τόμος οὗτος εἶναι ἡ δευτέρα ἐκδοσις ἐπεξεργασμένη τοῦ προηγουμένου ἀναφερθέντος ἔργου.

18. Ὁ Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ, (*Περὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης*, Ἀθῆναι 1965, σ. 6) γράφει: «...Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ καθαιρεθέντος ὑπὸ τῆς παρὰ τὴν Δρῶν συνόδου καὶ προσφυγόντος εἰς τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον καὶ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τούτου καὶ συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων οὐ μόνον ἀποθανόντος καθηρημένου καὶ ἐν ἐξορίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἰκ α ν α ς δ ε κ α ε τ η ρ ἰ δ α ς ἔπειτα μὴ μνημονευομένου εἰς τὰ Δίπτυχα πα σ ῶ ν τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Βυζαντίου, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ αὐτῆς ἐτι τῆς γειτνιαζούσης καὶ δεχομένης ἄμεσον τὴν ἀπὸ Ρώμης ἐπίδρασιν Καρθαγένης...Τί ἔγινεν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἢ ἐπὶ πάντων κηδεμονία τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης; Καὶ πῶς συνέβη, ὥστε τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Ἰννοκεντίου, τόνον δικαίαν ἄλλως τε, νὰ μὴ τὴν λαμβάνῃ ὑπ’ ὄψιν του κανεῖς ἐκ τῶν ἐπισκόπων τριῶν εὐρυτάτων περιφερειῶν ἢ ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον τριῶν Πατριαρχειῶν».

19. K. BAUS, “Die Reichskirche nach Konstantin dem Großen”, *Handbuch der Kirchengeschichte*, ἑκδ. H. JEDIN τ. II, 1, Freiburg im Br. 1973, σ. 266 ἑξ. “Als

φέρον παρουσιάζει μάλιστα ή σειρά, εις την όποιαν αναφέρει ό ρωμαιοκαθολικός ούτος θεολόγος τούς επισκόπους, πρός τούς όποιους άπηυθύνθη ό ί. πατήρ. Ό τής Ρώμης δέν τίθεται ύπ' αυτού ούτε εις την πρώτην θέσιν μεταξυ τών τριών τούτων επισκόπων, άσφαλώς διά τόν άπλούστατον λόγον, ότι τό γεγονός τόυτο τοϋ γράμματος τοϋ Χρυσοστόμου δέν έχει καμμίαν σημασίαν διά τό έκκλησιαστικόν πολίτευμα τής καθόλου Έκκλησίας.

Έν συνεχεία αναφέρει ό Baus, ότι ό πάπας Ίννοκέντιος προσεπάθησε νά επιτύχη την σύγκλησιν μιās Συνόδου, πλην όμως ματαίως. Η επιτροπή, την όποιαν απέστειλεν ό πάπας εις την Άνατολήν πρός τόν σκοπόν τοϋτον όχι μόνον δέν επέτυχεν εις τόν σκοπόν αυτής, αλλά και έκακομετεχειρίσθη. Διά τής άποτυχίας αυτής τοϋ πάπα, γράφει ό Baus, καταδεικνύονται σαφέστατα τά σύνορα, τά όποια ύπήρχον δι' ένα έπίσκοπον τής Ρώμης εις τās Άνατολικās περιοχάς. Η προσπάθεια τοϋ πάπα, όπως δι' αυτοβούλων πρωτοβουλιών επέμβη εις μίαν φιλονεικίαν τής Έκκλησίας εις την Άνατολήν άπέτυχεν. Ούτος συναντά σοβαράς δυσκολίας εις τούς προέχοντας άνατολικούς επισκόπους (Άλεξανδρείας και Άντιοχείας)... Ούτω πως παρέμεινεν διά τόν Ίννοκέντιον ή δυνατότης μόνον τής τυπικής διαμαρτυρίας και ή τιμητική δι' αυτόν διαφύλαξις τής έκκλησιαστικής κοινωνίας μετά τοϋ ί. Χρυσοστόμου²⁰.

Εις τά αυτά συμπεράσματα καταλήγει, ως ήτο φυσικόν, και ό καθηγητής Κ. Μουρατίδης, όστις αναφέρει περι τής δι' έπιστολής παρακλήσεως τοϋ ί. Χρυσοστόμου, ότι «και αυτό τό έπιχείρημα οϋ μόνον καταρρίπτεται έξ αυτού, δεδομένου, ότι την αυτήν έπιστολήν άπαράλλακτον απέστειλεν ό Χρυσόστομος και πρός δύο άλλους επισκόπους τής Δύσεως, πρός τόν Μεδιολάνων Βενέριον και τόν Άκηλυϊας Χρωμάτιον, αλλά και έν έσχάτη αναλύσει στρέφεται έναντίον τοϋ παπικού πρωτείου, διότι ή ύπό τοϋ ί. Χρυσοστόμου άποστολή τής

Chrysostomus 404 auf kaiserlichen Befehl seines Amtes enthoben und nach Armenien verbannt wurde, wandte er sich an die Bischöfe von Aquileia, Mailand und Rom”.

20. K. BAUS, ένθ. άν. σ. 267: “Aber die Behandlung der von Papst und Kaiser entsandten Delegation nach Konstantinopel—sie wurde schon auf der Anreise von östlichen Beamten respektlos behandelt, beim Kaiser nicht vorgelassen und gewaltsam nach Italien zurückbefördert—zeigte deutlich die Grenzen auf, die einem Bischof von Rom im ostkirchlichen Bereich gesetzt waren. Der Versuch des Papstes, in einem ostkirchlichen Konflikt eine eigenständige Initiative zu entfalten, schlägt fehl; er begegnet ernststen Schwierigkeiten bei den führenden Bischöfen des Ostens (Alexandrien und Antiochien)...So blieb Innocenz nur der formale Protest und das ihn ehrende, unentwegte Festhalten an der Kirchengemeinschaft mit Chrysostomos...”

αὐτῆς ἐπιστολῆς καὶ εἰς τοὺς δύο ὡς ἄνω ἐπισκόπους ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Χρυσόστομος οὐδόλως ἀπεδέχετο τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ρωμαίου ποντίφηκος πρὸς ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεώς του»²¹. Ἐν συνεχείᾳ παραθέτει ὁ Μουρατίδης καὶ ἀποσπάσματα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰννοκεντίου, διὰ τῶν ὁποίων καταφαίνεται, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ πάπας δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς τὴν μοναδικὴν ὑψίστην αὐθεντίαν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ κυρίως καὶ ἀποκλειστικῶς τὴν Οἰκουμενικὴν σύνοδον²².

Ὡς ἐκ τούτου δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἄποψις, τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Παπισμοῦ» τοῦ August Franzen, τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Remigius Bäumer, βάσει τῆς ὁποίας ὁ ἱ. Χρυσόστομος δὲν ἐθεώρει μὲν τὸ γράμμα αὐτοῦ ὡς ἔκκλησιν πρὸς τὴν ὑψίστην προσωπικὴν αὐθεντίαν τοῦ πάπα, ἐνῶ τοῦναντίον ὁ ἴδιος ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ἐθεώρησεν τὸ γράμμα τοῦτο ὡς τοιαύτην ἔκκλησιν²³. Καὶ ὅταν ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅτι ὁ πάπας ἔμεσολάβησεν διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ ἐξορίστου, ἀνταποκρίνεται μὲν πρὸς τὰ πράγματα· ἐὰν ὅμως δὲν ἀναφερθῆ, ὅτι τοῦτο ἐξήτει νὰ ἐπιτύχη ὁ πάπας διὰ τῆς συγκλήσεως μιᾶς Συνόδου, ὀδηγεῖται ὁ ἀναγνώστης εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς προσωπικῆς ἰσχύος καὶ αὐθεντίας τοῦ πάπα. Καὶ τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ παπικοῦ πρωτείου, διότι ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, αἱ ἐνέργειαι τοῦ πάπα δὲν ἔφερον οὐδὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα κατὰ τῆς καταδίκης τοῦ Χρυσοστόμου.

21. Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἐπεδέχετο... σ. 17 ἐξ.

22. Αὐτόθι. καὶ Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἡ Οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀθήναι 1958, σ. 229. Πρβλ. καὶ HERMANN JOSEF SIEBEN, Die Konzilsidee der Alten Kirche (Konziliengeschichte, Reihe B: Untersuchungen Paderborn 1979. Ὁ θεολόγος οὗτος παραπέμπει εἰς τὸ γράμμα τοῦ Ἰννοκεντίου πρὸς τὸν κληρὸν καὶ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συμπεραίνει: «Bisweilen freilich erscheint die Synode als der einzige Weg mit einem Problem fertig zu werden». ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, Ἀθήναι 1964, σ. 30 ἐξ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Σχέσεις τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς τὴν Ρώμην», Νέα Σιών 3 (1906) 225 ἐξ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὁ Ἁγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, (Ἐκδ. Β' ὑπὸ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἹΕΡΩΝΥΜΟΥ), Ἀθήναι 1970, σ. 118. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 138.

23. AUGUST FRANZEN, REMIGIUS BÄUMER, Papstgeschichte, das Petrusamt in seiner Idee und in seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche (Herderbücherei 424) Freiburg im Br. 1974, σ. 58: "...verstand Innozenz diesen Schrift (ἦτοι τὸ γράμμα τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου) als eine Appellation an sein letztinstanzliches Urteil (was Chrysostomus selbst so sicher nicht gemeint hatte).

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καταφαίνεται, ὅτι ἡ διατύπωσις τοῦ Kirsch ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος ὑπέβαλε ἔκκλησιν μετὰ τὴν ἄδικον αὐτοῦ καταδίκην πρὸς τὸν πάπα Ἰννοκέντιον ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ὀρθή²⁴. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι 1ον παραπλανητικὰ τὰ ὅσα ὁ θεολόγος οὗτος ἀργότερον εἰς τὸ ἀναφερθὲν ἔργον του ἀναφέρει, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ρώμης ἤσκουν εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς φιλονεικίας τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα μίαν «ἀνάλογον πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν» δραστηριότητα²⁵, καὶ 2ον ἀναχρονιστικὰ καὶ ἀσταθῆ καὶ μόνον ἐκ τῆς ἀργότερον εἰς τὴν Δύσιν ἀναπτυχθείσης ἐκκλησιαστικῆς ἰδεολογίας ἀντιληπτὰ τὰ ὅσα οὗτος συμπερασματικῶς περὶ τοῦ «πρωτείου τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας» ἀναφέρει: «Ἡ θέσις τῶν παπῶν ἐν τῇ Δύσει μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς δυτικορωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἡ δυναμικὴ ἐπέμβασις αὐτῶν εἰς τὰς δογματικὰς φιλονεικίας τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀποκαλύπτουν κατὰ καταφανέστατον τρόπον τὸ πρωτεῖον τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Κυρίως ἴσχυεν ὁ πάπας ὡς ὁ ἀνάτομος διδάσκαλος καὶ φύλαξ τῆς πίστεως... Ὁ θρόνος τοῦ Πέτρου ἦτο τὸ ἐπίκεντρον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος... Οἱ πάπαι ἐξήσκουν τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, καθὼς καὶ τὴν τῆς οἰκονομίας· οὗτοι ἦσαν οἱ φύλακες, οἱ κηδεμόνες καὶ οἱ ἐρμηνευταὶ τῶν κανόνων»²⁶. Μεταξὺ τῶν παπῶν, οἱ ὅποιοι «ἔδρων ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ»²⁷, ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἰννοκέντιος, ἀσφαλῶς καὶ διὰ τὸν ρόλον τὸν ὅποιον οὗτος διεδραμάτισεν εἰς τὸ χρυσοστομικὸν πρόβλημα, ὡς καταφαίνεται καὶ διὰ τῶν ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ θεολόγου τούτου ἀναφερθέντων: «Οἱ πάπαι ἀπεφάσιζον καὶ διὰ τοὺς Πατριάρχας, καὶ ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτῶν δὲν ἐπετρέπετο νὰ καταδικασθῇ οὐδεὶς,

24. J. P. KIRSCH, *Die Kirche in der antiken-griechisch-römischen Kulturwelt*, Freiburg im Br. 1930, σ. 542: "Der zum zweiten Mal widerrechtlich abgesetzte Bischof, der jenes Konzil nicht anerkannte, appellierte an den römischen Stuhl...".

25. J. P. KIRSCH, ἐνθ. ἀν. σ. 606: "Die römischen Bischöfe übten in den Kirchlichen Streitigkeiten, die das Abendland sowohl wie der Orient im 5. Jahrhundert bewegten, eine ihrer Stellung entsprechende Tätigkeit aus".

26. J. P. KIRSCH, ἐνθ. ἀν. σ. 736 ἐξ.: "Die Stellung der Päpste im Abendlande nach dem Zusammenbruch des weströmischen Reiches und deren machtvolles Eingreifen in die dogmatischen Streitigkeiten des byzantinischen Reiches offenbaren in der deutlichsten Weise den Primat der römischen Kirche. Insbesondere galt der Papst als oberster Lehrer und Hort des Glaubens ... Petri Stuhl war der Mittelpunkt der kirchlichen Einheit, ...Die Päpste übten die gesetzgebende Gewalt wie die der Dispensation aus, sie waren Wächter, Beschützer, Erklärer der Kanones".

27. ἐνθ. ἀν. σ. 737.

πράγμα τὸ ὁποῖον ἠξίωσεν ὁ Ἰούλιος εἰς τὸ θέμα τοῦ Ἀθανασίου καὶ ὁ Ἰννοκέντιος εἰς τὸ θέμα τοῦ Χρυσοστόμου...»²⁸. Ἀκριβῶς ὁμως ἡ πλήρης ἀγνότης τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου διὰ τὸ θέμα τοῦ Χρυσοστόμου ὑπὸ τῶν Ἀνατολικῶν καὶ ἡ μετὰ τὴν ἄδικον καταδίκην τοῦ Χρυσοστόμου—ἀσφαλῶς ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ πάπα—ἀποτυχία τοῦ πάπα ὄχι μόνον ὅπως ἀποκαταστήσῃ ἀμέσως τὸν Χρυσόστομον, ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ μόνον ὅπως κατορθώσῃ καὶ συγκαλέσῃ μίαν Σύνοδον ἀντικειμενικὴν, καταδεικνύουν σαφέστατα, ὅτι τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ ρωμαιοκαθολικὸς οὗτος θεολόγος ἀποτελοῦν ἴσως μόνον μίαν ἐπιθυμίαν.

Πολὺ θετικώτερα ἐπαρουσίασεν τὰ πράγματα μᾶλλον διὰ πρώτην φοράν²⁹, ὁ Καρδινάλιος Πέτρος, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ 879-880³⁰. Ἐκεῖ ἀνέφερον ὁ Καρδινάλιος: «Φλαυϊανὸν τὸν Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, Κύριλλον τῶν Ἱεροσολύμων καὶ Πολυχρόνιον ὁμοίως ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα ἐπίσταται ἀγιωσύνη, ἡ ἀγία τῶν Ρωμαίων Ἐκκλησία τῶν οἰκείων θρόνων ἐκδιωχθέντας ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ πάλιν ἀποκατέστησε...»³¹. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ὅτι τὰ παραδείγματα ταῦτα δὲν εἶναι πλήρως ὀρθά, δεδομένου, ὅτι ὁ Πολυχρόνιος «εἶναι πρόσωπον ἀνύπαρκτον»³², καὶ αὐτὰ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ἐνταῦθα, δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ πράγματα, διότι ὡς μέχρι τοῦδε ἐλέχθη καὶ κατέστη νομίζω σαφές, ὁ Ρώμης Ἰννοκέντιος οὐδὲν ἐπέτυχεν εἰς τὰς προσπάθειας αὐτοῦ καὶ μάλιστα ὄχι μόνον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ «ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ», δηλ. διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ρώμης, ἀλλ' οὔτε καὶ διὰ τὴν σύγκλησιν μιᾶς ἀντικειμενικῆς Συνόδου πρὸς ἐπανεξέτασιν τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἱεροῦ πατρὸς.

28. Ἐνθ. ἀν. σ. 738: "Die Päpste richteten auch über die Patriarchen und ohne ihre Genehmigung durfte keiner abgesetzt werden, was Julius in Sachen des Athanasius, Innozenz in Sachen des Chrysostomus geltend machte".

29. G. PITSIOUNIS, "Johannes Chrysostomus über den Vorrang des Bischofs von Rom", *Philoxenia*, ἔκδ. Α. KALLIS, Münster 1980, σ. 252: "Dies scheint die älteste Angabe über eine Inanspruchnahme des Appellationsrechtes für Chrysostomus zu sein".

30. Περὶ τῆς σημασίας τῆς Συνόδου ταύτης καὶ σήμερον. Πρβλ. JOHN MEYENDORF, "Schwesterkirchen—Ekklesiologische Folgerungen aus dem Tomos Agapis", *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, σ. 41 ἔξ.

31. Πρβλ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης*, σ. 187.

32. Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, αὐτόθι.

2) «Περὶ Ἱερωσύνης» 2, 1

Ἐν ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Marini διὰ τὴν κατοχυρωθῆ ἢ ἄποψις, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἀνεγνώριζεν καὶ ἐδίδασκεν περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα εἶναι καὶ τὸ χωρίον ἐκ τῶν περὶ Ἱερωσύνης Λόγων του, Βιβλ. 2, 1: «Διὰ τί καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεεν; Ἴνα τὰ πρόβατα κτήσῃται ταῦτα, ἃ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς μετ' ἐκείνον ἐνεχείρησεν»³³.

Τὸ ὅτι ὁμοίως τὸ χωρίον τοῦτο—μὲ τὴν γραφὴν «μετ' ἐκείνον» ἢ «μετ' ἐκείνου»—δὲν ἀποδεικνύει τι περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ πρωτείου τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ τῶν «Διαδόχων» αὐτοῦ, τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης, ἀπέδειξαν ὀρθόδοξοι καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Κ. Μουρατίδης³⁴, ὁ Chr. Baur³⁵ κ.ἄ.

3) Πρωτεῖον Πέτρου καὶ (ἡ) πρωτεῖον τῶν ἐπισκόπων Ρώμης;

Γενικῶς ἐπὶ τῆς γνώμης τοῦ ἱ. πατρὸς ὡς πρὸς τὸ πρωτεῖον τοῦ Ρώμης γράφει ὁ Altaner εἰς τὴν Πατρολογία αὐτοῦ τὰ ἐξῆς: «Εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου οὐδαμοῦ δυνάμεθα νὰ εὑρωμεν μίαν σαφῆ καὶ ἀναμφίβολον ἀναγνώρισιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου»³⁶. Ἐν συνεχείᾳ δικαιολογεῖ, διατι ὁ ἱ. Χρυσόστομος δὲν ἀπεδέχετο τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ γράφει: Ἴσως νὰ δύναται νὰ δικαιολογηθῆ ἡ στάσις τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Μελέτιος καὶ ὁ Φλαβιανὸς δὲν ἀνεγνώριζοντο ὑπὸ τοῦ Ρώμης, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ Χρυσόστομος ἀνεγνώριζεν αὐτοὺς καὶ εἶχεν μετ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν. Ἐὰν λοιπὸν θὰ ἀνεγνώριζεν τὸν Ρώμης, θὰ ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν καὶ θὰ ἠδίκη τόσον τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὄσον καὶ τοὺς ἐπισκόπους αὐτοῦ³⁷. Ἡ ἄποψις ὁμοίως αὕτη δὲν δικαιολο-

33. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ: Περὶ Ἱερωσύνης, 2, 1, PG 48, 632.

34. Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἀπεδέχετο...σ. 13 ἐξ. Πρβλ. Ι. ΚΑΡΜΠΗ, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 627, σημ. 1.

35. CHR. BAUR, *Der hl. Johannes Chrysostomus*, τ. 1, 289 ἐξ.: “Tatsächlich drückt sich aber Chrysostomus viel allgemeiner aus und dachte bei ‘denen nach ihm’ ganz allgemein an alle Hirten, denen nach Petrus die Schafe Christi anvertraut werden sollten». Ἐν συνεχείᾳ παραπέμπει ὁ BAUR καὶ εἰς τοὺς BENGEL, NAIRM, NÄGLE καὶ JUGIE.

36. BERTHOLD ALTANER - ALFRED STUIBER, *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg im Br. 1978, σ. 330: “Nirgends ist bei J. eine klare, unzweideutige Anerkennung des römischen Primats zu finden”.

37. Αὐτόθι: “Dies mag sich zum Teil daraus erklären, daß er als Anhänger

γεῖ νομίζομεν, τὴν στάσιν τοῦ Χρυσόστομου. Ὅχι διὰ λόγους τακτικῆς ἢ διπλωματικῆς ἀβροφροσύνης δὲν δέχεται ὁ ἱ. Χρυσόστομος τὸ πρωτεῖον τοῦ Ρώμης, ἀλλὰ διὰ λόγους οὐσιαστικούς, λόγῳ τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ περὶ Ἐκκλησίας, ὡς Μυστηρίου, ἔχοντος τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς ἐν τῷ Θεῷ καὶ τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ³⁸. Παραμένει λοιπὸν γεγονός, ὅτι, καθὼς μαρτυρεῖ καὶ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς οὗτος θεολόγος, ὁ ἱ. Χρυσόστομος δὲν ἀνεγνώριζεν πρωτεῖον ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἂν καὶ ἀνεγνώριζεν πρωτεῖον τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου³⁹. Τὸ ὅτι ἀνεγνώριζεν ὁ ἱ. πατὴρ πρωτεῖον τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου διαπιστοῖ καὶ ὁ Κ. Μουρατίδης, ὅστις ὁμῶς ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι «Τὸ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου ἀναγνωριζόμενον εἰς τὸν Ἀπόστολον Πέτρον πρωτεῖον, εἶναι πρωτεῖον ἀρετῆς καὶ τιμῆς καὶ ἰκανοτήτων, δυνάμει τῶν ὁποίων ἐνεφανίζετο ὁ Πέτρος ὡς ἐκπρόσωπος τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων, ὁμιλῶν ἐν ὀνόματι αὐτῶν»⁴⁰. Οὐχὶ λοιπὸν πρωτεῖον ἐξουσίας ἔναντι τῶν ἄλλων Ἀποστόλων, ἀλλ' οὔτε καὶ νομικὸν πρωτεῖον τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἀπεδέχετο ὁ ἱ. Χρυσόστομος ὡς τοῦτο ἰσχυρίζονται, μὴ ἀνταποκρινόμενοι πρὸς τὰ πράγματα ὁ Chr. Baur⁴¹ καὶ ὁ ἐπίσης ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος Joachim Korbacher⁴².

Καὶ ὁ P.-Th.-Camelot παραπέμπει εἰς τοὺς λόγους τοῦ Jugie, ὅστις εἶχεν διαπιστώσει, ὅτι «δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὔρωμεν οὐδὲν κείμενον, τὸ ὁποῖον ρητῶς καὶ ἀδιαφιλονεικῆτως θὰ κατεδείκνυεν, ὅτι

des Meletius und des Flavian, die längere Zeit von Rom nicht anerkannt wurden, durch eine Anerkennung sich selbst und seine Bischöfe ins Unrecht gesetzthätte”.

38. Πρβλ. καὶ Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἀπεδέχετο...σ. 20 ἐξ. καὶ 24 ἐξ.

39. Β. ALTANER - Α. STUIBER, ἐνθ. ἀν.

40. Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἀπεδέχετο..., σ. 8 ἐξ. Ὁ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΡΜΠΗΣ τονίζει περισσότερο τὴν ἰσότητα μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων διὰ τῶν ἐξῆς: «καὶ γενικῶς θεωρεῖ (ὁ Χρυσόστομος) πάντας τοὺς Ἀποστόλους ἴσους πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐξ ἴσου τιμᾷ αὐτοὺς καὶ προβάλλει τοῖς πιστοῖς πρὸς σκοποὺς κυρίως ἐποικοδομητικὸς μετὰ τῶν αὐτῶν ἢ παρομοίων, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπερβολικῶν ἐγκωμίων». Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 138. Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, Ἀθῆναι 1973, σ. 625 καὶ 626, σημ. 1.

41. CHR. BAUR, *Der heilige Johannes ...* τ. 1, σ. 288: “Daß Chrysostomus einen Rechtsprimat des Heiligen Petrus über die ganze Kirche lehrte, kann man so ziemlich als erwiesen annehmen”.

42. JOACHIM KORBACHER, *Außerhalb der Kirche kein Heil? Eine dogmengeschichtliche Untersuchung über Kirche und Kircheng Zugehörigkeit bei Johannes Chrysostomus*, München 1963, σ. 77: “Es dürfte feststehen, daß er (ὁ Χρυσόστομος) Petrus einen Rechtsprimat über die Gesamtkirche zuerkannte. Ἐκεῖ καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης εἶναι ὁ διάδοχος τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ»⁴³. Διὰ τούτων λοιπὸν καταφαίνεται, ὅτι ὄχι μόνον ὁ Jugie ἀλλὰ καὶ ὁ Camelot ἀποδέχονται, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑποστηρικτῆς τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου ἐφ' ὅλης τῆς Ἐκκλησίας⁴⁴. Οὔτε καὶ ὁ Korbacher δὲν δύναται νὰ παραθέσῃ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς γνώμης τοῦ ἱ. πατρὸς ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου. Παρ' ὅλα ταῦτα εἶναι πράγματι ἀκατανόητον, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ οὗτος εἰς μίαν ἐπιστημονικὴν μελέτην, εἰς τὸ ὑποθετικὸν καὶ φανταστικὸν συμπέρασμά του, ὅτι ὁ Χρυσόστομος «ἐδέχετο μὲν τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κάπως εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, δὲν ἐξέφρασεν ὅμως τοῦτο οὐδαμοῦ σαφῶς»⁴⁵. Ταῦτα ἀναφέρει οὗτος, ἂν καὶ γνωρίζει, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ ἄποψις, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος ἀπεδέχετο τὸ πρωτεῖον τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας τοῦ πάπα Ρώμης εἶναι «λίαν διαφιλονεικουμένη»⁴⁶.

Μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἠσχολήθη καὶ ὁ Ἁθ. Δεληκωστόπουλος καὶ συγκεκριμένως μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου σχετικὰ μὲ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ μὲ τὰς παρερμηνείας καὶ τοὺς ἰσχυρισμοὺς ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, οἱ ὁποῖοι προσεπάθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν παρερμηνείας πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑπερβολικῶν ἀπόψεων αὐτῶν. Καὶ ἔχει μὲν κατ' ἀρχὴν δίκαιον ὁ Δεληκωστόπουλος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Πλὴν ὅμως ὅταν γράφῃ: «Τοὺς διαφεύγει ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι ὁμοίως ἐπιστολὰς ἔστειλεν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους Ἀκηλυῖτας Χρωμάτιον καὶ Μεδιολάνων Βενέριον... καὶ ἐν προκειμένῳ ἐφαρμόζεται ἡ γνωστὴ τακτικὴ τῶν Ρωμαιοκαθο-

43. PIERRE-THOMAS CAMELOT, "Die Lehre von der Kirche. Väterzeit bis ausschließlich Augustinus", *Handbuch der Dogmengeschichte*, ἔκδ. M. SCHMAUS, A. GRILLMEIER καὶ L. SCHEFFCZYK, III, Faszikel 3 b, Freiburg im Br. 1970, σ. 44.

44. Πρβλ. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία, σ. 606, σημ. 2.

45. JOACHIM KORBACHER, *Außerhalb der Kirche kein Heil?* σ. 77 ἔξ.: «Der Primat des Papstes hingegen hatte er zwar wahrscheinlich irgendwie im Bewußtsein, sprach ihn aber nirgends deutlich aus». Ἀσφαλῶς εἶναι ὁ KORBACHER προκατελημένος καὶ δέσμιος μιᾶς μεταγενεστέρως ἐκκλησιολογίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Πρβλ. καὶ βιβλιοκρισίαν τοῦ R. SCHULTE, *Oriens Christianus* 51 (1967) 212 ἔξ. Τὴν ὑποκειμενικότητα καὶ ἀνακρίβειαν τοῦ συγγραφέως τούτου κατηριάζει δικαίως καὶ ὁ Ι. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ, «Ἐννοια τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐθνικὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας», *ΕΕΘΣΘ* 19, 1974, σ. 199 ἔξ., σημ. 2.

46. Ἐνθ' ἂν., σ. 77: «Die Frage, ob er den Papst für den obersten Feldherrn(!) der Gesamtkirche hielt, ist heftig umstritten».

λικῶν τῆς ἀπομονώσεως τῶν χωρίων ἢ τῶν γεγονότων»⁴⁷, γενικοποιεῖ ὁ ἴδιος τὰ πράγματα, γίνεται ὑποκειμενικὸς καὶ κατὰ τινα τρόπον ἀπολογητῆς ἄνευ ἀντικειμενικότητος. Διότι ναὶ μὲν ὠρισμένοι ἐξ αὐτῶν χρησιμοποιοῦν τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ ἱ. Χρυσόστομου πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῶν ὑπερβολικῶν ἀπόψεων αὐτῶν, πλὴν ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ γενικεύσωμεν τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ νὰ ἰσχυριζώμεθα, ὅτι τοῦτο πράττουν ὅλοι οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ θέμα τοῦτο, δεδομένου ὅτι εἰς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν πράγματι δὲν «τοὺς διαφεύγει», ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἔστειλεν ἐπιστολὰς μὲ τὸ αὐτὸ περιεχόμενον καὶ εἰς τοὺς ἀναφερθέντας δύο ἐπισκόπους καὶ πολλοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων καυτηριάξουν τὴν ἐσφαλμένην ἐρμηνείαν καὶ ἐκμετάλλευσιν τοῦ γεγονότος τούτου ὡς π.χ. ὁ Chr. Baug κ.ἄ. Ἐκτὸς τούτου ὑπάρχουν ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι, οἱ ὅποιοι ἀναφέρουν ἀπλῶς τὰ γεγονότα ὡς ἔχουν ἄνευ τῆς «ἀπομονώσεως τῶν χωρίων ἢ γεγονότων» καὶ ὡς ἐκ τούτου ἄνευ ἀπολογητικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐπιστολῆς ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου ἐξουσίας, ὡς π.χ. ἐκτὸς τῶν ἀναφερθέντων καὶ οἱ Germano Zandonella⁴⁸, Lothar Schläpfer⁴⁹, Bihlmeyer-Tüchle⁵⁰, ὁ K. Baus εἰς σχετικὸν ἄρθρον αὐτοῦ εἰς τὸ Λεξικὸν διὰ θεολογίαν καὶ Ἐκκλησίαν⁵¹, ὁ Otto Bardenhewer⁵² κ.ἄ.

Ἐπιπλέον θὰ ἦτο νὰ ἀνέφερον ὁ Δεληκωστόπουλος, ὅτι ὠρισμένοι ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι χρησιμοποιοῦν κακῶς καὶ τὸν ἱ. Χρυσόστομο ὡς μάρτυρα καὶ ὑποστηρικτὴν τοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. Διὰ τῆς διατυπώσεώς του καὶ τῆς γενικοποιήσεώς του ὅμως, νομίζω, ὅτι ὁ ἴδιος περιπίπτει εἰς τὸ σφάλμα τῆς τακτικῆς τῆς «ἀπομονώσεως τῶν χωρίων ἢ γεγονότων»—καὶ θὰ συνεπλήρωνα—

47. ΑΘΑΝ. ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Αἱ Ἐκκλησιολογικαὶ θέσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς δογματικὸν πρόβλημα τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου*, Ἀθήνα 1969, σ. 102 ἐξ.

48. GERMANO ZANDONELLA, *Giovani Crisostomo*, Torino 1965, s. 136 ἐξ.

49. *Das Leben des heiligen Johannes Chrysostomus*, Herausgegeben und übersetzt von Lothar Schläpfer, Düsseldorf 1966, σ. 31.

50. K. BIHLMAYER, H. TÜCHLE, *Kirchengeschichte*, Erster Teil: "Das christliche Altertum", 1962¹⁷, σ. 399 ἐξ.

51. K. BAUS, "Johannes Chrysostomus", *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5, 1020: "Seine Lehre über der dem hl. Petrus zukommenden Primat dehnt er nicht auf die späteren röm. Bischöfe aus".

52. OTTO BARDENHEWER, *Geschichte der Altkirchlichen Literatur*, Dritter Band, *Das vierte Jahrhundert mit Ausschluß der Schriftsteller syrischer Zunge*, Freiburg im Br. 1912, σ. 350.

καὶ τῶν προσώπων, διὰ τὴν φθάσιν εἰς ἓνα γενικὸν καὶ ἑνιαῖον συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον ὁμως ἀσφαλῶς δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὰ πράγματα.

Τέλος δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ ἱ. Χρυσόστομος παρεξηγήθη εἰς διαφόρους περιπτώσεις ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων καὶ παρερμηνεύθη, καὶ ὅτι πλείστοι ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι ἀντελήφθησαν καὶ διεπίστωσαν τὴν παρεξήγησιν ταύτην, διορθώσαντες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὸ σφάλμα τῶν συναδέλφων αὐτῶν⁵³. Ἐὰν δὲ προστεθῆ εἰς ταῦτα καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἱ. Χρυσόστομου εἰς τὰ ἀγιογραφικὰ χωρία, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεωροῦνται ὡς κλασσικαὶ «ἀποδείξεις» διὰ τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης⁵⁴, τότε δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι ὁ ἱ. πατὴρ οὐδὲν πρωτεῖον ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἀνεγνώριζεν⁵⁵, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ πατὴρ οὗτος τῆς Ἐκκλησίας ἐθεώρει *δ ι κ α ι ὡ ς* τὴν συνεργασίαν *κ α ι* μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ὄχι μόνον ὡς δυνατήν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπολύτως ἀναγκαίαν διὰ τὸ καλὸν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ὅντως λοιπὸν καὶ οὗτος ὁ κοινὸς πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει εἶναι ζωντανὸν παράδειγμα καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν ἡμῶν.

53. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὸν CHR. BAUR παρὰ τὸ ὅτι οὗτος ἀναφέρει: «Der Ansatz, die Knospe war da, aber die Rose ist später aufgegangen». Ἐνθ' ἄν., τ. 1, σ. 291.

54. Πρβλ. J. LUDWIG, *Die Primatsworte Mt 16, 18, 19 in der altkirchlichen Exegese* (NT Abhandlungen XIX, 4) München 1952, σ. 54 ἐξ. Κ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἐπεδήχεται..., σ. 6 ἐξ. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Περὶ τοῦ Πρωτείου τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης*, σ. 21, 26, 79 ἐξ. Ι. ΚΑΡΜΙΡΗ, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, σ. 133 ἐξ. G. PITSIOUNIS, *Johannes Chrysostomus über den Vorrang des Bischofs von Rom*, σ. 247-250. Ι. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ, *Περὶ τῶν χαρακτῆρα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἐν τῇ καινῇ Διαθήκῃ θεμελιώδεις σωτηριολογικὰς ἀρχάς*, Ἀθῆναι 1961, σ. 12 ἐξ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἡ Β' ἐν Βατικανῶ Γενικῇ ρωμαιοκαθολικῇ σύνοδος καὶ ἡ οἰκουμένη προσπάθεια αὐτῆς κατ' ὀρθόδοξον θεώρησιν, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 13 ἐξ.

55. Πρβλ. E. TIMIADIS, "Zwischen Altem und Neuem Rom", *US* 17 (1962) 135.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμφώνως πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα παραδείγματα, τὰ ὅποια ἀσφαλῶς δύνανται νὰ συμπληρωθοῦν τόσον διὰ τῆς ἐκθέσεως τῶν Βιβλικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν σχετικῶν χωρίων¹, ὅσον καὶ διὰ παραθέσεως ἐτέρων πατερικῶν κειμένων καὶ μελετῶν ἐπ' αὐτῶν², δυνάμεθα νὰ ἐξάγωμεν ὀρισμένα συμπεράσματα, τὰ ὅποια ἀφοροῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦς ρωμαιοκαθολικοῦς θεολόγους καὶ ἐρευνητὰς ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἀντι-

1. H. HÄRING, "Unfehlbarkeit", J. B. BAUER (ἔκδ.), *Die heißen Eisen von A bis Z, Ein aktuelles Lexikon für den Christen*, Graz 1972, 368-375, Κυρίως σ. 371 ἔξ.: "Mangelnde Begründung. Nun macht das 1. Vatikanum in der Unfehlbarkeitsfrage von der Schrift auffallend wenig Gebrauch. Zitiert wird nur das Herrenwort: "Ich habe gebetet für dich (Petrus), daß dein Glaube nicht wanke; du aber...stärke deine Brüder" (Lk 22, 32). Dem Petrus wird also verheißen, daß sein Glaube nicht wanke, nicht "aufhøre", wie man vielleicht übersetzen muß. Die Exegese ist sich heute einig darüber, daß von dieser Verheißung aus weder auf ein petrinisches Lehramt noch erst recht auf eine Unfehlbarkeit geschlossen werden kann. Ferner läßt sich exegetisch kaum beweisen, daß eine an Petrus gegebene Verheißung auch seinen "Nachfolgern" gilt, daß diese Nachfolger überdies die Bischöfe von Rom seien. Dieselben Fragen sind an das andere Herrenwort zu stellen, das vom 1. Vatikanum indirekt zitiert wird: "Du bis Petrus, und auf diesen Fels will ich meine Kirche bauen..." (Mt 16, 18). In diesem Wort ist der Kirche verheißen, daß sie nicht untergehen werde. Die Beziehung des Petrus zu dieser Verheißung muß in diesem Zusammenhang offen bleiben. Klar aber scheint der Exegese heute zu sein, daß dem Petrus auch hier weder ein Jurisdiktionsprimat noch im Zusammenhang mit ihm ein unanfechtbares Lehramt übertragen ist. Auch kann nicht behauptet werden, die Unfehlbarkeit sei die notwendige Voraussetzung der einheitsstiftenden Funktion eines Petrusdienstes in der Kirche. Dafür spricht auch die Geschichte dieses Wortes in der Kirche. Denn erstmals im 3. Jahrhundert wird es von Stephan I. (254-257) zur Bekräftigung des römischen Primats, keineswegs aber römischer Unfehlbarkeit, herangezogen".

2. Πρὸς καὶ B. ALTANER, "Der 1. Clemensbrief und der römische Primat", B. ALTANER, *Kleine patristische Schriften*, ἔκδ. G. GLOCKMANN, Berlin 1967, σ. 539: "Ich brauche nicht besonders zu betonen, daß nur die hier gegebene zurückhaltende, vorsichtige Fassung dem Quellenbefund entspricht und ihm gerecht wird. Die besonders in Handbüchern der Dogmatik und Apologetik übliche Benützung des Clemensbriefes im Dienste des Primatsdogmas ist selten frei von übertreibenden und darum unhistorischen Behauptungen, die der Entwicklung der Lehre vom päpstlichen Primat vorseilen".

κείμενον τῆς παρουσίας μελέτης. Ἐπιβεβαιωτικῶς δὲ καὶ τὰ συμπεράσματα ταῦτα θὰ ἔχουν μόνον χαρακτήρα «συμβολῶν» εἰς τὴν καθόλου προβληματολογία καὶ ὡς ἐκ τούτου χρήζουσιν συμπληρώσεως καὶ ἐπεκτάσεως εἴτε διὰ ἄλλων ἐργασιῶν μου, εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐρευνητῶν, πράγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἐλπίζω.

1) Εἰς πολλοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς θεολόγους παρατηροῦμεν ὅτι, παρὰ τὸ ὅτι ἐρμηνεύουσιν τὰς πηγὰς ὄντως ἄνευ ἀπολογητικῶν κινήτρων καὶ προβαίνουν εἰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται καὶ ὑπὸ ὀρθοδόξων θεολόγων νὰ γίνωσι ἀποδεκταί, οὕτως ὥστε, νὰ προχωρήσωμεν θετικὰ εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον, ἐν τούτοις ὅταν οὗτοι προβαίνουν εἰς τὴν ἐξαγωγήν τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν δὲν δύνανται νὰ ἀποδεσμευθοῦν τῶν ἀπολογητικῶν αὐτῶν προϋποθέσεων. Π.χ. ὁ W. de Vries ἀσχολεῖται μὲ τὸ θέμα τῆς συλλογικότητος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «ὁ Χριστὸς ἔδωσε εἰς ὁ λ ὁ κ λ η ρ ο ν τὸν χορὸν τῶν Ἀποστόλων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ: “Ὑστερον ἀνακειμένοις τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη...καὶ εἶπεν αὐτοῖς πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάση τῇ κτίσει” (Μαρκ. 16,14.15). Ἐπίσης βλέπομεν ὅτι κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν Σύνοδον ἐνεργεῖ αὐτὸς ὁ χορὸς τῶν Ἀποστόλων εἰς ἓν σοβαρὸν θέμα (Πράξ. 15). Ἐν προκειμένῳ ἐπισημαίνεται ἡ σύναξις αὕτη τὴν συμπάρασιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (καθὼς ἀργότερον καὶ κάθε Σύνοδος) καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ δικαίωμα ὅπως λάβῃ ἀποφάσεις ὑποχρεωτικὰς δι’ ὀλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν: «ἔδοξε γὰρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βῆρος πλην τῶν ἐπάναγκες τούτων...»³.

Καὶ ἐνῶ, λοιπόν, ὁ De Vries ἀναφέρει ταῦτα, τὰ ὁποῖα ὄντως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ πράγματα, προβαίνει ἀμέσως μετὰ ταῦτα καὶ ἐξάγει ἐν συμπέρασμα δῆθεν ἐκ τῶν ἀναφερθέντων τούτων βιβλικῶν χωρίων, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ νοητικὸν ἄλλα. Ἐνευ παραπομ-

3. W. DE VRIES, “Die kollegiale Struktur der Kirche in den ersten Jahrhunderten”, *US* 19 (1964) 296 ἑξ.: “Das Problem der Kollegialität der Bischöfe führt auf die Grundfrage, welche Struktur Christus seiner Kirche eingestiftet hat, wie diese Struktur im Apostelkollegium sichtbar wurde und in welchem Sinne und inwieweit sie in die spätere Kirche einging. Christus hat dem gesamten Apostelkollegium seinen Auftrag übergeben: ‘Später erschien Er den Elfen ... und ... sprach zu ihnen: Gehet hin in alle Welt und verkündet das Evangelium aller Kreatur’ (Mk 16, 14.15). Auf dem Apostelkonzil (Apg 15) sehen wir dieses Apostelkollegium in einer wichtigen Sache handeln. Dabei nimmt die Versammlung den Beistand des Heiligen Geistes für sich in Anspruch—wie später jedes Konzil—und daher auch das Recht, für die ganze Kirche verbindliche Entscheidungen zu treffen: ‘Es hat dem Heiligen Geiste und uns gefallen, euch weiter keine Lasten aufzuerlegen...’ (Apg. 15, 28)”.

πῆς εἰς ἄλλα κείμενα τονίζει εὐθὺς ἐν συνεχείᾳ: «Βάσει τῶν μαρτυριῶν τούτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἴμεθα εἰς τὸ θέμα περὶ δομῆς τῆς Ἐκκλησίας τοῦλάχιστον ἐπ' αὐτοῦ τῆς αὐτῆς γνώμης, ὅτι ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος ὤρισεν τὸν Πέτρον θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, κατέστησεν τοῦτον κεφαλὴν τοῦ χοροῦ τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ συμμετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας»⁴. Ἐὰν συγκρίνωμεν τὰς δύο παραγράφους αὐτὰς δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν εἰς τὴν πρώτην οὔτε μίαν λέξιν, ἢ ὁποία νὰ ὀδηγῆ ἢ νὰ δικαιολογῆ τὴν δευτέραν παράγραφον, ἢ ὁποία θεωρεῖται ὡς ἀπόρροια καὶ συμπέρασμα ἐκ τῆς πρώτης. Καὶ ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην παράγραφον ἀναφέρεται τὸ σύνολον τῶν Ἀποστόλων ὁ χορὸς αὐτῶν ἀπὸ κοινοῦ (dem gesamten) ὡς δεχόμενος τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐνῶ ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται καὶ πάλιν ὁλόκληρος ὁ χορὸς τῶν Ἀποστόλων, ὡς δρῶν ἀπὸ κοινοῦ τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συμπεραίνει ὁ De Vries εἰς τὴν δευτέραν παράγραφον, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι συμμετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας, ὄχι ὡς σύνολον ἀπὸ κοινοῦ,—ὡς προηγουμένως—, ἀλλὰ τώρα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν καὶ κηδεμονίαν τοῦ Πέτρου, τοῦ θεμελίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ χοροῦ τῶν Ἀποστόλων. Πῶς «αἱ μαρτυρίαι αὗται τῆς Ἁγίας Γραφῆς» ὀδηγοῦν εἰς τοιαῦτα συμπεράσματα δὲν γνωρίζω.

Καὶ ἐνῶ ὁ θεολόγος οὗτος ἔχει προσφέρει, ὄντως πολλὰ καὶ ἔχει ἐργασθῆ βάσει τῶν πηγῶν ἐντατικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ, ὅπως πολλάκις ἀνεφέρθη εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτήν, συμβάλλων εἰς τὴν λύσιν πλείστων ὄσων προβλημάτων τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου, προβαίνει πλειστάκις εἰς τοιαῦτα ἄλματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιολογηθοῦν ἐκ τῶν ἐρευνῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος προβαίνει.

Τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν ἄφησεν π.χ. καὶ εἰς τὸ συνέδριον περὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ παπικοῦ θεσμοῦ ἐν Heidelberg τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1977, ὅπου ἀνέπτυξεν τὸ θέμα: «Ἡ ἐξέλιξις τοῦ πρωτείου κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας»⁵. Καὶ ἐνῶ ἀνέπτυξεν καὶ ἐκεῖ τὰ στοιχεῖα τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων καθαρῶς ἱστορικῶς καὶ ἀντικειμενικῶς προέβη καὶ

4. Αὐτόθι: "Auf Grund dieser Zeugnisse der Heiligen Schrift ist man sich bei der Frage nach der Struktur der Kirche wenigstens darüber einig, daß Christus, der den Petrus zum Fundament der Kirche gemacht hat, ihn als das Haupt des Kollegiums der Apostel einsetzte, die unter seiner Führung an der Regierung der Urkirche teilhatten".

5. "Die Entwicklung des Primats in den ersten drei Jahrhunderten", *Papsttum als ökumenische Frage*, σ. 114 ἐξ.

πάλιν εἰς τὰ γνωστὰ συμπεράσματα τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθοῦν ἐκ τῶν πηγῶν. Εἰς τοιαύτας διαπιστώσεις προέβησαν ἐκεῖ τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἰδίου τοῦ De Vries μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνεζήτησαν μ.ἄ. καὶ οἱ Καθηγηταὶ J. Blank, Otto Pesch, N. Nisiotis, E. Grösser, ὁ Dr. A. Hasler, Pannenberg, H. Küng κ.ἄ. Ὁ τελευταῖος μάλιστα εἶπεν εἰς τὸν De Vries, ὅτι τοῦ ἄφησεν μεγάλην ἐντύπωσιν, τὸ πῶς οὗτος δύναται νὰ ἐρμηνεύῃ ἀντικειμενικῶς τόσα πολλὰ χωρία ἐκ τῶν πηγῶν καὶ παρ' ὅλα ταῦτα εὕρισκε ἀντίδρασιν ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς μὴ καθολικοὺς, διότι ἀκριβῶς εὕρισκεται δέσμιος ἐνὸς τρόπου σκέψεως καὶ συγκεκριμένως τῆς εἰς τὴν Τυβίγκην ἀναπτυχθείσης ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ μεθόδου περὶ «ὀργανικῆς ἀναπτύξεως»⁶.

Τὴν αὐτὴν διαπίστωσιν κάμνει καὶ ὁ Stockmeier ἀναφερόμενος εἰς τὰ συμπεράσματα τοῦ Grotz καὶ εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι μία τοιαύτη ἄποψις περὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου ἀφ' ἐνὸς μὲν δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἀφ' ἑτέρου δὲ δικαιολογεῖ καὶ νομιμοποιεῖ καὶ τὴν ἐξέλιξιν κάθε Ἐκκλησίας⁷. Τὸ ἐσφαλμένον τῆς ἀποδοχῆς τῆς μεθόδου ταύτης περὶ τῆς ὀλίγον-κατ' ὀλίγον ἐξελίξεως τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου κατακρίνει καὶ ὁ James Mc. Cue καὶ ἀναφέρει ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη ἐφηρμόσθη μόνον κατὰ τὸ παρελθόν⁸, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βέβαια δὲν ἰσχύει ἀπολύτως, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ἤδη ἀναφερθέντων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ Grotz, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖ καὶ κατακρίνει ὡς ἀμεθόδευτον τὸν τρόπον ἐρεῦνης τοῦ Mc. Cue⁹. Ὁ ἴδιος ὅμως (ὁ Grotz), ὡς ἐλέχθη, κατηγορεῖται ἀκριβῶς διὰ τὴν ἐσφαλμένην μέθοδον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Stockmeier.

Δέσμιος τῆς ἀργότερον ἐξελιχθείσης ἀντιλήψεως περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐμφανίζεται καὶ αὐτὸς ὁ Baus, ὅταν ἀναφερόμενος εἰς τὴν σύγκλησιν καὶ διεξαγωγὴν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νι-

6. Τὴν ἐνδιαφέρουσαν συζήτησιν ἴδε ἐν *Papsttum als ökumenische Frage*, σ. 134 ἐξ. Τὸ κείμενον τοῦ KÜNG, αὐτόθι, σ. 150 ἐξ.

7. P. STOCKMEIER, *Römische Kirche*, σ. 371 ἐξ.

8. J. McCUE, "Der römische Primat in den drei ersten Jahrhunderten", *Concilium* 7 (1971) 246: "Man hat die verschiedenen Dokumente, die den Weg säumten, als Belege für einen völlig einheitlichen Prozeß angesehen ... Die Kirchengeschichtstheologen suchten sehr vereinzelte Fragmente zu einer zusammenhängenden Reihe zusammenzustellen und diese als Abriß einer Geschichte des Primates in der gesamten Kirche der ersten Jahrhunderte auszugeben. Heute sind wir viel mehr von den Verschiedenheiten in den urchristlichen Gemeinden beeindruckt, was natürlich seine Folgen hat für die Art, wie wir die Frage nach einem Primat Roms behandeln".

9. H. GROTZ, *Die Stellung der römischen Kirche*, σ. 13.

καίας τὸ 325 ἀναφέρει μὲν λίαν ὀρθῶς, ὅτι «βάσει τῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀξιοπίστους, συνεκλήθη αὕτη κατόπιν τῆς πρωτοβουλίας τοῦ αὐτοκράτορος... Εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὴν Ρώμην διὰ μίαν πιθανὴν σύγκλησιν τῆς μεγάλης Συνόδου, καὶ ὅτι οὗτος δὲν ἐζήτησεν τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης πρὸς τοῦτο»¹⁰. Μετὰ ταῦτα ὅμως καὶ ἀκριβῶς λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι εἰσέτι δέσμιος τῆς σκέψεως καὶ τοῦ προβλήματος περὶ τῆς θέσεως τοῦ Πάπα εἰς τὸ ὡς ἄνω γεγονός, θεωρεῖ ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον, ὅπως εὖρη καὶ δόση μίαν ἀπάντησιν εἰς ἓν ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἔπρεπε κἂν νὰ τεθῆ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Πῶς δύναται λοιπὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ἡ στάσις τοῦ τότε μὴ ἐνεργήσαντος ἐπισκόπου Ρώμης; Ὁ Baus δικαιολογεῖ: «Ἡ κανονικότης τῆς Συνόδου ταύτης δὲν μειοῦται λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν σύγκλησιν αὐτῆς, δεδομένου ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης διὰ τοῦ διορισμοῦ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ συγκατετέθη εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κωνσταντίνου»¹¹. Δὲν γνωρίζω ὅμως ποία διαφορὰ ὑπάρχει μεταξύ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καὶ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἄλλων ἐπισκόπων γενικῶς καὶ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τῶν σπουδαιότερων ἐκκλησιαστικῶν κέντρων. Ὁ Κ. Baus δὲν ἀναφέρει σχετικῶς οὐδέν, ἀλλὰ οὔτε καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναφέρῃ, διότι διαφορὰ τις δὲν ὑφίσταται. Εἶναι ὅμως προφανές τὸ τί ἐννοεῖ καὶ πῶς σκέπτεται οὗτος. Ἀκριβῶς μὲ τὴν ἀντίληψιν καὶ τοὺς κανονισμοὺς τοῦ Codex Juris Canonici, ἕνεκα τῶν ὁποίων παρουσιάζεταιται

10. K. BAUS, "Die Reichskirche nach Konstantin dem Großen, Erster Halbband, Die Kirche von Nikaia bis Chalkedon", *Handbuch der Kirchengeschichte*, II, Freiburg, Basel, Wien 1973, σ. 24: "Die frühen Quellen schreiben übereinstimmend Kaiser Konstantin die Initiative für diese Lösung zu, und ihnen ist Glauben zu schenken. Schon in der Frühphase des Donatistenstreites hatte er sich durch die Einberufung der Synode von Arles (314) für ein ähnliches Vorgehen entschieden, so daß der jetzt gewählte Weg kein absolutes Novum darstellte, wie oft betont wird. Außerdem mußte der Kaiser inzwischen erfahren haben, daß noch eine zweite Frage, nämlich die des Ostertermins, auf eine Lösung wartete, welche die verschiedene Praxis in manchen Provinzen beseitigen sollte. Es ist sicher, daß Konstantin mit Rom weder Verhandlungen über eine eventuelle Einberufung der Großsynode geführt noch die Zustimmung des römischen Bischofs erbeten hat". Ἀντίθετοι ἀπόψεις, ὅτι ὁ πάπας διέταξεν τὴν σύγκλησιν τῆς Συνόδου χαρακτηρίζονται ὡς μῦθος. Αὐτόθι.

11. K. BAUS, ἔνθ. ἀν. σ. 29: "Es tut der Legitimität dieses Konzils keinen Abbruch, wenn der Kaiser die Initiative zu seiner Einberufung ergriff, da der Bischof von Rom durch die Bestellung seiner Vertreter dem Schritt Konstantins zustimmte".

ἡ δέσμευσις αὕτη καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων καὶ τῶν συμπερασμάτων ἢ σχολίων ἀναφορικῶς μετὰ τὴν θέσιν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης.

Ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ ἀναφέρω ἓν ἀκόμη παράδειγμα τοιαύτης δεσμεύσεως. Τὸν καθηγητὴν L. Scheffczyk. Οὗτος ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τόσον ὑπὸ μὴ ρωμαιοκαθολικῶν ὅσον καὶ ὑπὸ ρωμαιοκαθολικῶν δὲν γίνεται πλέον ὁ θεσμὸς τοῦ πάπα ἀσυζητητὶ ἀποδεκτός. Ἐναντίας «ἡ ἰδέα, τὸ νόημα καὶ ἡ σημασία τοῦ παπισμοῦ εὐρίσκονται σήμερον εἰς τὰ πυρὰ τῆς κριτικῆς»¹². Ἐὰν ὅμως ἡ κατάστασις ἔχει οὕτως—καὶ ἔχει οὕτως—μάλιστα ὄχι μόνον ὑπὸ τινῶν ἐλευθεριζόντων ἢ «ἀριστεριζόντων» καθολικῶν θεολόγων, ἀλλὰ ὑπὸ σοβαρῶν καὶ σεβομένων τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν, καὶ ἐὰν ἡ κριτικὴ δὲν ἀφορᾷ μόνον συναισθηματικῶς ὀρισμένα πρόσωπα, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν, τὴν μορφήν καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα τοῦ θεσμοῦ τούτου τοῦ παπισμοῦ ὡς π.χ. καὶ αὐτὸ τὸ ἀλάθητον αὐτοῦ, ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Scheffczyk¹³, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ λάβῃ οὗτος ταύτας τὰς κριτικὰς σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ μετὰ τὰς λογικὰς συνεπείας εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ ἐξέτασιν καὶ διατύπωσιν τοῦ θέματος αὐτοῦ εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς ἄλλα συγγράμματα αὐτοῦ. Παρ' ὅλα ταῦτα ἀναφέρει κατηγορηματικῶς, ὅτι τὸ θέμα τῆς οὐσίας τοῦ θεσμοῦ τοῦ πάπα ταυτίζεται ἀπόλυτα μετὰ τὸ θέμα τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι τὰ θέματα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ χωρισθοῦν ἀπ' ἀλλήλων¹⁴. Ἡ διατύπωσις αὕτη δημιουργεῖ ἀσφαλῶς μίαν ἐξάρτησιν τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, συγχρόνως ὅμως μίαν ἀδικαιολόγητον ἐξάρτησιν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐκ τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ, ἢ ὁποῖα ἐκ πρώτης ὄψεως ἴσως νὰ προστατεύῃ κάπως τὸν παπικὸν θεσμόν, δημιουργεῖ ὅμως ἐσφαλμένας βάσεις καὶ προῦπο-

12. LEO SCHEFFCZYK, *Das Unwandelbare im Petrusamt*, Berlin 1971, σ. 10 ἐξ. "denn die Idee, der Sinn und die Bedeutung des Papsttums sind heute in das Feuer der Kritik geraten. Selbst auf katholischer Seite sind die Stimmen zahlreich geworden. Sie richten sich nicht mehr nur gegen bestimmte Träger dieses Amtes in Vergangenheit und Gegenwart, sondern gegen das Amt selbst".

13. Ἐνθ. ἀν. σ. 11: "Tatsächlich aber scheint es heute um mehr zu gehen als um gewisse Gefühlsschwankungen in der Einstellung zum Träger des Petrusamtes. Das Amt als solches ist auf katholischer Seite in eine Diskussion geraten, in der es um sein Wesen, seine Gestalt und seine besonderen Merkmale (z.B. auch um die diesem Amte unter bestimmten Bedingungen zukommende 'Unfehlbarkeit') geht".

14. Ἐνθ. ἀν. σ. 12: "So ist die Frage nach dem Wesen des Petrusamtes heute nicht von der Frage nach dem Wesen und der Existenz der Kirche überhaupt zu trennen".

θέσεις τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁδηγεῖ εἰς παρερμηνείας καὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τούτου ἐπιθυμεῖ νὰ δώσῃ μίαν ἀπάντησιν εἰς τὰ θεθέντα προβλήματα βάσει τῆς πίστεως¹⁵. Καὶ εἶναι βεβαίως ἡ πίστις μία ἀδιαφιλονικήτως ὀρθὴ βάσις διὰ τὴν θεολογίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἔχει δίκαιον ὁ Scheffczyk ὅταν ἀναφέρῃ, ὅτι «ἡ λογικὴ τῆς πίστεως εἶναι διαφορετικὴ τῆς θεωρητικῆς γνώσεως»¹⁶. Πλήν ὅμως ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, ὅτι ἐν τῇ θεολογίᾳ ὑπάρχει μία δυνατότης ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως καὶ ἐρεῦνης, δὲν ἀποτελεῖ σφάλμα ἢ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πίστιν καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις τῶν πηγῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἱστορίας, ἥτοι αὐτῆς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ λάβωμεν καὶ ἡμεῖς σήμερον παραδείγματα διὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν καὶ διὰ τὴν δομὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος. Νομίζω λοιπόν, ὅτι εἶναι ἐπίσης λογικόν, καθῆκον καὶ ἀπαίτησις τῶν καιρῶν, ὅπως ἀσχοληθῇ κανεὶς καὶ μάλιστα καλοπροαιρέτως, ἐπιζητῶν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πλήρους κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὰ βασικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα θέτει τόσον ἀπολύτως καὶ κατηγορηματικῶς ὁ συγγραφεὺς οὗτος καὶ νὰ ἐρωτήσῃ, ἐὰν πράγματι ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπιπροσθέτως ἀναφέρει ὁ Scheffczyk, ὅτι ὁ θεσμὸς τοῦ παπισμοῦ ὑπῆρχεν εὐθὺς ἐξ' ἀρχῆς καὶ ὅτι ἐπὶ 2000 ἔτη ὑφίσταται συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ¹⁷. Ἄλλὰ εἶναι πράγματι δύσκολον νὰ ἀποδεχθῇ τις τὴν ἄποψιν ταύτην. Καὶ ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας γίνεται συνήθως λόγος περὶ τῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ τούτου. Εἶδομεν προηγουμένως τὰς σχετικὰς γνώμας, ὅτι ὡς ἐν σπέρματι ἐφυτεύθη ὁ θεσμὸς οὗτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ πῶς μετὰ ταῦτα καταπολεμεῖται ἡ ἄποψις αὕτη. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου, ἡ ὁποία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μεταγενεστέρα, γίνεται λόγος περὶ ἀπαρχῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου: «τὸ ἄνθος δὲν εἶχεν ἀνοίξει εἰσέτι, μόνον ὁ κάλυξ ὑπῆρχεν»¹⁸.

15. Ἐνθ. ἀν. σ. 14 ἐξ.

16. Ἐνθ. ἀν. σ. 15.

17. L. SCHEFFCZYK, ἔνθ. ἀν. σ. 15: "Die Vernunft allein kann z.B. nicht begründet behaupten, daß es das Papsttum für alle Zeit geben wird. Das natürlich-geschichtliche Denken wird darauf hinweisen, daß selbst ein Zeitraum von 2000 Jahren, in dem sich das Papsttum als beständig erwiesen hat, nur eine geringe Spanne darstellt im Vergleich mit der Zukunft, die der Menschheit noch bevorsteht".

18. CHR. BAUR, *Johannes Chrysostomos*, τόμ. 1, σ. 291: "Der Ansatz, die Knospe war da, aber die Rose ist später aufgegangen".

Ἐκτὸς τῶν ἀναφερθέντων καὶ αὐτὸς ὁ Scheffczyk ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικὰς μαρτυρίας ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ παραπέμπων εἰς τὸν Stockmeier ὁμολογεῖ π.χ., ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς ὑπὸ τοῦ Ἱγνατίου Ἀντιοχείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ὡς «τῆς προκαθημένης τῆς ἀγάπης» δὲν ἔχει νομικὸν χαρακτήρα, ἄρα δὲν μαρτυρεῖ περὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου ἐξουσίας ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ¹⁹. Ὡσαύτως ἡ γνωστὴ γνώμη τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου περὶ τῆς συμφωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης σημαίνει καὶ κατὰ τὸν Scheffczyk, ὅτι ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος ἀναφέρει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης μόνον ὡς ἐν παράδειγμα²⁰ κ.λ.π. Πῶς λοιπὸν αργiori καὶ μόνον βάσει τῆς πίστεως ἀναφέρει, ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος τοῦ παπισμοῦ ὑπάρχει 2000 ἔτη ἀδιακόπως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ; ἀλλὰ καὶ πλέον συγκεκριμένα, πῶς ἀναφέρονται αἱ ἀνωτέρω «μαρτυρίαι» τοῦ Ἱγνατίου καὶ τοῦ Εἰρηναίου εἰς τὸ κεφάλαιον: «Ἡ Κοινότης καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης ὡς οἴκου-μενικὸν κέντρον»²¹. Νομίζω, ὅτι ἡ πίστις δὲν ὑπαγορεύει παρόμοια συμπεράσματα, ἀλλὰ πρωτίστως τὸ γεγονὸς τῆς δεσμεύσεως εἰς μίαν ἀντίληψιν πολὺ μεταγενεστέραν, ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ὑφ' ὅλων, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὔτε καὶ εἰς τὴν πρώτην χιλιετηρίδα.

Παρομοίαν δέσμευσιν εἰς ἐσφαλμένην ἀντίληψιν διαπιστώνει δικαίως καὶ ὁ Στυλιανὸς Χαρκιανάκης εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τῆς Fundamentaltheologie τοῦ A. Lang σχετικῶς μὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου. Οὗτος γράφει: «νοητικὰ ἄλματα, καὶ δὴ καὶ ἀντιφάσεις, δὲν τυγχάνουσιν ἡμῖν πρωτοφανῆ ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Θεολογίᾳ. Οὕτω, σχολιάζων ἕτερος Ρωμαιοκαθολικὸς Θεολόγος, ὁ A. Lang, τὴν περίφημον καταστάσαν περὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ πρωτείου θέσιν τοῦ ἱ. Εἰρηναίου (Adv. Haer. III,3,2 MPG 7, 844 ἐξ.), ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς περιλαλήτου «Potentior Principalitas», γράφει: «Ἡ ἀδιάκοπος διαδοχὴ ἐγγυᾶται περὶ τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀλωβήτου τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως. Θὰ ἦτο ὅμως—ἐξηγεῖ ὁ Εἰρηναῖος—μακρυγορία νὰ ἀπαριθμῆσι τις τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἄρκει λοιπὸν νὰ καταδείξῃ τις τὴν ἀποστολικὴν διαδοχὴν καὶ τὸ κήρυγμα τῆς Πίστεως τῆς μεγίστης καὶ ἀρχαιοτάτης καὶ τοῖς πᾶσι γνωστῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὑπὸ τῶν δύο ἐνδόξων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου

19. LEO SCHEFFCZYK, ἐνθ. ἀν. σ. 51.

20. Αὐτόθι.

21. Ὁ SCHEFFCZYK τονίζει: "Dennoch ist für die Zeit der ersten drei Jahrhunderte einer rechtlichen Überordnung des römischen Bischofs über die Gesamtkirche nicht festzustellen". ἐνθ. ἀν. σ. 53.

ἐν Ρώμῃ ἰδρυθείσης. Ἐνῶ λοιπὸν ὁμολογεῖ ἀνωτέρω ὁ Lang διὰ τῶν ἰδίων τοῦ Εἰρηναίου λόγων τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ ἱ. πατὴρ ἐκλέγει τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν (ἵνα μὴ μακρυγορήσῃ) καὶ οὐχὶ πάσας, πρὸς κατάδειξιν τῆς ἀδιακόπου ἀποστολικῆς διαδοχῆς, συμπεραίνει ὄλως ἀδίκως καὶ ἀσυνεπῶς, ὅτι «ἐνῶ ὁ Εἰρηναῖος ὑπελάμβανεν ὡς δυναμένας νὰ πλανηθῶσι πάσας τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, μόνῃ δι' αὐτὸν ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀπετέλει τὴν ἐπαρκῆ ἐγγύησιν διὰ τὴν καθαρότητα τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας»²².

2) Τὰ παραδείγματα τῶν πατερικῶν μαρτυριῶν, τὰ ὅποια ἐξητάσθησαν ἐνταῦθα καὶ τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων—ἀπολογητῶν τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ κυρίως κατὰ τὸ παρελθόν—παρουσιάζονται σήμερον ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ θεολογίας ὑπὸ νέας συνθήκας ἐρμηνείας. Ὡς ἐκ τούτου, καὶ ὡς δύναται νὰ λεχθῆ κατόπιν τῆς παρουσίας ἐργασίας, τὰ ἐν λόγῳ κείμενα δὲν δύναται πλέον νὰ χρησιμοποιηθοῦν αὐτονοήτως πρὸς κατοχύρωσιν τοῦ παπικοῦ δόγματος τῆς Ἀ' Βατικανῆς Συνόδου πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ εἰς ἐπίσημα συνοδικὰ κείμενα, ἢ εἰς δογματικὸς ὅρους.

3) Κατ' ἀκολουθίαν δὲν εἶναι δυνατόν πλέον καὶ ἐντὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας νὰ θεωρῆται σήμερον ὡς ἐνιαία καὶ ἀπροβλημάτιστος ἡ ἄποψις, ὅτι ὁ θεσμὸς τοῦ πάπα—τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον αὐτοῦ—ὑπάρχουν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐπὶ 2000 ἔτη, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ὡς ἰσχυρίζονται ἀκόμη καὶ σήμερον ὠρισμένοι θεολόγοι, καθὼς ἀνεφέρθη καὶ προηγουμένως. Αἱ ἔρευναι καὶ ἡ πλουσία βιβλιογραφία ἐπ' αὐτοῦ δεικνύουν ἀκριβῶς τὴν ἀλλαγὴν τρόπου σκέψεως καὶ ἐκθέσεως τοῦ προβλήματος τούτου, ἀλλὰ καὶ τὴν προσέγγισιν τῶν ἀπόψεων τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων εἰς πλεῖστα ὅσα σημεία. Βεβαίως ταῦτισις δὲν ὑφίσταται, ἀλλὰ πρόοδος καὶ ἐξέλιξις ἀπόψεων. Μ.ἄ. καὶ ὁ ἀναφερθεὶς ρωμαιοκαθολικὸς ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς, καθηγητῆς Peter Stockmeier παρατηρεῖ, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ Πέτρου, ὡς ὁ παπικὸς θεσμὸς ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, «καθορίζεται» σήμερον ἐκ θεολογικῶν καὶ νομικῶν κατηγοριῶν, αἱ ὅποια ἐξελίχθησαν μόνον κατὰ τὴν ροὴν τῆς ἱστορίας. Οὕτω πῶς παραμένει ἀδιαμφισβήτητον, ὅτι ἡ μορφή τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πέτρου, καθὼς διευπλώθη ἐν τῇ Ἀ' Βατικανῇ Συνόδῳ δὲν ὑφίστατο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ»²³. Ἐνεκα τούτου, συνεχίζει ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς,

22. ΣΤ. ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗ, *Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*, Ἀθῆναι 1965, σ. 107.

23. PETER STOCKMEIER, "Das Petrusamt in der frühen Kirche", *Zum Thema*

είναι δύσκολον νὰ τεθῆ κἄν ἡ ἐρώτησις διὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ²⁴.

4) Παρ' ὅλα ταῦτα πρέπει νὰ δοθῆ ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα: Ποίαν θέσιν λοιπὸν κατέχει ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς ἐντὸς τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας βάσει τῶν ἀναφερθέντων πατερικῶν κειμένων καὶ μαρτυριῶν καὶ γενικώτερον βάσει τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Α' χιλιετηρίδα;

Ἡ ἀπάντησις ἐπ' αὐτοῦ δύναται νὰ εἶναι σαφής: Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς κατέχουν μίαν ἰδιαίτεραν θέσιν ἐντὸς τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι σημαντικὸν καὶ διὰ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν ἀναγκαῖον, ὅπως καὶ εἰς τὰ δύσκολα προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας λαμβάνεται σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἄποψις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἀλλὰ καὶ νὰ ζητη-
ται ἡ βοήθεια καὶ ἡ συμπαράστασις καὶ αὐτοῦ πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τούτων. Τοῦτο ὅμως δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ὀδηγήσῃ, ὡς ἐλέγχθη προηγουμένως, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὸν Ἁγ. Εἰρηναῖον ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἔχει μίαν ἀποκλειστικὴν θέσιν ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ καὶ ὡς πρὸς ὑψίστην αὐθεντίαν πρέπει νὰ συμφωνοῦν πρὸς αὐτὴν πᾶσαι αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι, οὔτε καὶ ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος π.χ. ἐθεώρει τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης ὡς τὸν «ἀνώτατον δικαστὴν» τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἢ ὅτι ἡ διατύπωσις τῆς Α' Βατικανῆς Συνόδου ἀποτελεῖ μίαν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία ὑφίσταται συνεχῶς ἐπὶ 2000 ἔτη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὁ γνωστὸς θεολόγος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας Yves Congar διαπιστώνει, ὅτι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ εἰς τὰς ἡμέρας μας πραγματο-

Petrusamt und Papsttum, σ. 61: "Das Verständnis dieses Amtes (Mit dem Begriff 'Petrusamt' ist das Papsttum in der Katholischen Kirche gemeint) wird aber heute von theologischen und rechtlichen Kategorien bestimmt, die erst im Laufe der Geschichte entfaltet wurden. So besteht kein Zweifel, daß die Gestalt des Petrusamtes, wie sie auf dem I. Vatikanischen Konzil umschrieben wurde, in der frühen Kirche nicht vorhanden war". Πρβλ. καὶ σ. 63: "Die verhaltenen Aussagen der nachapostolischen Quellen erlauben es nicht, wie schon angedeutet, von einem Primatsbewußtsein im modernen Sinn zu sprechen".

24. Ἐνθ. ἀν., σ. 61: «Insofern erscheint es problematisch, die Frage nach dem Petrusamt in der Frühzeit zu stellen», «διότι δὲν ὑπάρχει τοιοῦτο θέμα διὰ τὸν ἱστορικὸν τῶν δύο πρώτων αἰώνων, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχεν οὔτε διὰ τοὺς Ρωμαίους», ὡς ὀρθῶς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Περὶ τῆς φερομένης διαφοράς μορφῶν ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ (34-156 μ.Χ.)». *Πορῶματα φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεῖνης*, Ἀθῆναι 1959, σ. 56, σημ. 2. Πρβλ. τὸ ἴδιον γαλλιστί, Paris 1966, σ. 42, σημ. 59.

ποιείται μία μεγάλη επεξεργασία τόσο από ιστορικής όσο και από θεολογικής σκοπιάς. Ο ίδιος προσωπικώς δὲν δέχεται τὸν θεσμόν τοῦτον ὡς καθιερώθη καὶ ἐξελίχθη ἐντὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ροὴν τῆς ἱστορίας, ἤτοι ὡς κέντρον ἰμπεριαλιστικὸν καὶ αὐταρχικὸν μὲ τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Ὁχι οὕτως. Ἀπ' ἐναντίας δέχεται τὸ ἀξίωμα τοῦ πάπα, «ὡς ἐν ἀξίωμα, ὡς μίαν προεδρείαν τῆς ἐνότητος ἐντὸς ἐνὸς συλλογικοῦ καὶ συνοδικοῦ συστήματος: διατὶ ὄχι;»²⁵. Μάλιστα καὶ ὁ W. de Vries προτείνει τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως διὰ τὴν επεξεργασίαν τοῦ προβλήματος τούτου καὶ ἐλπίζει, ὅτι ἐὰν ἡ ἀνατολικὴ παράδοσις αὕτη ληφθῆ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφευχθοῦν ὑπερβολαί τινες ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ παπικοῦ πρωτείου, τὸ ὁποῖον μετὰ ταῦτα θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν ὑπὸ τοῦ καθόλου Χριστιανισμοῦ²⁶.

5) Καὶ ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πλήρους ἐνότητος, θὰ λάβῃ καὶ πάλιν τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ὡς τοῦτο ἐβιοῦτο

25. YVES CONGAR, "Fünfzig Jahre der Suche nach Einheit", *ÖR* 26 (1977) 281: "Ein Papsttum, so wie es von der Geschichte geschaffen wurde, zentralisierend, imperial, im engen Sinne autorität—nein! Ein Papstamt das der Gemeinschaft und der Einheit in einem kollegialen und konziliaren System präsidiert: warum nicht?" Πρβλ. καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου, ξαθηγητοῦ W. GRUBER λεχθέντα: "Die röm-kath. Kirche muß freilich in Theorie und (vor allem!) Praxis die Einsicht in die historische Relativität bestimmter Ausdrucksformen des Petrusamtes vertiefen bzw. neu überdenken. Es gibt kein klassisches Modell dieses Amtes mit Ewigkeitswert. Grundsätzlich: Charismatische Bewegung und Erneuerung der Kirchen macht uns offen für die Frage nach einem möglichen 'Charisma des päpstlichen Primates', so ungewohnt dies selbst für 'katholische Ohren' klingen mag". "Papsttum und Ökumene", *ÖkF* 1 (1977) 52. Τὸ ἐνταῦθα λεχθέν, ὅτι διὰ τὸ παπικὸν ἀξίωμα δὲν ὑπάρχει αἰωνία μορφή, ὑπενθυμίζει καὶ τὴν γνώμην τοῦ RATZINGER, ὁ ὁποῖος τονίζει, ὅτι εἰς ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος "kann andererseits unmöglich die Primatsgestalt des 19. und 20. Jahrhunderts für die einzig mögliche und allen Christen notwendige ansehen". "Prognosen", *ÖkF* 1 (1977) 36.

26. W. DE VRIES, "Neuerungen in Theorie und Praxis des römischen Primates, Die Entwicklung nach der konstantinischen Wende", *Concilium* 7 (1971) 253: "Der Osten hat es nie gelten lassen, daß alle causae maiores in Rom entschieden werden müssen. Eben so wenig erkennt er die 'plenitudo potestatis' und das Prinzip 'Suprema Sedes a nemine judicatur' an. Für den Osten war Rom auch nicht das allein entscheidende Zentrum der kirchlichen 'communio'. Die östliche Tradition könnte, wenn sie voll ernst genommen wird, dazu dienen, gewisse Übertreibungen im Primatsverständnis zu mildern und so den Primat für die ganze Christenheit annehmbarer zu machen".

καὶ καθωρίσθη ἐν τῇ πρώτῃ χιλιετηρίδι, ἤτοι τὴν θέσιν τοῦ Πρωτοθρόνου ἐπισκόπου²⁷, τοῦ «πρώτου ἐν ἴσοις ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ», καθὼς ἐχαρακτήρισεν οὗτον ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης Δημήτριος κατὰ τὸν ἐνθρονιστήριον αὐτοῦ Λόγον²⁸, ὡς εἶχεν χαρακτηρίσει αὐτὸν καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, Οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἀθηναγόρας κατὰ τὸν χαιρετισμὸν αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 25ην Ἰουλίου 1967: «Καὶ ἰδοὺ ἔχομεν, παρὰ πᾶσαν κατ' ἄνθρωπον προσδοκίαν, ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν τὸν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον, τὸν καὶ πρῶτον τῇ τιμῇ ἐν ἡμῖν, τὸν τῆς ἀγάπης προκαθήμενον» (Ἰγνατίου Ἀντιοχ., Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμαίους Πρόλογος, Π.Ε. 5, 801)²⁹. Καὶ κατακλείο-

27. "denn die Orthodoxe Kirche des Ostens bzw. das Ökumenische Patriarchat hat nie daran gezweifelt, daß die Kirche des Alten Rom den ersten Platz, den Ehrenprimat, primus inter pares, mit allen Konsequenzen besitzt. Und wenn die Wiedervereinigung erreicht sein wird, wird der Kirche des Alten Rom automatisch dieser Platz zukommen". G. LARENTZAKIS, *Die Neujahrsbotschaft von 1959*, σ. 190. Καὶ ὁ π. Ἰ. Ρωμανίδης χαρακτηρίζει τὴν θέσιν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ὡς «τὸ ὑφ' ὄλων ἀνεγνωρισμένον πρωτόθρονον τοῦ πάπα Ρώμης». (*Ρωμηοσύνη*, σ. 81. Πρβλ. καὶ σ. 275). Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καὶ αἱ παρατηρήσεις τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου, καθηγητοῦ Phil. Harnoncourt: «Es zeigt sich deutlich, katholicou theologou, kaghghtou Phil. Harnoncourt: "Es zeigt sich deutlich, daß die 'Gesamtkirche' in der umfassenden Sicht des II. Vatikanums mehr ist als die Gesamtheit der gegenwärtig lebenden Gläubigen, die den Papst als ihr Oberhaupt anerkennen. Sie überschreitet alle konfessionellen und raum-zeitlichen Grenzen und ist darum als solche überhaupt nicht unmittelbar empirisch erfassbar". Gesamtkirchliche und teilkirchliche Liturgie, Freiburg-Basel-Wien 1974, σ. 23. Πρβλ. καὶ σ. 26.

28. *Στάχυς*, Εἰδικὸν τεύχος, 27 (1972) 29, καὶ Ἐκκλησία, 49 (1972) 465. Τὴν διαπίστωσιν ταύτην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου δὲν ἀπεδέχθη ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἰερώνυμος, ὡς ἀνέφερον εἰς τὴν Εἰρηνικὴν αὐτοῦ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Δημήτριον Α', Ἐκκλησία 49 (1972) 457: «Τῆ τῆς ὀρθῆς πίστεως ὁμολογία σεμνύνονται οἱ ἱερεῖς Κυρίου. Ἐπὶ ταύτης, τῇ ἀσαλεύτῳ πέτρῳ, ἐδραϊὸς τις ἐστὼς, οἷς οἱ πατέρες τῷ αὐτοῦ ἀπένειμαν Θρόνῳ προνομίαις τιμᾶται καὶ γεραίρεται, ἐὰν δὲ ταύτης ἀποκλίνῃ, εἰς οὐδὲν αὐτοῦ τὰ πρεσβεῖα λογίζεται, ὃ καὶ ἐπὶ τοῦ Ρώμης συμβέβηκε, δι' ὃ καὶ οὐ καλὸν ἔστι πρῶτον αὐτὸν τῆς χριστιανοσύνης ὀνομάζεσθαι».

29. *Τόμος Ἀγάπης*, Ἀρ. 173, σ. 380. Πρβλ. καὶ τὰς σοβαρὰς θεολογικὰς διαπιστώσεις τοῦ Οἴκου. Πατριάρχου Δημητρίου κατὰ τὸν χαιρετισμὸν τῆς πρώτης Παπικῆς ἀντιπροσωπείας παρ' αὐτῷ τὴν 29-30ην Νοεμβρίου 1973. (*Στάχυς*, 28-29 (1971-1974) 45 ἐξ.). Ἐπίσης εἰς τὸ γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου τοῦ Α' πρὸς τὸν Πάπα Ἰωάννην-Παῦλον τὸν Β' τῆς 17ης Ὀκτωβρίου 1978. Περὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλων ἐπισήμων κειμένων ἴδε G. LARENTZAKIS, «Das ökumenische Patriarchat von Konstantinopel zu den großen Ereignissen der Römisch-katholischen Kirche. Von Papst Paul VI. bis zu Papst Johannes-Paul II», *OstkiSt* 28 (1979) 186 ἐξ. καὶ κυρίως σ. 188 καὶ 195 ἐξ.

μεν πάλιν με την άποψιν του Ratzinger, «Δια του στόματος του μεγάλου Έκείνου Έκκλησιαστικού ήγέτου ανέφεροντο τα έκκλησιαστικά στοιχεία του παπικού πρωτείου της πρώτης χιλιετηρίδος και πλέον τούτων όφείλει ή Ρώμη να μη άπαιτήση»³⁰.

30. "...findet sich im Mund dieses großen Kirchenführers der wesentliche Gehalt der Primatsaussagen des ersten Jahrtausends und mehr m u ß Rom nicht verlangen". J. RATZINGER, "Prognosen", *ÖkF* 1 (1977) 37. Πρβλ. Γ. ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, «Σταθερά Πορεία», σ. 255. Τήν διατύπωσιν ταύτην του Ratzinger έχαρακτήρισεν ό Η. Μ. BIEDERMANN ως έξής: "Das ist zum mindesten eine weitreichende, um nicht zu sagen kühne Vorstellung". "Der orthodox-katholische Dialog. Sein gegenwärtiger Stand", *OstkiSt* 30 (1981) 9.

ZUSAMMENFASSUNG*

Die Besinnung auf unsere christlichen Quellen stellt nicht nur eine aktuelle Notwendigkeit unserer Zeit dar, sondern sie hat eine zentrale Bedeutung für jede Zeit, wie auch für jede Kirche und Konfession. Es handelt sich dabei um die Besinnung auf die eigene genuin-christliche Identität, auf die auch das ökumenische Anliegen unserer Epoche nicht verzichten kann. Es wäre hier fast überflüssig das besonders hervorzuheben, was für die orthodoxe Kirche selbstverständlich ist, wenn die orthodoxen Theologen immer wieder mit Nachdruck betonen, daß die Wiederherstellung der vollen kirchlichen *Communio* auf der Basis des ersten Jahrtausends des ungeteilten Christentums, der Zeit der gemeinsamen Quellen unserer christlichen Lehre, der Hl. Schrift, der Kirchenväter und der sieben ökumenischen Konzilien zu erreichen ist. Das bedeutet natürlich "keine Restauration alter Formen" wie Metropolit Damaskinos von Tranoupolis bemerkt, sondern eher eine Rückbesinnung eben auf die gemeinsamen Quellen, wodurch auch viele heikle ökumenische Fragen neu gestellt oder sogar gelöst werden können. Papst Paul VI. und der ökumenische Patriarch von Konstantinopel Athenagoras I. betonten im gemeinsamen Kommuniqué bei der Aufhebung der Exkommunikationen am 7. Dezember 1965, welche große Bedeutung die Zeit des ungeteilten Christentums des ersten Jahrtausends hat und daß diese Zeit quasi als Vorbild für die Wiederherstellung der Einheit der beiden Kirchen gelten soll. Auch der jetzige Papst Johannes Paul II. sprach in Konstantinopel im November 1979 mit großer Bewunderung von den Kirchenvätern, indem er fragte: "Wie sollte man nicht mit Ergriffenheit die Erinnerung an die Väter des Ostkirche, die Hirten und Lehrer wachrufen, die in dieser Gegend geboren wurden oder hier ein unvergleichliches Apostolat ausgeübt und uns die lichtvollen Schriften hinterlassen haben, die heute Nahrung und Quelle für die gesamte Kirche sind, im Westen wie im Osten?"

* Auf die genauen Fundorte der Zitate wurde in der Zusammenfassung bewußt verzichtet, da sie im Hauptteil dieser Arbeit zu finden sind.

Gerade auf dieser Basis entwickelt sich im Westen sowohl in der römisch-katholischen, als auch in der evangelischen Kirche sehr deutlich eine beachtenswerte theologische ökumenische Arbeit unter Einbeziehung der patristischen bzw. der östlichen Theologie, ja unter Einbeziehung der orthodoxen Kirche überhaupt, wodurch sehr viele Hoffnungen gehegt werden. In bezug auf die Situation der Ökumene in Deutschland sagte der jetzige Präfekt der Glaubenskongregation, Kardinal Joseph Ratzinger: "Für die katholische Theologie in Deutschland hieß Ökumene sehr lange nur katholisch-protestantisches Gespräch...Inzwischen ist gottlob vieles anders geworden. Das Eintreten der Orthodoxie in den Weltkirchenrat hat die lebendige Gegenwarts-kraft von Glaube und Überlieferung der Ostkirche in einem Forum deutlich werden lassen, in dem man dafür angesichts der Dominanz des angelsächsischen Geistes wenig Resonanz erwartet hatte. Vieles, was dem katholisch-protestantischen Dialog versagt geblieben war, schien hier auf Anhieb zu gelingen...Der ökumenische Dialog hatte durch das Hereintreten des dritten Partners an Weite und Tiefe, aber auch an Hoffnung gewonnen".

Was nun die Thematik des bereits begonnenen offiziellen theologischen Dialogs zwischen der orthodoxen und der römisch-katholischen Kirche, die wir hier zunächst vor Augen haben, betrifft, wurde von den beiden Kirchen durch die Vorbereitungskommission beschlossen, zunächst das Gemeinsame zwischen den beiden Kirchen festzustellen und zu artikulieren und im Anschluß daran das Kontroversielle bzw. das Trennende in Angriff zu nehmen.

Was in dieser Arbeit zu behandeln beabsichtigt ist, ein Teil des Themas, das sicherlich und ohne irgendeinen Zweifel beschlußgemäß Gegenstand des offiziellen theologischen Dialogs sein wird. Denn es handelt sich um das schwierigste Problem überhaupt für die Wiederherstellung der kirchlichen Einheit: Das Papsttum. Auch Papst Paul VI. betonte es ganz deutlich: "Wir wissen es wohl: Der Papst ist ohne Zweifel das schwierigste Hindernis auf dem Wege des Ökumenismus". Zu dieser Äußerung des Papstes sagte Ekkart Sauser: "Diese Worte gehören sicher zu den tragischsten Aussprüchen Paul VI. Sie stellen zugleich die schärfste Selbstkritik dar, die je ein Papst in Richtung Ökumene geübt hat. "Wir müssen also offen und ohne Voreingenommenheit in Liebe und gegenseitiger Achtung, darüber diskutieren und eine Bereinigung dieses Problems herbeiführen, wenn wir tatsächlich

die volle ekklesiale Communio erreichen wollen, und das wollen wir, —ja wir müssen es—.

Wie können wir nun dieses schwierige, dennoch notwendige Unterfangen in Angriff nehmen? Ich meine, wir können es nur zunächst auf der Basis unserer Quellen und der Praxis des 1. Jahrtausends beginnen. Zu dieser Abhandlung sah ich mich veranlaßt:

1. Aus den zahlreichen Äußerungen sowohl in der orthodoxen als auch in der römisch-katholischen Kirche, oder auch in den gemeinsamen Äußerungen über die große Bedeutung der gemeinsamen Quellen des ungeteilten Christentums des 1. Jahrtausends und

2. noch konkreter aus einer schwerwiegenden Feststellung des jetzigen Präfekten der Glaubenskongregation, Kardinal Joseph Ratzinger, die er in einem sehr wichtigen Vortrag in Graz am 26.1.1976, anläßlich des 10. Jahrestages der Aufhebung der gegenseitigen Exkommunikationen zwischen Rom und Konstantinopel machte. Bei diesem Vortrag kommentierte der damalige Regensburger Professor Ratzinger u.a. auch die Begrüßung des Patriarchen Athenagoras, als Papst Paul VI. am 25.7.1967 bei ihm in Konstantinopel auf Besuch war. Die Begrüßungsworte, die Patriarch Athenagoras verwendete, lauteten: "Und siehe, wir haben in unserer Mitte, gegen jede menschliche Erwartung, den Bischof von Rom, den ersten von uns der Ehre nach, 'den Vorsitzenden der Liebe' (Ignatius)". Diese Begrüßung des Patriarchen kommentierte Ratzinger und sagte: "Rom muß vom Osten nicht mehr an Primatslehre fordern, als auch im ersten Jahrtausend formuliert und gelebt wurde. Wenn Patriarch Athenagoras am 25.7.1967 beim Besuch des Papstes im Phanar diesen als Nachfolger Petri, als den ersten an Ehre unter uns, den Vorsitzenden der Liebe, benannte, findet sich im Mund dieses großen Kirchenführers der wesentliche Gehalt der Primatsaussagen des ersten Jahrtausends und mehr muß Rom nicht verlangen". Diese Feststellung Ratzingers darf an Bedeutung, Klarheit und Aktualität nichts verlieren.

Demnach ist es nur natürlich, daß eine Frage sich stellen muß: Wie war wirklich dieses erste gemeinsame, vielgelobte Jahrtausend der Kirche? Und was wurde wirklich in der Primatsfrage in dieser Zeit "formuliert und gelebt", von dem nicht "mehr" seitens Roms verlangt werden muß? Gerade darin sehe ich eine sehr wichtige, pflichtgemäße Aufgabe der Theologen beider Kirchen, diese Fragen objektiv und ohne Polemik zu untersuchen und eine quellen gemäße Antwort zu

geben, die auch für die Verwirklichung der vollen ekklesialen *Communio* tragfähig sein kann.

Aus diesen einsichtigen Gründen habe ich nicht bemüht, drei Beispiele aus der Patristik heranzuziehen und in bezug auf unsere Frage zu untersuchen. Die Kirchenväter, die eben nur als Beispiele aus dem 1. Jahrtausend hier behandelt werden, sind Irenäus, Basilius und Johannes Chrysostomos.

Bei der Behandlung der Interpretation der Auffassung dieser Kirchenväter habe ich zum größten Teil folgende Schritte für sinnvoll erachtet. Indem ich vor allem neuerer Auffassungen von römisch-katholischen Theologen, hauptsächlich aus der Väterexegese herangezogen habe, wollte ich sie 1) als eine Art "Vermittler" im griechisch-orthodoxen Raum bekannter machen. 2) Beabsichtigte ich diese neueren Auffassungen mit älteren aus der römisch-katholischen Theologie zu vergleichen und herauszufinden, ob innerhalb der römisch-katholischen Kirche eine Änderung in der besprochenen Frage festzustellen ist. 3) Nachdem ich dann auch orthodoxe Stimmen zur gleichen Frage gebracht habe, wollte ich sie mit den Auffassungen der römisch-katholischen Theologen vergleichen bzw. ihnen gegenüberstellen. Damit wollte ich 4) feststellen, ob zwischen den neueren katholischen und den orthodoxen Auffassungen eine Annäherung erfolgt ist oder nicht. In dieser Fragestellung habe ich tatsächlich eine Änderung in der Väterexegese innerhalb der römisch-katholischen Theologie festgestellt, die wenn auch nicht einheitlich und durchgehend überall feststellbar ist, doch eine aus orthodoxer Sicht erfreuliche Feststellung ist. Dadurch konnte auch zwischen der orthodoxen und der römisch-katholischen Theologie in der Frage des Papstamtes eben eine Annäherung deutlich werden, die, wenn sie auch außerhalb der Kommissionen des offiziellen Dialogs und unabhängig voneinander in der theologischen objektiven Wissenschaft erfolgt ist, sich doch sehr hilfreich und unabdingbar auch für den konkreten offiziellen theologischen Dialog beider Kirchen und darüber hinaus erweist, denn der offizielle theologische Dialog kann nicht vom kirchlichen Leben und von der allgemeinen Theologie in den Kirchen isoliert werden.

Dieses Vorhaben bzw. diese Feststellungen konnte ich, wie erwähnt, bei den drei genannten Kirchenvätern als Beispiele durchführen. Das Gleiche sollte man eigentlich auch mit den einschlägigen Bibelstellen in der Bibelexegese, bei mehreren Kirchenvätern in der Väterexegese und schließlich bei den ökumenischen Konzilien des 1. Jahr-

tausends in der Konziliengeschichte durchführen.

Im einzelnen schauen die erwähnten drei behandelten Beispiele folgendermaßen aus:

1) *Irenäus*. Der hl. Irenäus von Lyon sogar von Lang "als der erste Theoretiker des Primats" bezeichnet, auf Grund seiner bekannten und vielzitierten Stelle aus Adv. haer. III, e, 2: "Ad hanc enim ecclesiam...". Diese Stelle wurde auch vom I. Vatikanum in der dogmatischen Konstitution "Pastor aeternus" als einzige Stelle aus der griechischen Patristik zur Unterstützung einer exklusiven Position des Papsttums für die Gesamtkirche verwendet. Diese Auffassung über die genannte Stelle des hl. Irenäus blieb aber nicht gleich in der römisch-katholischen Theologie. Es gibt sehr viele Theologen, die eindeutig feststellen, daß aus dieser nur in Latein erhaltenen Stelle keine Exklusivität der Kirche und des Bischofs von Rom für die Gesamtkirche feststellbar ist, sondern daß der hl. Irenäus die Bedeutung jeder apostolischen Kirche für die Erhaltung des rechten Glaubens hervorheben will. Als *ein Beispiel* solcher apostolischer Kirchen nennt Irenäus die Kirche von Rom, nicht zuletzt, weil diese Kirche im Westen die einzig apostolische Kirche und für die Christen des Westens die nächstliegende ist. Daher wird sogar von katholischen Theologen der Verzicht auf diese Stelle als Beweis für die Stellung der exklusiven Rolle der Kirche und des Bischofs von Rom vorgeschlagen. Hier können Namen wie K. Baus, P. Dias, Stockmeier, N. Brox, J. B. Bauer, R. Eno, J. McCue, W. de Vries, Pottmeyer u.a. genannt werden. N. Brox schlägt sogar eine "Revision" in bestimmten Fällen vor, wodurch "die tatsächliche Geschichte (so weit sie bekannt ist) mitvermittelt wird". Gegen diese neuere Interpretation ist u.a. H. Grotz aufgetreten, konkreter gegen Stockmeier, und stellte entschieden fest: "Man mag den Text des Eirenaios drehen und wenden, wie man will, um eine universale Bedeutung der römischen Kirche und ihrer Bischöfe kommt man nicht herum". Stockmeier erwiderte zu Recht auf Grotz: "Die Kirche Roms besitzt unter diesem Gesichtspunkt auch für Eirenaios universale Bedeutung, weil eben in ihr die apostolische Tradition bewahrt wurde; aber dieser Vorrang eignet ihr offensichtlich nicht allein, sondern allen apostolischen Kirchen". Und W. Kasper hat vollkommen recht, wenn er betont, alle diese Vorrangstellungen "sind beileibe noch keine Primatsansprüche im späteren Sinn".

Orthodoxerseite kann hier gesagt werden, daß viele Theologen, die sich mit diesem Text des Irenäus befaßt haben, von Anfang an ähn-

liche Feststellungen getroffen haben, wie es in der neueren römisch-katholischen Theologie der Fall ist. Ich kann auch hier nur einige Namen nennen: H. Alivisatos, D. Balanos, P. Trempelas, J. Anastasiou, P. Christou, G. Mantzaridis, St. Harkianakis, Ath. Jevtič, J. Meyendorf, Damaskinos Papandreou, Vl. Pheidas, u.a. Und wenn man diese Urteile vergleicht, kann man ohne Schwierigkeiten feststellen, daß hier eine grundsätzliche und erfreuliche Annäherung erreicht wurde, ja man könnte von einem Konsens sprechen, der zwischen den orthodoxen und einem nicht mehr zu übersehenden Teil von römisch-katholischen Theologen zu finden ist.

2) *Basilius*. Einer der bedeutendsten gemeinsamen Kirchenväter des Ostens und des Westens, der auch als Zeuge für das Papsttum der späteren Form des 1. Vatikanum herangezogen wurde, ist auch der hl. Basilius. Von ihm wurde sogar behauptet, daß er "Rom als höchstes Gericht anerkannt hat". Vor allem meint dies P. P. Joannou, der den Auftrag von Kardinal Cicognani bekommen hat, die Lehre über das Papsttum der Kirchenväter des Ostens im 4. Jahrhundert zu untersuchen und eine quellengemäße diesbezügliche Darstellung vorzunehmen. Leider ist diese Untersuchung von P. P. Joannou sehr einseitig und tendenziös durchgeführt worden, so daß eine Diskussion über dieses Thema auf Grund der Ergebnisse von Joannou nicht möglich ist. Denn, um mit den Worten des katholischen Theologen W. de Vries zu sprechen, "können wir doch die von ihm (d. h. von Joannou) verfochtene grundlegende These nicht akzeptieren, weil wir nicht sehen, wie sie mit den historischen Tatsachen vereinbart werden kann. Rom war für den Osten im 4. Jahrhundert nicht die unbestrittene höchste Berufungsinstanz, wie J. es darstellt. "Der hl. Basilius war sehr interessiert, die Einheit und Eintracht der Kirche zu erhalten bzw. sie dort, wo sie nicht mehr vorhanden war wiederherzustellen, wie es in der Kirche von Antiochien der Fall war. Der Kirchenvater hat sich zur Beilegung dieses antiochenischen Schismas an mehrere seiner Amtskollegen im Osten und Westen gewandt, z.B. u.a. auch an Athanasius von Alexandrien und an Damasus von Rom, nur leider ohne fgreifbares positives Ergebnis. Diese Briefe an den Bischof von Rom wurden als "Rekurse" des Bischofs von Kaisarea, Basilius', an den Papst von Rom, d.h. an die "höchste Instanz" bzw. an das "höchste Gericht" der gesamten Kirche verstanden und interpretiert. In der vorliegenden Arbeit wurden diese Briefe neu interpretiert und auch mit vielen Stimmen aus der römisch-katholischen Theologie eindeutig gezeigt, daß

der hl. Basilius eine solche Auffassung über die Stellung und die Rolle des Bischofs von Rom nicht vertreten hat. Der Bischof von Kaisarea Basilius bittet seine Amtskollegen um Unterstützung, um Hilfe, um Anteilnahme am Leiden der Kirche des Ostens. Trotzdem stellt V. Ernst fest: "Die Orientalen klagen den Occidentalen gegenüber, daß sie trotz ihrer traurigen Lage noch keinerlei Liebenszeichen vom Occident erhalten haben". Basilius wünscht die Intervention der wichtigen Bischöfe seiner Zeit. Er versucht den Westen richtig zu informieren und wünscht die Einberufung einer objektiven Synode zur Beilegung des Konflikts. A. Thiermeyer schreibt dazu: "Aus Rom aber ertete er nichts als Enttäuschung und verständnislose Antworten, die voll Unkenntnis und außerdem anmaßend waren". Ähnlich urteilen W. de Vries, Altaner u.a.

Auch in diesem Punkt, über die Auffassung des hl. Basilius bezüglich der Kirche bzw. des Bischofs von Rom können wir nunmehr zwischen orthodoxen und vielen römisch-katholischen Theologen eine weitgehende Übereinstimmung feststellen. Nach Basilius ist eine Zusammenarbeit der Bischöfe des Ostens und des Westens zur Lösung der anstehenden Probleme und für die *Communio* der Gesamtkirche trotz der großen geographischen Distanz nicht nur möglich und wünschenswert, sondern auch notwendig und sicherlich auch möglich.

3. *Joh. Chrysostomus*. Auch Johannes Chrysostomus wurde zur Unterstützung des Primates des Papstes herangezogen und zwar "weniger durch seine gelegentlichen Andeutungen dieser Lehre als durch seine feierliche Appellation an Papst Innozenz I.". So wird es formuliert in der von Wittig herausgegebenen Patrologie von Rauschen. Die Differenzierung in bezug auf diese Frage findet sich in der gleichen Patrologie, die später von Altaner herausgegeben wurde. Dort lesen wir: "Auch aus dem viel zitierten Schreiben an Papst Innozenz I., das er nach seiner zweiten Absetzung nach Rom sandte, kann nicht die Anerkennung des Papstes als oberste Appellationsinstanz herausgelesen werden". Worum handelt es sich dabei? Nach der Verurteilung und Verbannung des Kirchenvaters (Eichensynode 403), schrieb er an Papst Innozenz I. und bat um Hilfe bzw. um die Einsetzung des Papstes, damit der Bischof von Konstantinopel rehabilitiert wird. Dieser Brief wurde als Appellation an die höchste Instanz der Kirche, den Papst, hingestellt. Dazu muß zunächst gesagt werden, daß Johannes Chrysostomus den gleichen Brief, mit dem gleichen Inhalt, auch an die Bischöfe von

Mailand und Aquileja geschickt hat, damit sie—soweit sie können—helfen, und vor allem die *Communio* mit ihm wegen seiner unrechtmäßigen Verurteilung nicht unterbrechen. Außerdem verlangte Johannes Chrysostomus durch den Papst Innozenz das Erreichen der Einberufung einer objektiven Synode, die zuständig wäre die neue Behandlung des Falls und nicht die persönliche Entscheidung des Papstes. Diesen objektiven Sachverhalt stellen ebenfalls neuere römisch-katholische Theologen fest, z.B. Chrysostomus Baur, W. de Vries, K. Baus, Altaner, Camelot u.a. Chrysostomus Baur schreibt wörtlich: "Tatsächlich verlangte Chrysostomus nichts so anhaltend und konsequent, als die Berufung einer unparteiischen Synode, und das war es auch, was dann der Papst mit aller Energie zu erreichen suchte. Leider umsonst. Man kann also nicht gut behaupten, Chrysostomus habe von dem ungerechten Urteil einer Synode an die persönliche Entscheidung des Papstes appelliert".

Vergleicht man nun auch zu diesem Punkt die Interpretationen der orthodoxen Theologen, die eigentlich immer gleich waren, von Chrysostomos Papadopoulos, K. Mouratidis, J. Karmiris, P. Tremelas, bis zu G. Pitsiounis u.a. muß man feststellen, daß es sich dabei um eine Annäherung der Standpunkte handelt, die zur Lösung der hier behandelten Frage einen wichtigen Beitrag leisten kann. D.h. mit Theologen des Ostens und des Westens kann gemeinsam gesagt werden, daß Johannes Chrysostomus nicht mehr als Zeuge des päpstliche Primates im jurisdiktionellen Sinne des 1. Vatikanums herangezogen werden kann. Die Haltung des Johannes Chrysostomus, ohne weiteres auch die Hilfe seines Amtskollegen von Rom in Anspruch nehmen zu wollen, wie auch die Bemühungen des Papstes (wenn auch ohne Erfolg), seinem Mitbruder helfen zu wollen, zeigen uns deutlich, daß die Eintocht und die Zusammenarbeit der Kirche des Ostens und des Westens sehr wichtig sind.

Die Beispiele aus der Patristik, die hier erwähnt wurden und welche besonders in der Vergangenheit dafür verwendet wurden, um das westliche päpstliche Dogma zu untermauern, zeigen deutlich, daß sie heute auch innerhalb der römisch-katholischen Kirche sehr differenziert beurteilt werden, und daß sie heute nicht mehr selbstverständlich und ohne Widerstand auch innerhalb der römisch-katholischen Kirche herangezogen, oder als Belege in offiziellen Dokumenten verwendet werden können. Trotzdem können wir natürlich nicht generell das Problem als gelöst betrachten. Es sind viele positive objektive Schritt-

te unternommen worden, die begrüßenswert sind. Es gibt jedoch immer noch Theologen, die sich von früheren Vorstellungen nicht ganz befreien können, um die ekklesiologischen Konsequenzen dieser objektiven Forschung zu ziehen.

Die Konsequenz bei der sehr deutlichen differenzierten Haltung sehr vieler römisch-katholischer Theologen ist natürlich die Feststellung, daß man nicht mehr ohne weiteres die Struktur des Papsttums, wie sie das 1. Vatikanum formuliert und definiert hat, als eine mit einer 2000jährigen ununterbrochenen Existenz hinstellen darf. Genau diese "Probleme einer Frühdatierung des römischen Primats" hat N. Brox sehr deutlich aufgezeigt.

Nach all dem Gesagten muß natürlich die Frage beantwortet werden: Welche Stellung hat die Kirche von Rom und ihr Bischof innerhalb der Gesamtkirche auf Grund der erwähnten patristischen Zeugnisse und allgemeiner nach der Praxis der Kirche im 1. Jahrtausend?

Die Antwort darauf wird deutlich sein. Die Kirche von Rom und ihr Bischof haben eine besondere Stellung innerhalb der Gesamtkirche inne. Aus diesem Grunde ist es wichtig und notwendig für die Gesamtkirche, daß bei den schwierigen Problemen der Kirche die Meinung auch der Kirche von Rom und ihres Bischofs berücksichtigt werden und daß auch eine Hilfe und Unterstützung zur Lösung dieser Probleme in Anspruch genommen werden, so daß in kollegialer und konziliarer Handlung der Gesamtkirche die schwierigsten Probleme gelöst werden können.

Auch katholischerseits sind Vorschläge in diese Richtung bereits gemacht worden, die ich auch hier wörtlich erwähnen möchte: Yves Congar wünscht sich eine Änderung in der Form der jetzigen Papststruktur und meint: "Ein Papsttum, so wie es von der Geschichte geschaffen wurde, zentralisierend, imperial, im engen Sinne autoritär —nein! Ein Papstamt, das der Gemeinschaft und der Einheit in einem kollegialen und konziliaren System präsidiert: warum nicht?" W. Gruber formuliert auch seinen Wunsch sehr deutlich: "Die röm. kath. Kirche muß freilich in Theorie und (vor allem!) Praxis die Einsicht in die historische Relativität bestimmter Ausdruckformen des Petrusamtes vertiefen bzw. neu überdenken. Es gibt kein klassisches Modell dieses Amtes mit Ewigkeitswert. Grundsätzlich: Charismatische Bewegung und Erneuerung der Kirchen macht uns offen für die Frage nach einem möglichen 'Charisma des päpstlichen Primates', so ungewohnt dies selbst für 'katholische Ohren' klingen mag. "Die Formulierung von

Gruber, nach dem "Ewigkeitswert" des Papstamtes fragen zu können, erinnert an die Feststellung von Joseph Ratzinger in seinem zitierten Grazer Vortrag, als er sagte "wer auf dem Boden der katholischen Theologie steht...kann andererseits unmöglich die Primatsgestalt des 19. und 20. Jahrhunderts für die einzig mögliche und allen Christen notwendige ansehen".

Die Auffassung und die Position der Ostkirche zu dieser Frage und zwar von der patristischen Zeit her möchte ich zunächst wiederum mit den Worten eines katholischen Theologen, W. de Vries, wiedergegeben, der dies richtig erkannte und artikulierte: "Der Osten hat es nie gelten lassen, daß alle *causae maiores* in Rom entschieden werden müssen. Ebenso wenig erkennt er die '*plenitudo potestatis*' und das Prinzip '*Suprema sedes a nemine judicatur*' an. Für den Osten war Rom auch nicht das allein entscheidende Zentrum der kirchlichen '*Communio*'. Die östliche Tradition könnte, wenn sie voll ernst genommen wird, dazu dienen, gewisse Übertreibungen im Primatsverständnis zu mildern und so den Primat für die ganze Christenheit annehmbar zu machen". Ein orthodoxer Theologe könnte genauso diese Feststellungen treffen. Positiv formuliert kann von der orthodoxen Kirche gesagt werden, daß nach der Wiederherstellung der Kirchengemeinschaft und im Verband der vollen ekklesialen und sakramentalen *Communio* der Kirchen der Kirche von Rom und ihrem Bischof der ihr und ihm gebührende und bei den ökumenischen Konzilien des ersten Jahrtausends dokumentierte erste Platz innerhalb der Gesamtkirche wieder zuerkannt wird, d.h. der Rang der *Πρωτόθρονος* Kirche und der des ersten Bischofs der ganzen Kirche, mit allen Rechten und Pflichten, was mit dem Ausdruck des *primus inter pares*, richtig verstanden, gemeint ist. Denn der *primus inter pares* hat selbstverständlich auch eine wichtige Funktion, die kollegial und synodal strukturiert, einen unverzichtbaren Dienst in der Gesamtkirche darstellt. Der ökumenische Patriarch von Konstantinopel Dimitrios, der zur Zeit diesen Dienst innehat, formulierte die diesbezügliche Auffassung der orthodoxen Kirche in seiner Inthronisationsrede: "Von dieser Stelle aus, als der erste unter gleichen der hl. orthodoxen Kirche, begrüßen wir den heiligsten und seligsten Papst von Rom, Paul VI., den ersten unter gleichen in der Gesamtkirche Christi; den geachteten älteren Bruder, den Bischof des Alten Rom und Patriarch des Westens". Mit dieser und mit ähnlichen später oft wiederholten Aussagen entfernt sich der jetzige Patriarch keineswegs aus der Tradition der orthodoxen Kirche seit

dem 1. Jahrtausend, wie sie übrigens sein Vorgänger, der ökumenische Patriarch Athenagoras formuliert hat: "Und siehe, wir haben in unserer Mitte, gegen jede menschliche Erwartung, den Bischof von Rom, den Ersten von uns der Ehre nach, 'den Vorsitzenden der Liebe' (Ignatius)". Diese Formulierung des ökumenischen Patriarchen stellt eben sehr deutlich die Position und die Stellung des Bischofs von Rom, nach der Auffassung der orthodoxen Kirche dar. Nach der Klärung der vorhandenen Probleme durch den offiziellen theologischen Dialog wird diese Stellung des Bischofs von Rom sicherlich in Kraft treten und auch die ekklesiologischen strukturellen Konsequenzen werden gezogen werden müssen. Auch J. Ratzinger wußte, "daß der Patriarch damit nicht den ostkirchlichen Boden verläßt und sich nicht zu einem westlichen Jurisdiktionsprimat bekennt, "sonder, daß es sich, um ein "Bekenntnis" handelt, "das vom 'Jurisdiktionsprimat' nichts weiß, aber eine Erststellung an 'Ehre' (timé) und Agape bekennt". Trotzdem betonte J. Ratzinger später,—und mit der Wiederholung seiner Meinung möchte ich zustimmend schliessen—daß durch diese Begrüßung des Patriarchen an Papst Paul VI. "im Mund dieses großen Kirchenführers der wesentliche Gehalt der Primatsaussagen des ersten Jahrtausends sich findet und mehr muß Rom nicht verlangen".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(κατ' ἐκλογήν)

Ἡ βιβλιογραφία περὶ τοῦ θέματος τῆς παρουσίας ἐργασίας καὶ περὶ τῶν συγενῶν θεμάτων εἶναι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πάρα πολὺ ἀνεπτυγμένη καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι δυσχερὴς ἢ διὰ μιᾶς ἐπεξεργασία αὐτῆς, δεδομένου μάλιστα ὅτι καὶ ἡ συλλογὴ αὐτῆς δὲν εἶναι πάντα εὐκολοῦς. Ἐλπίζω εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον νὰ δημοσιεύσω μίαν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ὡς συμβολὴν διὰ τὰ σχετικὰ θεολογικὰ προβλήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν παροῦσαν βιβλιογραφίαν ἠκολούθησα τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον.

- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, Α., «Ἡ σημασία τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος κατὰ τὸν Εἰρηναῖον», ΝΣ 10 (1910) 336-355.
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, Α., *Οἱ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι*, Ἀθῆναι 1949².
- ALTANER, B., "Der 1. Clemensbrief und der römische Primat", B. ALTANER, *Kleine patristische Schriften*, ἔκδ. G. GLOCKMANN. Berlin 1967, σ. 534-539.
- ALTANER B. - STUIBER A., *Patrologie*, Freiburg, im Br. 1978⁸.
- AMAND DE MENDIETA, E., "Basile de Césarée et Damase de Rome", *Biblical and patristical studies in memory of R. P. Casey*. Freiburg 1963, σ. 122-166.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ι., «Αἱ πρὸς τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου», *ΕΕΘΣΘ* 17 (1972) 21-40.
- ANASTASIΟΥ I. E., "Idee und historische Entwicklung des Petrusamtes vor Nikaia", *Konziliarität und Kollegialität*, σ. 142-154.
- AUBERT, R., *Vaticanum I*, Mainz 1965.
- BARBEL, J., *Geschichte der frühchristlichen griechischen und lateinischen Literatur*, τ. 1, Aschaffenburg 1969.
- BATIFFOLL, P., *Le siège apostolique* 349-451. Paris 1924.
- BAUER, J. B., "Das Verständnis der Tradition in der Patristik", *Kairos* 20 (1978) 193-208.
- BAUR, CH., *Der hl. Johannes Chrysostomos*, t. 1, München 1929, t. 2, München 1930.
- BAUS, K., "Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Großkirche", *Handbuch der Kirchengeschichte*, ἔκδ. H. Jedin, τ. 1, Freiburg, Basel, Wien 1962.
- BAUS, K., "Die Reichskirche nach Konstantin dem Großen", *Handbuch der Kirchengeschichte*, ἔκδ. H. Jedin, τ. II, 1, Freiburg im Br. 1973.
- BIEDERMANN, H. M., "Der orthodox-katholische Dialog. Sein gegenwärtiger Stand" *OstKSt* 30 (1981) 3-21.
- BIHLMAYER K. - TÜCHLE H., *Kirchengeschichte*, I. Teil, "Das christliche Altertum", Paderborn 1966¹⁸.

- BINDER, K., "Die wichtigsten Lehrunterschiede zwischen der Katholischen und der Orthodoxen Kirche", *Seit neunhundert Jahren getrennte Christenheit. Studien zur ökumenischen Begegnung mit der Orthodoxie*, εκδ. Endre von Ivanka, Wien 1962, σ. 13-54.
- BLUM, G. G., *Tradition und Sukzession. Studien zum Normbegriff des Apostolischen von Paulus bis Irenäus. (Arbeiten zur Geschichte und Theologie des Lutherums, Bd. 9)* Berlin und Hamburg 1963.
- BROX, N., "Charisma veritatis certum (zu Irenäus adv. haer. IV 26, 2)", *ZKG* 75 (1964) 327-331.
- BROX, N., "Altkirchliche Formen des Anspruchs auf apostolische Kirchenverfassung" *Kairos* 12 (1970) 113-140.
- BROX, N., «Rom und "jede Kirche" im 2. Jahrhundert. Zu Irenäus, adv. haer. III, 3, 2», *AHC* 7 (1975) 42-78.
- BROX, N., "Probleme einer Frühdatierung des römischen Primats", *Kairos* 18 (1976) 81-99.
- CAMELOT, P.-Th., "Die Lehre von der Kirche. Väterzeit bis ausschließlich Augustinus", *Handbuch der Dogmengeschichte*, εκδ. M. Schmaus, A. Grillmeier και L. Scheffczyk, Bd. II, Fasz. 3b, Freiburg im Br. 1970.
- ΧΡΗΣΤΟΥ, Π., «Βασίλειος ὁ Μέγας», *ΘΗΕ* 3, 681-696.
- CONGAR, Y., "Das ökumenische Anliegen", *US* 13 (1958) 213-224.
- CONGAR, Y., "Fünfzig Jahre der Suche nach Einheit", *ÖR* 26 (1977) 269-286.
- ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α., *Αἱ ἐκκλησιολογικαὶ θέσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς δογματικὸν πρόβλημα τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου*, Ἀθῆναι 1969.
- ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α., «Ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ἡ Ρώμη», *Ἐναίσημα ἐπὶ τῇ τριακοστῇ πέμπτῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1931.
- DIAS, P., "Kirche in der Schrift und im 2. Jahrhundert", *Handbuch der Dogmengeschichte*, τ. III, Faszikel 3a εκδ. M. Schmaus, A. Grillmeier και L. Scheffczyk, Freiburg im Br. 1974.
- ENO, R., "Bewahrung und Interpretation: Die Kirche der Väter", *Concilium* 12 (1976) 415-420.
- ERNST, V., "Basiliius des Großen Verkehr mit den Occidentalen", *ZKG* 16 (1896).
- FRANZEN A. - BÄUMER R., *Papstgeschichte. Das Petrusamt in seiner Idee und seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche*, Freiburg i. Br. 1974.
- ΓΙΕΒΤΙΤΣ, Α., «Ἐκκλησία, Ὁρθοδοξία καὶ Εὐχαριστία παρὰ τῷ Ἁγίῳ Εἰρηναίῳ», *KL* 3 (1971) 217-249.
- GMELIN, U., "Auctoritas. Römischer Princeps und päpstlicher Primat", *Geistige Grundlagen römischer Kirchenpolitik: FKGG* 11, εκδ. E. Seeberg, R. Holtzmann, W. Weber, Stuttgart 1937.
- GROTZ, H., "Die Stellung der römischen Kirche anhand frühchristlicher Quellen", *AHP* 13 (1975) 7-64.
- HÄRING, H., "Unfehlbarkeit", J. B. BAUER (εκδ.), *Die heißen Eisen von A-Z, Ein aktuelles Lexikon für den Christen*, Graz 1972, 368 -375.
- ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΙ, ΣΤ., (νῦν Ἀρχιεπ. Αὐστραλίας), *Περὶ τὸ Ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Θεολογίᾳ*, Ἀθῆναι 1965.

- HARKIANAKIS, ST., "Über die gegenwärtige Situation der orthodoxen Kirche", *Kyrios* 6 (1966) 227-239.
- ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΙ, ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ, «Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς διδακτικῆς αὐθεντίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ βιβλίου τοῦ H. KÜNG, *Unfehlbar?*, 1970), *Κληρονομία* 3 (1971) 95-110.
- HARKIANAKIS, ST., "Die Entwicklung der Ekklesiologie in der neueren griechisch-orthodoxen Theologie", *Catholica* 28 (1974) 1-12.
- HARKIANAKIS, ST., *Orthodoxe Kirche und Katholizismus. Ähnliches und Verschiedens*, München 1975.
- HASLER, A. B., *Pius IX (1846-1878), Päpstliche Unfehlbarkeit und I. Vatikanisches Konzil. Dogmatisierung und Durchsetzung einer Ideologie* (Päpste und Papsttum, 12, 1), Stuttgart 1977.
- HASLER, A. B., *Tie der Papst unfehlbar wurde*. München-Zürich 1979.
- JOANNOU, P.-P., *Die Ostkirche und die Cathedra Petri im 4. Jahrhundert* (Päpste und Papsttum, έκδ. G. Denzler, Bd. 3) Stuttgart 1972.
- ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, Κ., «Συμβολαὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐρεύνης τοῦ χρόνου συγγραφῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μ. Βασιλείου», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 61 (1979) 19-139.
- ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ, Ι., *Ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ σύγχρονος Οἰκουμενικὴ Κίνησις*, Θεσσαλονίκη 1951.
- ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Ι., *Περὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ θεμελιώδεις σωτηριολογικὰς ἀρχάς*, Ἀθῆναι 1961.
- ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Ι., *Ἡ Β' ἐν Βατικανῷ Γενικὴ ρωμαιοκαθολικὴ σύνοδος καὶ ἡ οἰκουμενικὴ προσπάθεια αὐτῆς κατ' ὀρθόδοξον θεώρησιν*, Θεσσαλονίκη 1965.
- ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Ι., «Ἐννοια τῆς οἰκουμεικότητος τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐθνικὰς Αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας», *ΕΕΘΣΘ* 19, 1974, σ. 179-254 (Εἰδικὸν τεύχος).
- ΚΑΡΜΙΡΗ, Ι., *Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Μ. Βασιλείου*, Ἀθῆναι 1958.
- ΚΑΡΜΙΡΗ, Ι., *Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἀθῆναι 1962.
- ΚΑΡΜΙΡΗ, Ι., *Δογματικῆς τμήμα ε'*. «Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία», Ἀθῆναι 1973.
- ΚΑΡΜΙΡΗ, Ι., «Ὁ μεταξὺ Ὁρθόδοξου καὶ Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας διάλογος», *Ἐκκλησία* 51 (1974) 129-131.
- ΚΑΡΜΙΡΗ, Ι., «Ὁ Μέγας Βασίλειος, οἱ Δυτικοὶ Ἐπίσκοποι καὶ ὁ Ρώμη». Ἀθῆναι, *ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν* τόμ. ΚΔ', 1980.
- KARNER P. (ἐκδ.), *Der Fall Küng ein ökumenisches Problem, Dokumentation*, Wien² 1980.
- KASPER, W., "Bleibendes und Veränderliches im Petrusamt", *Concilium* 11 (1975) 525-531.
- KIRSCH, J. P., *Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt*, Freiburg im Br. 1930.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Γ., *Περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ (34-156 μ.Χ.). Πορίσματα φιλολογικῆς καὶ ιστορικῆς ἐρεύνης*, Ἀθῆναι 1959.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Γ., *Ὁ Μέγας Βασίλειος πρότυπον Οἰκουμενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου*, Ἀθῆναι 1970².

- KORBACHER, J., *Außerhalb der Kirche Kein Heil? Eine dogmengeschichtliche Untersuchung über Kirche und Kirchengemeinschaft bei Johannes Chrysostomos*, München 1963.
- KÜNG H., *Unfehlbar? Eine Anfrage*, Zürich, Einsiedeln, Köln 1970.
- KÜNG, H., (ἔκδ.) *Fehlbar? Eine Bilanz*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1973.
- LANG, A., *Fundamentaltheologie, I* (Die Sendung Christi), München 1954, II (Der Auftrag der Kirche), München 1954.
- ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, Γ., «Β' Θεολογικὸν συνέδριον τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἰδρύματος Pro-Oriente», *ΓΠ* 44 (1971) 81-83.
- LARENTZAKIS, G., "Die Neujahrsbotschaft von 1959 des Ökumenischen Patriarchen Athenagoras I", *OstKSt* 21 (1972) 187-197.
- ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, Γ., «Σταθερά πορεία πρὸς τὴν πλήρη ἐνότητα τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας», *Στάχυς* 40-51 (1974-77) 241-259.
- LARENTZAKIS, G., "Die dogmatische Begründung der Synodalität und der Gremialität", *Konziliarität und Kollegialität*, σ. 64-69.
- ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗ, Γ., «Δογματικὴ κατοχύρωσις τῆς συνοδικότητος καὶ συλλογικότητος ἐν τῇ ὀρθοδ. Θεολογίᾳ», *ΓΠ* 59 (1976) 88-97.
- LARENTZAKIS, G., "Einheit der Menschheit. Einheit der Kirche bei Athanasius. Vor- und nachchristliche Soteriologie und Ekklesiologie bei Athanasius von Alexandrien", *GrTS* 1, 1978.
- LARENTZAKIS, G., "Das Ökumenische Patriarchat von Konstantinopel zu den großen Ereignissen der Römisch-Katholischen Kirche. Von Papst Paul VI. bis Papst Johannes-Paul II.", *OstKSt* 28 (1979) 186-196.
- LARENTZAKIS, G., "Leben im Geist—Pneumatologie in der Ökumene". *Über die VIII. Vollversammlung der Konferenz Europäischer Kirchen (KEK)*, *ÖkF* 3 (1980) 141-156.
- LARENTZAKIS G. - GREIFENEDER J., "Der Besuch des Papstes Johannes-Paul II. beim ökumenischen Patriarchen Dimitrios I. (29-30. November 1979)", *OstKSt* 29 (1980) 165-190.
- LUDWIG, J., "Die Primatworte Mt. 16, 18.19 in der altkirchlichen Exegese". (*Neutestamentliche Abhandlungen*, ἔκδ. M. Meinertz, Bd. 19, 4. Heft) Münster Westf. 1952.
- MAC CUE J., "Der römische Primat in den drei ersten Jahrhunderten", *Concilium* 7 (1971) 245-250.
- MANTZΑΡΙΑΔΟΥ, Γ., «Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ τρίτου αἰῶνος», *ΓΠ* 56 (1973) 465-484. Τὸ γερμανικὸν κείμενον ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν: *ΕΕΘΣΘ* 18 (1973) 5-27 μετὰ τὸν τίτλον «Das Prinzip der Kircheneinheit nach den Kirchenvätern bis zum 3. Jahrhundert». Μετὰ ταῦτα ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὸν τόμον *Ökumene Konzil Unfehlbarkeit, im Auftrag des Stiftungsfonds Pro-Oriente*, Innsbruck-Wien-München 1979, σ. 117-129.
- MARINI, Kard., *Il primato di S. Pietro e dei suoi successori in San Giovanni Crisostomo*, Rom 1919 (ἔκδ. 2a 1922).
- ΜΑΞΙΜΟΥ, Σ., *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1972.

- MEYENDORF, J., "Die Lehrautorität in der orthodoxen Kirche", *Concilium* 12 (1976) 426-428.
- ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Κ., 'Η οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, Ἀθήναι 1958.
- ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Κ., «Ἀπεδέχεται ὁ ἱερός Χρυσόστομος τὸ παπικὸν Πρωτεῖον»; (ἀνάτ. ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας»), Ἀθήναι 1959.
- ΜΠΑΛΑΝΟΥ, Δ., *Πατρολογία*, Ἀθήναι 1930.
- ÖKUMENE, KONZIL, UNFEHLBARKEIT, Ἔκδ. im Auftrag des Stiftungsfonds Pro-Oriente. Wien-Innsbruck, 1979.
- OHlig, K.-H., *Braucht die Kirche einen Papst, Umfang und Grenzen des päpstlichen Primats*, Düsseldorf 1973.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΣΤ., Ἀθανάσιος ὁ Μέγας καὶ ἡ θεολογία τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Ἀθήναι 1975.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΧΡ., «Σχέσεις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου πρὸς τὴν Ρώμην», ΝΣ 3 (1906).
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΧΡ., Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἀλεξάνδρεια 1908. Ἔκδ. 2α ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ, Ἀθήναι 1970.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΧΡ., *Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης*, Ἀθήναι 1930, β' ἔκδοσις Ἀθήναι 1964.
- PAPANDREOU, DAMASKINOS, (Metropolit von Tranoupolis), "Bleibendes und Veränderliches im Petrusamt. Überlegungen aus orthodoxer Sicht", *Dienst an der Einheit*, s. 146-164.
- PAPANDREOU, D., "Das Papsttum im Dialog zwischen der römisch-katholischen und der orthodoxen Kirche", *US* 34 (1979) 36-43.
- ΦΑΡΑΝΤΟΥ, Μ., *Τὸ παπικὸν πρωτεῖον, Δογματικὴ θεώρησις ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, Ἀθήναι 1969.
- ΦΕΙΔΑ, Β., *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς πενταρχίας τῶν πατριαρχῶν*, Ἀθήναι 1969.
- PITSIOUNIS, G., "Johannes Chrysostomos über den Vorrang des Bischofs von Rom", *Philoxenia*, Münster, 1980, 247-258.
- ROTTMEYER, H.-J., *Unfehlbarkeit und Souveränität. Die päpstliche Unfehlbarkeit im System der ultramontanen Ekklesiologie des 19. Jhdts.* (Tübinger theologische Studien, ἔκδ. A. Auer u.a., Bd. 5) 1975.
- RAHNER K., (ἔκδ.) *Zum Problem Unfehlbarkeit. Antworten auf die Anfrage von Hans Küng*, (Questiones Disputatae 54), Freiburg, Basel, Wien 1971.
- RAHNER, K., *Vorfragen zu einem ökumenischen Amtsverständnis*. Basel 1974 (= Questiones Disputatae, 65).
- RATZINGER, J., "Anathemata—Schisma. Die ekklesiologischen Folgerungen der Aufhebung der Anathemata", *Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens*, σ. 101-113.
- RATZINGER, J., "Prognosen für die Zukunft des Ökumenismus", *ÖkF* 1 (1977) 31-41.
- RAUSCHEN, G., *Grundriß der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung der Dogmengeschichte*, Freiburg im Br. 1903.
- RAUSCHEN, G., *Grundriß der Patrologie mit besonderer Berücksichtigung des Lehrgehalts der Väterschriften*, ἔκδ. J. Wittig, Freiburg im Br. 1921⁶⁻⁷.
- RAUSCHEN, G., *Patrologie. Die Schriften der Kirchenväter und ihr Lehrgehalt*, ἔκδ. Berthold Altaner, Freiburg im Br. 1931¹⁰⁻¹¹.

- ΡΩΜΑΝΙΔΟΥ Ι., *Ρωμηοσύνη*, Θεσσαλονίκη 1975.
- SCHÄFER, J., *Basilius des Großen Beziehungen zum Abendlande. Ein Beitrag zur Geschichte des 4. Jahrhunderts n. Chr.*, Münster 1909.
- SCHIEFFCZYK, L., *Das Unwandelbare im Petrusamt*, Berlin 1971.
- SCHWARZ, E., *Gesammelte Schriften*, t. IV. "Zur Geschichte der alten Kirche und ihres Rechts", Berlin 1960.
- SEPPELT, FR.-X., *Geschichte der Päpste III*, München 1956.
- SEPPELT, FR.-X., *Der Aufstieg des Papsttums. Geschichte der Päpste in den Anfängen bis zum Regierungsantritt Gregors des Großen*, Leipzig 1931.
- SIEBEN, H.-J., "Die Konzilsidee der Alten Kirche" (*Konziliengeschichte*), Paderborn 1979.
- ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ, Β., *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθήναι 1970³.
- STOCKMEIER, P., "Römische Kirche und Petrusamt im Licht frühchristlicher Zeugnisse", *AHP* 14 (1976) 357-372.
- STOCKMEIER, P., "Das Petrusamt in der frühen Kirche", *Petrusamt und Papsttum*, σ. 61-79.
- ΤΑΤΑΚΗ, Β., *Ἡ συμβολὴ τῆς Καππαδοκίας στὴ Χριστιανικὴ σκέψη*, Ἀθήναι 1960.
- ΤΙΜΙΑΔΕΣ, Ε., "Zwischen altem und neuem Rom", *US* 17 (1962) 126-139.
- «Τόμος Ἀγάπης», *Vatican-Phanar (1958-1970)*, *Rome-Istanbul* 1971 (griech.-latein-franz.). Deutsche Übersetzung: "Tomos Agapes". Dokumentation zum Dialog der Liebe zwischen dem Hl. Stuhl und dem Ökumenischen Patriarchat 1958-1976. Deutsche Übersetzung des Dokumentationsbandes über den Austausch von Besuchen, Dokumenten und Botschaften zwischen dem Vatikan und dem Phanar samt einem Anhang über das 10-Jahres-Jubiläum der Aufhebung der Anathemata, welche zum selben Anlaß am 24. und 25. Jänner 1976 in Graz stattfand, ξκδ. Pro-Oriente, Wien 1978.
- ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Π., *Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, I καὶ II (Ἀθήναι 1959), III (Ἀθήναι 1961).
- ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Π., *Περὶ τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης*, Ἀθήναι 1965.
- TREUCKER, B., *Politische und sozialgeschichtliche Studien zu den Basilius-Briefen*, Frankfurt 1961.
- VISCHER, L., *Basilius der Große. Untersuchungen zu einem Kirchenvater des vierten Jahrhunderts*. Basel 1953.
- VRIES, W. DE, "Die kollegiale Struktur der Kirche in den ersten Jahrhunderten. Die Bedeutung dieser Frage für ein neues Verhältnis der Kirchen zueinander", *US* 19 (1964) 296-317.
- VRIES, W. DE, *Kirche der Vielgestalt. Entwicklung der Kirche in Ost und West*, Recklinghausen 1968.
- VRIES, W. DE, "Die Kollegialität auf Synoden des ersten Jahrtausends", *Orientierung* 33 (1969) 243f., 260-262.
- VRIES, W. DE, "Neuerung in Theorie und Praxis des römischen Primates (Die Entwicklung nach der konstantinischen Wende)", *Concilium* 7 (1971) 250-253.
- VRIES, W. DE, "Die Ostkirche und die Cathedra Petri im IV. Jahrhundert", *OrChrP* 40 (1974) 114-144.
- VRIES, W. DE, *Orient et Occident. Les structures ecclésiastiques vues dans l'histoire des sept premiers conciles oecuméniques*, Paris 1974.

- VRIES, W. DE, "Primat und Kollegialität auf den Synoden vor Nikaia", *Konziliarität und Kollegialität* σ. 155-172.
- VRIES, W. DE, "Das Mühen des Papsttums um die Einheit der Kirche", *Dienst an der Einheit*, σ. 66-80.
- VRIES, W. DE, "Die Entwicklung des Primats in den ersten drei Jahrhunderten", *Papsttum als Ökumenische Frage*, εκδ. von der Arbeitsgemeinschaft ökumenischer Universitätsinstitute, München-Mainz 1979, σ. 114-133.
- VRIES, W. DE, "Die Obsorge des hl. Basilius um die Einheit der Kirche im Streit mit Papst Damasus", Albert Rauch—Paul Imhof (Έκδ.), *Basilius Heiliger der Einen Kirche*, München 1981, σ. 29-56.
- ZANDONELLA, G., *Giovanni Crisostomo*, Torino 1965.
- ΖΗΣΗ, Θ., *Γεννάδιος Β' Σχολάριος. Βίος-συγγράμματα-διδασκαλία*, Θεσσαλονίκη 1980.

